

Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009-2016

In opdracht van:

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Project:

2016.030

Publicatienummer:

2016.030.1628

Datum:

Utrecht, 19 oktober 2017

Auteurs:

dr. Frank Bongers
Maartje Gielen MSc
David van Kerkhof MSc
Leonie Hermanussen MSc
drs. Maaïke van Asselt
Dionne Faber MSc
Nils Ellwanger MSc
Stefan van der Veen MSc
Leonie Gercama MSc

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	5
1 Inleiding en methodologie	21
1.1 Aanleiding.....	21
1.2 Onderzochte sectoren.....	21
1.3 Ketenperspectief op de cultuursectoren	22
1.4 Methodiek.....	23
1.5 Selectie van instellingen	24
1.6 Leeswijzer	25
2 Trends filmsector	27
2.1 Aanpak.....	27
2.2 De markt op hoofdlijnen 2016	28
2.3 Productie en creatie 2009-2015.....	29
2.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2016.....	32
2.5 Conclusies	45
3 Trends podiumkunsten.....	49
3.1 Aanpak.....	49
3.2 De markt op hoofdlijnen 2016	49
3.3 Productie en creatie 2009-2016	55
3.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2016.....	62
3.5 Conclusies	105
4 Trends musea	111
4.1 Aanpak.....	111
4.2 De markt op hoofdlijnen 2016	112
4.3 Musea 2009-2016.....	114
4.4 Conclusies	146
5 Trends beeldende kunst.....	151
5.1 Aanpak.....	151
5.2 De markt op hoofdlijnen 2016	153
5.3 Productie en creatie 2009-2016	155
5.4 Distributie en presentatie/vertoning 2012-2016.....	157
5.5 Conclusies	181

Managementsamenvatting

Aanleiding voor het onderzoek

Het ministerie van OCW wil structureel meer zicht krijgen op de economische ontwikkelingen in de cultuursector met betrekking tot productie/creatie, distributie en vertoning/presentatie van cultuurgood. Allerlei ontwikkelingen, bijvoorbeeld de economische situatie, de bezuinigingen en de beschikbaarheid van talentvol 'human capital', beïnvloeden mede het ondernemend vermogen en de verdien capaciteit van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen. Om beter zicht te krijgen, wordt dit jaar (net als in voorgaande jaren¹) een jaarlijkse monitor gepubliceerd over de ontwikkelingen in de voorafgaande jaren. De monitor dient zowel algemene sectorale ontwikkelingen inzichtelijk te maken, als ook inzicht te geven in trends in de cultuursector. Dit rapport is het verslag van de vijfde uitvoering van de monitor en richt zich op de jaren 2009-2016.

Om de uitkomsten van de monitor goed te kunnen interpreteren, is het belangrijk om rekening te houden met de context van het jaar 2016. De Nederlandse bevolking groeide met ongeveer 0,6%. De Nederlandse economie is in 2016 met 2,2% gegroeid ten opzichte van een jaar eerder. Hiermee zette het economische herstel, dat halverwege 2013 begon, door. De consumptie door huishoudens groeide in 2016 met 1,6%. Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg daarnaast met 1,4% ten opzichte van 2015 (deze cijfers zijn afkomstig van het CBS).

Onderzochte sectoren

Het onderzoek geeft een beschrijving van de economische ontwikkelingen in de cultuursector. Deze monitor dekt echter niet de gehele sector af: de deelsectoren archieven, letteren, creatieve industrieën, monumenten, archeologie, bibliotheken en cultuureducatie komen namelijk niet aan bod. Bovendien is binnen een aantal deelsectoren die in deze monitor wel aan bod komen nog onvoldoende informatie beschikbaar om een volledig beeld te schetsen. De volgende deelsectoren komen in het rapport uitgebreid aan de orde:

- Film:
 - Bioscopen en filmtheaters aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Filmtheaters (NVBF).
 - Filmdistributeurs aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN).
 - De (gesubsidieerde) filmproductie en ontwikkelingen in de sector (Nederlands Filmfonds).
 - Door de rijksoverheid (OCW, Filmfonds) gesubsidieerde filmfestivals.
- Podiumkunsten:
 - Podia aangesloten bij de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD-podia).
 - Podia aangesloten bij de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF-poppodia).
 - Vrije theaterproducenten aangesloten bij de Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP).

¹ Dialogic & APE (2016), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2015*, Utrecht. APE & Rebel (2015), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2014*, Den Haag. APE & Rebel (2014), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2013*, Den Haag. APE, Kwink Groep en Rebel (2103), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2005 - 2012*, Den Haag.

- Instellingen voor podiumkunsten die structureel door het rijk worden gesubsidieerd en deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur (BIS-instellingen voor podiumkunsten).
 - Instellingen voor podiumkunsten die meerjarig door het Fonds Podiumkunsten worden gesubsidieerd (FPK-instellingen voor podiumkunsten).
 - Door de rijksoverheid (OCW, FPK) gesubsidieerde podiumkunstfestivals.
 - Podiumkunstfestivals met meer dan 3.000 bezoekers, zoals in kaart gebracht door onderzoeksbureau Respons in opdracht van de VVEM.
- Musea
 - Rijksgesubsidieerde musea en musea uit het museumregister en niet-geregistreerde musea (CBS).
- Beeldende kunst:
 - De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars (CBS).
 - Een panel van presentatie-instellingen, bestaand uit meerjarig door OCW en het Mondriaan Fondsgesubsidieerde instellingen, en aangevuld met een data-uitvraag onder leden van brancheorganisatie De Zaak Nu.
 - Beeldende kunst musea (CBS).

De analyses hebben, voor zover mogelijk, betrekking op de jaren 2009-2016. Voor deze periode is gekozen omdat ze de volledige cultuurnotaperiode 2009-2012 bevat, alsmede de eerste drie jaren van de cultuurnotaperiode 2013-2016.

Belangrijkste conclusies per sector

Later in deze samenvatting komen de belangrijkste ontwikkelingen en trends per sector meer in detail aan de orde, maar op basis van onze analyse kunnen we per sector de belangrijkste ontwikkelingen benoemen.

Film

- Het aantal bioscoopbezoeken vertoont de afgelopen jaren een positieve trend. Deze zijn namelijk met bijna 25% gestegen in de periode 2009-2016. In 2016 waren er in totaal 34,2 miljoen bioscoopbezoeken. In 2016 vertoont het bezoek aan Nederlandse films een sterke daling ten opzichte van de vorige jaren. Nederlandse films werden namelijk 4,2 miljoen keer bezocht, terwijl dat in 2015 nog 6,2 miljoen was. Ook in 2009 lag het bezoek aan Nederlandse films hoger met 4,7 miljoen.
- Het aantal geproduceerde speelfilms steeg van 39 in 2009 naar 49 in 2016. In de periode 2009-2016 is de financiering van de productie van uitgebrachte Nederlandse speelfilms met subsidie van het Filmfonds ongeveer gelijk gebleven, en is het aandeel in 2016 met 41% even hoog als in 2009. Het aandeel van de investeringen van particulieren steeg sterk van 7% in 2009 naar 27% in 2016. Buitenlandse financiering in Nederlandse films schommelt jaarlijks sterk en is na het piekjaar 2015 (€18,1 miljoen) weer gedaald tot €8,1 miljoen in 2016.
- De thuismarkt is gekrompen in de afgelopen jaren. Mogelijke verklaringen zijn de verstevigde concurrentie in de markt door opkomst van internationale spelers (Netflix, HBO, Amazon...) en misgelopen inkomsten wegens piraterij. De omzet van VOD is gestegen, maar kan het verlies in de totale markt sinds 2009 niet compenseren. Wel neemt de thuismarkt sinds 2015 weer toe. De toename is toe te schrijven aan de markt voor VOD, die in 2016 opnieuw toenam ten opzichte van het vorige jaar, dit keer met 36%. Het volume van de DVD/Blu-ray markt neemt nog steeds af en is tussen 2009 en 2016 gedaald van €350 miljoen naar €79 miljoen.

Podiumkunsten

- Het totaal aantal uitvoeringen van rijksgesubsidieerde gezelschappen is gestegen met 14% in 2016 ten opzichte van 2009. Dit komt door een stijging bij de genres dans, muziek en theater. Het aantal bezoeken is in dezelfde periode minder hard toegenomen, namelijk met 12%. Bij dans was de stijging in het bezoek vergelijkbaar met de stijging van het aantal uitvoeringen, maar in de genres muziek en theater was de stijging in het bezoek lager dan de stijging van het aantal uitvoeringen. In het genre opera en muziektheater is zowel het aantal uitvoeringen als het aantal bezoeken gedaald.
- Het aantal producties van vrije theaterproducenten is gestegen met 46% in 2016 ten opzichte van 2012. De uitvoeringen zijn minder hard toegenomen met 31% in dezelfde periode waardoor het aantal uitvoeringen per productie gedaald is met 10%. De bezoeken aan deze uitvoeringen zijn nog minder hard gestegen met 8%. Het aantal bezoeken per uitvoering is daarom gedaald met 17% tussen 2012 en 2016. De stijging was voornamelijk te zien in de genres popmuziek, toneel en cabaret.
- Het totaal aantal uitvoeringen op de VSCD-podia die in het panel zitten is vrij stabiel. Het aantal bezoeken is in de periode 2009-2016 met 10% gedaald. Er was een stijging van het aantal uitvoeringen in de genres toneel, klassiek, pop en overig bij de VSCD-podia in de periode 2009-2016. Het aantal bezoeken daalde (toneel) of steeg minder snel dan het aantal uitvoeringen (klassiek, pop en overig). Op de VSCD-podia is het aantal uitvoeringen en bezoeken in de genres dans, musical, opera en cabaret afgenomen in de periode 2009-2016.
- Bij de VNPF-poppodia in het panel is het aantal muziekactiviteiten met entreprijs tussen 2009 en 2016 gelijk gebleven. Opvallend hierbij is dat het aantal concerten in deze periode met 7% steeg, terwijl het aantal clubavonden met 13% daalde. Het aantal betaalde bezoeken en het aantal betaalde bezoeken per muziekactiviteit is in de periode 2009-2016 met 11% toegenomen. De stijging van het aantal betaalde bezoeken komt uitsluitend door een toename in de laatste jaren (2014, 2015 en 2016); in de crisisperiode 2009-2013 was juist sprake van een daling.
- Het totaal aantal bezoeken aan podiumkunstfestivals is in de periode 2013-2016 met 16% gestegen en het gemiddeld aantal bezoeken per podiumkunstfestival is met 3% gedaald. Dit komt volgens de VNPF/VVEM doordat er in 2016 veel nieuwe festivals zijn bijgekomen. Nieuwe festivals beginnen klein, waardoor het aantal festivals sterker is gestegen dan het aantal bezoeken.

Musea

- De bezoeken aan musea namen tussen 2009 en 2016 met 42,0% toe, van 14,1 miljoen bezoeken naar 20,0 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea nam sterker toe (+80,7%) dan het aantal bezoeken sectorbreed en bezoeken aan niet-rijksgesubsidieerde musea (+25,5% bij overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea en -0,9% bij niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea).
- De eigen inkomsten zijn in de periode tussen 2009 en 2016 ook toegenomen: de bijdragen uit private middelen stegen met 33% en de overige eigen inkomsten stegen met 75%. De stijging van de overige eigen inkomsten heeft bij de Rijksgesubsidieerde musea plaatsgevonden in de periode 2009-2015 en in 2016 zijn de overige eigen inkomsten bij de rijksgesubsidieerde musea stabiel. Bij de overige geregistreerde musea zijn de overige eigen inkomsten juist in 2016 nog meer toegenomen dan in de jaren daarvoor.

Beeldende kunst

- In 2016 zijn er in Nederland ongeveer 14.000 beeldende kunstenaars, 73 presentatie-instellingen, 82 beeldende kunst musea, 442 galeries op het gebied van hedendaagse beeldende kunst en 74 beeldende kunst festivals. Er is sprake van een concentratie in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht.
- De activiteiten bij presentatie-instellingen en beeldende kunst musea zijn in de periode 2012 tot 2016 toegenomen. Dit betreft zowel de bezoeken als de presentaties (bij presentatie-instellingen) en de tentoonstellingen (bij beeldende kunst musea).
- Bij beeldende kunst musea is in de periode 2012 tot 2016 het personeelsbestand toegenomen.
- De subsidies voor presentatie-instellingen en beeldende kunst musea zijn in de periode 2012 tot 2016 afgenomen.

Ketenperspectief op cultuursectoren

In navolging van de vorige editie van de Cultuurmonitor wordt een *ketenperspectief* op cultuursectoren gehanteerd. Dit perspectief benadrukt dat cultuurgoederen ontwikkeld en verspreid worden via een aantal schakels die samen een keten vormen. Deze benaderingswijze veronderstelt dat door samenwerking tussen onafhankelijke partijen die samen een keten vormen een cultuurgoed gerealiseerd en verspreid wordt, bijvoorbeeld via een festival of een tentoonstelling. Deze keten loopt – in het kader van deze Cultuurmonitor – van de schakels productie via distributie naar presentatie.

In het kader van deze Cultuurmonitor is een relatief eenvoudige keten gedefinieerd, namelijk een keten die bestaat uit twee schakels: (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning/presentatie. Onder deze twee schakels zijn de bestaande indicatoren (uit vorige edities van de Cultuurmonitor) geordend en waar mogelijk nieuwe indicatoren toegevoegd. Nieuwe indicatoren zijn bij voorkeur beschikbaar voor meerdere sectoren tegelijk en omvatten meerdere jaren. Deze aanpassing is te beschouwen als een eerste poging om een meer economisch / organisatiekundig perspectief in de Cultuurmonitor te hanteren.

Methodiek en selectie van instellingen

Voor de verschillende deelsectoren hanteren we zoveel mogelijk dezelfde aanpak. Dat is echter niet in alle gevallen mogelijk. Voor de ene deelsector beschikken we nu eenmaal over meer informatie dan voor de andere deelsector. Zo kunnen we van een aantal sectoren trends over de jaren 2009-2016 presenteren terwijl bij andere sectoren er over een beperktere periode informatie beschikbaar is. Het gevolg is dat we soms voor de verschillende sectoren ongelijksoortige informatie presenteren. Ook geldt dat we in één sector gebruik kunnen maken van gedetailleerde informatie uit bestaande bronnen, terwijl in andere sectoren aanvullende veldwerk is uitgevoerd.

Culturele instellingen vormen bovendien geen stabiele populatie. Instellingen kunnen worden opgeheven, bijvoorbeeld omdat ze niet genoeg inkomsten hebben, of om andere redenen. Instellingen kunnen ook failliet gaan. Daarnaast komen er soms ook weer nieuwe instellingen bij. Hetzelfde geldt voor fluctuerende lidmaatschappen van brancheverenigingen. Soms is een podium of een museum één of meer jaren (of seizoenen) gesloten wegens een verbouwing. Dergelijke incidenten geven aanleiding tot trendbreuken en kunnen het zicht op de structurele ontwikkeling vertroebelen.

Gezien het voorgaande streven we ernaar om in onze analyses zoveel mogelijk uit te gaan van een vaste populatie van instellingen in de tijd. Dan kunnen we de structurele ontwikkeling van de individuele instellingen in de tijd volgen. Deze aanpak vereenvoudigt de

interpretatie van de trends. Doordat we - waar mogelijk - een vaste populatie van instellingen in de tijd volgen, wijken de cijfers in het voorliggende rapport soms af van de cijfers die de brancheverenigingen zelf publiceren.

Voor een enkele sector geldt dat we niet werken met een samengesteld panel, maar met totaalcijfers over de gehele sector (bijvoorbeeld de filmsector en de festivals totaal). Dat doen we indien de desbetreffende brancheorganisatie over deze cijfers beschikt en het voor deze sector lastig is om met een panel te werken in verband met uitschieters bij instellingen die de resultaten beïnvloeden. In de tabellen zijn cijfers over de hele festivalmarkt niet opgenomen, omdat deze cijfers betrekking hebben over de gehele markt en we daarom geen uitspraken kunnen doen over de gemiddelde ontwikkeling bij de festivals.

Hierna presenteren we de belangrijkste resultaten geordend conform de twee onderscheiden schakels in de keten, namelijk (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning. De resultaten voor recette per bezoek behandelen we apart. Hetzelfde geldt voor de financieringsmix en de regionale spreiding. In deze samenvatting volgen tabellen met resultaten voor de vier deelsectoren samen. We maken beperkt vergelijkingen tussen de deelsectoren, omdat zij zich vanwege unieke eigenschappen niet makkelijk laten vergelijken. Daar staat tegenover dat deelsectoren wel te maken hebben met vergelijkbare ontwikkelingen (economische conjunctuur, bezuinigingen, etc.).

Resultaten: productie en creatie, 2009 - 2016

De volgende tabel geeft een overzicht van de belangrijkste kerncijfers voor productie en creatie in de periode 2009 - 2016. We tonen daarbij telkens de mutatie over de periode 2009 tot 2016 en de mutatie tussen 2015 en 2016 (hetzelfde geldt voor de overige tabellen in de samenvatting). Merk op dat er voor de deelsector museums kerncijfers voor productie en creatie niet gelden.

Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse cultuursector (productie en creatie)

Kenmerk - Productie en creatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Filmsector		
Aantal nieuwe geproduceerde Nederlandse speelfilms	-21,0%	+25,6%
Productiekosten van Nederlandse films (excl. minor coproducties)	-22,8%	+4,1%
Werkgelegenheid in productie van films	+4,3%	+27,6%
Podiumkunsten		
Aantal producties van VVTP-leden	+12,8%	N.b. ²
Reële subsidies ³ rijksge subsidieerde podiumkunsten	-1,5%	-20,9%
Reële opbrengsten rijksge subsidieerde podiumkunsten ⁴	+0,6%	+13,5%
Reële totale lasten rijksge subsidieerde podiumkunsten	-0,6%	-5,2%
Reële personeelslasten rijksge subsidieerde podiumkunsten	-0,5%	-8,4%
Reële totale lasten VVTP-leden	+19,8%	N.b.
Beeldende kunst		
Aantal beeldend kunstenaars	-7,0%	-26,0%

Het aantal geproduceerde Nederlandse (fondsgesteunde) speelfilms verloopt wisselend per jaar, maar vertoont over de gehele periode een stijging van ruim een kwart (van 39 naar 49 films). Het betreft overigens gemiddeld enkele tientallen speelfilms per jaar waardoor enkele films meer of minder al snel leidt tot grotere procentuele fluctuaties. Het aantal producties van VVTP-leden is ten opzichte van 2015 met 12,8% gestegen. De reële subsidies aan de rijksge subsidieerde podiumkunsten zijn sinds 2009 met 20,9% gedaald. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door een grote afname (van 14%) in 2013 t.o.v. 2012. Dit is de overgang tussen de subsidieperiode 2009-2012 en 2013-2016. Hierbij moet rekening gehouden worden met het feit dat de subsidies zowel de structurele als incidentele subsidies omvatten, en ook de subsidies van andere overheden (provincies en gemeenten). Meerjarige subsidies van het Rijk (OCW en FPK) zijn (in principe) constant binnen een subsidieperiode. De reële totale lasten zijn bij de VVTP-leden gestegen in het laatste peiljaar. Bij de rijksge subsidieerde podiumkunstinstanties zijn de lasten in het laatste peiljaar vrijwel gelijk gebleven, maar ten

² Van de negen producenten die gegevens geleverd hebben, zijn er vijf waarvan de gegevens in de volledige onderzoeksperiode 2009-2016 beschikbaar zijn. Dit is een te klein aantal om betrouwbare uitspraken over te doen. Daarom hebben we bij de trendanalyses van de VVTP ervoor gekozen om deze vanaf 2012 te laten zien zodat we alle geleverde producenten kunnen meenemen.

³ Dit is inclusief subsidies van gemeenten, provincies etc. en incidentele subsidies, zie p. 16 voor de definitie van subsidie.

⁴ Dit zijn opbrengsten exclusief subsidies.

opzichte van 2009 zijn de reële totale lasten met 5,2% afgenomen. Deze ontwikkeling verschilt voor de FPK- en BIS-instellingen: In 2016 zijn de lasten bij de FPK-instellingen gedaald, en bij de BIS-instellingen gelijk gebleven ten opzichte van 2015.

De werkgelegenheid in de productie van films (voor zover die onder de betreffende SBI-codes⁵ vallen) is in de afgelopen jaren met bijna 28% toegenomen. In totaal werken er nu ongeveer 11.400 mensen full- of parttime in de productie van films. Daarentegen is het aantal beeldend kunstenaars in dezelfde periode afgenomen met 26%.

Resultaten: distributie en vertoning, 2009 - 2016

De volgende twee tabellen geven een overzicht van de belangrijkste kerncijfers voor distributie en vertoning in de periode 2009 - 2016. Het bezoek hebben we met oog op leesbaarheid in een aparte tabel gezet. De recette per bezoek – in het hoofdrapport ook onderdeel van distributie en vertoningen – evenals de financieringsmix behandelen we hierna apart.

⁵ SBI staat voor Standaard Bedrijfsindeling.

Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse cultuursector (distributie en vertoning/presentatie; exclusief bezoek)

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Filmsector		
Totaal uitgebrachte films	+9,7%	+17,3%
Uitgebrachte Nederlandse films	-4,9%	+16,0%
Capaciteit bioscopen (in aantal stoelen)	+7,0%	+23,4%
Capaciteit filmtheaters (in aantal stoelen)	+2,9%	+55,9%
Totale markt voor VOD en DVD/Blu-ray omzet	+13,7%	-16,9%
Omzet VOD	+35,9%	N.b. ⁶
Omzet DVD/Blu-ray	-21,0%	-77,4%
Werkgelegenheid in distributie van films en tv-producties	-2,9%	+10,6%
Werkgelegenheid in de bioscoopsector	+8,1%	+17,2%
Podiumkunsten		
Uitvoeringen rijks gesubsidieerde podiumkunsten	-1,4%	+16,5%
Uitvoeringen VVTP-leden	+6,6%	N.b.
Uitvoeringen VSCD-podia	+1,3%	-1,3%
Muziekactiviteiten met entreprijs VNPF-poppodia	+4,1%	+0,0%
Reële totale lasten VSCD-podia	+3,8%	-0,7%
Reële totale lasten VNPF-poppodia	+8,1%	+30,1%
FTE loonlijst VSCD-podia	+13,8%	+7,8%
FTE loonlijst VNPF-podia	+9,5%	+8,3%
Musea		
Tijdelijke tentoonstellingen musea totaal (in eigen museum)	-0,6%	-1,6%
Tijdelijke tentoonstellingen BIS-musea (in eigen museum)	-2,4%	+25,5%
Beeldende kunst		
Presentaties ⁷	+7%	+18%

Het aantal uitgebrachte Nederlandse films in bioscopen vertoont logischerwijs vrijwel hetzelfde patroon als de productie van Nederlandse films. Er is sprake van een groei in uitbreng van ruim 17% over de gehele periode. De capaciteit van de bioscopen (in aantal stoelen) is met ruim 23% toegenomen in de afgelopen periode. In de afgelopen twee jaar heeft de markt voor distributie en vertoning thuis voor het eerst een lichte groei getoond, nadat deze

⁶ Doordat de omzet van VOD in 2009 €0 bedroeg en in 2016 €212 miljoen, is de groei feitelijk oneindig.

⁷ Er zijn geen integrale, meerjarige gegevens van alle presentatie-instellingen. Op basis van verschillende bronnen is door ons een dataset samengesteld die zoveel mogelijk de diversiteit en dynamiek van de sector representeert. Bij het aantal presentaties gaat het om 28 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal presentaties. Deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen zelf, uitgevraagd via een enquête, maar ook van OCW en het Mondriaan Fonds. Van de in totaal 28 instellingen in dit panel ontvangen 15 subsidie van het Mondriaan Fonds en 3 van OCW. Dit panel bevat 3 instellingen met meer dan 40 presentaties en 12 instellingen met minder dan 11 presentaties in 2015.

in de voorbije jaren aan krimp onderhevig was. De groei komt volledig op conto van Video On Demand (VOD).

Het totaal aantal uitvoeringen van rijksgesubsidieerde instellingen is in 2016 gestegen met 16,5% ten opzichte van 2009. De stijging in het aantal uitvoeringen en bezoeken zien we in alle genres terug, behalve opera en muziektheater (staat niet in de tabel). Bij de VSCD-podia is het aantal producties gestegen met 5% in 2016 ten opzichte van 2009 (staat niet in de tabel) en het aantal uitvoeringen licht gedaald met 1,3%. In de genres dans, musical, opera en cabaret is het aantal uitvoeringen gedaald in deze periode. Bij de VNPF-poppodia is het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs tussen 2009 en 2016 gelijk gebleven. Bij de concerten was er in deze periode een stijging te zien van 7%, bij de clubavonden een daling van 13% (staat niet in de tabel).

Bovenop de vaste opstelling organiseren musea tijdelijke tentoonstellingen in het eigen museum. Het gaat hierbij om tentoonstellingen die worden georganiseerd in het eigen museum, niet om tentoonstellingen van de eigen collectie die tentoon wordt gesteld in een ander museum. Het aantal tijdelijke tentoonstellingen in het eigen museum is sinds 2009 met 1,6% gedaald, terwijl het aantal tijdelijke tentoonstellingen in BIS-musea in diezelfde periode met 25,5% is gestegen. De afname van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum kan gezien worden als een indicatie voor afgenomen aanbod. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. Musea kunnen bijvoorbeeld een bewuste afweging hebben gemaakt om minder tijdelijke tentoonstellingen te organiseren, maar de tentoonstellingen die zij organiseren groter te maken en/of langer open te stellen voor publiek. Dit zou betekenen dat het aanbod van aard is veranderd. Ook bij de presentatie-instellingen is sprake van een forse groei in het aantal presentaties.

De werkgelegenheid bij VSCD- en VNPF-podia is sinds 2009 met ongeveer 8% toegenomen. De werkgelegenheid in de distributie van films en tv-producties en de bioscoopsector is over de gehele periode gegroeid, maar in het afgelopen jaar is er sprake van krimp (400 banen minder ten opzichte van 2015).

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Filmsector		
Bezoeken aan Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-32,5%	-11,6%
Totaal bezoeken films in bioscopen en filmtheaters	+3,7%	+25,3%
<i>Filmtheaterbezoeken</i>	+4,0%	+56,1
<i>Bioscoopbezoeken</i>	+3,7%	+23,1%
Bezoeken aan filmfestivals ⁸	+10,4%	+29,2%
Podiumkunsten		
Bezoeken aan rijksge subsidieerde podiumkunsten	-1,6%	+12,6%
Bezoeken aan VVTP-leden	+0,6%	N.b.
Bezoeken aan VSCD-podia	-0,2%	-10,0%
Betaalde bezoeken aan VNPF-poppodia	+6,1%	+10,8%
Bezoeken rijksge subsidieerde podiumkunstfestivals	-3,3%	98,8%
Musea		
Bezoeken aan musea totaal	+6,6%	+42,0%
Bezoeken aan BIS-musea	+2,9%	+80,7%
Beeldende kunst		
Bezoeken aan presentatie-instellingen ⁹	+17%	+78%

Het bezoek aan Nederlandse films is in de afgelopen periode met 11,6% gedaald, terwijl het bezoek aan alle films in bioscopen duidelijk is gestegen (met 25,3%). Het aantal bezoeken aan uitvoeringen van rijksge subsidieerde instellingen is sinds 2009 toegenomen met 12,6% (deze stijging is iets geringer dan de toename van het aantal uitvoeringen met 16,5%). Bij de VSCD-podia zijn de bezoeken tussen 2009 en 2016 gedaald met 10%. Het bezoek per uitvoering daalde met 9%. De daling van de bezoeken is zichtbaar in alle genres behalve pop, klassiek en overig (dit laatste staat niet in deze tabel). Het totaal aantal bezoeken aan podiumkunstfestivals (niet in de tabel) is sinds 2013 met 16% gestegen en het gemiddeld aantal bezoeken per podiumkunstfestival met 3% gedaald. Dit komt omdat er in 2016 veel nieuwe festivals zijn bijgekomen. Nieuwe festivals beginnen klein waardoor het aantal festivals sterker stijgt dan het aantal bezoeken. De bezoeken aan musea en aan BIS-musea in het bijzonder zijn sinds 2009 fors gestegen (42,0% resp. 80,7%). Zowel het aantal tentoonstellingen als het aantal bezoeken zijn toegenomen bij beeldende kunst musea, met 13% respectievelijk 45% ten opzichte van 2012 (deze cijfers staan niet in de tabel). Ook bij bezoeken aan presentatie-instellingen is sprake van een forse toename sinds 2009 (+78%). Ook ten opzichte van het vorig peiljaar is het bezoek toegenomen (17%).

⁸ Het gaat hierbij om de volgende zes filmfestivals: Cinekid, Holland Animation Film Festival (HAFF), Imagine Film Festival, International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA), International Film Festival Rotterdam (IFFR), Nederlands Film Festival (NFF).

⁹ Het gaat hier om 25 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen, van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 25 instellingen in dit panel ontvangen 15 een subsidie van het Mondriaan Fonds en 6 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50 duizend bezoeken en 10 instellingen met minder dan 10 duizend bezoeken in 2016.

Resultaten: benaderde prijs per bezoek 2009 - 2016

Ter benadering van de toegangsprijzen worden evenals in eerdere studies in alle deelsectoren de recettes gedeeld door het aantal bezoeken. In deze maatstaf zijn onder meer de effecten van kortingsregelingen en gratis toegang verwerkt, evenals het effect van verschuivingen in de publieke belangstelling tussen de verschillende producerende instellingen of podia (met uiteenlopende toegangsprijzen). De berekende gemiddelde toegangsprijs is primair geschikt om prijsveranderingen (en de effecten daarvan) in de tijd te analyseren. De gemiddelde recepte per bezoek kunnen in ieder geval qua niveau duidelijk afstaan van de prijs die men voor een toegangkaartje aan de kassa betaalt; bijvoorbeeld wanneer producerende instellingen of orkesten uitkoopsommen ontvangen. Dat is voor de analyses geen probleem wanneer de verhouding tussen de prijs aan de kassa en het bedrag dat de gezelschappen ontvangen in de tijd relatief constant blijft.

We hebben de toegangsprijzen gecorrigeerd voor de inflatie. Dit noemen we 'reële prijzen'. Reëel slaat in dit rapport niet op de daadwerkelijke prijs die aan de kassa wordt betaald. De prijsontwikkeling bij presentatie-instellingen wordt niet gepresenteerd. Presentaties zijn vaak gratis toegankelijk.

Procentuele ontwikkeling van de recettes per bezoek in de verschillende deelsectoren

Kenmerk – recettes in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Filmsector		
Reële prijs Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-0,8%	+1,9%
Reële prijs films in bioscopen en filmtheaters totaal	+0,3%	+3,0%
Prijsontwikkeling recettes van substituten	+0,9%	+5,9%
Podiumkunsten		
Reële publieksinkomsten per bezoek rijks gesubsidieerde podiumkunsten	+5,6%	-5,5%
Reële recettes per bezoek VVTP-leden	+22,4%	N.b.
Reële recettes per betaald bezoek VSCD-podia	+2,7%	-5,0%
Reële recettes per betaald bezoek VNPF-poppodia	+3,3%	+28,0%
Reële publieksinkomsten per bezoek rijks gesubsidieerde podiumkunsthoeven	+8,9%	-51,9%
Musea		
Reële recettes per bezoek musea totaal	-4,8%	+37,0%
Reële recettes per bezoek BIS-musea totaal	-6,3%	34,6%
Beeldende kunst		
Prijsontwikkeling presentatie-instellingen	n.v.t.	n.v.t.

De prijs voor bioscoopkaartjes voor Nederlandse films is in de afgelopen periode nagenoeg gelijk gebleven (sinds de vorige monitor een daling van 0,8% en sinds 2009 een stijging van 1,9%). De reële recettes (publieksinkomsten) per (betaald) bezoek zijn in de breedte sinds 2009 behoorlijk gestegen (van 28,0% voor VNPF-podia tot 34,6% voor BIS-musea). Een uitzondering vormen de reële recettes voor VSCD-podia die in deze periode met 5% zijn gedaald. We zien dat de prijzen voor bioscoopkaartjes minder hard gestegen zijn dan de prijs voor substituten.

Resultaten: Financieringsmix 2009 - 2016

Eén van de strategieën bij afnemende subsidies om nog steeds een vergelijkbaar aanbod te kunnen bieden, is de verandering van de financieringsmix. Kort gezegd gaat het erom dat subsidies van overheden vervangen worden door andere inkomstenbronnen. In het kader van dit onderzoek maken we net als in de vorige edities van de monitor een onderscheid tussen drie financieringsbronnen:

- Subsidies: dit zijn bijdragen van het ministerie van OCW of een ander ministerie, van een cultuurfonds, van een decentrale overheid (gemeenten en provincies) of van de Europese Unie. Hieronder vallen zowel exploitatie- als huursubsidies, en zowel structurele als incidentele subsidies.
- Bijdragen uit private middelen: dit zijn bijdragen van private partijen (personen of bedrijven) waar geen (directe) tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden hiervoor zijn bijdragen van private fondsen en giften van bedrijven of vriendenverenigingen. Sponsoring valt dus buiten deze private middelen. Een gevolg is dat VNPF-podia bijvoorbeeld in deze financieringsmix geen private middelen kennen, terwijl ze wel sponsorgelden ontvangen.
- Overige eigen inkomsten: dit zijn bijdragen van private partijen waar een tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden zijn publieksinkomsten (tegenprestatie: toegang tot culturele activiteiten), sponsorinkomsten (tegenprestatie: zichtbaarheid van een merk) en inkomsten uit horeca en merchandising.

De volgende tabel presenteert percentages. Een gelijkblijvend percentage betekent niet dat het absoluut bedrag gelijk is gebleven. Het is dus best mogelijk dat het aandeel van een subsidie op de totale inkomsten is gedaald, terwijl het absolute subsidiebedrag gelijk is gebleven. De andere inkomsten (private bijdragen en overige eigen inkomsten) kunnen in dezelfde periode harder gestegen zijn.

Financieringsmix in de verschillende deelsectoren (er kunnen afrondingsverschillen optreden)

	2012	2013	2014	2015	2016
Filmsector					
Nederlandse filmproductie¹⁰					
Subsidies	56%	49%	52%	49%	57%
(Private) bijdragen	27%	34%	25%	26%	27%
Overige eigen inkomsten	17%	17%	23%	25%	16%
Totale baten (2009=100)	166	143	145	196	151
Rijksgesubsidieerde filmfestivals					
Subsidies	57%	46%	44%	46%	47%
(Private) bijdragen	9%	9%	10%	12%	11%
Overige eigen inkomsten	34%	46%	45%	42%	42%
Totale baten (2009=100)	99	95	97	93	90
Musea					
Rijksgesubsidieerde musea					
Subsidies	Niet bekend	57%	Niet bekend	51%	47%
(Private) bijdragen		11%		13%	11%
Overige eigen inkomsten		31%		36%	42%
Totale baten (2011=100)	107	114	125	136	113
Bredere selectie musea					
Subsidies	Niet bekend	55%	Niet bekend	52%	48%
(Private) bijdragen		11%		11%	9%
Overige eigen inkomsten		34%		37%	43%
Totale baten (2011=100)	104	107	114	122	115
Beeldende kunst					
Presentatie-instellingen (BIS)¹¹					
Subsidies	91%	85%	77%	74%	74%
(Private) bijdragen	1%	1%	6%	5%	5%
Overige eigen inkomsten	8%	14%	17%	21%	20%
Totale baten (2012=100)	100	176	162	201	197
Presentatie-instellingen (niet-BIS)					
Subsidies	78%	76%	74%	77%	71%
(Private) bijdragen	6%	10%	9%	7%	9%
Overige eigen inkomsten	16%	14%	17%	16%	19%
Totale baten (2012=100)	100	96	113	110	127
Podiumkunsten					
Rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK)					
Subsidies	74%	68%	66%	65%	64%
(Private) bijdragen	2%	3%	5%	5%	7%
Overige eigen inkomsten	25%	29%	29%	29%	29%
Totale baten (2009=100)	93	94	89	92	92
VSCD-podia					
Subsidies	45%	44%	45%	43%	43%
(Private) bijdragen	7%	7%	5%	5%	5%
Overige eigen inkomsten	48%	49%	50%	53%	52%
Totale baten (2009=100)	89	86	88	96	99
VNPF-podia					
Subsidies	23%	23%	26%	29%	26%
(Private) bijdragen	0%	0%	0%	0%	0%
Overige eigen inkomsten	76%	76%	74%	71%	74%
Totale baten (2009=100)	99	99	106	122	133
Vrije theaterproducenten¹²					
Subsidies	0%	0%	0%	0%	0%
(Private) bijdragen	13%	20%	25%	17%	13%
Overige eigen inkomsten	87%	80%	75%	83%	87%
Totale baten (2012=100)	100	113	121	109	132
Rijksgesubsidieerde podiumkunstfestivals (BIS en FPK)					
Subsidies	60%	49%	45%	45%	44%
(Private) bijdragen	13%	14%	16%	16%	17%
Overige eigen inkomsten	28%	38%	38%	40%	39%
Totale baten (2009=100)	115	111	118	121	127
Festivals totaal (> 3.000 bezoekers) (geen panel)					
Subsidies	Niet bekend	17%	17%	17%	13%
(Private) bijdragen		13%	12%	12%	10%
Overige eigen inkomsten		70%	71%	71%	77%

De ontwikkeling van de totale baten in de verschillende (deel)sectoren toont een gemengd beeld. In de breedte geldt een toename van de totale baten met als uitschieters de prestatie-instellingen (BIS) met 97% stijging sinds 2012, Nederlandse filmproductie (+51%), de VNPF-podia (+33%), de vrije theaterproducenten (+32% sinds 2012) en de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals (BIS en FPK) (+27%). Een afname van de baten is waarneembaar bij de rijksgesubsidieerde filmfestivals (-10%), rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK) (-8%), de VSCD-podia (-1%) en de festivals totaal (> 3.000 bezoekers) (-23%).

Vervolgens gaan we in op de ontwikkeling van het relatieve gewicht van de financieringsbronnen tussen 2012 en 2016. We zien dat het aandeel subsidies in de deelsectoren grofweg tussen de helft tot driekwart van de bekostiging is (de VSCD- en VNPF-podia, vrije theaterproducenten en festivals uitgezonderd). Op de VNPF-podia na zien we in alle deelsectoren dat het aandeel subsidies in de financieringsmix is gedaald (of gelijk is gebleven) in de afgelopen jaren. Bij de prestatie-instellingen (niet-BIS) en de festivals totaal (geen panel) is het aandeel subsidies in de financieringsmix ongeveer gelijk gebleven. Bij de Nederlandse filmproductie is het aandeel subsidies in het afgelopen jaar weer opgelopen.

De twee andere financieringsbronnen (private bijdragen en overige eigen inkomsten) tonen een wisselend beeld. Overige eigen inkomsten zijn vooral procentueel toegenomen bij rijksgesubsidieerde filmfestivals, rijksgesubsidieerde musea, bredere selectie musea, presentatie-instellingen (BIS), rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals (BIS en FPK) en in iets minder mate bij rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK) en VSCD-podia. Het aandeel van private bijdragen is bij de meeste sectoren stabiel gebleven in de afgelopen jaren. De grootste stijging is waarneembaar bij de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (BIS en FPK) en de presentatie-instellingen (BIS). De overige eigen inkomsten vormen bij de VSCD-podia ongeveer de helft van de financiering. Bij de VNPF-poppodia en de vrije theaterproducenten zijn de overige eigen inkomsten veruit de belangrijkste bron van bekostiging. De private bijdragen spelen een beperkte rol in alle deelsectoren. De filmproductie uitgezonderd, is dit aandeel niet hoger dan 25%. Bij de filmproductie is het aandeel 27%. In vergelijking met voorgaande jaren is dit aandeel wel stijgend, maar dat geldt niet voor alle sectoren (bijv. VSCD-podia).

Resultaten: regionale spreiding 2009 - 2016

De ambitie in het cultuurbeleid bestaat niet alleen uit het garanderen van een pluriform cultuuraanbod, maar ook uit het bevorderen van een geografische verspreiding van dit aanbod over het gehele land. Zodoende kan elke Nederlander relatief eenvoudig een bezoek brengen aan een theatervoorstelling, een popconcert of een film. Een belangrijke rol is hiervoor weggelegd aan de zgn. G9-gemeenten¹³. Dat zijn steden – verspreid over het land –

¹⁰ Het gaat hierbij om de financiering van de productiekosten van fondsgesteunde, uitgebrachte Nederlandse speelfilms, exclusief minor coproducties.

¹¹ Inclusief twee postacademische instellingen.

¹² Binnen de overige inkomsten vallen bij de VVTP ook subsidies maar deze zijn verwaarloosbaar. Van de producenten die in het panel zitten heeft slechts één in 2014 subsidie ontvangen. Deze bedroeg minder dan € 50.000. In de overige jaren zijn de subsidie-inkomsten gelijk aan nul.

¹³ Dat zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Maastricht, Arnhem, Enschede en Groningen. Dit betreffen stedelijke conglomeraties die vanwege hun landelijke betekenis door het rijk zijn aangewezen als nationale stedelijke netwerken. Deze stedelijke netwerken hebben een landelijke betekenis, omdat zij gunstig liggen in het infrastructuurnetwerk, kansrijke bedrijfssectoren huisvesten en al beschikken over een (redelijk) hoog voorzieningenniveau met bijbehorend draagvlak, ook op het

met een herkenbare regionale (en soms zelfs landelijke) kunst- en cultuurprofiel (faciliteiten, aanbod, etc.). In het kader van deze Cultuurmonitor hebben we net als in voorgaande jaren cijfers over regionale spreiding verzameld:

- De provincie Groningen heeft met 11,9 bioscoopstoelen per 1.000 inwoners in 2016 het hoogste aantal bioscoopstoelen per inwoner, terwijl de provincie Drenthe met 6,4 bioscoopstoelen per 1.000 inwoners het laagste aantal stoelen per inwoner heeft.
- In Noord-Holland worden – uitgedrukt in bezoeken per 1.000 inwoners – ruim het meest bezoeken aan de bioscoop afgelegd (gemiddeld 3 bezoeken per inwoner in 2016). In Friesland is dit met bijna 1,1 bezoeken 1.000 inwoner het laagst. Er bestaat een klein verband tussen capaciteit en bezoek. Provincies met een relatief grote capaciteit aan bioscoopstoelen per 1.000 inwoners trekken ook relatief veel bezoekers per 1.000 inwoners. Dat zijn doorgaans de meer verstedelijkte provincies (provincies Utrecht en Noord-Holland) en de provincie Groningen. Zuid-Holland kent ondanks een beperktere capaciteit aan bioscoopstoelen wel relatief veel bioscoopbezoekers.
- In het westen van het land vinden de meeste activiteiten plaats van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen, met 1,01 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vinden plaats in het oosten met 0,55 uitvoeringen. Dit komt voornamelijk omdat drie van de G9 gemeenten in het westen liggen. Binnen de G9 zijn de meeste uitvoeringen in Amsterdam (3,4).
- In het midden van het land vonden in 2016 de meeste uitvoeringen van VSCD-podia plaats, met 2,3 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vonden plaats in het noorden met 1,35 uitvoeringen. Binnen de G4 vonden de meeste uitvoeringen plaats in Utrecht (6,25). Bij de bezoeken is eenzelfde beeld zichtbaar.
- Het aantal concerten en clubavonden op VNPF-podia zijn het grootst in het midden van het land. Hier vinden per 1.000 inwoners 0,47 concerten en 0,30 clubavonden plaats. De minste concerten zijn in het zuiden met 0,24 per 1.000 inwoners en de minste clubavonden zijn in het noorden met 0,06 per 1.000 inwoners. De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.
- Noord-Holland heeft de meeste musea (126) gevolgd door Zuid-Holland (117) en Gelderland (102). Groningen, Zeeland en Drenthe hebben het minst aantal musea, respectievelijk 30, 27 en 25.
- De musea in Noord-Holland werden het meest bezocht. In 2016 hadden de musea in Noord-Holland tezamen 14.454.764 bezoeken. Dit beeld wordt ongetwijfeld beïnvloed door de grote musea in Amsterdam die zowel uit binnen als buitenland veel bezoekers trekken. De musea in Drenthe en Zeeland hadden de minste bezoeken in 2016. Deze musea trokken 707.306 bezoeken en 447.366 bezoeken respectievelijk.
- Presentatie-instellingen, galeries en beeldende kunst festivals zijn geconcentreerd in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht. 82% van de galeries, 75% van de presentatie-instellingen en 71% van de beeldende kunst festivals vallen in deze vier provincies.

gebied van kunst en cultuur (Kamerstuk 32820, Nieuwe visie cultuurbeleid, 8 maart 2016). Deze steden subsidiëren in totaal meer dan 500 culturele instellingen.

- Afgezet tegen het aantal inwoners hebben niet alleen de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht veel aanbod aan presentatie-instellingen, galeries en beeldende kunst festivals maar ook Groningen. Noord-Brabant daarentegen heeft afgezet tegen het aantal inwoners relatief weinig aanbod.

Over het algemeen kan gesteld worden dat het cultuuraanbod en -bezoek zich concentreert in de gebieden met de hoogste bevolkingsdichtheid. De provincies Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland komen telkens bovendien qua aantallen bioscopen en bioscoopbezoeken, activiteiten van de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen, uitvoeringen van VSCD-podia, concerten en clubavonden op VNPF-podia, aantal musea en aantallen presentatie-instellingen, galeries en beeldende kunst festivals. Dat deze provincies het grootste aanbod hebben is echter geen absoluut gegeven. Zo kent de provincie Groningen het grootste aantal bioscoopstoelen per 1.000 inwoners, heeft Gelderland een van de hoogste aantallen musea en kent Noord-Brabant een groot aantal presentatie-instellingen, galeries en beeldende kunst festivals.

1 Inleiding en methodologie

1.1 Aanleiding

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: OCW) wil structureel meer zicht krijgen op de economische ontwikkelingen in de cultuursector met betrekking tot productie/creatie, distributie en vertoning/presentatie van cultuurgood. Allerlei ontwikkelingen, bijvoorbeeld de economische situatie, de bezuinigingen en de beschikbaarheid van talentvol 'human capital', beïnvloeden mede het ondernemend vermogen en de verdien capaciteit van gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen. Om dit doel te bereiken, wordt dit jaar (net als in voorgaande jaren¹⁴) een jaarlijkse monitor gepubliceerd over de ontwikkelingen in de voorafgaande jaren. De monitor dient zowel algemene sectorale ontwikkelingen inzichtelijk te maken, als ook inzicht te geven in trends in de cultuursector.¹⁵ Dit rapport is het verslag van de vijfde uitvoering van de monitor en richt zich op de jaren 2009-2016.

Om de uitkomsten van de monitor goed te kunnen interpreteren, is het belangrijk om rekening te houden met de context van het jaar 2016. De Nederlandse bevolking groeide met ongeveer 0,6%. De Nederlandse economie is in 2016 met 2,2% gegroeid ten opzichte van een jaar eerder. Hiermee zette het economische herstel, dat halverwege 2013 begon, door. De consumptie door huishoudens groeide in 2016 met 1,6%. Het beschikbaar inkomen van huishoudens steeg daarnaast met 1,4% ten opzichte van 2015.¹⁶

1.2 Onderzochte sectoren

Het onderzoek geeft een beschrijving van de economische ontwikkelingen in de cultuursector. Deze monitor dekt echter niet de gehele sector af: de deelsectoren archieven, letteren, creatieve industrieën, monumenten, archeologie, bibliotheken en cultuureducatie komen namelijk niet aan bod. Bovendien is binnen een aantal deelsectoren die in deze monitor wel aan bod komen nog onvoldoende informatie beschikbaar om een volledig beeld te schetsen.

¹⁴ Dialogic & APE (2016), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 – 2015*, Utrecht. APE & Rebel (2015), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2014*, Den Haag. APE & Rebel (2014), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2009 - 2013*, Den Haag. APE, Kwink Groep en Rebel (2103), *Economische ontwikkelingen in de cultuursector, 2005 - 2012*, Den Haag.

¹⁵ De monitor werd begeleid door een begeleidingsgroep bestaande uit Arne Dee (Vereniging Nederlandse Poppodia en Festivals), Sara Knijff (OCW), Sarah Malko (Mondriaan Fonds), Jonathan Mees (Filmfonds), Yolande Meltser (Nederlandse Associatie voor de podiumkunsten), Ralf Moerman (VSCD), Amber Leguit (Museumvereniging), Merijn van Os (OCW), Saskia de Geus (OCW), Samantha Hoekema (Nederlandse Galerie Associatie), Jorien Scholtens (Stichting Filmonderzoek), Carlien Schrijvershof (OCW), Vevita Eichbercher-Zandee (OCW), Renée Heidekamp (OCW), Denise Woordes-Derksen (OCW), Astrid Schumacher (De Zaak Nu), Paul Stolwijk (Fonds Podiumkunsten, later vervangen door Ralph Reede), Hedwig Verhoeven (VSCD), Jort Vlam (Vereniging Vrije Theater Producenten) en Willem Westermann (Vereniging van Evenementenmakers).

¹⁶ Alle cijfers in deze alinea zijn afkomstig van het CBS en hebben betrekking op 2016.

De volgende deelsectoren komen in het rapport uitgebreid aan de orde:

- Film:
 - Bioscopen en filmtheaters aangesloten bij de Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten en Filmtheaters (NVBF).
 - Filmdistributeurs aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN).
 - De (gesubsidieerde) filmproductie en ontwikkelingen in de sector (Nederlands Filmfonds).
 - Door de rijksoverheid (OCW, Filmfonds) gesubsidieerde filmfestivals.
- Podiumkunsten:
 - Podia aangesloten bij de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD-podia).
 - Podia aangesloten bij de Vereniging Nederlandse Poppodia en- Festivals (VNPF-poppodia).
 - Vrije theaterproducenten aangesloten bij de Vereniging Vrije Theater Producenten (VVTP).
 - Instellingen voor podiumkunsten die structureel door het Rijk worden gesubsidieerd en deel uitmaken van de culturele basisinfrastructuur (BIS-instellingen voor podiumkunsten).
 - Instellingen voor podiumkunsten die meerjarig door het Fonds Podiumkunsten worden gesubsidieerd (FPK-instellingen voor podiumkunsten).
 - Door de rijksoverheid (OCW, FPK) gesubsidieerde podiumkunstfestivals.
 - Podiumkunst festivals met meer dan 3.000 bezoekers, zoals in kaart gebracht door onderzoeksbureau Respons in opdracht van de VVEM.
- Musea
 - Rijksgesubsidieerde musea, musea uit het museumregister en niet-geregistreerde musea (CBS).
- Beeldende kunst:
 - De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars (CBS).
 - Een panel van presentatie-instellingen, bestaand uit meerjarig door OCW en het Mondriaan Fondsgesubsidieerde instellingen, en aangevuld met een data-uitvraag onder leden van brancheorganisatie De Zaak Nu.
 - Beeldende kunst musea (CBS).

Voor de analyse hebben we gebruik kunnen maken van gegevens die door de verschillende organisaties zijn aangeleverd. Aanvullend is op een enkel punt (presentatie-instellingen) gebruik gemaakt van een data-uitvraag, is soms gebruik gemaakt van gegevens die beschikbaar zijn in het datawarehouse van OCW, en is gebruik gemaakt van bestaand onderzoek.

De analyses hebben, voor zover mogelijk, betrekking op de jaren 2009-2016. Voor deze periode is gekozen omdat ze de volledige cultuurnotaperiode 2009-2012 bevat, alsmede de eerste drie jaren van de cultuurnotaperiode 2013-2016.

1.3 Ketenperspectief op de cultuursectoren

In navolging van de vorige editie van de Cultuurmonitor wordt een *ketenperspectief* op cultuursectoren gehanteerd.

Dit perspectief benadrukt dat cultuurgoederen ontwikkeld en verspreid worden via een aantal schakels die samen een keten vormen. Deze benaderingswijze veronderstelt dat door samenwerking tussen onafhankelijke partijen die samen een keten vormen een cultuurgoed gerealiseerd en verspreid wordt, bijvoorbeeld via een festival of een tentoonstelling. Deze keten loopt – in het kader van deze Cultuurmonitor – van de schakels productie via distributie naar presentatie. Dit ketenperspectief biedt een logisch kader om bestaande (en nieuwe) indicatoren te ordenen. Het ketenperspectief benadrukt ook dat schakels moeten samenwerken. Bioscopen (presentatie) kunnen niet functioneren zonder de release van nieuwe films (productie en distributie). Binnen een keten worden niet alleen immateriële en materiële cultuurgoederen uitgewisseld, maar ook geld, kennis en 'human capital'.

In het kader van deze Cultuurmonitor is een relatief eenvoudige keten gedefinieerd, namelijk een keten die bestaat uit twee schakels: (1) productie en creatie; en (2) distributie en vertoning/presentatie. Onder deze twee schakels zijn de bestaande indicatoren (uit de edities van de Cultuurmonitor tot en met 2015) geordend en waar mogelijk nieuwe indicatoren toegevoegd. Nieuwe indicatoren zijn bij voorkeur beschikbaar voor meerdere sectoren tegelijk en omvatten meerdere jaren. Deze aanpassing is te beschouwen als een eerste poging om een meer economisch / organisatiekundig perspectief in de Cultuurmonitor te hanteren.

De impact van het ketenperspectief op de inhoud van deze Cultuurmonitor is nog niet heel groot. We hanteren vooralsnog vrijwel dezelfde indicatoren, maar ze zijn in de analyse van de deelsectoren anders geclusterd. Dit kan betekenen dat voor sommige schakels weinig of geen indicatoren beschikbaar zijn (bijv. productie/creatie bij musea). Ook kunnen vanuit dit ketenperspectief sommige indicatoren gewenst zijn, maar zijn deze niet voorhanden.

1.4 Methodiek

Voor de verschillende deelsectoren hanteren we zoveel mogelijk dezelfde aanpak. Dat is echter niet in alle gevallen mogelijk. Voor de ene deelsector beschikken we nu eenmaal over meer informatie dan voor de andere deelsector. Zo kunnen we van een aantal sectoren trends over de jaren 2009-2016 presenteren terwijl bij andere sectoren er over een beperktere periode informatie beschikbaar is. Dat betekent dat de presentatie in de hoofdstukken van de onderscheiden deelsectoren soms iets verschilt, hoewel de inhoud van de hoofdstukken op hoofdlijnen steeds hetzelfde is.

In de sectorhoofdstukken gaan we telkens in op drie onderwerpen: (1) de markt op hoofdlijnen; (2) productie en creatie; (3) distributie en vertoning/presentatie. Waar mogelijk besteden we ook aandacht aan regionale spreiding. Deze indeling wijkt – als gevolg van de aandacht voor het ketenperspectief – af van voorgaande jaren, maar de getoonde indicatoren komen grosso modo overeen. Daar waar grote afwijkingen optreden, zullen we dat aangeven.

De omvang van de verschillende delen van de cultuursector verschilt. Dat geldt ook voor de onderliggende cijfers. Maar omdat we ons vooral op trends in de tijd richten, wordt in de presentatie van de resultaten vooral gebruik gemaakt van *indexcijfers* of *jaarlijkse groeipercentages*. De waarde van het kenmerk waarvan we de ontwikkeling in de tijd analyseren, bijvoorbeeld het aantal bezoeken, wordt in het basisjaar van de analyses – waar mogelijk 2009 – bij de indexcijfers op 100 gesteld. Vervolgens wordt steeds gezien hoe de waarde van het geanalyseerde kenmerk in een ander jaar zich verhoudt tot de waarde van het betreffende kenmerk in het basisjaar. Op deze wijze brengen we steeds de procentuele stijging of daling ten opzichte van het basisjaar in beeld, zonder dat het beeld wordt vertekend door een uiteenlopende grootte van de kenmerken of van de deelsectoren. Waar het gaat om onderlinge verhoudingen van bijvoorbeeld batenposten, vermelden we de relatieve verhoudingen naast of zelfs in plaats van de absolute cijfers.

Bij analyses in de tijd corrigeren we in de meeste gevallen voor *inflatie*. De in geld uitgedrukte kenmerken, zoals de publieksinkomsten of recettes per bezoek, het beschikbare inkomen en de eigen inkomsten, worden gedeeld door de consumentenprijsindex (CPI). De voor inflatie gecorrigeerde cijfers duiden we dan aan via de toevoeging *reëel*. Zo geven de *reële* publieksinkomsten per bezoek aan of deze sneller zijn gestegen dan het algemeen prijspeil.¹⁷

Voor het bezoek aan culturele activiteiten is het niet alleen van belang hoe de publieksinkomsten per bezoek zich ontwikkelen, maar ook hoe de prijzen van *concurrerende vrijetijdsactiviteiten* en het beschikbare inkomen van huishoudens zich ontwikkelen (na correctie voor de algemene inflatie). Daarom schenken we bij de analyse van de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek ook aandacht aan de (reële) inkomensontwikkeling en de (reële) prijsontwikkeling van concurrerende vrijetijdsactiviteiten. Deze concurrerende vrijetijdsactiviteiten worden doorgaans als *substituten* aangeduid. De prijs van substituten wordt steeds gemeten via de door het CBS gepubliceerde consumentenprijsindex van diensten cultuur en recreatie. Dat is een breed samengestelde prijsindex die een goed beeld geeft van de prijsontwikkeling van de verschillende vrijetijdsactiviteiten.

Ten opzichte van de vorige monitor zijn er nauwelijks wijzigingen in de aanpak en samenstelling van de onderzochte sectoren. In de sector beeldende kunst zijn in deze monitor naast de beeldende kunstenaars, presentatie-instellingen en postacademische instellingen ook galleries voor hedendaagse beeldende kunst, beeldende kunst musea en beeldende kunst festivals betrokken in de analyse.

1.5 Selectie van instellingen

Culturele instellingen vormen geen stabiele populatie. Instellingen kunnen worden opgeheven, bijvoorbeeld omdat ze niet genoeg inkomsten hebben, of om andere redenen. Instellingen kunnen ook failliet gaan. Daarnaast komen er soms ook weer nieuwe instellingen bij. Hetzelfde geldt voor fluctuerende lidmaatschappen van brancheverenigingen. Soms is een podium of een museum één of meer jaren (of seizoenen) gesloten wegens een verbouwing. Dergelijke incidenten geven aanleiding tot trendbreuken en kunnen het zicht op de structurele ontwikkeling vertroebelen. Soms kunnen ze zelfs aanleiding geven tot het trekken van de verkeerde conclusies; bijvoorbeeld als het gaat om economische effecten of specifieke gebeurtenissen. Dan bestaat het risico dat bijvoorbeeld een tijdelijke sluiting van een groot podium of museum ten onrechte wordt gezien als het effect van de economische crisis (of de afwezigheid daarvan) op het aantal bezoeken.

Gezien het voorgaande streven we ernaar om in onze analyses zoveel mogelijk uit te gaan van een vaste populatie van instellingen in de tijd. Dan kunnen we de structurele ontwikkeling van de individuele instellingen in de tijd volgen. Deze aanpak vereenvoudigt de interpretatie van de trends. Doordat we - waar mogelijk - een vaste populatie van instellingen in de tijd volgen, wijken de cijfers in het voorliggende rapport soms af van de cijfers die de brancheverenigingen zelf publiceren. Die cijfers richten zich vooral op een goede beschrijving van de situatie van een branche in een bepaald jaar, en wat minder op de structurele trends. Deze verschillen in aanpak zijn onvermijdelijk gegeven de doelstellingen van ons onderzoek, waar de nadruk ligt op de analyse van trends. We verwachten echter niet dat

¹⁷ Als alle prijzen en het inkomen met hetzelfde percentage stijgen, verandert er immers niets, omdat alle prijsverhoudingen ongewijzigd blijven. Consumenten bezoeken in dat geval niet vaker of minder vaak een culturele activiteit als gevolg van een prijsverandering.

onze selectie van instellingen met een volledige reeks van waarnemingen tot sterk afwijkende conclusies leidt ten opzichte van de cijfers die de brancheverenigingen zelf publiceren.

Voor een enkele sector geldt dat we niet werken met een samengesteld panel, maar met totaalcijfers over de gehele sector. Dat doen we indien de desbetreffende brancheorganisatie over deze cijfers beschikt en het voor deze sector lastig is om met een panel te werken in verband met uitschieters bij instellingen die de resultaten beïnvloeden. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn als er een nieuwe grote bioscoop wordt geopend.

1.6 Leeswijzer

In het vervolg van dit rapport komen achtereenvolgende de volgende onderwerpen aan de orde:

- Trends filmsector (hoofdstuk 2).
- Trends podiumkunsten (hoofdstuk 3).
- Trends musea (hoofdstuk 4).
- Trends beeldende kunst (hoofdstuk 5)

2 Trends filmsector

2.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling van de filmsector in de periode 2009 tot en met 2016 weer vanuit het ketenperspectief. Hierbij bespreken we enerzijds de productie en anderzijds de distributie en vertoning van films. Wat betreft de productie behandelen we het aantal geproduceerde Nederlandse films, alsook de bekostiging en het aantal FTE in de productiesector. Wat betreft de distributie en vertoning gaan we in op het aanbod van distributeurs en van bioscopen en filmtheaters, het aantal bezoeken en de toegangsprijzen van films. Bovendien bespreken we een aantal filmfestivals en de financiering daarvan. Bij capaciteit en bezoeken gaan we in op regionale spreiding. Daarnaast geven we aan hoeveel FTE er gemoeid is met distributie en vertoning. Ook beschrijven we hoe de thuismarkt zich heeft ontwikkeld, zoals het aantal vertoningen van Nederlandse films via televisiezenders en de ontwikkeling van de markt voor Video on Demand (VOD) en DVD/Blu-ray.

Voor dit hoofdstuk over de filmsector maken we gebruik van een aantal bronnen. Per bron lichten we kort toe welke data deze bevat en voor welke analyse deze als input dient. Ten eerste maken we gebruik van de jaarverslagen van de Nederlandse Vereniging van Bioscopen en Filmtheaters (NVBF) en Filmdistributeurs Nederland (FDN). Vrijwel alle bioscopen en filmtheaters zijn aangesloten bij de NVBF en een groot deel van de distributeurs zijn aangesloten bij de FDN. De data in deze jaarverslagen wordt gebaseerd op het communicatiesysteem van de NVBF en FDN, waarin data wordt verzameld over het aantal verkochte bioscooptickets en de behaalde recette van Nederlandse bioscopen, filmtheaters en distributeurs. Ook is data beschikbaar over het aantal bioscopen, zalen en stoelen. Deze data geeft ook de mogelijkheid om analyses per provincie uit te voeren. Filmtheaters verschillen van bioscopen in de zin dat dit veelal non-profit of gesubsidieerde instellingen zijn, gericht op een filmaanbod voor een kleiner publiek. Daarnaast wordt er een onderscheid gemaakt tussen majors – gelieerd aan internationale studio's – en onafhankelijke distributeurs.

Ten tweede hebben we gebruik gemaakt van gegevens van het Nederlands Filmfonds. Deze cijfers worden jaarlijks gepubliceerd in 'Film Facts and Figures of The Netherlands'. Bij deze publicatie worden naast eigen data van het Nederlands Filmfonds diverse andere bronnen betrokken, zoals het CBS en de Stichting Kijkonderzoek. Het rapport geeft onder andere inzicht in de productie van Nederlandse films en de financieringsmix van Nederlandse films. De derde databron is afkomstig van het datawarehouse van OCW, waarin o.a. gegevens over rijks gesubsidieerde filmfestivals worden verzameld. De gegevens over de rijks gesubsidieerde filmfestivals zijn deels afkomstig van OCW zelf, en deels van het Filmfonds.

Tot slot maken we gebruik van het LISA-databestand. LISA staat voor Landelijk Informatiesysteem van Arbeidsplaatsen en Vestigingen en is opgebouwd uit de databestanden van verschillende registerhouders zoals provincies, regio's en gemeentes. Dit databestand bevat gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht, onder andere ingedeeld in SBI-codes. LISA registreert zowel bedrijven als werkgelegenheid, waarbij de werkgelegenheid opgedeeld kan worden in mannen/vrouwen en banen van 0-12 uur en 12 uur en meer. Het LISA is gebaseerd op een vaste peildatum per jaar, die vastgesteld is op 1 april. Op basis hiervan kunnen we het aantal banen (zowel voltijd als deeltijd) aangeven dat in de filmsector werkzaam is.

2.2 De markt op hoofdlijnen 2016

Tabel 2-1 geeft een aantal kengetallen van de filmproductie en het aanbod van films, alsook van bioscopen en filmtheaters in Nederland, de markt voor VOD, DVD/Blu-ray en de vertoning van Nederlandse films op televisie. De cijfers in de tabel hebben betrekking op de situatie in 2016. In de rest van het hoofdstuk gaan we in op de trends van de afgelopen jaren. Deze tabel geeft een initiële duiding van de omvang van de markt in 2016.

Tabel 2-1. Omvang van de Nederlandse bioscoop-, VOD- en DVD/Blu-ray-markt (2016; bron: NVBF/Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde in 2016
Aantal nieuwe geproduceerde Nederlandse films (speelfilms en documentaires inclusief minoritaire coproducties)	85
Aantal nieuw uitgebrachte films	407
Aantal nieuw uitgebrachte Nederlandse films ¹⁸	58
Aantal filmtheaters ¹⁹	40
Aantal commerciële bioscopen ²⁰	154
Aantal distributeurs ²¹	25
Bioscoopbezoek (in miljoenen)	34,2
Bioscoopbezoek Nederlandse films (in miljoenen)	4,2
Omzet bioscoopbezoek (in miljoenen)	€ 287,7
Omzet VOD (in miljoenen)	€ 212
Omzet DVD/Blu-ray (in miljoenen)	€ 79
Aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie	190

Er zijn in 2016 85 nieuwe Nederlandse speelfilms (inclusief minoritaire coproducties) en documentaires geproduceerd. In 2016 zijn in totaal 407 nieuwe speelfilms uitgebracht, waarvan 58 Nederlandse films.²² Het verschil tussen productie en vertoning is onder andere te verklaren doordat niet alle Nederlandse films in de bioscoop worden vertoond. Nederland telt in 2016 154 commerciële bioscopen en 40 grote filmtheaters. In totaal werden er in Nederland in 2016 34 miljoen bioscoopbezoeken afgelegd, waarvan 4,2 miljoen bezoeken aan Nederlandse films. Het totale aantal bioscoopbezoeken zorgde voor een bruto recette van 287,7 miljoen euro. De omzet voor VOD en DVD/Blu-ray bedroeg in 2016 resp. 212 en 79 miljoen

¹⁸ Bij een Nederlandse film is een Nederlandse producent hoofdverantwoordelijk en beslissingsbevoegd en brengt deze tevens de meerderheid van de financiering van de filmproductie bijeen.

¹⁹ Op basis van ledenbestand per 1 januari 2017. Exclusief filmtheaters/filmhuizen zonder weekprogramma. Dit betreft in 2016: 79 filmhuizen (incl. 11 interne filmtheaters).

²⁰ Op basis van ledenbestand per 1 januari 2017. Naast commerciële bioscopen zien we in Nederland in 2016: 79 kleine gemeentelijke bioscopen zonder dagelijks programma, 40 gemeentelijke bioscopen met dagelijks programma en 4 reis- en openluchtbioscopen. Gezamenlijk kunnen zij films tonen op 944 doeken (Bron: NVBF).

²¹ Aangesloten bij Filmdistributeurs Nederland (FDN)

²² NVBF heeft in 2016 een andere bron gebruikt voor de telling van het aantal nieuw uitgekomen films. Tot en met 2015 werden alleen releases van leden van de FDN meegeteld, inclusief coproducties. Vanaf 2016 worden ook releases van niet-FDN-leden meegeteld. Vanaf 2016 worden bij Nederlandse films de minoritaire coproducties (of ze nu wel of niet van FDN-leden zijn) niet meegeteld.

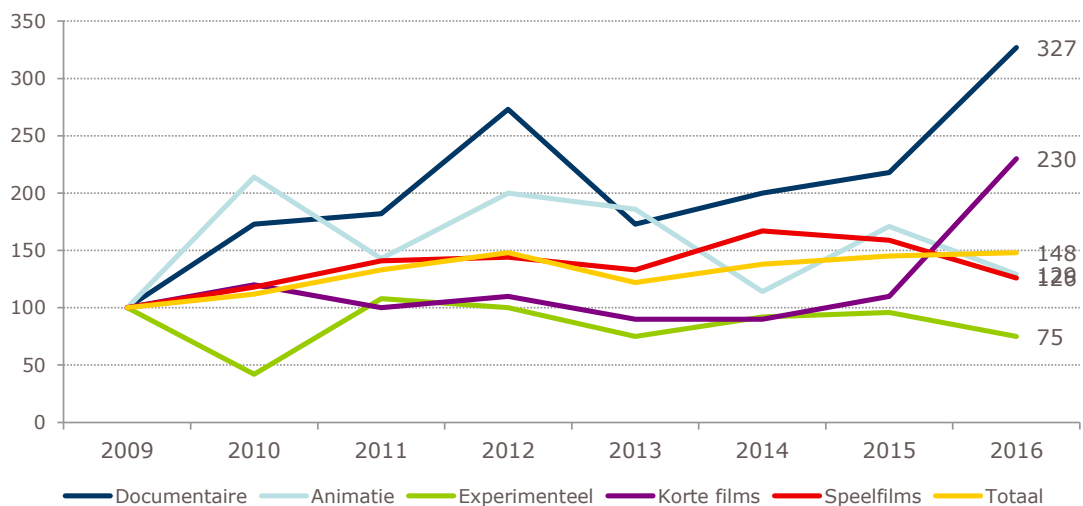
euro. Er werden in 2016 190 Nederlandse films door de publieke en commerciële omroepen uitgezonden op televisie. De 190 vertoningen van Nederlandse films werden 45,1 miljoen keer bekeken.

2.3 Productie en creatie 2009-2015

Ten aanzien van de productie in de filmsector, behandelen wij drie categorieën: de productie van Nederlandse films, de financiering van deze productie en de werkgelegenheid in dit deel van de keten. Ten aanzien van de financiering bespreken we de manier waarop Nederlandse films worden gefinancierd.

2.3.1 Productie van Filmfonds-gesteunde Nederlandse films

In onderstaande afbeelding staat per categorie de ontwikkeling van fondsgesteunde geproduceerde films. Van de geproduceerde films zijn de speelfilms duidelijk de grootste categorie. In de figuur zijn de niet-speelfilms uitgesplitst naar documentaire, korte films, animatie en experimentele films. Bij alle vijf de categorieën rapporteren we het jaar waarin de film is geproduceerd.

Figuur 2-1. Productie van fondsgesteunde Nederlandse films, verdeling tussen categorieën (index 2009=100; bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

De figuur toont dat de Nederlandse productie van fondsgesteunde films in de periode 2009-2016 voor bijna elke categorie is gestegen. Enkel het aantal geproduceerde experimentele films is gedaald ten opzichte van het jaar 2009. Het aantal documentaires is procentueel het meest gestegen in deze periode, het aantal documentaires steeg namelijk van 11 in 2009 naar 36 in 2016 (227%). Het aantal geproduceerde speelfilms in 2016 is 49 (inclusief mino-ritaire coproducties), en is daarmee ook gestegen ten opzichte van de 39 speelfilms in 2009. De grootste stijger sinds het voorgaande jaar zijn het aantal geproduceerde fondsgesteunde korte films.²³ Met 10 geproduceerde films in 2009 en 11 geproduceerde films in 2015, kent deze categorie een sterke stijging in 2016 naar 23 korte fondsgesteunde films.

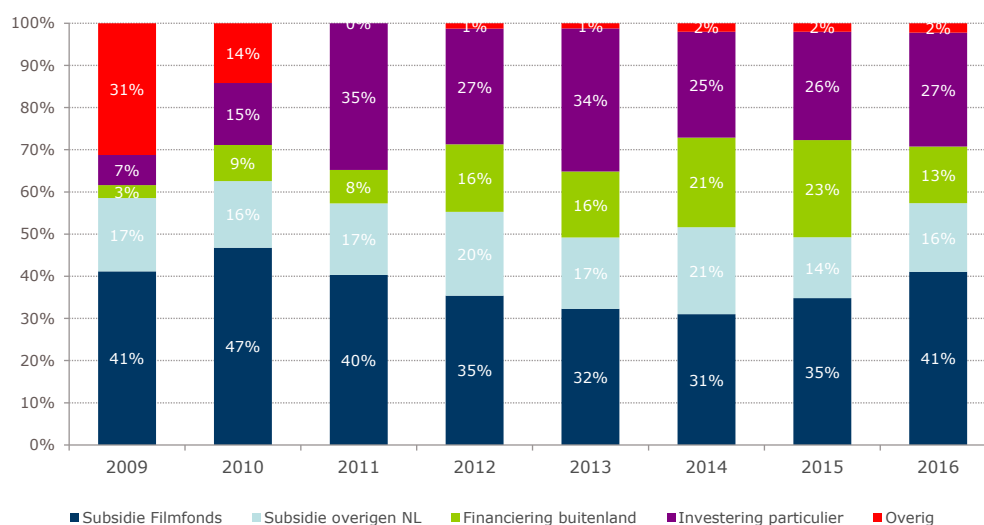
²³ Wat betreft korte films worden naast fondsgesteunde producties veel andere producties gemaakt zoals op een festival als GO Short ieder jaar te zien is.

De bovenstaande figuur heeft enkele beperkingen. Televisiedocumentaires zijn niet in de data opgenomen. Dat geldt ook voor korte films die niet door het Fonds ondersteund zijn.

2.3.2 Financiering van de productie

De productie van Nederlandse films wordt over het algemeen voorgefinancierd door een mix van publieke en private financiering. Uiteraard is het idee van een dergelijke voorfinanciering dat deze wordt terugverdiend met onder andere de recette na het uitbrengen van de film. Wat betreft de publieke financiering gaat het daarom om 'recoupable grants': een lening die wordt omgezet in een subsidie als de film niet uit de kosten komt. In de praktijk leidt dit ertoe dat een deel van de filmproductie wordt bekostigd door overheidssubsidies die niet worden terugverdiend. Het betreft immers vaak films die zonder subsidie niet zouden zijn geproduceerd.

Binnenlandse subsidies worden verdeeld via het Filmfonds. Ook de omroepen en zendgemachtigden stellen middelen beschikbaar, in het verleden bijv. via het Mediafonds (is per 1 januari 2017 gestopt en een deel van haar taken is in aangepaste vorm overgenomen door het NPO Fonds, het Nederlands Filmfonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie²⁴). Daarnaast komt er financiering uit het buitenland in de vorm van Europese publieke steun, buitenlandse stimuleringsmaatregelen en overige buitenlandse financiering. Een vierde categorie zijn de particuliere investeringen van private investeerders, producenten, distributeurs en sales agents. Tot slot zijn er nog overige financieringen. Binnen deze categorie vallen onder andere de middelen van het Abraham Tuschinski Fonds (ATF).

Figuur 2-2. Financiering en bekostiging van fondsgesteunde, uitgebrachte Nederlandse speelfilms exclusief minor coproducties (bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

In totaal bedroegen de productiekosten van fondsgesteunde, uitgebrachte Nederlandse speelfilms in 2016 €60,5 miljoen (exclusief minor coproducties). Dat is minder dan de €78,4 miljoen in 2015, maar meer dan de €58,1 miljoen in 2009. Bijdragen aan de productiekosten werden in 2016 voor het grootste deel door het Filmfonds voor rekening genomen: het Filmfonds droeg €24,8 miljoen bij – minder dan de €27,2 miljoen in 2015 – maar is daarmee nog

²⁴ www.mediafonds.nl.

altijd de belangrijkste financieringsbron. De bijdragen vanuit overige Nederlandse partijen (zoals omroepen en zendgemachtigden) bedroeg €9,8 miljoen en dat is een procentuele stijging van 2 procentpunt ten opzichte van 2015. De buitenlandse financiering is sinds 2015 sterk gedaald: waar dit in 2015 nog €18,3 miljoen bedroeg, gaat het in 2016 nog om slechts €8,1 miljoen –van de totale financiering en bekostiging van Nederlandse films. De particuliere investeringen waren in 2016 goed voor €16,3 miljoen. De overige financiering bedroeg 3,7 miljoen euro.

Ten aanzien van stimuleringsmaatregelen is in de afgelopen jaren het een en ander gebeurd. Zo heeft het kabinet eind 2013 maatregelen genomen in de vorm van een 'cash rebate' om een gezond productieklimaat in Nederland te bevorderen. In 2014 werd de 'Film Production Incentive' geïntroduceerd. Deze maatregel biedt een financieel voordeel van maximaal 30% in productiekosten van filmproducties die in Nederland zijn besteed. Dit heeft er toe geleid dat Nederland qua productieklimaat aantrekkelijker is geworden voor de internationale film-industrie.²⁵

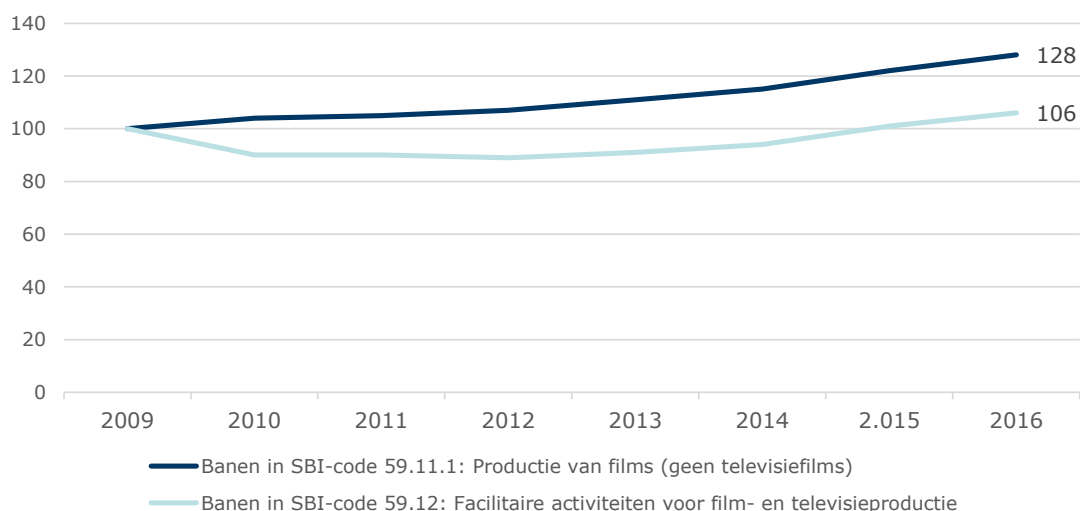
2.3.3 Werkgelegenheid in productie en creatie

In de twee vorige paragrafen bespraken we het aantal films dat geproduceerd wordt en de financiering die daarvoor nodig is. In deze paragraaf gaan we in op de mensen werkzaam in dit deel van de keten. Onder de SBI-codes 59.11.1 productie van films (geen televisiefilms) en 59.12 (facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie) wordt hiervoor data bijgehouden. Deze SBI-codes omvatten niet de gehele werkgelegenheid van de productie en creatie in de filmsector, maar kunnen wel als indicatief worden gezien.

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van het aantal banen in deze SBI-categorieën. Hierbij tonen wij de som van het aantal banen: zowel banen van 0 tot 12 uur ('parttime banen' volgens de definitie van LISA) als banen van 12 uur en meer ('fulltime banen' volgens de definitie van LISA).²⁶

²⁵ Zie: <https://www.filmfonds.nl/nl/page/4596/nederland-voor-internationale-filmindustrie-steeds-aantrekkelijker>

²⁶ Merk op dat deze brondata verschilt van de werkgelegenheidsdata van het CBS: waar het CBS uitzendkrachten schaaft onder de categorie 'zakelijke dienstverlening', registreert LISA uitzendkrachten bij inlenende organisaties.

Figuur 2-3. Aantal banen in filmproductie per SBI-code (index 2009=100; bron: LISA; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat het aantal banen in facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie de laatste jaren aan het stijgen is en dat het aantal banen in 2016 voor het eerst hoger ligt dan het maximum van 2009. Het aantal banen in filmproductie is duidelijker gestegen sinds 2009, en ligt in 2016 28 procentpunt hoger dan toen. Goed om te vermelden is dat er ongeveer twee keer zoveel mensen werkzaam zijn in de filmproductie (11.400 banen in 2016) dan in de facilitaire activiteiten (6.300 banen in 2016). Er is in de laatste jaren een stijging van het aantal zzp'ers in de filmsector.²⁷ Deze banen zijn meegenomen in deze data.

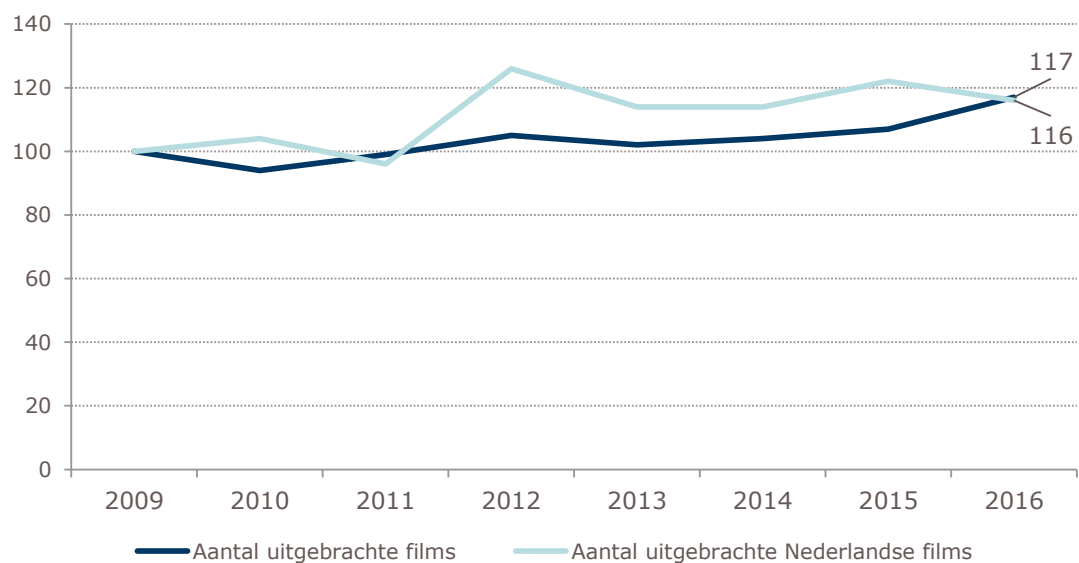
2.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2016

In deze paragraaf gaan we in op de distributie en vertoning van films in de periode van 2009 tot 2016. Bij de distributie van films gaan we in op het aantal uitgebrachte films en het marktaandeel van de verschillende categorieën distributeurs. Hierna bespreken we capaciteit van bioscopen en filmtheaters, om te vervolgen met de ontwikkeling van de entreprijs van bioscoopkaartjes. Vervolgens gaan we in op het bezoek aan bioscopen, filmtheaters en filmfestivals. Voor filmfestivals bespreken we tevens de financieringsmix. Tot slot bespreken we de vertoningen van Nederlandse films op televisie en de omzet in de thuismarkt.

2.4.1 Distributie

Onderstaande figuur toont het aantal nieuw uitgebrachte Nederlandse films, alsmede het totaal aantal nieuw uitgebrachte films. Bij de nieuw uitgebrachte films zijn tot 2015 alleen de releases van de leden van de FDN meegeteld. Vanaf 2016 wordt een nieuwe telmethode gehanteerd waarbij ook releases van niet-FDN leden worden meegeteld. Vanaf 2016 worden minoritaire coproducties van Nederlandse films overigens niet meer meegenomen in de telling.

²⁷ Zie Het Creatief Kapitaal (2016). *Monitor economische effecten van de stimuleringsmaatregel filmproductie in Nederland*, te vinden via <https://www.filmfonds.nl/nl/page/4596/nederland-voor-internationale-filmindustrie-steeds-aantrekkelijker>

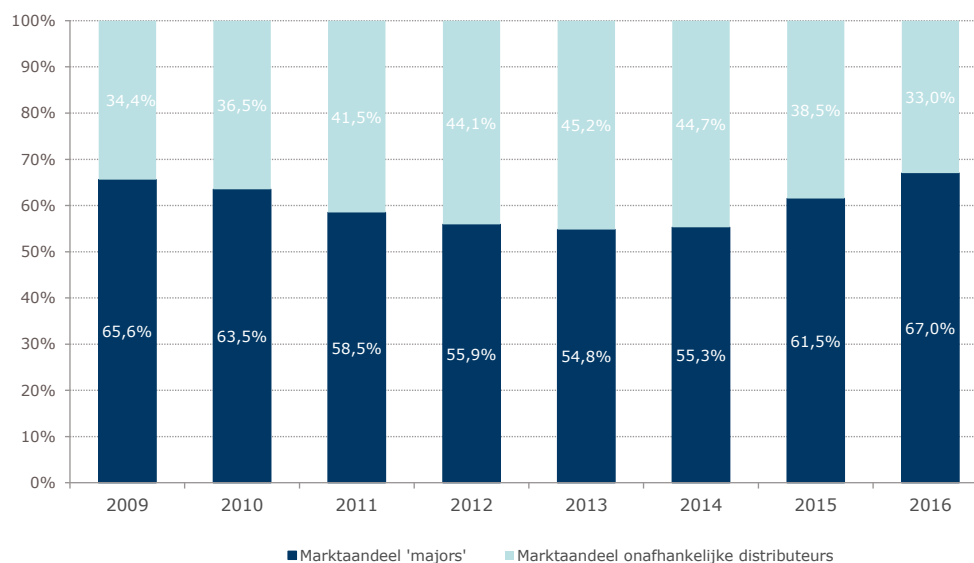

Figuur 2-4 Aantal uitgebrachte (Nederlandse) films (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE) van leden aangesloten bij FDN

Het aantal nieuw uitgebrachte Nederlandse films is sinds 2009 met 16% toegenomen tot 58 in 2016. Het totaal aantal nieuw uitgebrachte films is sinds 2009 met ongeveer 17% toegenomen en staat nu op 407.²⁸ Het aandeel van de Nederlandse film in het totaal aantal uitgekomen films is de afgelopen jaar redelijk stabiel gebleven en ligt in 2016 op 14%.

Naast het aantal uitgekomen films hebben we ook gekeken naar het marktaandeel van de distributeurs. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen de *majors* en de onafhankelijke distributeurs. In 2016 waren er 25 distributeurs aangesloten bij FDN, waarvan drie *majors*. In onderstaande figuur laten we het verloop van het marktaandeel van deze twee soorten partijen zien.

²⁸ Merk op dat vanwege de veranderde telmethode de cijfers van voor 2016 niet volledig te vergelijken zijn met 2015.

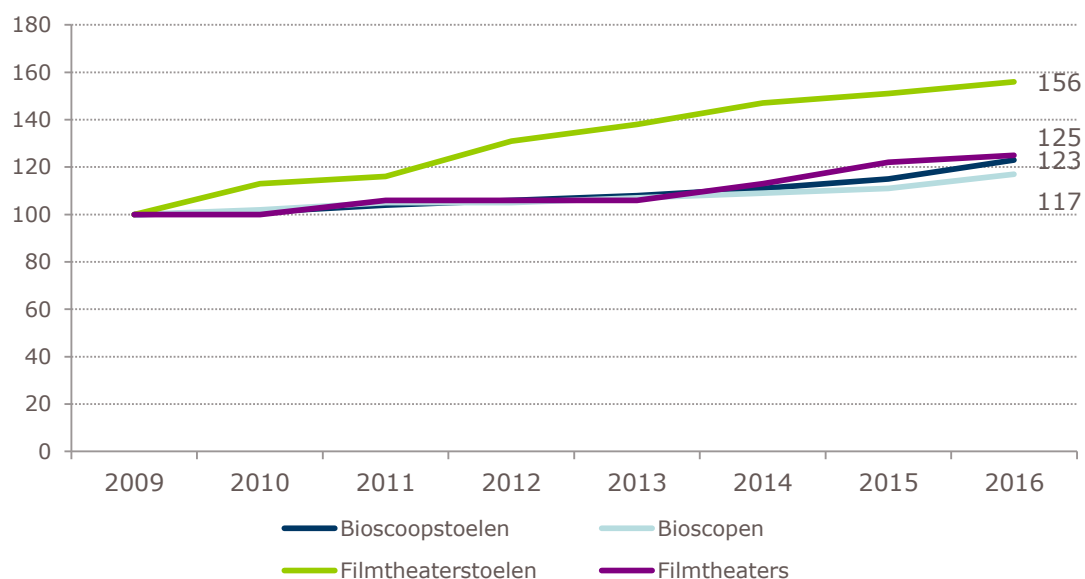
Figuur 2-5 Marktaandeel majors en onafhankelijke distributeurs (bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

Het marktaandeel van de onafhankelijke distributeurs is sinds 2009 gedaald met 1,4 procentpunt. In 2013 was het marktaandeel van de onafhankelijke distributeurs het grootst, namelijk 45,2%. Dit heeft voornamelijk te maken met het succes van Nederlandse films die niet door majors werden uitgebracht. In 2016 was het marktaandeel van majors het grootst sinds 2009, met een aandeel van 67%. Dit is een stijging van 5,5 procentpunt ten opzichte van 2015.

2.4.2 Capaciteit bioscopen en filmtheaters

In deze paragraaf beschrijven we de capaciteit van de bioscopen en filmtheaters. In 2016 waren er in totaal 154 commerciële bioscopen en 40 grote filmtheaters. Daarnaast zien we 79 theaters zonder dagelijks programma en 4 reis-en openlucht bioscopen. .

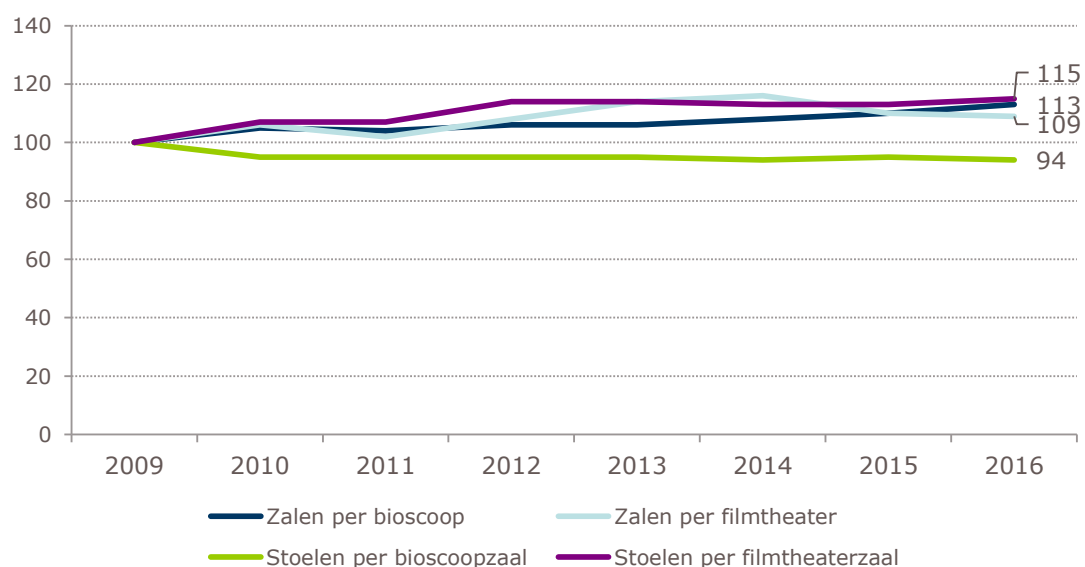
Behalve het aantal bioscopen en filmtheaters hebben we ook gekeken naar het aantal stoelen in de betreffende bioscopen en filmtheaters. Dit geeft meer inzicht in de capaciteit van de filmvertoning. De volgende figuur toont de ontwikkeling vanaf 2009.

Figuur 2-6. Capaciteitsontwikkeling in de bioscoopsector, inclusief filmtheaters (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

De capaciteit van de filmvertoning neemt nog altijd geleidelijk toe. Het aantal filmtheaterstoelen is daarbij het hardst gestegen sinds 2009, in totaal met 56 procentpunt. Ook in 2016 is het aantal stoelen wederom gestegen: het aantal filmtheaterstoelen is met 300 stoelen gestegen naar 10.600, en het aantal bioscoopstoelen is gestegen met 8.700 stoelen naar 133.200.

In de volgende figuur kijken we naar de capaciteitsontwikkeling in termen van zalen per bioscoop of filmtheater en het aantal stoelen per zaal. Een stijging van het aantal zalen per bioscoop geeft aan dat bioscopen steeds meer zalen bevatten en dat er dus schaalvergroting van de vertoning plaatsvindt. Het aantal stoelen per zaal zegt iets over schaalvergroting van de bioscopen en filmtheaters. Meer stoelen per zaal duidt op grotere zalen.

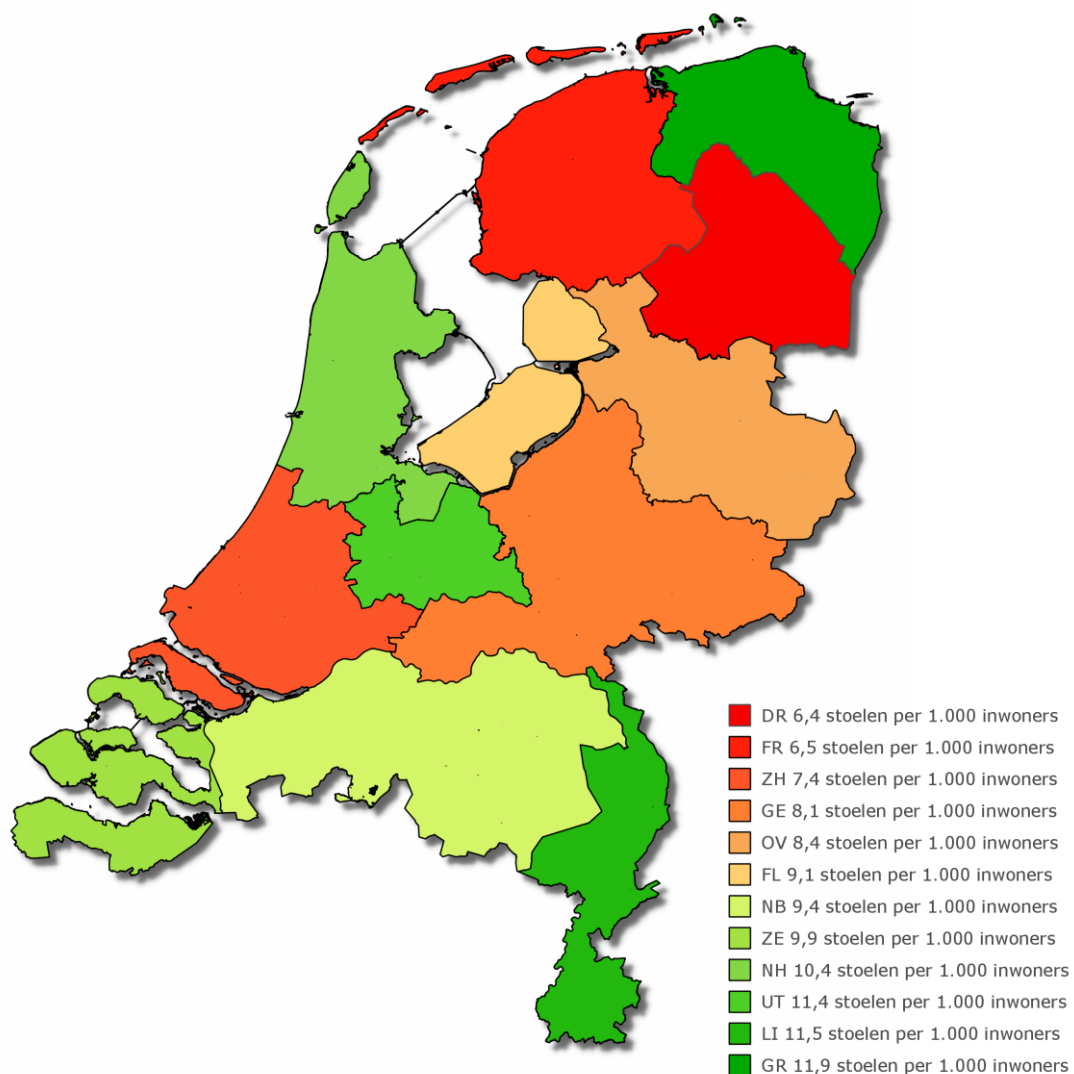
Figuur 2-7. Ontwikkeling van het aantal zalen per bioscoop/filmtheater en ontwikkeling aantal stoelen (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

In 2016 bevatte een bioscoopzaal gemiddeld 176 stoelen en een filmtheaterzaal gemiddeld 91 stoelen. Hiermee is het aantal stoelen per bioscoopzaal gedaald met 1 ten opzichte van vorig jaar, en is het aantal stoelen per filmtheaterzaal met 1 gestegen. Ten opzichte van 2009 is het aantal stoelen per bioscoopzaal wel gedaald: er zijn gemiddeld 6% minder stoelen per zaal. Het aantal zalen per filmtheater is gelijk gebleven ten opzichte van 2015: dit staat nog altijd op 2,9 zalen per filmtheater.

Het aantal zalen is gemiddeld wel gestegen, wat inhoudt dat er per saldo sprake is van een schaalvergroting in de vertoning. Bioscopen bevatten steeds meer en steeds kleinere zalen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met een toename van het aantal films en voorstellingen.

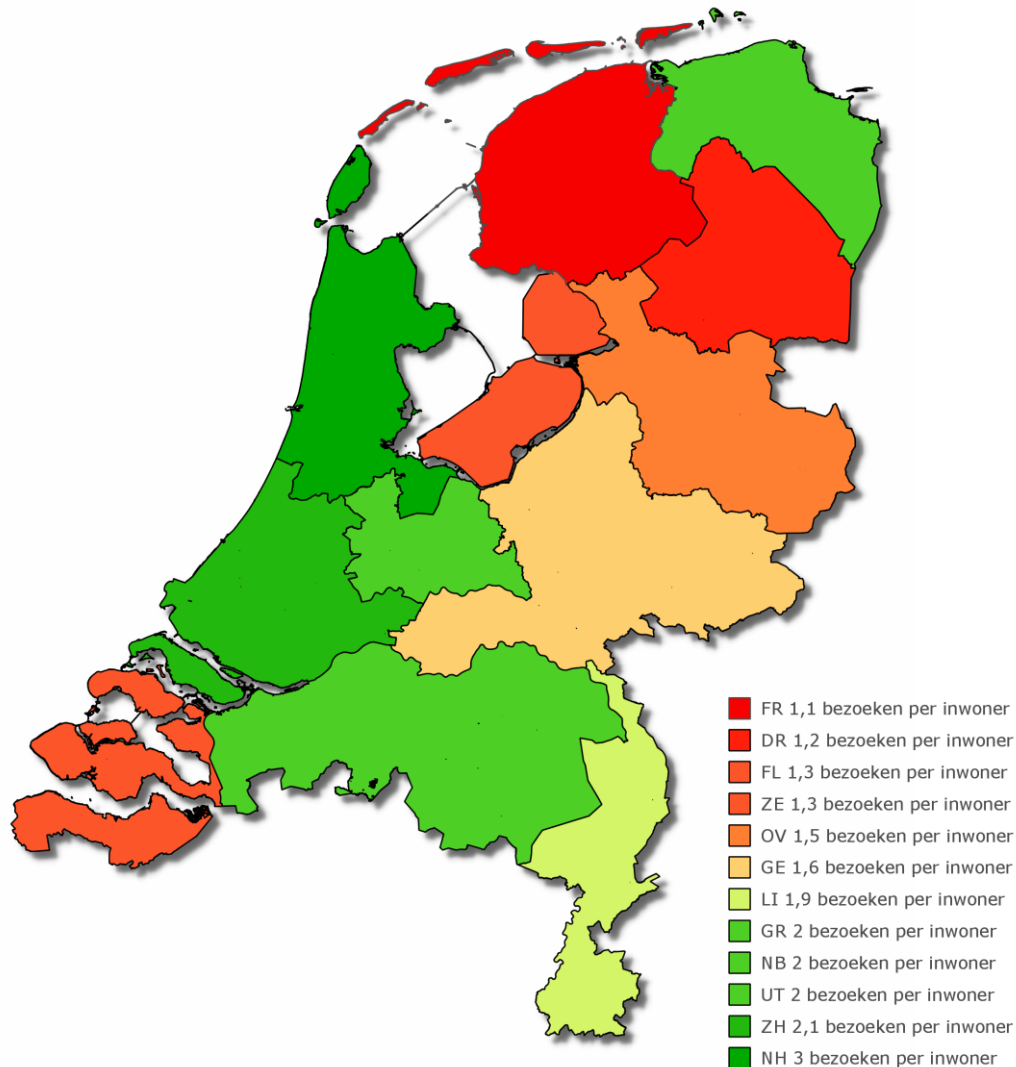
Regionale spreiding

Door de gedetailleerde data van de NVBF kunnen we nader ingaan op de regionale spreiding van de capaciteit en het bezoek aan bioscopen. Dit hebben wij gedaan voor de Nederlandse provincies.

Figuur 2-8. Bioscoopstoelen per 1.000 inwoners per provincie, in 2016 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

We zien in Figuur 2-8 dat het aantal bioscoopstoelen per 1.000 inwoners sterk verschilt per provincie. De provincie met het kleinste aantal stoelen per 1.000 inwoners is Drenthe, met gemiddeld 6,4 stoel per 1.000 inwoners in 2016. Groningen heeft relatief gezien het grootste aantal stoelen, met 11,9 stoelen per 1.000 inwoners. Dit zijn relatief gezien bijna twee keer zoveel stoelen als in Drenthe.

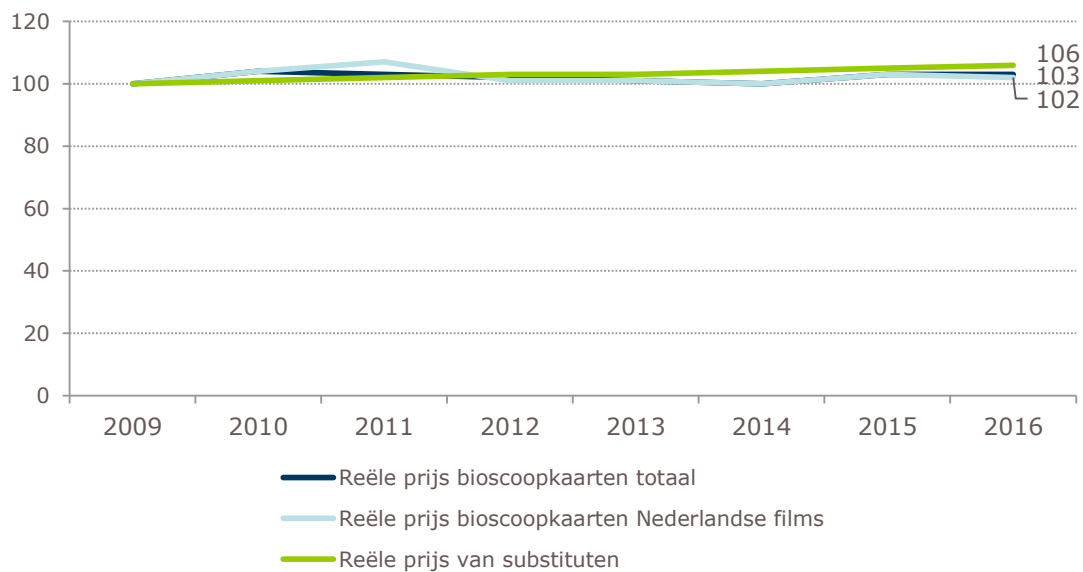
Figuur 2-9. Bioscoopbezoek per inwoner per provincie, in 2016 (bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 2-9 toont dat ook het bioscoopbezoek per provincie sterk verschilt. Zo kende Friesland in 2016 relatief het laagste aantal bioscoopbezoeken met 1,1 bezoeken per inwoner, terwijl Noord-Holland met 3 bezoeken per inwoner in 2016 hierop verreweg het hoogste scoorde. Zuid-Holland volgt als tweede met 2,1 bezoeken per inwoner.

2.4.3 Recette

De volgende figuur toont de prijsontwikkeling van de toegangskaarten voor bioscopen en filmtheaters. Deze wordt uitgedrukt in de gemiddelde bruto recette per bezoek. Om de ontwikkeling van de toegangsprijzen in perspectief te plaatsen, toont Figuur 2-10 ook de prijsontwikkeling van substituten. Deze wordt beschreven door de prijsindex 'Diensten recreatie en cultuur', een indicator die samengesteld wordt door de prijsindex van verschillende

culturele activiteiten. Voorbeelden van deze activiteiten zijn de entree voor attractieparken en stadions en muziek-, dans-, en sportlessen en andere cultuurconsumptie zoals musea en theaterbezoek. De ontwikkeling van de prijs is gecorrigeerd voor inflatie (CPI), waardoor we spreken van een reële prijsontwikkeling.

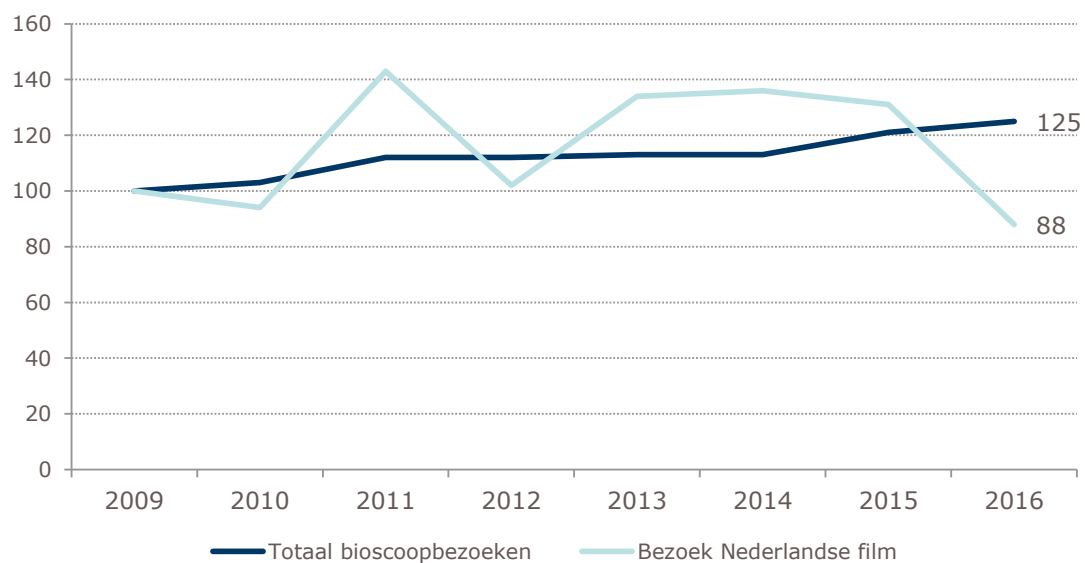
Figuur 2-10. Reële prijsontwikkeling van bioscoopkaartjes, substituten en de algemene prijsontwikkeling, gecorrigeerd voor inflatie (index 2009=100; bron: NVBF/CBS; bewerking: Dialogic/APE)

De reële prijs van een bioscoopkaartje voor Nederlandse films en alle films gemiddeld is sinds 2014 gestegen met respectievelijk 2 en 3 procentpunt, terwijl de reële stijging in 2014 ten opzichte van 2009 nog nihil was. Dit betekent een stijging van de gemiddelde reële prijs van een entreekaartje met €0,22, voor Nederlandse films was die stijging €0,12. Een entreekaartje voor een Nederlandse film is met €7,83 in 2016 nog altijd goedkoper dan een gemiddeld entreekaartje (€8,41). Dit komt voornamelijk doordat bij Nederlandse films minder vaak toeslagen worden gerekend voor bijv. 3D, IMAX, et cetera. De prijs van substituten is ten opzichte van 2009 meer gestegen dan de prijs van bioscoopbezoek in 2016. In de genoemde bedragen zijn eventuele kortingen en andere acties verwerkt.

2.4.4 Bezoek aan bioscopen en filmtheaters

In deze paragraaf gaan we in op het bezoek aan commerciële bioscopen en grote filmtheaters. Wij kijken daarbij zowel naar het bezoek aan totale aanbod van films als voor Nederlandse films.

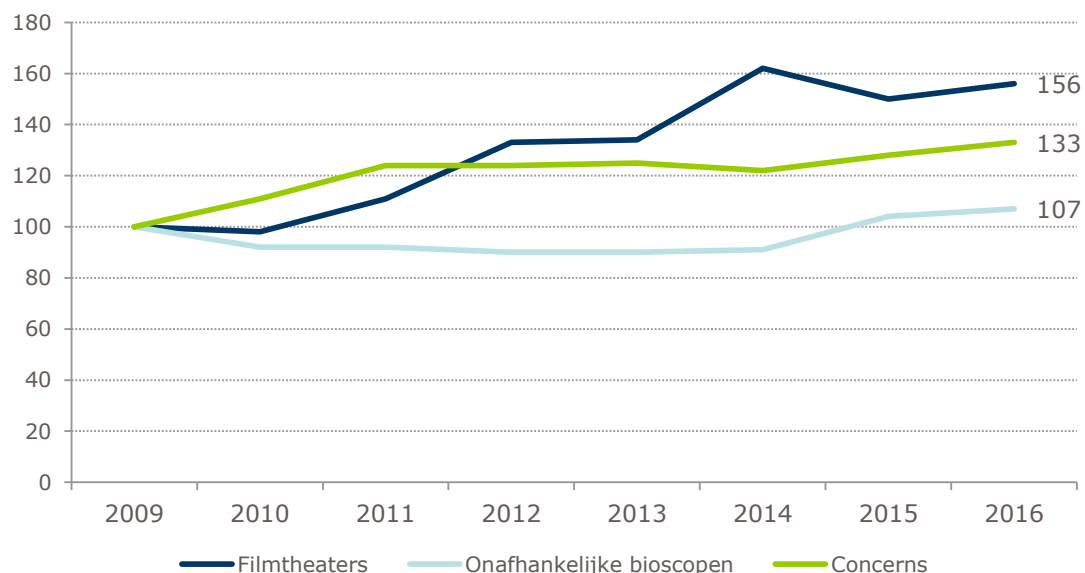
Figuur 2-11 toont om te beginnen de ontwikkeling van het bezoek aan Nederlandse films en het totaal bezoek aan films.

Figuur 2-11. Ontwikkeling van het bezoek aan Nederlandse films en ontwikkeling van het totaal bezoek (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat het totaal aantal bezoeken zijn gestegen sinds 2009, maar dat het aantal bezoeken aan Nederlandse films zijn gedaald sinds 2009. Het totaal aantal bioscoopbezoeken was 34,2 miljoen in 2016, en dit is hoger dan in 2015. Het bezoek aan Nederlandse films was 4,2 miljoen, en is sterk gedaald ten opzichte van het jaar daarvoor. In bovenstaande figuur is te zien dat er geen duidelijke trend te ontwaren is in het bezoek aan Nederlandse films. Dit komt door de wisselende productie en populariteit van Nederlandse films.

Als we de filmbezoeken specificeren naar filmtheaters, onafhankelijke bioscopen en bioscopen die deel uitmaken van een concern, volgt Figuur 2-12.

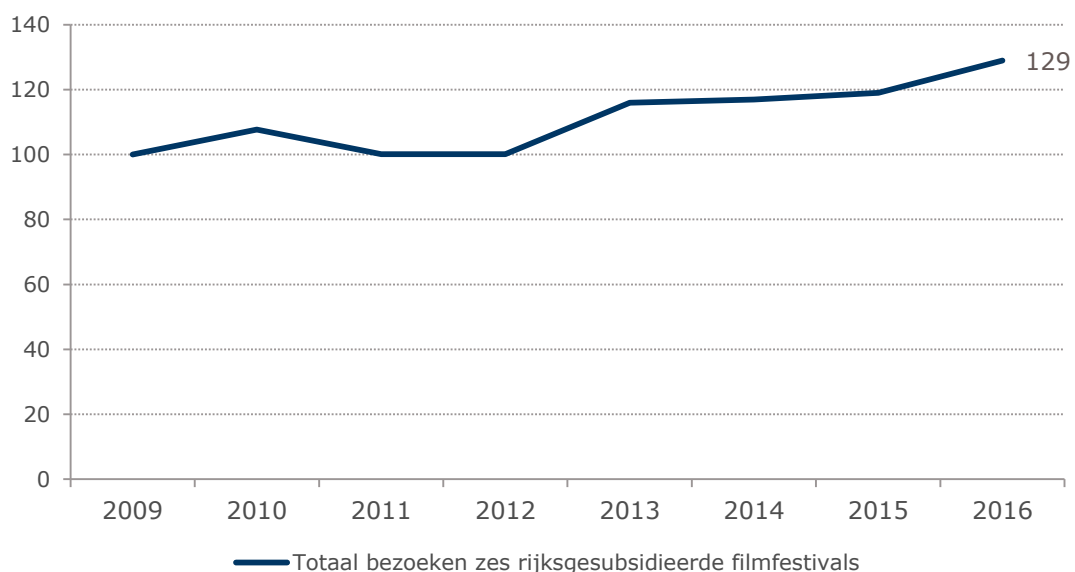
Figuur 2-12. Ontwikkeling van het bezoek aan filmtheaters, onafhankelijke bioscopen en bioscoopconcerns (index 2009=100; bron: NVBF; bewerking: Dialogic/APE)

Uit deze figuur blijkt dat de deelsector filmtheaters binnen de sector de sterkste groei door-gemaakt heeft sinds 2009. Het aantal bezoeken is gegroeid van 1,8 miljoen in 2009 naar 2,8 miljoen in 2016. Ten opzichte van de totale groei is dat effect echter beperkt, aangezien het bezoek aan filmtheaters relatief klein is. De bezoeken aan onafhankelijke bioscopen en de concerns zijn ook gegroeid. De concerns kenden in 2016 20,6 miljoen bezoeken, terwijl de onafhankelijke bioscopen 10,8 miljoen bezoeken mochten ontvangen.

2.4.5 Filmfestivals

Naast de vertoning in bioscopen en filmtheaters, worden films ook vertoond op filmfestivals. In totaal vonden in 2016 117 filmfestivals plaats. Gezamenlijk verzorgden zij 174 filmfesti-valedities.²⁹ In deze paragraaf tonen we een aantal grafieken over enkele van deze filmfestivals, namelijk zes meerjarig ondersteunde filmfestivals. Het gaat hierbij om de vol-gende zes filmfestivals: Cinekid, Holland Animation Film Festival (HAFF), Imagine Film Festival, International Documentary Film Festival Amsterdam (IDFA), International Film Fes-tival Rotterdam (IFFR), Nederlands Film Festival (NFF). Deze zes filmfestivals ontvingen in de periode 2009 t/m 2016 een vorm van rijkssubsidie van het ministerie van OCW en/of het Filmfonds. Zo ontvingen IDFA, IFFR en NFF tot en met 2016 een BIS-subsidie (subsidie cul-turele basisinfrastructuur) vanuit OCW.

De middelen voor de nationale subsidies worden opgebracht door de Rijksoverheid, provin-cies en gemeenten. In de volgende figuur tonen we het aantal bezoeken aan deze zes meerjarig ondersteunde rijksgesubsidieerde filmfestivals.

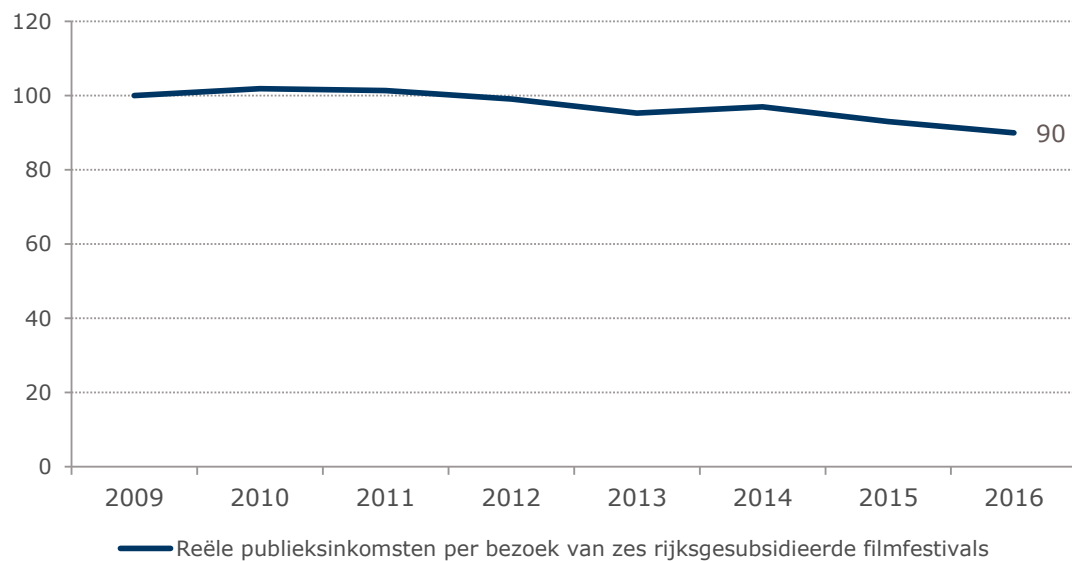

Figuur 2-13. Ontwikkeling aantal bezoeken zes meerjarig ondersteunde rijksgesubsidieerde filmfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)³⁰

²⁹ Bron: Van Vliet (2017). Festival Atlas 2016.

³⁰ Vanwege een update van de data van OCW zijn de waarden voor de jaren 2013 t/m 2015 iets gewijzigd ten opzichte van de rapportage van vorig jaar.

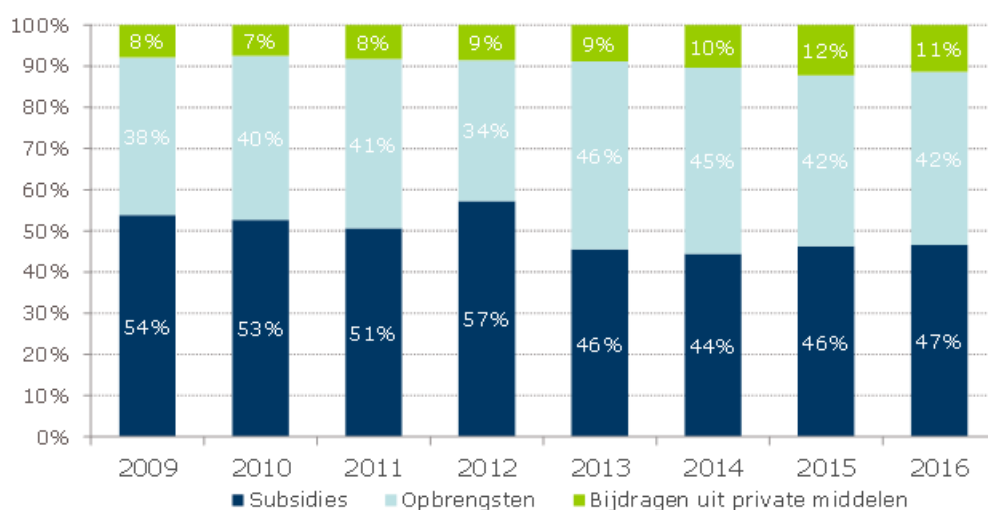
We zien dat het aantal bezoeken de afgelopen periode is toegenomen. Waar er in 2009 704.000 bezoeken waren, waren er in 2016 ongeveer 910.000 bezoeken³¹. Figuur 2-14 toont de reële publieksinkomsten per bezoek, dat wil zeggen de kosten gecorrigeerd voor inflatie.

Figuur 2-14. Reële publieksinkomsten per bezoek van zes meerjarig ondersteunde rijksgesubsidieerde filmfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

We zien dat de publieksinkomsten per bezoek de afgelopen jaren enigszins zijn afgenomen. Waar een bezoek in 2009 nog €5,44 opleverde, is dat in 2016 nog maar €4,89. De volgende figuur toont hoe de filmfestivals gefinancierd worden. Hierbij identificeren we subsidies, opbrengsten en bijdragen uit private middelen.

³¹ Bij het IDFA is het bezoekersaantal inclusief digitale bezoeken via 'Docschool Online'. Hiermee kijken leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs documentaires via hun smartboards in de klas. Het bereik hiervan was in 2016 circa 32.000 leerlingen (Docschool is eind 2014 gestart).

Figuur 2-15. Financieringsmix meerjarig ondersteunde rijksgesubsidieerde filmfestivals (bron: OCW, Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 2-15 toont dat het grootste deel van de financiering in 2016 uit subsidies bestaat, hoewel de opbrengsten nagenoeg even hoog zijn. 11% van de financiering wordt opgehaald door bijdragen uit private middelen. De verhoudingen zijn grotendeels gelijk gebleven door de jaren heen. Het aandeel subsidie is in 2016 licht toegenomen ten opzichte van 2015 terwijl het aandeel bijdragen vanuit private middelen in diezelfde periode juist iets daalde. In totaal is er in 2016 €20,7 miljoen aan opbrengsten ontvangen voor de zes meerjarig ondersteunde filmfestivals. Dat is hoger dan het totaalbedrag van €18,0 miljoen in 2009.

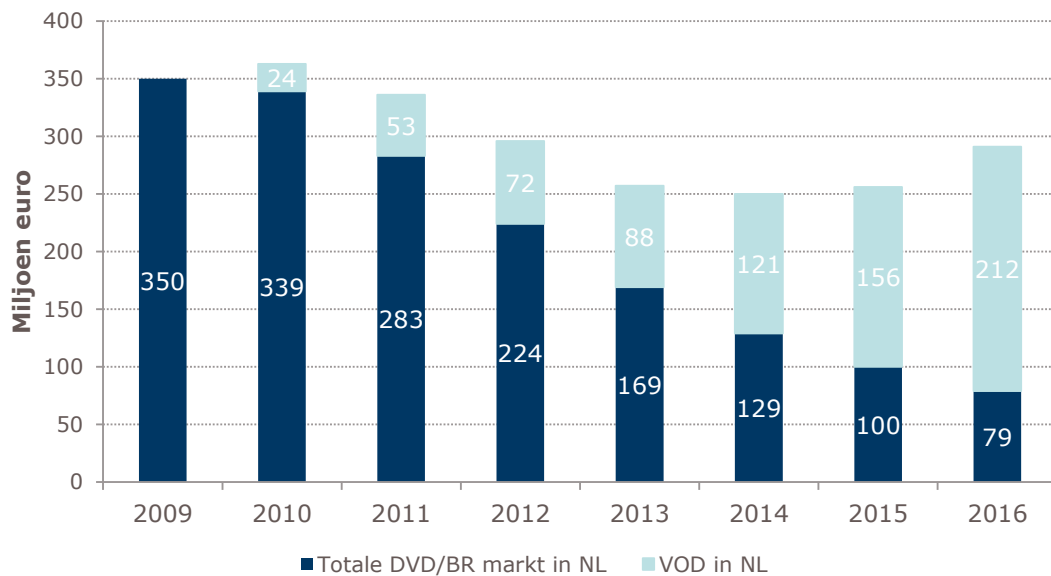
2.4.6 Thuismarkt films

Bij de exploitatie van films speelt ook de thuismarkt een prominente rol. Ten aanzien van de thuismarkt behandelen we volgende indicatoren: de ontwikkeling van de omzet van VOD en DVD/Blu-ray en het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie.

VOD en DVD/Blu-ray

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van de omzet van VOD³², alsmede de ontwikkeling van de verkoop en verhuur van DVD's en Blu-ray's.

³² Het gaat bij de omzetcijfers voor VOD om de omzet van Netflix, Videoland, KPN en Ziggo, alsook de omzet uit 'transactionele VOD', waarbij klanten losse films aanschaffen.

Figuur 2-16. Ontwikkeling van de omzetverdeling DVD's/Blu-ray ten opzichte van VOD in miljoenen euro's (bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)³³

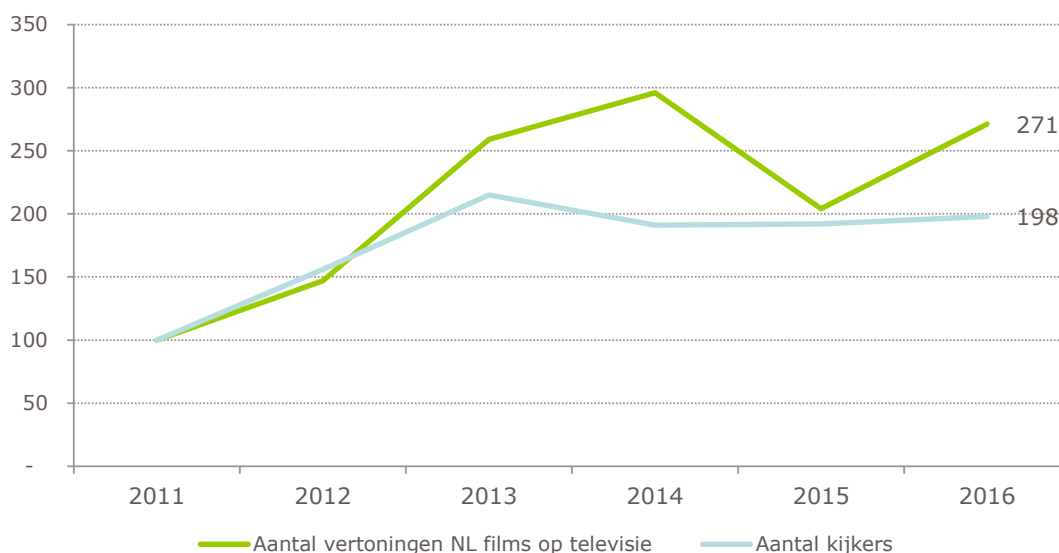
Figuur 2-16 toont dat de thuismarkt sterk is gekrompen in de afgelopen jaren. VOD is sterk in opkomst, maar kan het verlies in de thuismarkt sinds 2009 niet compenseren. We zien verstevigde concurrentie in de markt door opkomst van internationale spelers als Netflix, HBO, en Amazon. Tevens wordt een deel van de inkomsten weggenomen door piraterij (illegaal downloaden en streamen). Dit heeft negatieve gevolgen voor financierbaarheid van nieuwe producties.

Sinds 2015 is de markt van VOD groter dan de markt voor DVD's en Blu-ray's, en deze categorieën samen hebben sinds 2015 ook een hogere omzet dan het laagste omzetjaar 2014

Vertoning van Nederlandse films op televisie

In onderstaande figuur is zowel het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie te zien, alsmede het aantal kijkers naar die vertoningen. Het gaat hier specifiek om het aantal vertoningen en niet om het aantal films. Dezelfde film kan namelijk meerdere keren per jaar worden uitgezonden op televisie.

³³ De data voor 2015 is gewijzigd ten opzichte van vorig jaar.

Figuur 2-17 Vertoningen van Nederlandse films op televisie (index 2011=100; bron: Nederlands Filmfonds; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie³⁴ is in 2016 ten opzichte van 2015 met bijna 47% toegenomen tot 143 vertoningen. In vergelijking met 2011 is het aantal vertoningen gestegen met 171%. Het aantal kijkers van deze vertoningen is in 2016 ten aanzien van 2015 nagenoeg gelijk gebleven op 45,1 miljoen³⁵. Ten opzichte van 2011 is dit een stijging van 98%, waarbij in acht dient te worden genomen dat voor 2015 online streams nog niet werden meegenomen in dit cijfer.

2.4.7 Werkgelegenheid in distributie en vertoning

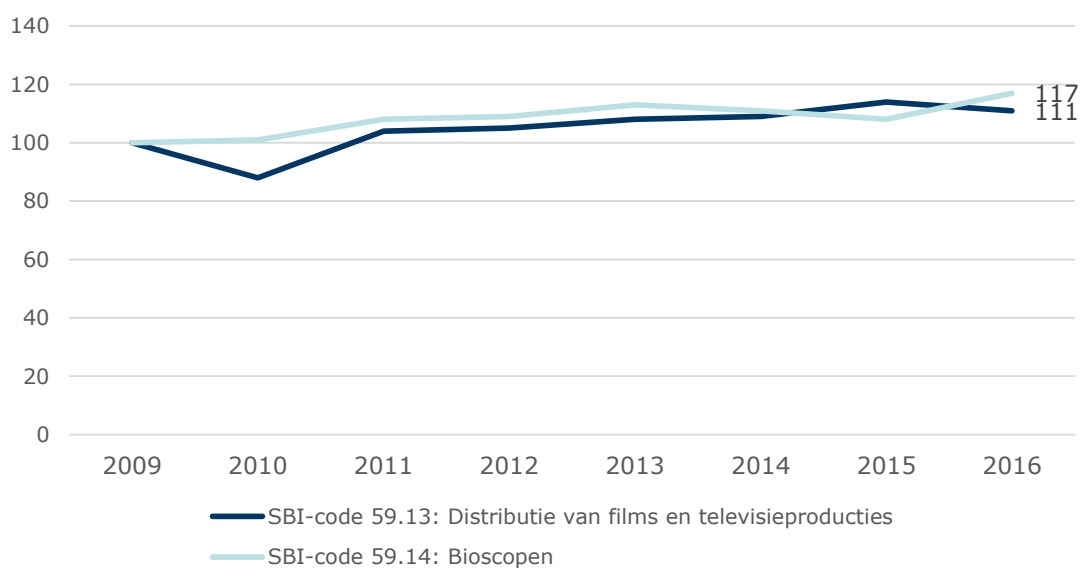
Ook de distributie en vertoning verschaft werkgelegenheid. Onder de SBI-codes 59.13 (distributie van films en televisieproducties) en 59.14 (bioscopen) wordt hiervoor data bijgehouden. Net als bij productie en creatie (paragraaf 2.3.3) omvatten deze SBI-codes niet de gehele werkgelegenheid van de distributie en vertoning in de filmsector, maar kunnen wel als indicatief worden gezien.

In de volgende figuur tonen we de ontwikkeling van het aantal banen in deze SBI-categorieën. Hierbij tonen wij de som van het aantal banen: zowel banen van 0 tot 12 uur ('parttime banen' volgens de definitie van LISA) als banen van 12 uur en meer ('fulltime banen' volgens de definitie van LISA).³⁶

³⁴ Het gaat om uitzendingen bij zowel de publieke als de commerciële omroepen.

³⁵ Vanaf 2015 is ook het aantal online streams dat wordt gestart binnen een week na de uitzending meegenomen in de kijkcijfers.

³⁶ Zie voetnoot 26.

Figuur 2-18. Aantal banen in filmdistributie en -vertoning per SBI-code (index 2009=100; bron: LISA; bewerking: Dialogic/APE)³⁷

Het aantal banen in filmdistributie en -vertoning is gestegen de afgelopen jaren. Het aantal banen bij bioscopen staat momenteel op 17% hoger dan in 2009, waarbij er in 2016 ongeveer 3.800 banen waren in deze SBI-categorie. Bij distributie van films en televisieproducties waren iets meer dan 400 mensen werkzaam, en deze categorie is met 11% gestegen sinds 2009, na een kleine dip te hebben gehad in 2010.

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we de trends in het aanbod, het aantal bezoeken en de prijzen van de bioscopen en de grotere filmtheaters in de periode 2009 tot en met 2016 geschetst. Ook zijn ontwikkelingen in de financieringsmix van films in kaart gebracht. Daarnaast zijn regionale verschillen geanalyseerd. Tabel 2-2 vat de belangrijkste trends in de sector samen.

Tabel 2-2 Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse filmsector

Kenmerk - Productie en creatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Productie van aantal Nederlandse speelfilms	-21,0%	+25,6%
Productiekosten van fondsgesteunde, uitgebrachte Nederlandse speelfilms (excl. minor coproducties)	-22,8%	+4,1%
Werkgelegenheid in productie van films	+4,3%	+27,6%
Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Aantal uitgebrachte Nederlandse films	-4,9%	+16,0%
Totaal aantal uitgebrachte films	+9,7%	+17,3%

³⁷ De Lisa-data van de jaren 2010-2015 is gewijzigd ten opzichte van de vorige rapportage. De oorzaak hiervan is dat Lisa het afgelopen jaar nieuwe bedrijven in haar panel heeft opgenomen en daardoor nieuwe werkgelegenheid in deze SBI-categorieën heeft geïdentificeerd.

Capaciteit bioscopen (in aantal stoelen)	+7,0%	+23,4%
Capaciteit filmtheaters (in aantal stoelen)	+2,9%	+55,9%
Reële prijs Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-0,8%	+1,9%
Reële prijs films in bioscopen en filmtheaters totaal	+0,3%	+3,0%
Reële prijsontwikkeling van substituten	+0,9%	+5,9%
Bezoek Nederlandse films in bioscopen en filmtheaters	-32,5%	-11,6%
Totaal bezoek films in bioscopen en filmtheaters	+3,7%	+25,3%
<i>Filmtheaterbezoeken</i>	+4,0%	+56,1%
<i>Bioscoopbezoeken</i>	+3,7%	+23,1%
Bezoeken aan zes rijksgesubsidieerde filmfestivals	+10,4%	+29,2%
Totale markt voor VOD en DVD/Blu-ray omzet	+13,7%	-16,9%
<i>Omzet VOD</i>	+35,9%	<i>N.b.³⁸</i>
<i>Omzet DVD/Blu-ray</i>	-21,0%	-77,4%
Werkgelegenheid in distributie van films en televisieproducties	-2,9%	+10,6%
Werkgelegenheid in de bioscoopsector	+8,1%	+17,2%

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk ten aanzien van de productie en creatie luiden:

- De productie van het aantal Nederlandse speelfilms (inclusief minor coproducties) is sinds 2009 gestegen (van 39 naar 49). Ten opzichte van 2015 is dat een lichte daling, toen zijn er namelijk 62 films geproduceerd.
- In de periode 2009-2016 is de financiering van de productie van uitgebrachte Nederlandse speelfilms met subsidie van het Filmfonds ongeveer gelijk gebleven, en is het aandeel in 2016 met 41% even hoog als in 2009. Het aandeel van de investeringen van particulieren steeg sterk van 7% in 2009 naar 27% in 2016. Buitenlandse financiering in Nederlandse films schommelt jaarlijks sterk en is na het piekjaar 2015 (€18,1 miljoen) weer gedaald tot €8,1 miljoen in 2016.
- De subsidie aan Nederlandse speelfilms van het Filmfonds is in 2016 ten opzichte van 2015 met 9% gedaald, van €27,3 miljoen naar €24,8 miljoen. Het relatieve aandeel subsidie van het Filmfonds in de financieringsmix van Nederlandse films is in diezelfde periode met 6% toegenomen, van 35% naar 41%.
- De werkgelegenheid in de productie van films (SBI-code 59.11.1) is sterk gestegen de afgelopen jaren, en ligt in 2016 met 11.400 banen 28% hoger dan in 2009. Het aantal banen in facilitaire activiteiten voor film- en televisieproductie ligt iets hoger in 2016 dan in 2009 met een groei van 6%.

³⁸ Doordat de omzet van VOD in 2009 €0 bedroeg en in 2016 €212 miljoen, is de groei feitelijk oneindig.

Ten aanzien van de distributie en vertoning trekken wij de volgende conclusies:

- In 2016 zijn er 407 films uitgekomen in de bioscoop. Dit is een toename van 17,3% ten opzichte van 2009. Het aantal uitgekomen Nederlandse films kent met een toename van 16,0% ten opzichte van 2009 een iets kleinere stijging.
- De capaciteit in de sector is in de periode 2009-2016 vergroot. Het aantal commerciële bioscopen nam toe van 132 tot 154, een stijging van 17%. Het aantal grote filmtheaters steeg met 25% relatief gezien nog meer (van 32 naar 40). Het gaat hierbij om de filmtheaters met een dagelijks programma. Ook andere indicatoren geven aan dat de capaciteit groeit. Er zijn in 2016 23% meer bioscoopstoelen en 13% meer zalen per bioscoop dan in 2009. Bij de filmtheaters nam het aantal stoelen met 56% en het aantal zalen per filmtheater met 9% toe. De groei van de filmtheaters heeft een beperkte invloed op de totale groei, aangezien de filmtheaters in capaciteit een klein deel uitmaken van de gehele sector (8% gemeten in aantal stoelen).
- Net als in de monitor van vorig jaar concluderen we dat over een langere termijn gemeten (in dit geval 2009-2016) de prijs van substituten harder is gestegen dan de prijs van bioscoopkaartjes. Over de hele periode bezien is de prijs van bioscoopkaartjes (zowel voor Nederlandse films als voor het bioscoopbezoek in totaal) met 2% respectievelijk 3% gestegen, terwijl de prijs van substituten met 5,9% is gestegen.
- In 2016 vertoont het bezoek aan Nederlandse films een sterke daling ten opzichte van de vorige jaren. Nederlandse films werden namelijk 4,2 miljoen keer bezocht, terwijl dat in 2015 nog 6,2 miljoen was. Ook in 2009 lag het bezoek aan Nederlandse films hoger met 4,7 miljoen. Over het algemeen vertonen de bioscoopbezoeken de afgelopen jaren een positieve trend. Deze zijn met bijna 25% gestegen in de periode 2009-2016. In 2016 waren er in totaal 34,2 miljoen bioscoopbezoeken.
- Zes rijksgesubsidieerde filmfestivals zijn de afgelopen tijd ook populairder geworden als we afgaan op het bezoek. Ten opzichte van 2009 zijn er namelijk 29,2% meer bezoeken. Deze bezoeken leveren per saldo wel minder op: €4,89 in 2016 in plaats van €5,44 in 2009.
- De thuismarkt is gekrompen in de afgelopen jaren. Mogelijke verklaringen zijn de verstevigde concurrentie in de markt door opkomst van internationale spelers (Netflix, HBO, Amazon...) en misgelopen inkomsten wegens piraterij. De omzet van VOD is gestegen, maar kan het verlies in de totale markt sinds 2009 niet compenseren. Wel neemt de thuismarkt sinds 2015 weer toe. De toename is toe te schrijven aan de markt voor VOD, die in 2016 opnieuw toenam ten opzichte van het vorige jaar, dit keer met 36%. Het volume van de DVD/Blu-ray markt neemt nog steeds af en is tussen 2009 en 2016 gedaald van €350 miljoen naar €79 miljoen.
- Het aantal vertoningen van Nederlandse films op televisie is in 2016 weer gestegen ten opzichte van 2015: waar er in 2015 204 vertoningen van Nederlandse films waren, was dit in 2016 271. Dit is ook meer dan de 70 vertoningen in 2009. In 2016 werden de 198 vertoningen van Nederlandse films 45,1 miljoen keer bekeken.
- De werkgelegenheid in de distributie van films en televisieproducties is sterk gestegen sinds 2009, maar is met ongeveer 400 banen wel lager dan in 2015. Het aantal banen in de bioscoopsector is ook gestegen en bedroeg in 2016 ongeveer 3.800 banen.

3 Trends podiumkunsten

3.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling van de sector podiumkunsten in de periode 2009 tot 2016 weer vanuit het ketenperspectief. Hierbij bespreken we enerzijds de productie en anderzijds de distributie en vertoning. Wat betreft de productie behandelen we het aantal rijksgesubsidieerde gezelschappen en vrije theaterproducenten, en de bekostiging van de productie van uitvoeringen. Wat betreft de distributie en vertoning gaan we in op het aanbod van gezelschappen, vrije theaterproducenten, podia en festivals. Daarnaast laten we de ontwikkeling van de bezoeken, de financieringsmix, de totale lasten, de personeelslasten en het aantal FTE zien. Ten slotte gaan we in op regionale spreiding.

Voor dit hoofdstuk over de podiumkunsten maken we gebruik van vijf bronnen. Ten eerste maken we gebruik van verantwoordingsgegevens van rijksgesubsidieerde gezelschappen. Dit zijn gezelschappen in de culturele basisinfrastructuur van OCW (BIS) en gezelschappen die meerjarige subsidie van het Fonds Podiumkunsten (FPK) ontvangen. De gezelschappen die meerjarige subsidie ontvangen moeten hun verantwoordingsgegevens indienen. Het panel van instellingen omvat daardoor alle rijksgesubsidieerde gezelschappen die in beide subsidieperiodes subsidie ontvingen. Uitzondering hierop zijn gezelschappen die gefuseerd zijn en waarvan de gegevens niet vergelijkbaar zijn over de tijd. Ten tweede maken we gebruik van de gegevens van de producenten die lid zijn van de Vereniging Vrije Theaterproducenten (VVTP). Deze gegevens zijn verzameld met een enquête. Daarnaast maken we gebruik van de gegevens die geleverd zijn door de Vereniging Nederlandse Poppodia en -Festivals (VNPF) en door de Vereniging van Schouwburg en Concertgebouwdirecties (VSCD). Zij verzamelen zelf de gegevens van hun leden en leveren deze aan voor dit onderzoek. Tot slot worden aan de distributiekant de festivals getoond. Voor het in beeld brengen van de festivals gebruiken we gegevens die verzameld zijn door Respons in opdracht van de VVEM en de VNPF. Deze gegevens vormen in tegenstelling tot de andere gegevens geen panel maar omvatten alle festivals die in Nederland in het betreffende jaar hebben plaatsgevonden en die ten minste 3.000 bezoeken hebben gerealiseerd. Daarnaast lichten we de rijksgesubsidieerde festivals uit die in de periode 2009 t/m 2016 structureel rijkssubsidie kregen, ofwel van het ministerie van OCW ofwel van het Fonds Podiumkunsten.

3.2 De markt op hoofdlijnen 2016

Hieronder volgen een aantal kengetallen van de producenten en distributeurs van podiumkunsten in Nederland. De cijfers in de tabellen hebben betrekking op de situatie in 2016. Deze tabellen geven een initiële duiding van de omvang van de markt. In de rest van het hoofdstuk gaan we in op de trends van de afgelopen jaren. Voor de trendanalyses maken we gebruik van een panel (met uitzondering van de festivalgegevens van de VVEM/VNPF/Respons). Een panel is een vaste selectie van gezelschappen, podia of festivals waarvan voor alle jaren in de onderzoeksperiode 2009-2016 gegevens beschikbaar zijn. Dit zorgt ervoor dat de gegevens vergelijkbaar zijn over de jaren. Als we nu bijvoorbeeld een stijgend aantal bezoeken zien in een jaar dan weten we dat dit een beweging van de markt is en niet wordt veroorzaakt door dat we in dat jaar gegevens van meer instellingen hebben ontvangen. Het nadeel van het gebruik van een panel is, dat hoe langer de periode wordt waarover je kijkt hoe kleiner het aantal instellingen dat ieder jaar gegevens heeft geleverd. In de onderstaande overzichten wordt ook aangegeven in hoeverre de panels representatief zijn voor de gehele markt.

Om de gegevens over kosten en opbrengsten goed te kunnen vergelijken over de jaren corrigeren we deze voor inflatie en we spreken daarom van de reële kosten en opbrengsten.

Tabel 3-1. Omvang van de markt en het panel: overzicht van enkele kenmerken van de producerende BIS gezelschappen (2016; bron: OCW; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	BIS panel	BIS totaal 2016
Aantal instellingen	29	32
<i>Waarvan Dans</i>	4	4
<i>Waarvan Muziek</i>	7	8
<i>Waarvan Opera en muziektheater</i>	3	3
<i>Waarvan Theater</i>	15	17
Aantal uitvoeringen	6.512	7.347
Aantal producties		842
Aantal bezoeken (in miljoenen)	2,21	2,40
<i>Dans</i>	21%	20%
<i>Deel bezoeken Muziek</i>	37%	39%
<i>Deel bezoeken Opera en muziektheater</i>	11%	10%
<i>Deel bezoeken Theater</i>	31%	31%

In 2016 werden er 32 producerende instellingen gesubsidieerd vanuit de BIS. Dit zijn dezelfde instellingen als in 2015. Het totale aantal uitvoeringen van de producerende BIS gezelschappen in 2016 was 7.347. Het aantal bezoeken bedroeg in dat jaar 2,40 miljoen. De meeste bezoeken vonden plaats bij muziekuivoeringen, de minste bij opera en muziektheater. (Tabel 3-1).

Van de 32 producerende BIS-instellingen in 2016 komen er 29 in het panel terecht. Dit is hetzelfde aantal als in 2015. Er worden dus drie instellingen niet meegenomen, dit betreft één muziekinstelling, één jeugdtheatergezelschap en één theatergezelschap. Het BIS-panel bevat daarom 100% van de dansinstellingen, 88% van de muziekinstellingen, 100% van de opera-instellingen en 88% van de theaters met subsidie van de BIS in 2016.

Bij de instellingen in het panel hebben in totaal 6.512 uitvoeringen plaatsgevonden, met 2,21 miljoen bezoeken. De verdeling van de bezoeken over de vier sectoren is voor het panel vergelijkbaar met het totaalbestand 2016.

Tabel 3-2. Omvang van de markt en het panel: overzicht van enkele kenmerken van de producerende FPK-gezelschappen (2016; bron: FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	FPK panel	FPK totaal 2016
Aantal instellingen	47	69
<i>Waarvan Dans</i>	10	14
<i>Waarvan Muziek</i>	14	17
<i>Waarvan Opera en muziektheater</i>	5	7
<i>Waarvan Theater</i>	18	31
Aantal uitvoeringen	5.826	8.462
Aantal producties		704
Aantal bezoeken (in miljoenen)	1,08	1,54
<i>Deel bezoeken Dans</i>	25%	20%
<i>Deel bezoeken Muziek</i>	34%	32%
<i>Deel bezoeken Opera en muziektheater</i>	11%	7%
<i>Deel bezoeken Theater</i>	31%	41%

In 2016 werden er 69 instellingen gesubsidieerd vanuit het FPK. Dit zijn dezelfde instellingen als in 2015. Het totale aantal uitvoeringen van de producerende FPK-gezelschappen in 2016 was 8.462. Het aantal bezoeken bedroeg in dat jaar 1,54 miljoen. De meeste bezoeken vonden plaats bij theateruitvoeringen, de minste bij opera en muziektheater (Tabel 3-2).

Van de 69 producerende FPK-instellingen in 2016 komen er 47 in het panel. Dit komt omdat bijna de helft van deze instellingen pas sinds 2013 gesubsidieerd werd door het FPK. Van de instellingen die pas sinds 2013 gesubsidieerd werden door het FPK zijn er 11 die in de periode 2009-2012 gesubsidieerd werden door de BIS. Deze instellingen kunnen wel meegenomen worden in het panel. Er zijn twee instellingen die in 2014 (en 2013) geen subsidie ontvingen, maar vanaf 2015 wel, waardoor deze niet in het panel zitten maar wel in het totaalbestand 2016. Ook is er één instelling die zowel bij theater als bij muziektheater succesvol een aanvraag heeft ingediend. De financiële en prestatiegegevens zijn voor beide onderdelen in 2009-2012 niet te onderscheiden. Daarom nemen we deze in het panel mee als één instelling met als genre muziektheater. In het totaalbestand 2016 wordt de instelling zowel als theater als muziektheater apart meegenomen. In het panel zit daarom 71% van de dansinstellingen, 82% van de muzikinstellingen, 71% van de dansinstellingen en 58% van de theaterinstellingen met een FPK-subsidie.

Bij de instellingen in het panel hebben in totaal 5.826 uitvoeringen plaatsgevonden, met 1,08 miljoen bezoeken. De verdeling van de bezoeken over de vier sectoren is voor het panel afwijkend van het totaalbestand 2016. Vooral het aandeel van de theaterbezoeken is in het panel een stuk lager. Dit komt omdat veel van de theaterinstellingen niet in het panel terecht komen. Daarom is het raadzaam voorzichtig te zijn met de conclusies betreffende de FPK-instellingen in het panel.

Tabel 3-3. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde vrije theaterproducenten (seizoen 2016/2017; bron VVTP; bewerking Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie VVTP leden
Aantal producenten	9
Aantal producties	247
Aantal uitvoeringen	9.864

Indicator	Vaste selectie VVTP leden
Aantal bezoeken	4.238.507
Gemiddeld aantal bezoeken per uitvoering	430
Totale inkomsten	€ 116.422.000
Publieksinkomsten per bezoek	€ 22,83

Van de 17 leden van de VVTP hebben er negen gegevens geleverd over het seizoen 2016/2017 (zie Tabel 3-3). Deze producenten hebben in het theaterseizoen 2016/2017 in totaal 247 producties verzorgd, waarvan zij 9.864 uitvoeringen hebben gegeven. Aan deze uitvoeringen zijn bijna 4,239 miljoen bezoeken afgelegd. Dat komt neer op gemiddeld 430 bezoeken per uitvoering. De totale inkomsten van de geselecteerde theaterproducenten bedragen in seizoen 2016/2017 ruim € 116 miljoen. De publieksinkomsten per bezoek, benaderd door de gemiddelde netto recette, bedraagt bijna € 23.

Van de negen producenten die gegevens geleverd hebben zijn er slechts vijf waarvan de gegevens voor de gehele onderzoeksperiode 2009-2016 bekend zijn. Dit is een te klein aantal om betrouwbare uitspraken over te doen. Daarom hebben we bij de trendanalyses van de VVTP ervoor gekozen om deze vanaf 2012 te laten zien, zodat we alle geleverde gegevens mee kunnen nemen. Ook met deze negen producenten is het panel nog redelijk klein, waardoor er af en toe grote schommelingen zichtbaar kunnen zijn van jaar op jaar, of bij de verdeling van de genres.

Tabel 3-4. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde VSCD-podia (2016; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie APE ³⁹	Populatie VSCD ⁴⁰
Aantal podia	100	120
Aantal uitvoeringen	24.764	27.975
Aantal bezoeken	8.695.566	9.818.438
Bruto recette ⁴¹	€ 130.485.192	€ 150.776.078
Opbrengsten uit theatrale verhuur ⁴²	€ 9.900.347	€ 10.657.380
Benaderde recette per bezoek ⁴³	€ 16,14	€ 15,36

120 leden van de VSCD hebben hun gegevens over 2016 aangeleverd. Bij deze podia hebben in totaal 27.975 uitvoeringen plaatsgevonden. In onze vaste selectie van 100 podia zijn dat

³⁹ Alleen podia die ten hoogste een jaar geen gegevens hebben geleverd en in 2016 lid waren van de VSCD.

⁴⁰ Respondenten 2016.

⁴¹ Hier vallen recettes en partage-opbrengsten onder. Wanneer de zaal gehuurd wordt door een producent en de kaartopbrengst volledig wordt uitgekeerd aan deze producent, wordt de huuropbrengst geteld als bruto recette.

⁴² Dit betreft de inkomsten uit verhuur van de zaal voor culturele afmonteedagen en repetitiedagen en de huur van de zaal door amateurgezelschappen, waarbij de recette volledig naar de amateurvereniging gaat.

⁴³ De benaderde recette per bezoek is de optelsom van de bruto recette en de opbrengsten uit theatrale verhuur gedeeld door het aantal betaalde bezoeken.

er 24.764 (88,5% van het totaal). Het aantal betaalde bezoeken van de respondenten bedraagt in 2016 9,8 miljoen; in onze selectie zijn dit er bijna 8,7 miljoen (88,6%). Het aandeel bezoeken is in onze selectie ongeveer gelijk aan het aandeel uitvoeringen, wat betekent dat onze selectie waarschijnlijk ongeveer gelijk is aan de populatie qua grootte van de podia. De gemiddelde recette per bezoek aan een VSCD-podium wordt in dit hoofdstuk benaderd door de bruto recette en de inkomsten uit theatrale verhuur te delen door het totaal aantal betaalde bezoeken. De benaderde recette per bezoek is bij onze selectie van podia iets hoger dan bij het totaal van alle respondenten.

Tabel 3-5. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van de geselecteerde VNPF-podia (2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Vaste selectie APE ⁴⁴	Populatie VNPF ⁴⁵
Aantal podia	33	53
Aantal betaalde activiteiten	6.924	9.947
<i>Waarvan muziek</i>	6.208	8.679
Aantal gratis activiteiten	1.583	2.254
<i>Waarvan muziek</i>	1.115	1.530
Aantal betaalde bezoeken	2.536.632	3.216.874
<i>Waarvan muziek</i>	2.401.375	3.011.099
Aantal gratis bezoeken	566.590	742.088
<i>Waarvan muziek</i>	475.439	625.168
Aantal activiteiten buiten concertzalen	3.734	3.986
Aantal bezoeken buiten concertzalen	323.612	374.967
Totaal inkomsten	€ 112.445.333	€ 140.780.091
Bruto recette per betaald bezoek	€ 16,25	€ 15,08

In 2017 zijn 57 poppodia lid van de VNPF. Hiervan hebben 53 podia gegevens geleverd over 2016. In 2016 vonden er 9.947 betaalde activiteiten plaats op de poppodia die zijn aangesloten bij de VNPF en die hun gegevens hebben geleverd. Het grootste deel van de activiteiten heeft betrekking op muziek (8.679 activiteiten, 87%). Het aantal gratis activiteiten in 2016 bedroeg 2.254, waarvan 1.530 muziek (68%). Het aantal betaalde bezoeken was ruim 3 miljoen in 2016, het aantal gratis bezoeken 742.088. Gratis bezoeken kunnen zowel aan betaalde als aan gratis activiteiten zijn. In 2016 hebben er in totaal 3.986 activiteiten plaatsgevonden buiten de concertzalen. Deze trokken 374.967 bezoeken. De totale inkomsten bedroegen in 2016 ruim €140 miljoen. De bruto recette per betaald bezoek (aan zowel muziek als niet-muziek) bedroeg € 15,08.

In onze vaste selectie nemen we alleen de podia mee die over de volledige periode 2009-2016 gegevens hebben geleverd, of bij wie de gegevens van maximaal één jaar ontbreken. Deze selectie omvat 33 poppodia, dit is 62% van het totaal. De poppodia in de selectie hebben 6.924 betaalde activiteiten gehad in 2016. Dit is 70% van het totaal aantal activiteiten. Het aantal gratis activiteiten bedroeg 1.115 (73%) in 2016. Het aantal betaalde bezoeken in dat jaar was ruim 2,5 miljoen (79%) en het aantal gratis bezoeken 566.590

⁴⁴ Alleen podia die ten hoogste een jaar geen gegevens hebben geleverd.

⁴⁵ Respondenten 2016.

(76%). De bruto recette per betaald bezoek is met € 16,25 hoger bij de podia in de selectie dan bij alle podia.

Tabel 3-6. Omvang van de festivalmarkt (2016; bronnen: VVEM/VNPF/Respons/OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde
Aantal podiumkunsthfestivals	791
<i>Waarvan muziekfestival</i> ⁴⁶	639
<i>Waarvan theaterfestival</i> ⁴⁷	152
Aantal festivalbezoeken (podiumkunst)	21,2 mln.
Rijksge subsidieerde podiumkunsthfestivals	13

De definitie van een openbaar toegankelijk festival luidt als volgt: "Een festival is een georganiseerde, tijdelijke gebeurtenis, bijgewoond door een verzameling mensen, die zich daarvoor in een inrichting of op een terrein bevindt of beweegt. Een festival kenmerkt zich doordat een aantal (ten minste twee) evenementenvormen, zoals een voorstelling, markt en optocht – opeenvolgend en/of gelijktijdig – onder één noemer wordt gepresenteerd." (Bron: VVEM/VNPF/Respons). Uit de analyse van de gegevens van Respons blijkt dat er in 2016 in Nederland in totaal 791 podiumkunsthfestivals hebben plaatsgevonden, waarvan 639 muziekfestivals en 152 theaterfestivals (zie Tabel 3-6). Gezamenlijk hadden deze festivals 21,2 miljoen bezoeken.⁴⁸

Het Rijk subsidieerde in 2016 13 podiumkunsthfestivals. Dit betekent dat zij subsidie ontvingen van OCW of het FPK.

⁴⁶ Country & western, EDM (Dance), Hardstyle, Hiphop, House, Jazz, Klassiek / koor, Nederlandstalig, Pop, Punk/ska, R&B, Reggae, Religieus / gospel, Rock / hardrock / metal, Salsa/merengue/zouk, Schlager, Techno, Wereldmuziek/Folklore, Muziek – overig.

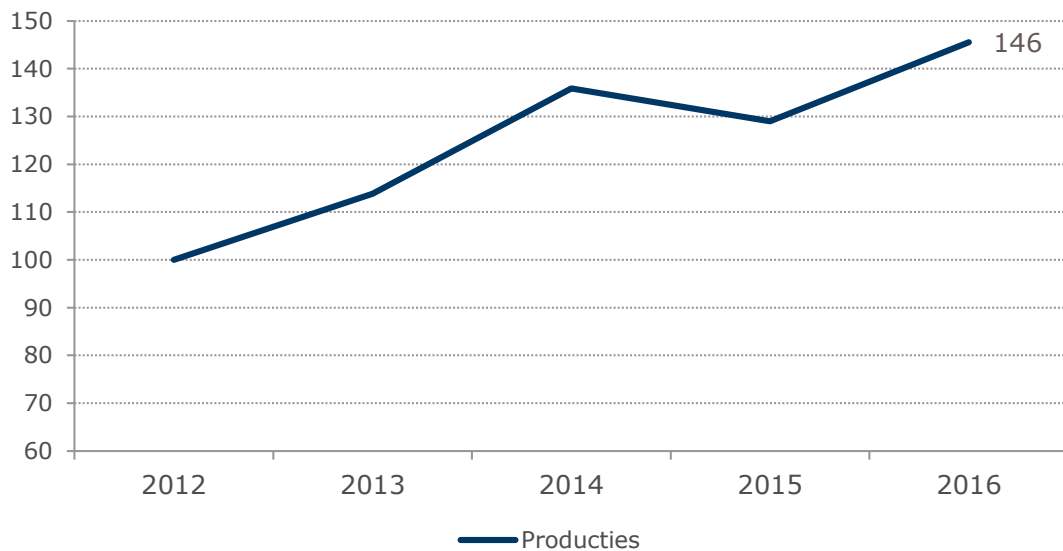
⁴⁷ Cabaret / comedy, Circus / cirque, Dans / ballet, Locatietheater, Musical, Opera / operette, Poppentheater, Straattheater, Toneel, Theater – overig.

⁴⁸ Weekendkaarten worden als 1 bezoek per dag gerekend. Iemand met een weekendkaart voor vrij-zazoo wordt dus als 3 bezoeken geteld.

3.3 Productie en creatie 2009-2016

In deze paragraaf bespreken we het aantal producties, het aantal producerende instellingen en de financiering hiervan.

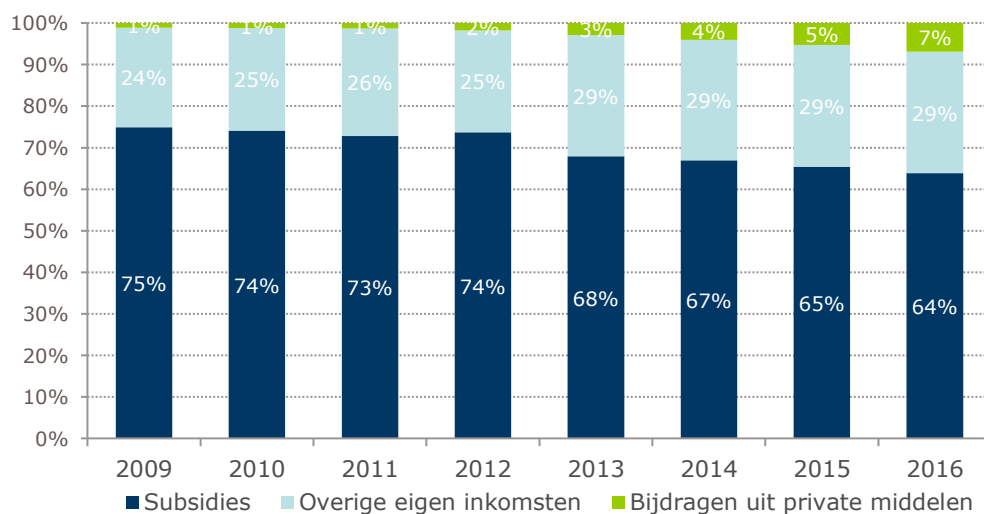
3.3.1 Aantal producties en producerende instellingen

Figuur 3-1. Ontwikkeling van het aantal producties van de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

In Figuur 3-1 zien we de ontwikkeling van het aantal producties in de periode 2012-2016. Tussen 2012 en 2014 was er sprake van een flinke stijging van het aantal producties met bijna 20% per jaar. In 2015 zagen we een lichte daling maar in 2016 stijgt het aantal producties weer met ongeveer 15% ten opzichte van 2015, waardoor het aantal producties in 2016 46% hoger ligt dan in 2012. De grootste toename zien we voornamelijk bij populaire muziek en cabaret.

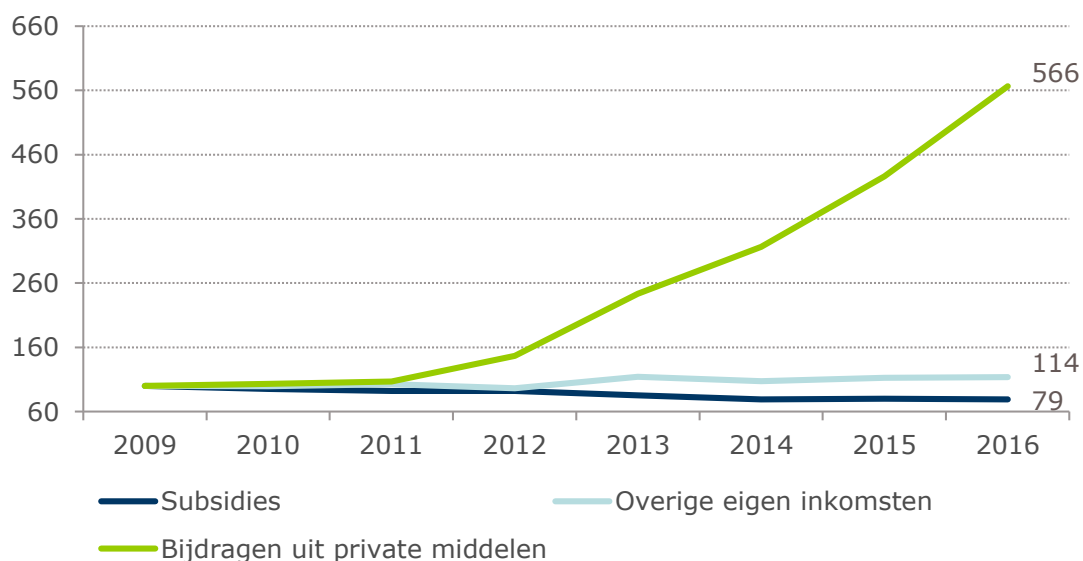
3.3.2 Financieringsmix

Figuur 3-2. Financieringsmix bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten 2009-2016 (bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=76)

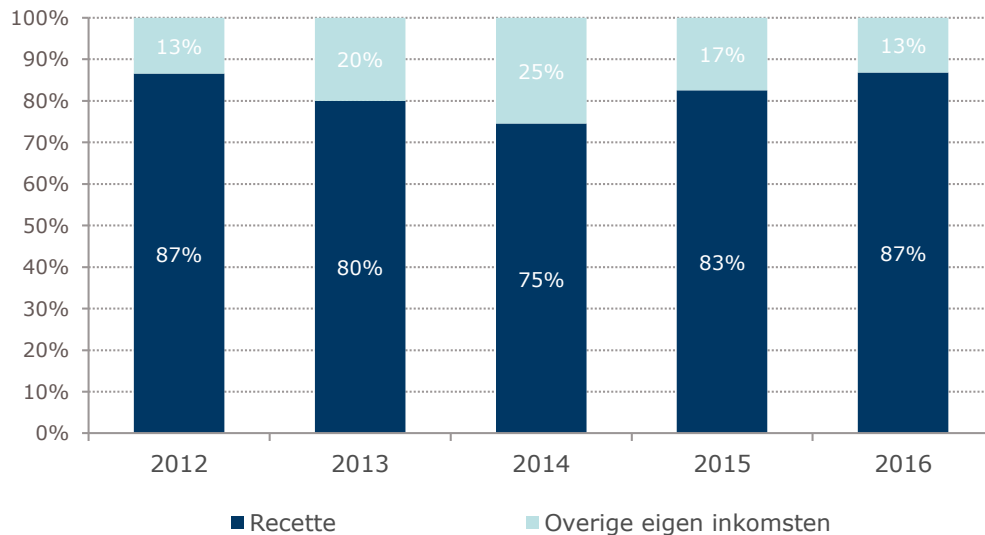
Zowel bij de BIS-instellingen als bij de FPK-instellingen is de verdeling in de financieringsmix redelijk stabiel over de jaren. Alleen tussen 2012 en 2013, bij de overgang naar een nieuwe planperiode, zien we een sterke daling van het aandeel van de subsidies van 74% naar 68%, en een stijging van de overige eigen inkomsten en de bijdragen uit private middelen (zie Figuur 3-2). De subsidieafhankelijkheid is zowel bij de BIS-instellingen als de FPK-instellingen afgenomen. Voor de BIS-instellingen bedroeg de afname van het aandeel van de subsidies van 2016 ten opzichte van 2009 10%-punt, voor de FPK-instellingen was dit 12%-punt. In 2016 waren de rijksgesubsidieerde instellingen voor 64% afhankelijk van subsidies. Het aandeel subsidies is sinds 2012 constant licht gedaald. De FPK-instellingen bekostigden hun producties in 2016 voor 52% uit subsidies, in 2009 was dit nog 64%. Het gemiddelde aandeel dat bekostigd werd uit subsidies lag bij de BIS-instellingen iets hoger dan bij de FPK-instellingen. In 2016 werd 67% bekostigd uit subsidies, tegen 77% in 2009.

De subsidies voor BIS- en FPK instellingen komen voor 59% van het rijk, 24% van de gemeenten, 11% van de fondsen, 3% van de provincie en 4% uit overige bronnen.

Figuur 3-3. Reële ontwikkeling inkomensbronnen bij rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=76)

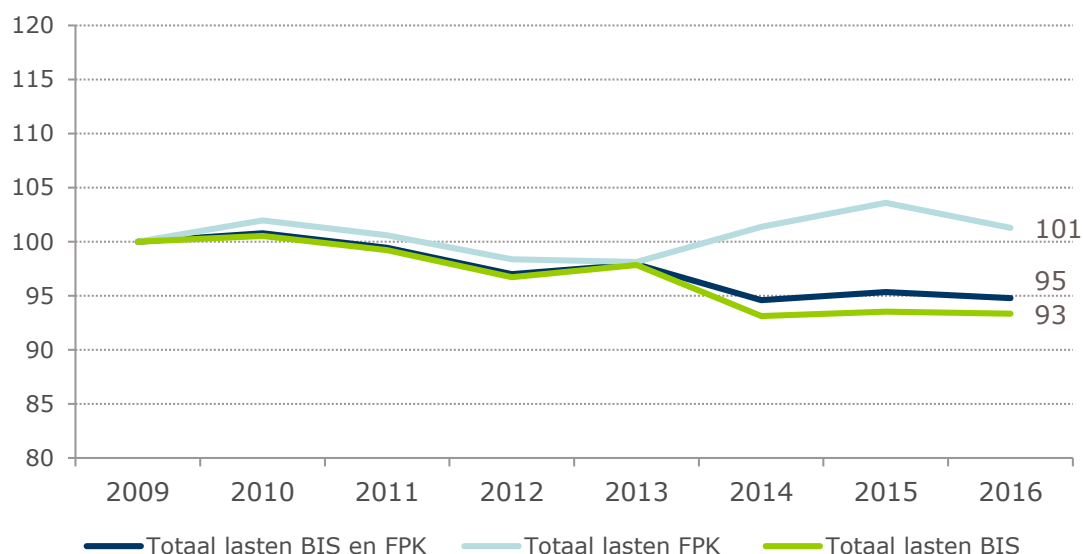
In Figuur 3-3 zien we de reële ontwikkeling van de inkomensbronnen tussen 2009 en 2016. Zoals we ook in de vorige figuur zagen, lag de grootste daling in de subsidies tussen 2012 en 2013, het begin van een nieuwe subsidieperiode voor OCW en FPK. De afname in de subsidies van 2013 op 2012 bedroeg 14%. Hiervan is een deel gecompenseerd door stijgende eigen inkomsten. De overige eigen inkomsten (sponsoring, publieksinkomsten en overige directe en indirecte inkomsten) zijn tussen 2009 en 2016 gestegen met 14%. De overige bijdragen van private partijen zonder tegenprestatie (bedrijven, vriendenverenigingen en de goede doelenloterij) zijn fors gestegen. De stijging was in 2016 ten opzichte van 2015 weer fors, dus er is sprake van een meer dan verviervoudiging ten opzichte van 2009. De stijging in percentages is zo groot omdat in euro's de bijdragen uit private middelen nog altijd vrij klein zijn. We zagen ook in Figuur 3-2 dat de bijdragen uit private middelen slechts 7% van de totale inkomsten uitmaken.

Figuur 3-4. Financieringsmix van de vrije theaterproducenten 2012-2016 (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

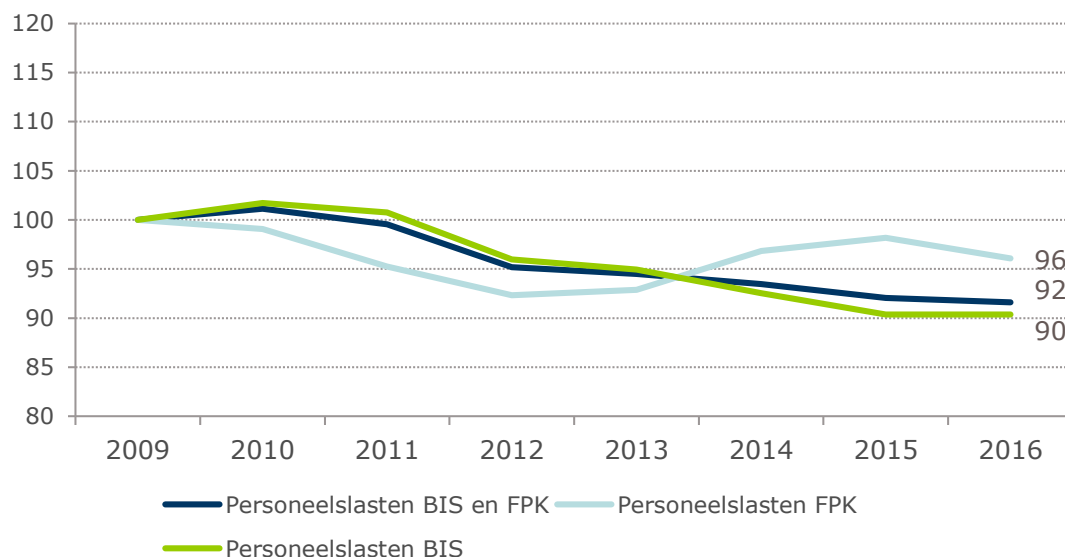
De financieringsmix van de vrije theaterproducenten is lastig vergelijkbaar met de overige bronnen die we in dit hoofdstuk meenemen. Dit zijn namelijk instellingen die (bijna) volledig commercieel opereren en niet of nauwelijks afhankelijk zijn van subsidies. In concrete getallen betekent dit dat de vrije theaterproducenten tussen 2012 en 2016 tussen de 75% en 87% van hun inkomsten uit recettes halen. Het aandeel van de recettes was dalend tussen 2012 en 2014 maar stijgt weer tussen 2014 en 2016. Binnen de overige inkomsten vallen ook de subsidies maar deze zijn verwaarloosbaar. Van de producenten die in het panel zitten heeft er een in 2014 subsidie ontvangen, deze bedroeg minder dan €50.000. In de overige jaren zijn de subsidie-inkomsten gelijk aan nul.

3.3.3 Lasten

Figuur 3-5. Reële ontwikkeling totale lasten bij rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n(BIS)=29, n(FPK)=47)

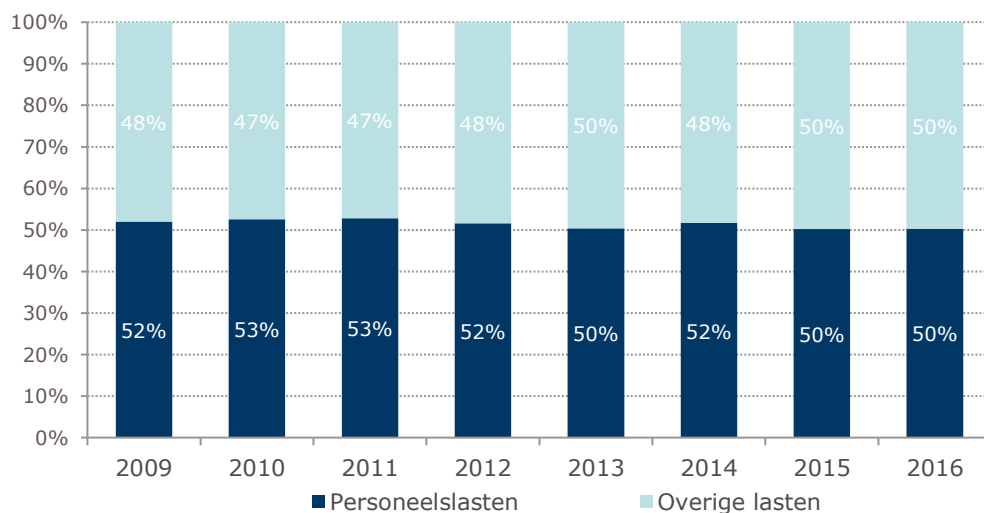
In Figuur 3-5 kijken we naar de ontwikkeling van de totale lasten tussen 2009 en 2016. Deze zijn voor het FPK in deze periode licht toegenomen met 1%, en voor de BIS afgenomen met 7%. Gemiddeld komen we dan op een daling van 5%. We zien dat tot en met 2013 de trend voor de BIS en het FPK hetzelfde was, maar vanaf 2014 zijn de lasten bij de FPK-instellingen gestegen en bij de BIS-instellingen verder gedaald. In 2016 zijn de lasten bij de FPK-instellingen gedaald, en bij de BIS-instellingen gelijk gebleven ten opzichte van 2015. De daling van de lasten bij de FPK instellingen werd voornamelijk veroorzaakt door één instelling.

Figuur 3-6. Reële ontwikkeling personeelslasten bij rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n(BIS)=29, n(FPK)=47)

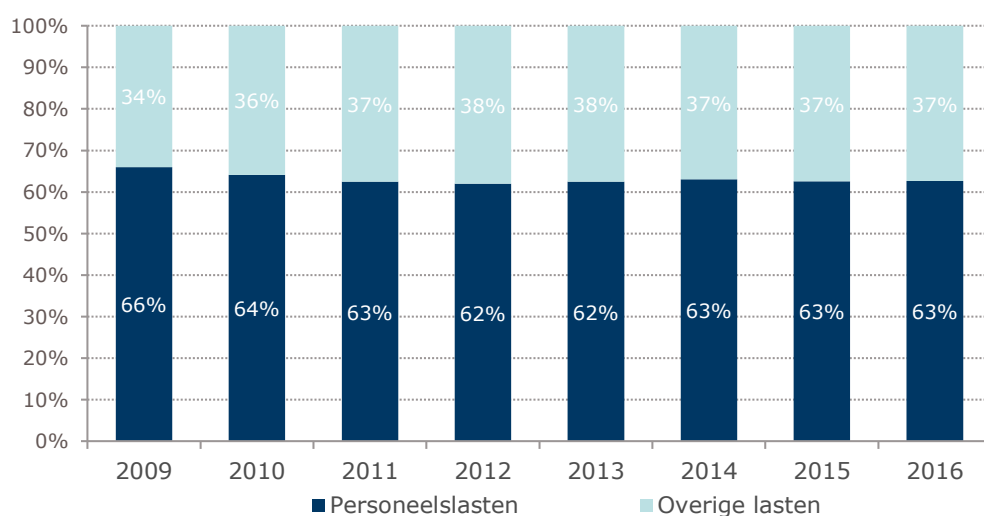
Vervolgens kijken we naar de trend in de personeelslasten bij de BIS- en FPK-instellingen. Dit betreft voornamelijk de lasten van het eigen personeel; inhuur van zzp'ers wordt hier

niet volledig in meegenomen. In Figuur 3-6 zien we dat hierin niet veel veranderd is tussen 2009 en 2016. De BIS-instellingen laten een geleidelijk dalende trend zien: een afname van 10% in 2016 ten opzichte van 2009. Bij de FPK-instellingen zien we eerst een sterke daling tot 2012 en daarna weer een lichte stijging tot 2015, waarna deze in 2016 weer dalen. In 2016 lagen de reële personeelslasten nog 4% onder het niveau van 2009. De daling van de personeelslasten bij de FPK-instellingen in 2016 zien we bij meerdere instellingen in het panel.

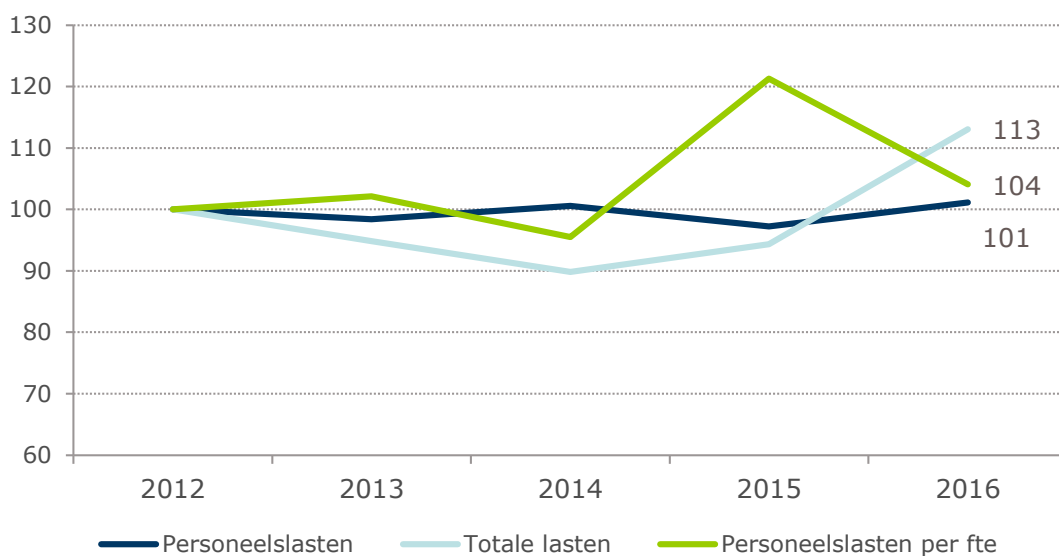
Figuur 3-7. Aandeel van de personeelslasten bij de BIS-instellingen voor podiumkunsten 2009-2016; bron: OCW; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=29)

In Figuur 3-7 kijken we naar het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten voor de BIS-instellingen. Omdat zowel de totale lasten als de personeelslasten tussen 2009 en 2016 langzaam zijn gedaald, blijft het aandeel van de personeelslasten vrij constant rond de 52%. In de laatste twee jaren is het aandeel van de personeelslasten wel iets gedaald, en zijn de aandelen van de personeelslasten en de overige lasten gelijk. De overige lasten betreffen de materiële lasten.

Figuur 3-8. Aandeel van de personeelslasten bij de FPK-instellingen voor podiumkunsten 2009-2016; bron: FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=47)

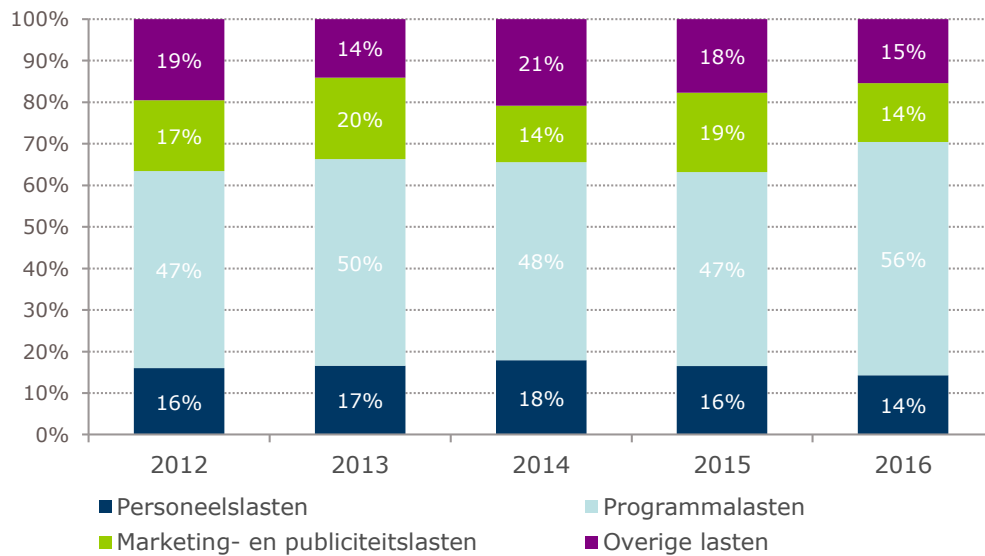
In Figuur 3-8 zien we dat het aandeel van de personeelslasten bij de FPK-instellingen wat hoger ligt dan bij de BIS-instellingen, namelijk rond de 63%. Het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten daalde van 66% in 2009 naar 64% in 2010. In de periode 2011-2016 bleef het aandeel rond de 62-63%.

Figuur 3-9. Reële ontwikkeling lasten en personeelslasten bij vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

In Figuur 3-9 zien we dat de totale lasten bij de leden van de VVTP zijn toegenomen met 13% tussen 2012 en 2016. De stijging is voornamelijk te zien in 2016. Dit komt door een sterke toename van de programmakosten bij één van de producenten in het panel. De personeelslasten zijn in de periode 2012-2016 vrijwel gelijk gebleven. De personeelslasten per fte laten een grillig beeld zien. Dit komt voornamelijk omdat het aantal fte vrij klein is waardoor een kleine verandering grote procentuele gevolgen heeft. De personeelslasten per fte

zijn tussen 2012 en 2016 met 4% gestegen. Dat betekent dat de personeelskosten iets sterker zijn toegenomen dan het aantal fte.

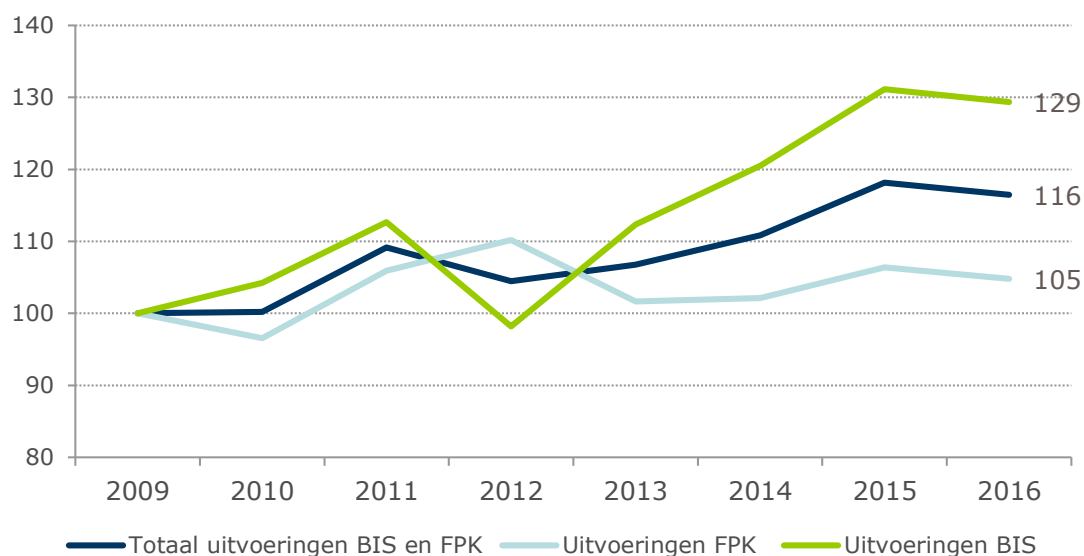
Figuur 3-10. Aandeel van de personeelslasten, directe programmalasten, marketing- en publiciteitslasten en overige lasten bij de vrije theaterproducenten 2012-2016; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

In Figuur 3-10 zien we dat de programmalasten het grootste gedeelte vormen van de totale lasten. In 2016 zijn deze nog flink gestegen waardoor ze meer dan de helft van de totale lasten bedragen. De personeelslasten dalen sinds 2014, en de marketing en publiciteitslasten laten een grillig beeld zien over de jaren. De overige lasten bedragen onder andere de huisvestingslasten en de inkoop horeca.

3.4 Distributie en vertoning/presentatie 2009-2016

In deze paragraaf gaan we in op de vertoning van podiumkunsten in de periode 2009-2016. We bespreken allereerst het aanbod aan podiumkunsten in deze periode, gevolgd door de bezoeken aan podiumkunstvertoningen. Daarna gaan we in op de manier waarop podiumkunstvertoningen gefinancierd worden. Vervolgens bespreken we de 'benaderde prijs per bezoek' en de (personeels-)lasten en FTE's. We sluiten deze paragraaf af met de regionale spreiding van het aanbod van en bezoek aan podiumkunstvertoningen.

3.4.1 Aanbod

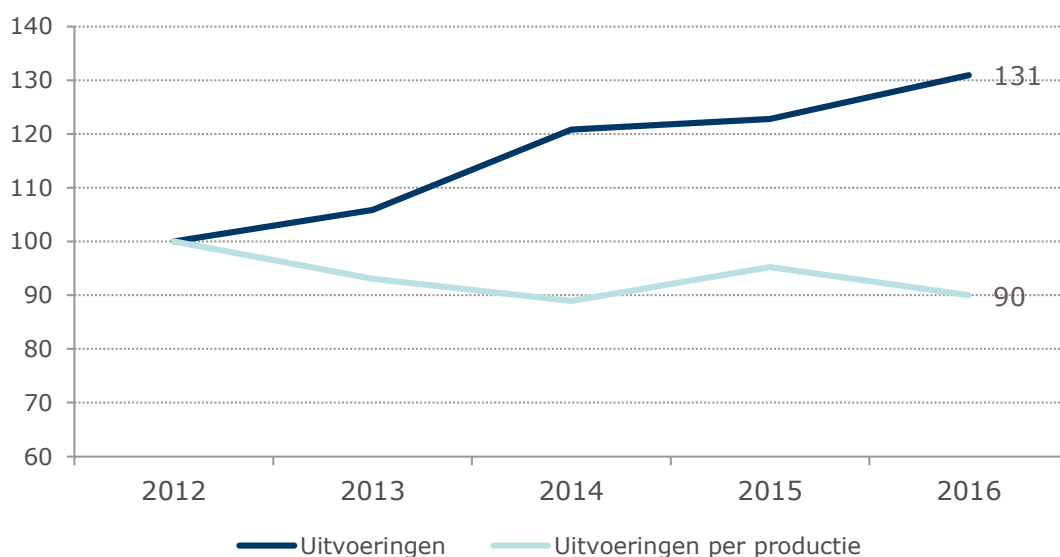

Figuur 3-11. Ontwikkeling van het totaal aantal uitvoeringen van de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n(BIS)=29, n(FPK)=47)

In Figuur 3-11 zien we de ontwikkeling van het aantal uitvoeringen van de BIS- en FPK-gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten in indexvorm. Dit is inclusief uitvoeringen in het buitenland. De uitvoeringen kunnen ook betrekking hebben op coproducties. Als alle samenwerkende partijen meerjarig worden gesubsidieerd mag elke partij afzonderlijk de uitvoeringen als prestatie aanmerken. Dit leidt tot een overschatting van het aantal uitvoeringen en bezoeken in de hele onderzoeksperiode.

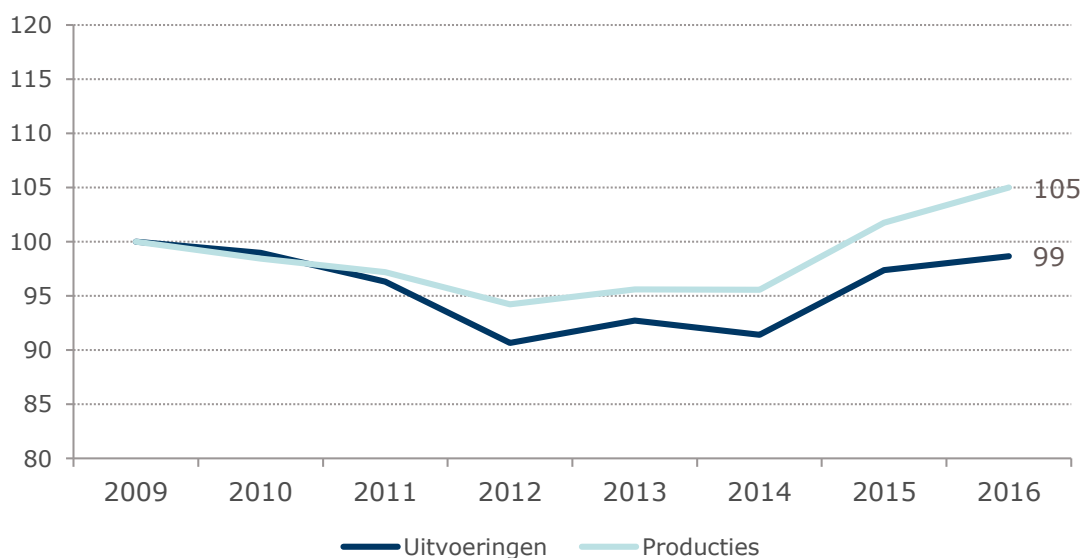
In de periode 2009-2015 is het aantal uitvoeringen van de BIS-instellingen sterk toegenomen, met 31%. In 2012 was het aantal uitvoeringen nog ongeveer op het niveau van 2009, maar daarna is er jaarlijks een zeer sterke stijging te zien. Deze stijging zien we terug bij de meeste instellingen. Een mogelijke oorzaak is dat in de subsidieperiode 2013-2016 de BIS-instellingen die in het panel zitten taken hebben overgenomen van instellingen die niet langer door de BIS worden gesubsidieerd. Een andere oorzaak kan zijn dat door de crisis er minder uitvoeringen zijn in grote zalen maar juist meer uitvoeringen in kleinere zalen. Deze laatste mogelijke oorzaak wordt gesteund door het feit dat het aantal bezoeken bij de BIS-instellingen veel minder hard is toegenomen (zie Figuur 3-19). In 2016 zien we een lichte daling van de uitvoeringen bij BIS-instellingen.

Het aantal uitvoeringen van de FPK-instellingen is tussen 2009 en 2016 licht toegenomen met 5%. Bij de FPK-instellingen is er eerst sprake van een flinke daling van het aantal uitvoeringen (in 2013) en dan een lichte stijging (in 2014 en 2015). De daling in 2013 zien we bij de meeste instellingen van het FPK-panel terug. Mogelijk is dit het effect van de bezuinigingen die bij de FPK-instellingen in 2013 zichtbaar zijn geworden. In 2016 daalde het aantal uitvoeringen bij FPK-instellingen licht.

Figuur 3-12 Ontwikkeling van de uitvoeringen en producties bij de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

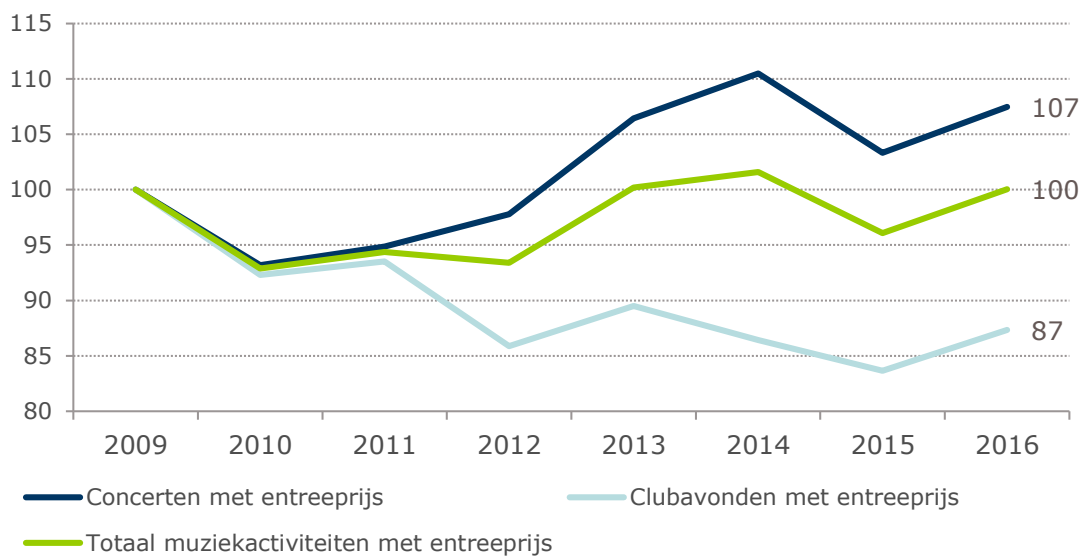
Figuur 3-12 geeft de ontwikkelingen weer van het aantal uitvoeringen en het aantal uitvoeringen per productie. Het aantal uitvoeringen is in 2016 met 31% gestegen ten opzichte van 2012. Dit is iets lager dan de toename van het aantal producties (46%, zie Figuur 3-1) waardoor het aantal uitvoeringen per productie afneemt met 10%. De toename van het aantal uitvoeringen zien we vooral bij populaire muziek en toneel (niet in grafiek).

Figuur 3-13 Ontwikkeling van de uitvoeringen en producties bij de VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

In Figuur 3-13 is te zien dat het aantal producties en uitvoeringen bij de VSCD-podia is gedaald in de periode 2009-2012, maar vervolgens is gestegen tussen 2012-2013 en 2014-2016. Het totale aantal producties op de VSCD-podia was 20.703 in 2016; het aantal uitvoeringen 24.764. Ten opzichte van 2009 ligt het aantal producties iets hoger in 2016 en het

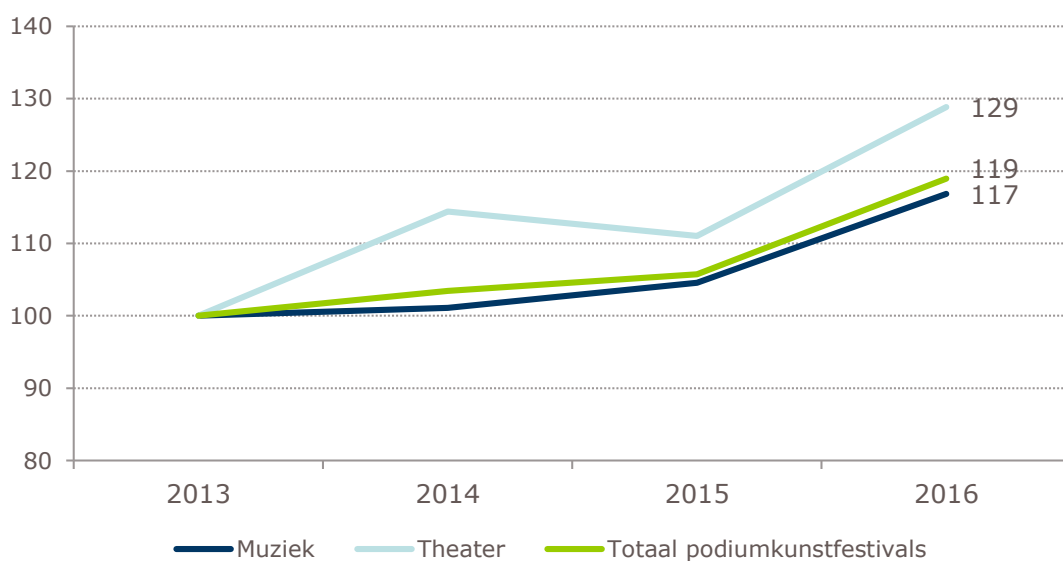
aantal uitvoeringen iets lager. Dit duidt erop dat het aantal uitvoeringen per productie licht is afgenomen tussen 2009 en 2016.

Figuur 3-14. Ontwikkeling van de muziekactiviteiten met entreeprijs op de VNPf-poppodia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

Figuur 3-14 toont de ontwikkeling van het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs op de VNPf-poppodia. Een muziekactiviteit is een concert of clubavond in de eigen concertzalen. In deze rapportage worden alleen muziekactiviteiten met entreeprijs getoond; activiteiten in besloten verhuur, gratis activiteiten en activiteiten in niet-concertzalen worden hier niet meegenomen. Het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs lag in 2016 op hetzelfde niveau als in 2009. Het aantal concerten met entreeprijs is tussen 2009 en 2016 gestegen met 7%, het aantal clubavonden met entreeprijs is gedaald met 13%.

Ten opzichte van 2015 zijn zowel de concerten met entreeprijs als de clubavonden met entreeprijs in 2016 gestegen, beide met ruim 4%. Het aantal gratis activiteiten (niet in figuur) is in 2016 flink gestegen met 19% ten opzichte van 2015. In 2015 was hier ook al sprake van een sterke stijging (22% ten opzichte van 2014).

Figuur 3-15. Ontwikkeling van het totaal aantal festivals, podiumkunsten (index 2013=100; bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

Figuur 3-15 toont de ontwikkeling van het totaal aantal podiumkunsthfestivals in de periode 2013-2016. Zowel het aantal muziek- als theaterfestivals is in deze periode toegenomen; alleen bij de theaterfestivals is sprake van een afname van het aantal festivals tussen 2014 en 2015. In totaal zijn er in 2016 19% meer podiumkunsthfestivals gehouden dan in 2013.

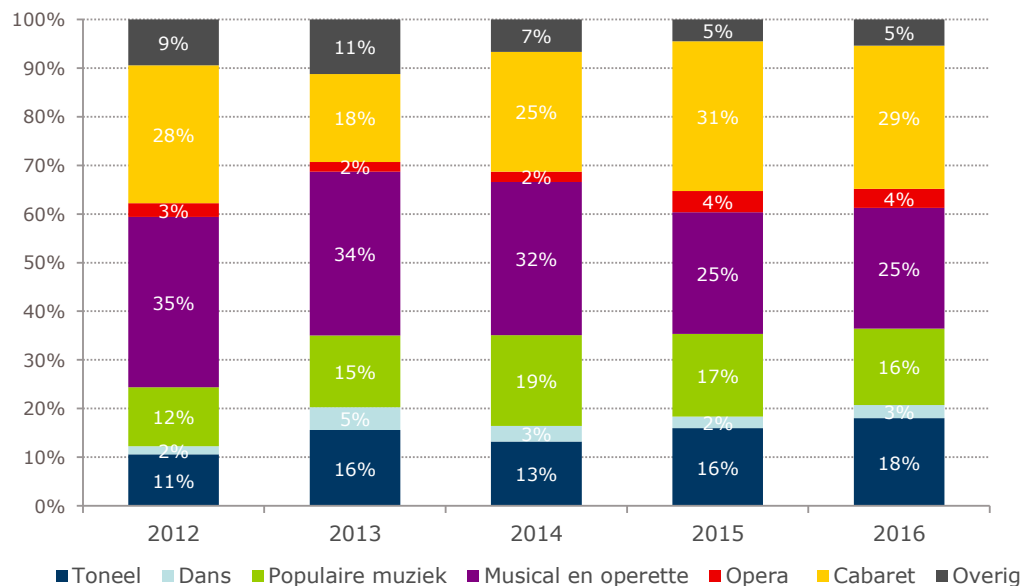
Tabel 3-7. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal uitvoeringen van de door het Rijk gesubsidiëerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=76)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Genre				
Dans	6,9	2,2	9,2	4,2
Muziek	8,6	-0,9	-7,0	3,0
Opera en muziektheater	-7,8	-1,2	-11,9	-4,1
Theater	-1,1	4,8	-2,0	2,2
Totaal	1,5	2,8	-1,4	2,2

In Tabel 3-7 staat de mutatie in procenten per jaar weergegeven. Voor alle rijksgesubsidiëerde instellingen is er sprake van een stijging in het aantal uitvoeringen van 2,2% per jaar tussen 2009 en 2016. Per genre verschilt de ontwikkeling sterk. Het aantal dansuitvoeringen is het sterkst gestegen met 4,2% per jaar. De muziekuitvoeringen stegen ook fors met 3,0% per jaar. De theateruitvoeringen stegen met 2,2% per jaar. Bij de uitvoeringen van opera en muziektheater zien we een daling van -4,1% per jaar. Deze daling zien we terug bij 5 van de 8 opera- en muziektheater gezelschappen in de hele onderzoeksperiode.

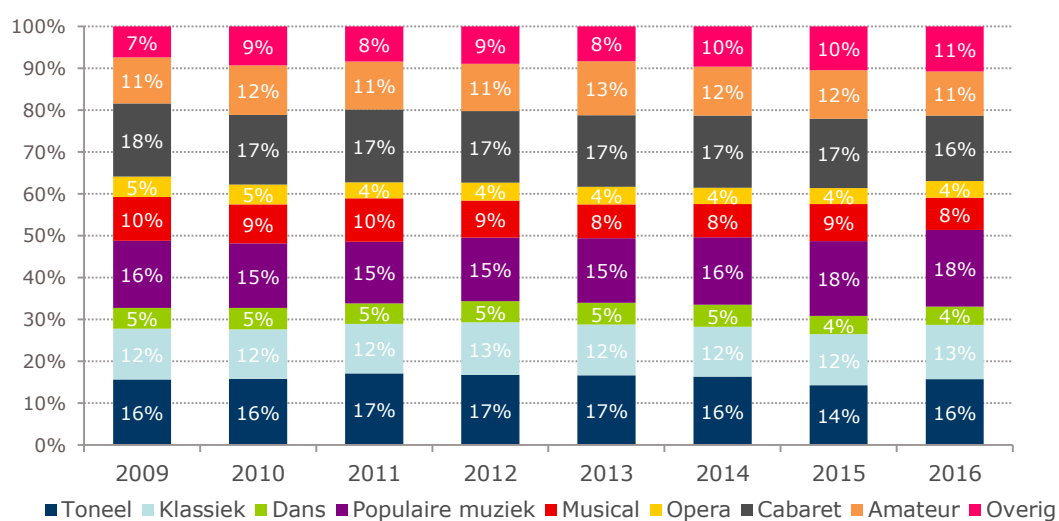
De ontwikkelingen variëren sterk tussen de subsidieperiodes 2009-2012 en 2013-2016. In de subsidieperiode 2009-2012 zien we een flinke stijging per jaar bij dansuitvoeringen en muziekuitvoeringen (resp. 6,9% en 8,6% per jaar). In de subsidieperiode 2013-2016 stegen de dansuitvoeringen nog maar met 2,2% per jaar en voor de muziekuitvoeringen was er een

lichte daling met -0,9% per jaar. Bij de genres theater en opera en muziektheater zien we een tegengestelde beweging. Daar was in de subsidieperiode 2009-2012 sprake van een daling (-7,8% per jaar voor opera en muziektheater uitvoeringen en -1,1% per jaar voor theateruitvoeringen). Bij opera en muziektheater vlakke de daling af naar -1,2% per jaar en bij theater was er in de subsidieperiode 2013-2016 sprake van een stijging van het aantal uitvoeringen, met 4,8% per jaar. De sterke daling van het aantal uitvoeringen bij opera- en muziektheater gezelschappen wordt veroorzaakt door twee gezelschappen.

Figuur 3-16. Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal uitvoeringen (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

Figuur 3-16 geeft de ontwikkeling van het aanbod per genre weer. Het grootste aandeel in het aantal uitvoeringen zien we bij cabaret, op de voet gevolgd door musical en operette. De daling van het aandeel cabaret in 2013 zien we bij twee van de producenten in het panel terug. In 2016 is er opnieuw sprake van een lichte daling van het aandeel cabaret. Bij toneel en dans zien we een lichte stijging van het aandeel.

Figuur 3-17. Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal uitvoeringen (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

In Figuur 3-17 is de samenstelling van het aanbod op de VSCD-podia per genre te zien tussen 2009 en 2016. De samenstelling van het aanbod is redelijk constant in deze periode. Het aandeel toneeluitvoeringen is tussen 2015 en 2016 wel licht gestegen.

De meeste uitvoeringen vallen in 2016 onder het genre populaire muziek (18%), gevolgd door cabaret (16%) en toneel (16%). Klassieke muziek, dans, musical en opera, amateur en overig hebben allemaal een kleiner aandeel in het totale aantal uitvoeringen.

Tabel 3-8. Ontwikkeling van het aantal uitvoeringen bij de VSCD-podia per genre en type uitvoering (2009-2016; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE, panel, n=100)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per genre				
Toneel	0,7%	0,6%	17,2%	0,6%
Klassiek	-0,3%	3,0%	12,8%	1,6%
Dans	-1,2%	-1,5%	6,3%	-1,4%
Pop	-3,2%	7,0%	9,0%	2,5%
Musical	-6,9%	-1,3%	-8,1%	-3,7%
Opera	-5,3%	-0,1%	10,0%	-2,4%
Cabaret	-2,4%	0,0%	0,6%	-1,0%
Amateur	-0,4%	0,4%	-3,8%	0,0%
Overig	5,0%	6,9%	9,4%	6,1%
Per type				
Gesubsidieerd	-3,0%	1,5%	-0,1%	-0,5%
Niet gesubsidieerd	-3,3%	2,3%	1,6%	-0,1%
Buitenlands	-3,4%	6,6%	6,7%	2,2%
Jeugd	-5,0%	0,5%	3,4%	-1,9%
Besloten	3,9%	2,0%	6,8%	2,8%
Totaal	-3,2%	2,1%	1,3%	-0,2%

Tabel 3-8 toont de ontwikkelingen van het aantal uitvoeringen op de VSCD-podia per genre en type uitvoering. Het totale aantal uitvoeringen is afgenomen in de periode 2009-2012, maar toegenomen tussen 2012 en 2016. Per saldo is er toch sprake van een lichte daling van het aantal uitvoeringen in de periode 2009-2016. In het laatste jaar was wel sprake van een stijging van 1,3%. Bij 54 podia is het aantal uitvoeringen gedaald of gelijk gebleven tussen 2015 en 2016; bij de andere podia is het aantal uitvoeringen gestegen in deze periode.

Tussen 2009 en 2012 daalde het aantal uitvoeringen in bijna alle genres, behalve bij toneel en overig. De periode daarna, 2012-2016, toonde een ander beeld: in de genres dans, musical en opera was sprake van een daling van het aantal uitvoeringen, terwijl de genres toneel, klassiek, pop, amateur en overig een stijging lieten zien. Tussen 2015 en 2016 is sprake van een zeer sterke stijging van het aantal toneeluitvoeringen. Dit komt onder andere door een zeer sterke stijging van ruim 900% van het aantal toneeluitvoeringen bij 1 instelling. Ook het aantal uitvoeringen van klassieke muziek is sterk toegenomen in de periode 2015-2016. Dit aantal uitvoeringen nam toe bij 34 instellingen en daalde bij 21 instellingen. Verder is ook het aantal uitvoeringen van pop, opera en overig sterk gestegen.

Over de gehele periode 2009-2016 zijn het aantal buitenlandse en besloten uitvoeringen bij de VSCD-podia gestegen, terwijl het aantal gesubsidieerde, niet-gesubsidieerde en jeugd-uitvoeringen in deze periode zijn gedaald. In het laatste jaar zijn het aantal niet-

gesubsidieerde uitvoeringen toegenomen, terwijl het aantal gesubsidieerde uitvoeringen licht is gedaald. In 2016 is ruim 15% van de uitvoeringen gesubsidieerd.

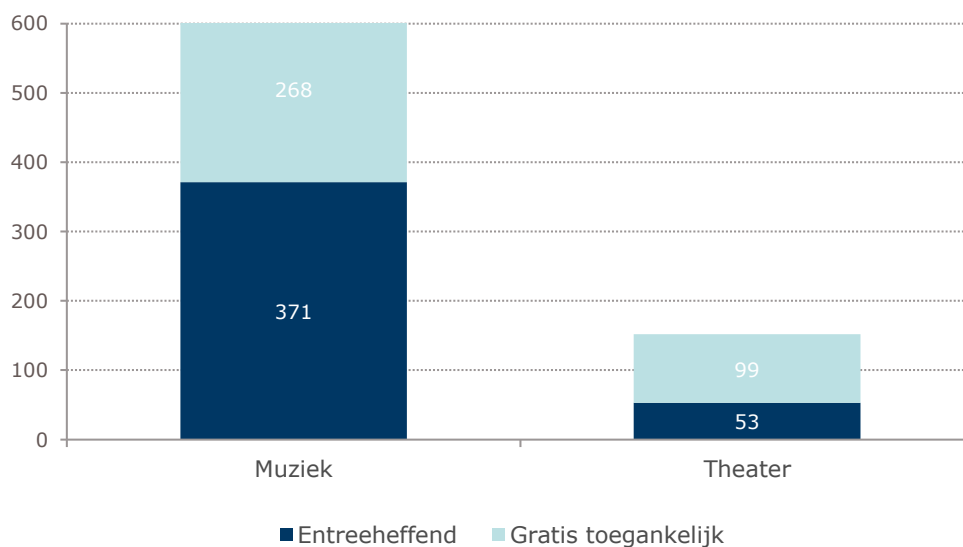
In de periode 2015-2016 zijn vooral het aantal buitenlandse en besloten uitvoeringen relatief sterk gestegen. Bij het aantal buitenlandse uitvoeringen komt dit onder andere door een sterke stijging bij een paar instellingen. Het aantal besloten uitvoeringen is bij ongeveer evenveel instellingen gestegen als gedaald, maar doordat de stijgingen groter waren dan de dalingen is er in totaal sprake van een stijging van 6,8% tussen 2015 en 2016.

Tabel 3-9. Ontwikkeling van het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs bij de VNPF-poppodia per type (2009-2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per type				
Concerten	-0,7	2,4	4,0	1,0
Clubavonden	-4,9	0,4	4,4	-1,9
Totaal muziek	-2,3	1,7	4,1	0,0

In Tabel 3-9 zien we dat tussen 2009 en 2016 het aantal concerten met entreeprijs jaarlijks met 1,0% gestegen is en het aantal clubavonden met entreeprijs met -1,9% gedaald. Omdat er in aantallen meer concerten plaatsvinden dan clubavonden, is het totaal aantal muziekactiviteiten met entreeprijs in deze periode gelijk gebleven.

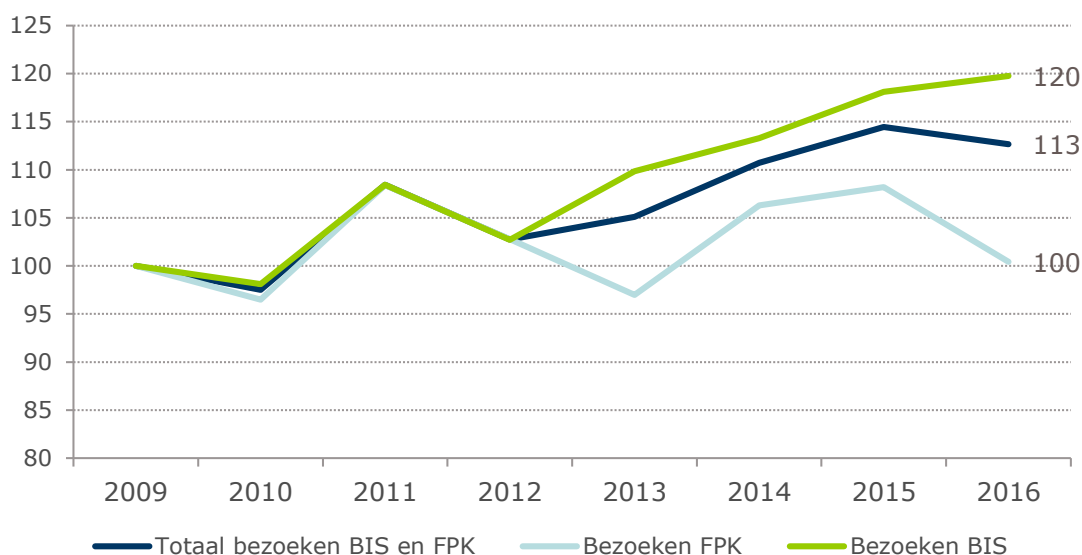
Tussen 2009 en 2012 zijn de muziekactiviteiten met entreeprijs met -2,3% per jaar gedaald. In de periode 2012-2016 is dit juist omgedraaid. Het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs is toen gestegen met 1,7% per jaar. In 2016 zien we bij alle activiteiten een stijging.

Figuur 3-18. Aantal festivals, podiumkunst per hoofdcategorie, entreeheffend en gratis toegankelijk, in 2016 (bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

Van de 791 podiumkunsthoeven die in 2016 hebben plaatsgevonden, was verreweg de grootste categorie de muziekfestivals (639 festivals). Daarnaast vonden er 152 theaterfestivals plaats (zie Figuur 3-18). Van de muziekfestivals betrof de meerderheid entreeheffende festivals (58%), terwijl de meeste theaterfestivals gratis toegankelijk waren (65%). Op een gratis toegankelijk festival kunnen wel betaalde activiteiten en voorstellingen plaatsvinden.

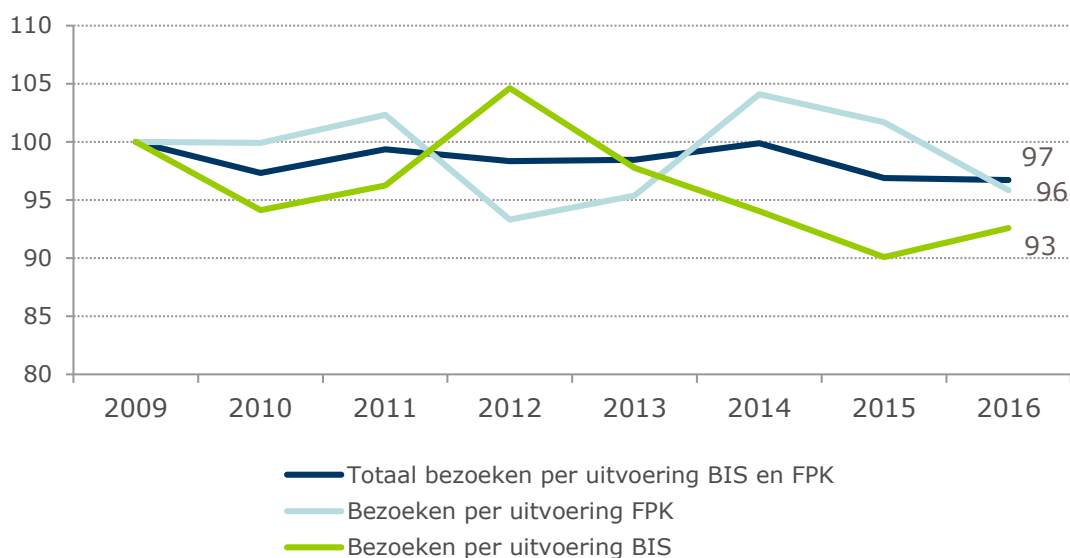
3.4.2 Bezoek

Figuur 3-19. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken aan door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n(BIS)=29, n(FPK)=47)

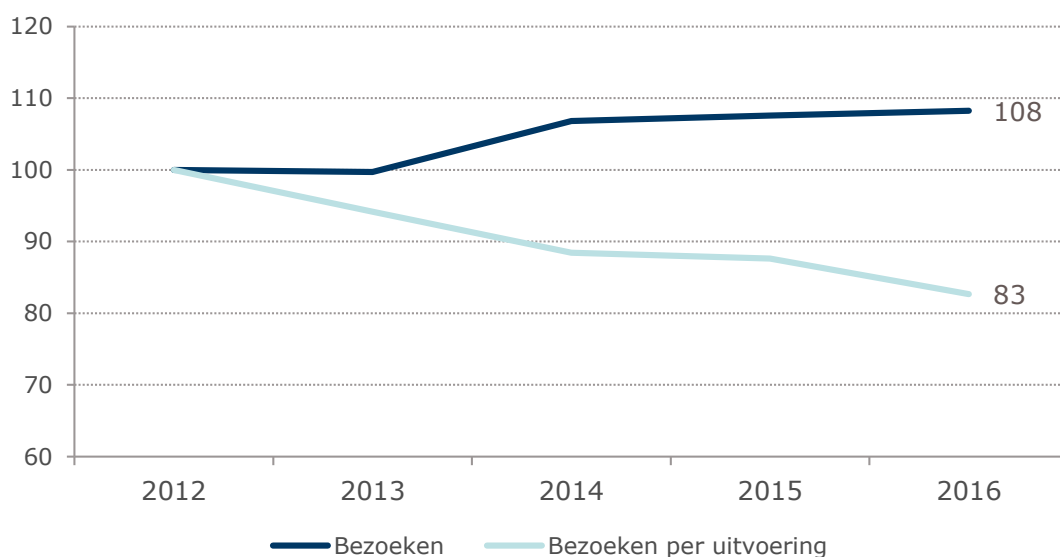
Tussen 2009 en 2016 is het aantal bezoeken aan uitvoeringen van BIS- en FPK-instellingen toegenomen met 13%. De toename is volledig terug te vinden bij de BIS-instellingen met 20%. De bezoeken aan de FPK-instellingen lagen in 2016 weer op hetzelfde niveau als in

2009 (zie Figuur 3-19). Tot en met 2012 zien we dezelfde trend in het aantal bezoeken bij zowel de BIS-instellingen als de FPK-instellingen. Vanaf 2013, een nieuwe subsidieperiode, zien we dat bij FPK-instellingen het aantal bezoeken eerst daalde, terwijl het bezoek aan de BIS-instellingen juist steeg. Het aantal bezoeken bleef stijgen bij de BIS-instellingen in 2016. Bij de FPK-instellingen zien we een sterke daling van het aantal bezoeken in 2016. Dit is geen marktbrede beweging, maar wordt veroorzaakt door drie instellingen.

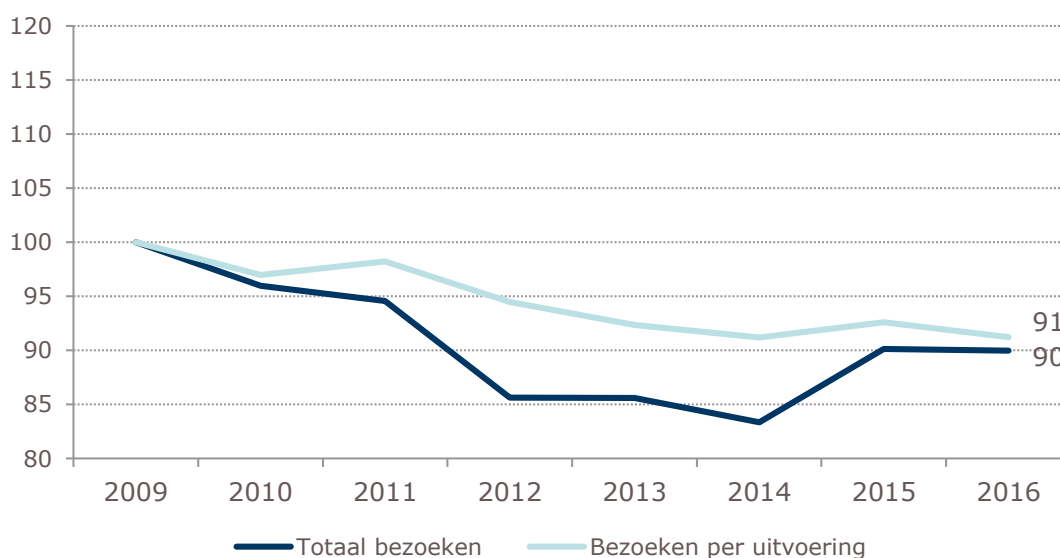
Figuur 3-20. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken per uitvoering van door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n(BIS)=29, n(FPK)=47)

In Figuur 3-20 kijken we naar het bezoek per uitvoering voor de BIS- en FPK-instellingen. Het aantal bezoeken per uitvoering is berekend door het totaal aantal bezoeken van alle instellingen te delen door het totaal aantal uitvoeringen van alle instellingen. We zien dat voor de FPK-instellingen het aantal bezoeken per uitvoering in de onderzoeksperiode schommelde en in 2016 4% onder het niveau van 2009 lag. Bij de BIS-instellingen is er een dalende trend te zien vanaf 2013. In 2016 is het aantal bezoeken per uitvoering voor de BIS-instellingen voor het eerst weer gestegen en lag het aantal bezoeken 7% onder het niveau van 2009. Het aantal bezoeken bij FPK instellingen is gedaald in 2016. Dit komt voornamelijk door drie instellingen die om verschillende redenen (daling van de subsidie, aanpassing van wijze van administreren, slecht weer bij openluchtvoorstellingen) last hebben van teruglopende bezoekersaantallen.

Figuur 3-21 Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de vrije theaterproducenten (index 2012=100; bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

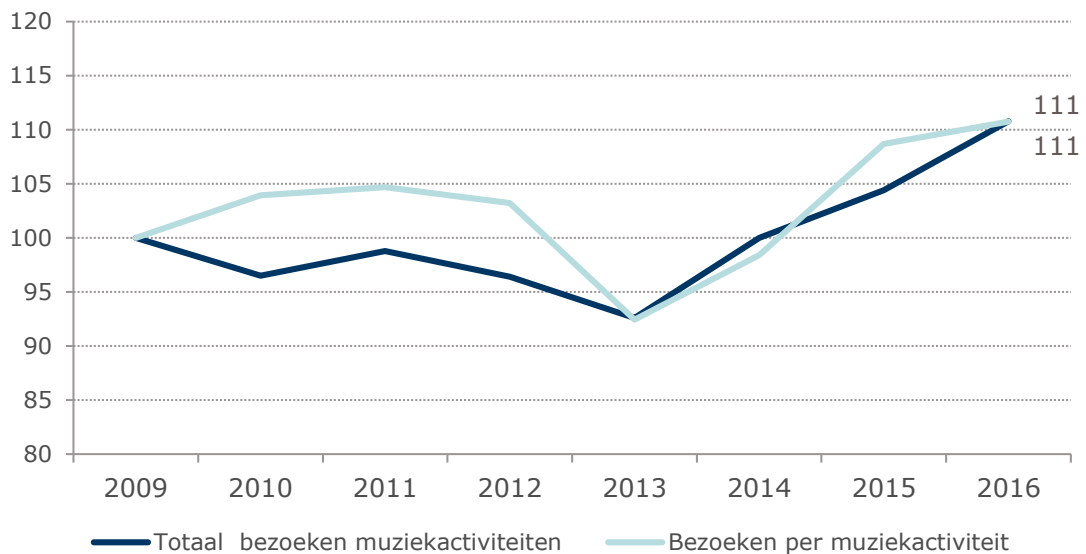
In Figuur 3-21 zien we de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de voorstellingen van de vrije theaterproducenten en het aantal bezoeken per uitvoering. Het aantal bezoeken is sinds 2012 jaarlijks toegenomen en ligt in 2016 8% hoger dan in 2012. De grootste toename vond plaats in 2014. Het aantal uitvoeringen is in dezelfde periode echter met 31% gestegen, waardoor het aantal bezoeken per uitvoering daalt. In 2016 ligt dit 17% lager dan in 2012. De bezoeken zijn in 2016 ten opzichte van 2015 nauwelijks gestegen.

Figuur 3-22 Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

Figuur 3-22 laat de ontwikkeling van het aantal bezoeken en het aantal bezoeken per uitvoering bij de VSCD-podia in de periode 2009-2016 zien. Zowel het aantal bezoeken als het aantal bezoeken per uitvoering is gedaald tussen 2009 en 2014. In de periode 2014-2015 zijn beiden echter weer gestegen, waarbij het totale aantal bezoeken sterk is gestegen. Dit

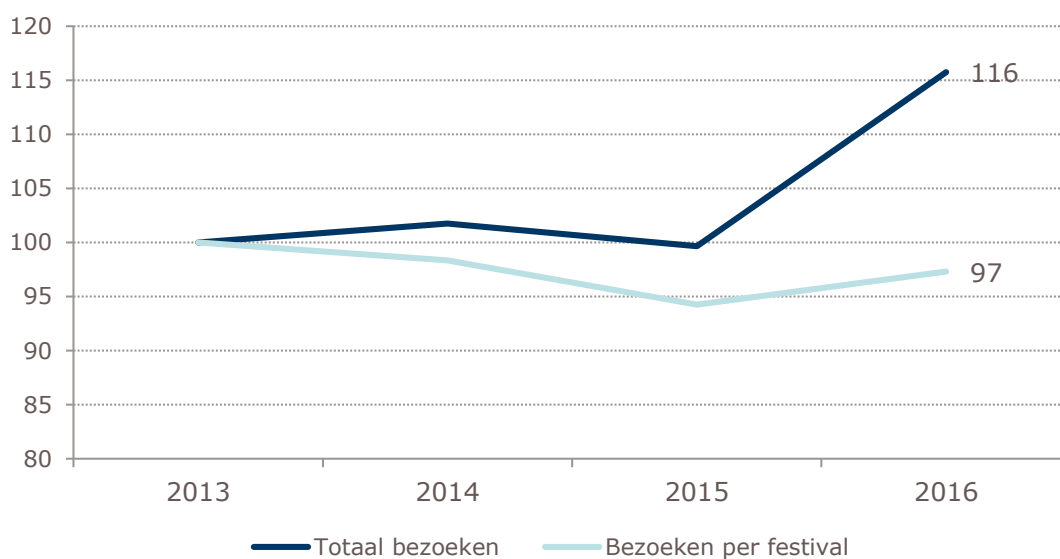
komt mede door de fusie van een podium met een podium dat geen lid was van de VSCD. In het laatste jaar zijn de bezoeken ongeveer gelijk gebleven, terwijl het aantal bezoeken per uitvoering licht is gedaald. Dit laatste komt doordat het aantal uitvoeringen tussen 2015 en 2016 is toegenomen (zoals we hebben gezien in Figuur 3-13 in de vorige subparagraaf).

Figuur 3-23. Ontwikkeling van het totaal aantal betaalde bezoeken en het aantal betaalde bezoeken per muziekactiviteiten met entreprijs op de VNPF-poppodia (index 2009=100; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

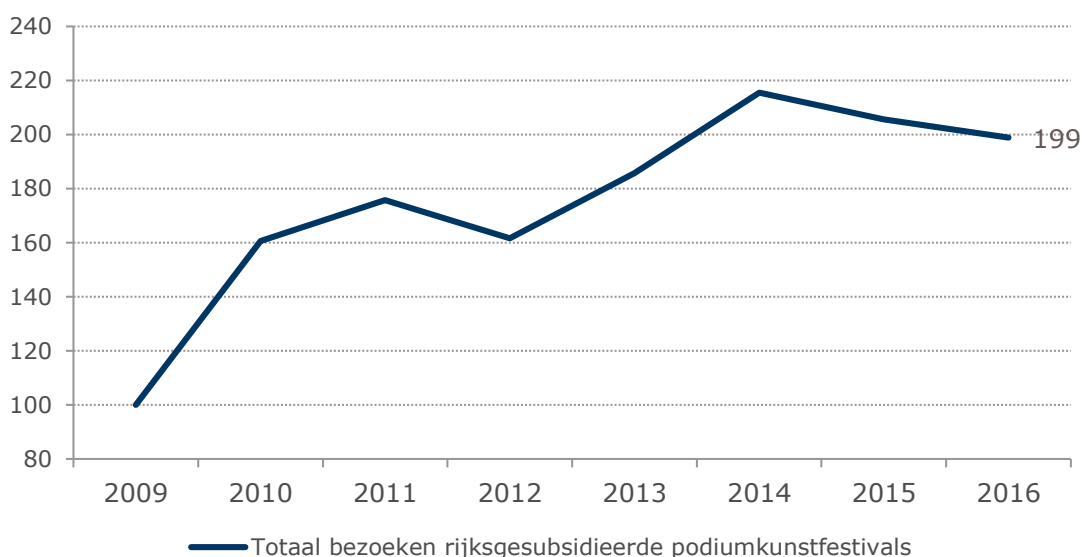
Figuur 3-23 brengt de ontwikkeling in beeld van het aantal betaalde bezoeken aan muziekactiviteiten op de VNPF-poppodia. Tot en met 2013 was er sprake van een dalende lijn in het aantal betaalde bezoeken. Vanaf 2013 is het aantal bezoeken juist gestegen. De knik in de grafiek wordt veroorzaakt door twee van de vijf eerder genoemde nieuwbouw- en herbouwpodia die in 2014 sterk zijn uitgebreid. Het aantal betaalde bezoeken is in 2016 11% gestegen ten opzichte van 2009. Het aantal betaalde bezoeken per activiteit is in deze periode ook gestegen met 11%. Dat betekent dat het aantal betaalde bezoeken sterker gestegen is dan het aantal muziekactiviteiten met entreprijs. Een oorzaak hiervoor is dat de podia door de crisis meer geneigd zijn om bekende namen te laten spelen waar meer publiek op afkomt, en minder onbekend talent. Ook is er sprake van schaalvergroting: de zalen waarin gespeeld wordt zijn groter geworden.⁴⁹

⁴⁹ Zie "Talentontwikkeling en de poppodia", onderzoek naar de financiële druk op poppodia en hun rol bij talentontwikkeling (APE, februari 2017).

Figuur 3-24. Ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken en het aantal bezoeken per festival bij de podiumkunstfestivals (index 2013=100; bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

In Figuur 3-24 is de ontwikkeling van het totale aantal bezoeken en het aantal bezoeken per festival van de podiumkunstfestivals te zien voor de periode 2013-2016. Het totaal aantal bezoeken is in deze periode met 16% gestegen en het gemiddeld aantal bezoeken per podiumkunstfestival met 3% gedaald. Dit komt doordat er in 2016 veel nieuwe festivals zijn bijgekomen. Nieuwe festivals beginnen klein, waardoor het aantal festivals sterker is gestegen dan het aantal bezoeken.

Figuur 3-25. Ontwikkeling aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde festivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=13)

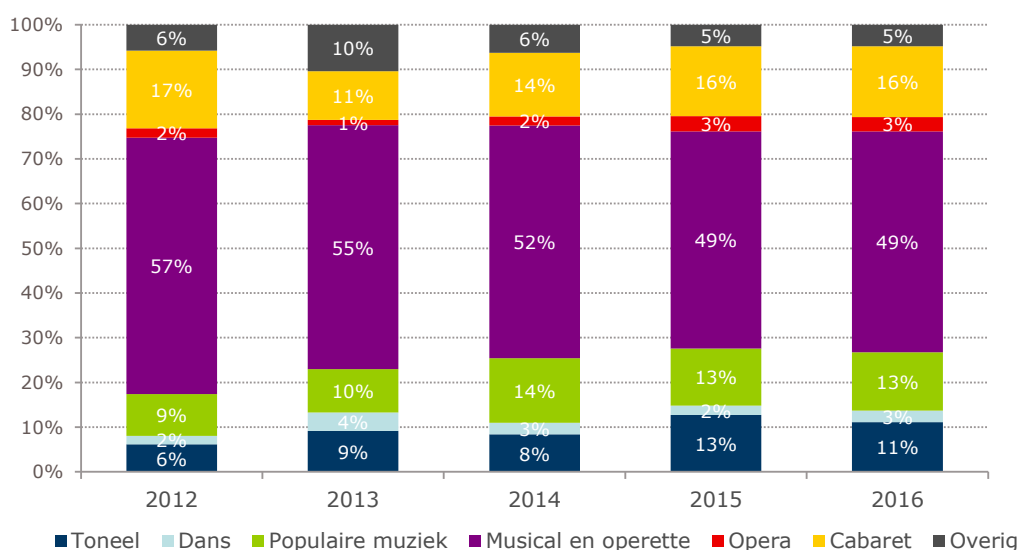
De ontwikkeling van het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde podiumkunstfestivals is te zien in Figuur 3-25. De figuur toont dat het aantal bezoeken sterk is toegenomen tussen 2009 en 2011. Dit betreft echter wel slechts 13 festivals, waardoor kleine stijgingen grote procentuele verschillen kunnen opleveren. Vervolgens was sprake van een daling van het

aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals, maar vanaf 2012 zijn de bezoeken weer gestegen. In de laatste twee jaar zijn de bezoeken aan rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals weer iets afgenomen. Ten opzichte van 2009 is het aantal bezoeken in 2016 nog steeds bijna verdubbeld.

Tabel 3-10. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal bezoeken van de rijksgesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=76)

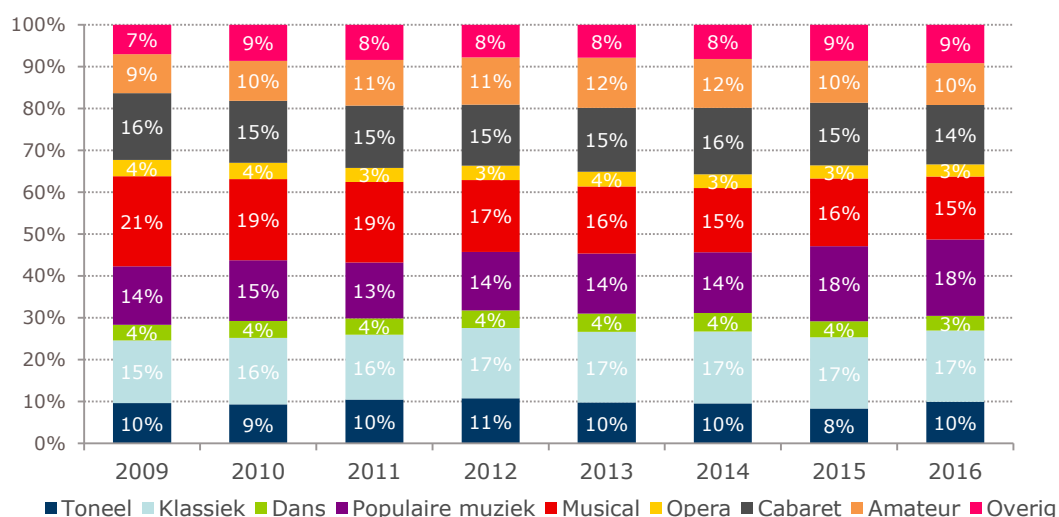
Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per genre				
Dans	4,2	4,9	6,7	4,6
Muziek	-0,1	1,8	1,3	1,0
Opera en muziektheater	-5,6	4,1	2,1	-0,2
Theater	2,6	0,4	-11,8	1,4
Totaal	0,9	2,2	-2,0	1,7

In Tabel 3-10 zien we de jaarlijkse mutatie van het aantal bezoeken. Net als bij de uitvoeringen zien we hier verschillen tussen beide subsidieperiodes, maar deze zijn wel veel kleiner. De mutatie in bezoeken aan dansuitvoeringen is in beide periodes vergelijkbaar, in de subsidieperiode 2009-2012 een toename van 4,2% per jaar en in de periode 2013-2016 een toename van 4,9% per jaar. De bezoeken aan muziekuithvoeringen en opera- en muziektheateruitvoeringen namen af in de subsidieperiode 2009-2012, maar in de periode 2013-2016 namen beiden toe. Bezoeken aan theateruitvoeringen namen in de subsidieperiode 2013-2016 minder sterk toe dan in de periode 2009-2012. Voor het genre theater zien we een sterke afname in het aantal bezoeken van 2016, met -11,8%. We zien bij 15 van de 33 theater instellingen een daling in 2016. De grootste daling zat bij drie instellingen, waarvan er twee in 2016 een sterke afname hadden in het aantal bezoeken in het buitenland en één een sterke afname in het aantal bezoeken buiten standplaats ten opzichte van 2015.

Figuur 3-26 Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken (bron: VVTP; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

De aandelen van de verschillende genres in het aantal bezoeken aan uitvoeringen van VVTP-leden is weergegeven in Figuur 3-26. In 2012 betrof 57% van de bezoeken nog een musical of operette en 17% een cabaretvoorstelling. In 2016 zijn deze percentages gedaald naar 49% voor musical en operette en 16% voor cabaret. Het aandeel van populaire muziek in het aantal bezoeken is toegenomen van 9% in 2012 naar 13% in 2016, en het aandeel van toneel is toegenomen van 6% naar 11%. De overige genres hebben slechts een klein aandeel in het aantal bezoeken.

Figuur 3-27 Aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

In Figuur 3-27 zijn de aandelen van de verschillende genres in het totale aantal bezoeken aan VSCD-podia te zien. De aandelen zijn redelijk constant gebleven in de periode 2009-2016, al is wel een daling van het aandeel musicalbezoeken te zien tussen 2009 en 2014. Het aandeel van populaire muziek is toegenomen tussen 2014 en 2015⁵⁰. In het laatste jaar is het aandeel bezoeken aan toneel iets toegenomen. In 2016 worden de meeste bezoeken gebracht aan uitvoeringen van het genre populaire muziek (18%) gevolgd door klassiek (17%) en musical (15%).

Tabel 3-11. Ontwikkeling van het aantal bezoeken aan de VSCD-podia per genre en type uitvoering (2009-2016; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per genre				
Toneel	-1,5%	-0,8%	18,7%	-1,1%
Klassiek	-1,2%	1,5%	0,1%	0,3%
Dans	-1,1%	-3,3%	-9,2%	-2,3%
Pop	-5,2%	8,4%	1,9%	2,4%
Musical	-11,8%	-2,1%	-7,2%	-6,4%
Opera	-9,4%	-2,9%	-7,5%	-5,8%
Cabaret	-7,8%	0,5%	-5,5%	-3,1%
Amateur	1,1%	-1,8%	-0,5%	-0,5%
Overig	-1,6%	5,4%	6,3%	2,3%
Per type⁵¹				
Gesubsidieerd	-3,2%	0,2%	1,1%	-1,3%
Niet gesubsidieerd	-5,4%	1,4%	-0,4%	-1,5%
Buitenlands	-7,4%	14,9%	30,8%	4,8%
Jeugd	-9,2%	-1,5%	2,8%	-4,9%
Besloten	-0,1%	2,5%	0,8%	1,4%
Totaal	-5,0%	1,2%	-0,2%	-1,5%

Het aantal bezoeken bij de VSCD-podia is over de gehele periode afgenomen. Dit komt vooral door een daling van de bezoeken in de periode 2009-2012. In de periode daarna, van 2012 tot 2016, is het aantal bezoeken gemiddeld namelijk toegenomen. Tussen 2015 en 2016 was sprake van een lichte daling van het aantal bezoeken. Bij 47 instellingen daalde het aantal bezoeken of bleven deze gelijk, bij 53 instellingen namen de bezoeken toe. De dalingen

⁵⁰ Mede veroorzaakt door de fusie van één podium.

⁵¹ De gesubsidieerde bezoeken maken bijna 16% van de totale bezoeken uit, de niet-gesubsidieerde bezoeken 84%. Het aandeel bezoeken aan uitvoeringen van buitenlandse gezelschappen bedraagt 15% van het totale aantal bezoeken, jeugdbezoeken 8% en besloten bezoeken 4%.

waren echter groter dan de stijgingen, waardoor het aantal bezoeken in totaal licht is gedaald.

In de periode 2009-2012 zijn de bezoeken in alle genres afgenomen, behalve in de categorie amateur. Tussen 2012 en 2016 zijn de bezoeken (verder) gedaald in de genres toneel, dans, musical, opera en amateur. Het aantal bezoeken aan klassieke uitvoeringen, pop, cabaret en overig nam wel toe in de periode 2012-2016. In het laatste jaar is vooral een sterke stijging van het aantal bezoeken aan toneel zichtbaar; deze stijging is iets groter dan de toename van het aantal toneeluitvoeringen. Het aantal bezoeken aan toneel steeg bij 59 instellingen tussen 2015 en 2016. Het aantal bezoeken aan dansvoorstellingen daalde in totaal met 9,2% doordat dit aantal daalde bij 49 van de 78 instellingen die dansuitvoeringen hadden in 2015 en 2016.

Het aantal bezoeken aan gesubsidieerd aanbod is toegenomen in de periode 2015-2016, terwijl het aantal bezoeken aan niet-gesubsidieerd aanbod licht is gedaald in deze periode. Dit is opvallend, omdat we in Tabel 3-8 zagen dat juist het aantal gesubsidieerde uitvoeringen is gedaald en het aantal niet-gesubsidieerde uitvoeringen is toegenomen. Bij 55 instellingen is het aantal bezoeken aan niet-gesubsidieerde uitvoeringen toegenomen, maar de daling bij 37 instellingen is relatief groter waardoor er in totaal sprake is van een lichte afname. Het aantal bezoeken aan gesubsidieerde voorstellingen is toegenomen bij 33 van de 77 instellingen die gesubsidieerde voorstellingen hadden in 2015 en 2016.

Het aantal bezoeken aan uitvoeringen van buitenlandse gezelschappen is met ruim 30% toegenomen in het laatste jaar. Dit komt vooral door een sterke toename bij een aantal grote podia. Het aantal bezoeken aan jeugd- en besloten uitvoeringen is (licht) toegenomen tussen 2015 en 2016. Deze stijgingen zijn kleiner dan die van het aantal uitvoeringen (zie Tabel 3-8).

Tabel 3-12. Ontwikkeling van het aantal betaalde bezoeken aan muziekactiviteiten met entreeprijs bij de VNPF-poppodia per type (2009-2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

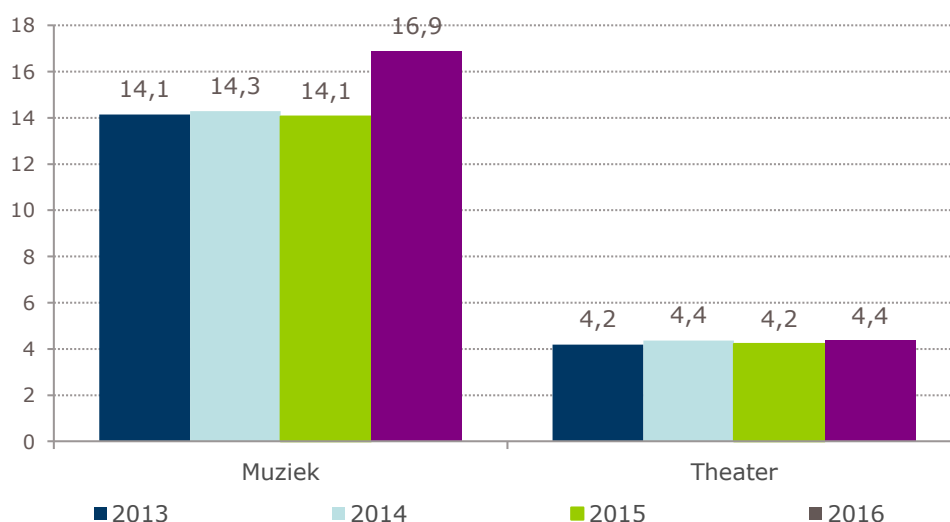
Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per type				
Concerten	2,0	6,1	13,5	4,3
Clubavonden	-5,5	-0,8	-6,2	-2,8
Totaal muziek	-1,2	3,5	6,1	1,5

Tabel 3-12 toont de ontwikkeling van het aantal betaalde bezoeken aan clubavonden en concerten. In de periode 2009-2012 zijn de betaalde bezoeken aan concerten gestegen met 2,0% per jaar. De betaalde bezoeken aan clubavonden zijn gedaald met 5,5% per jaar. In de periode 2012-2016 is de stijging bij de concerten nog groter met gemiddeld 6,1% per jaar. Bij de clubavonden is er nog altijd sprake van een daling, maar deze is met 0,8% per jaar veel minder groot. In 2016 is het aantal betaalde bezoeken aan concerten ten opzichte van 2015 met 13,5% toegenomen; bij de clubavonden nam het betaalde bezoek juist sterk af met 6,2%. De toename van het aantal betaalde bezoeken bij de concerten zien we bij meerdere podia; de afname van het aantal betaalde bezoeken bij de clubavonden wordt veroorzaakt door drie grote podia.

Tabel 3-13. Ontwikkeling van het aantal bezoeken aan podiumkunsthfestivals per type (2013-2016; bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per type				
Muziek	6,0	8,6	20,0	6,0
Theaters	1,3	0,0	3,3	1,3
Totaal podiumkunst-festivals	5,0	6,7	16,2	5,0

In Tabel 3-13 is de ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken aan muziek- en theaterfestivals in de periode 2013-2016 te zien. De muziekfestivals vertonen een hogere groei dan de theaterfestivals, met name tussen 2015 en 2016.

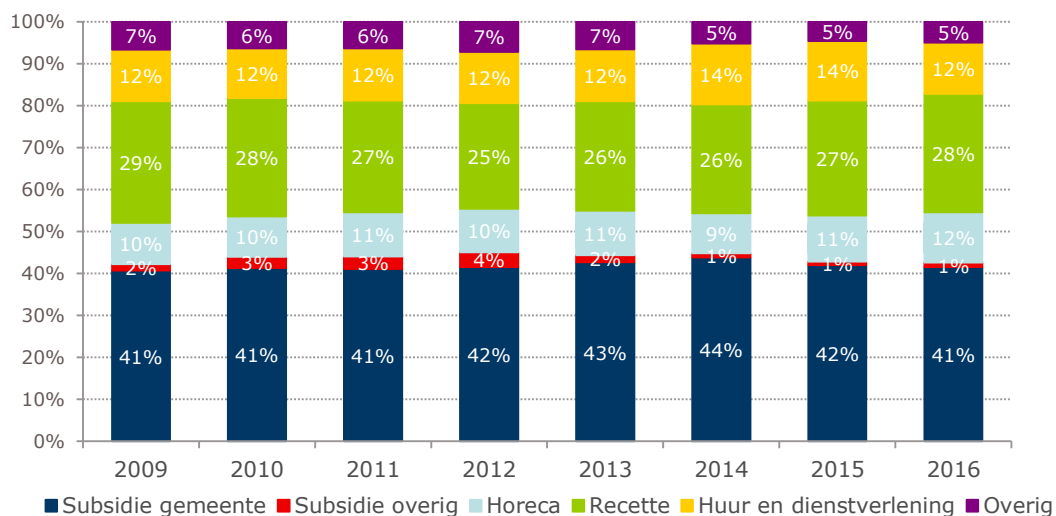

Figuur 3-28. Bezoeken festivals, podiumkunsten, in mln. (bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

Figuur 3-28 toont het aantal bezoeken aan de verschillende typen podiumkunsthfestivals in miljoenen. In totaal zijn er volgens de data van Respons in 2016 21,2 miljoen bezoeken gebracht aan podiumkunsthfestivals.⁵²

⁵² Weekendkaarten worden als 1 bezoek per dag gerekend. Iemand met een weekendkaart voor vrij-zaterdag wordt dus als 3 bezoeken geteld.

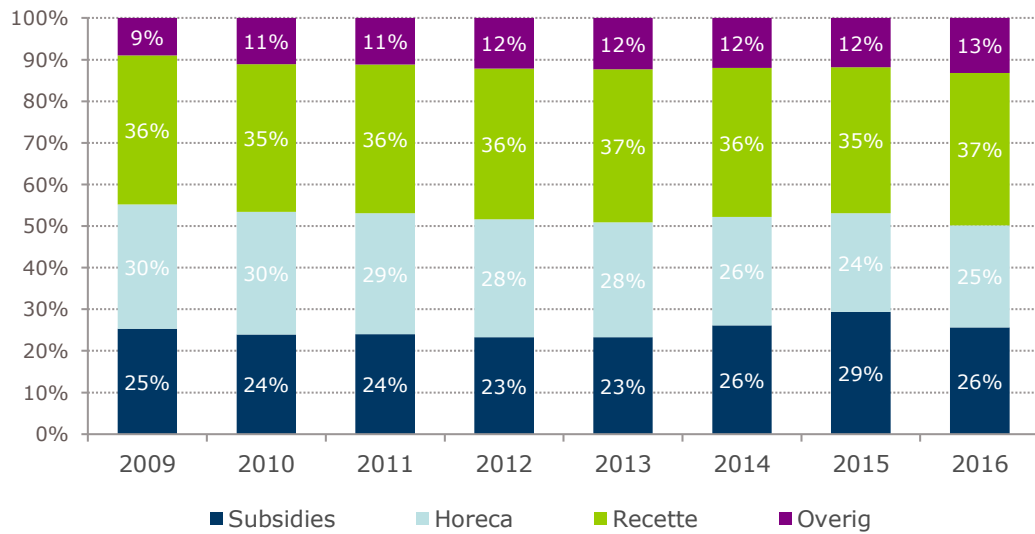
3.4.3 Financieringsmix

Figuur 3-29. Financieringsmix VSCD-podia⁵³ (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

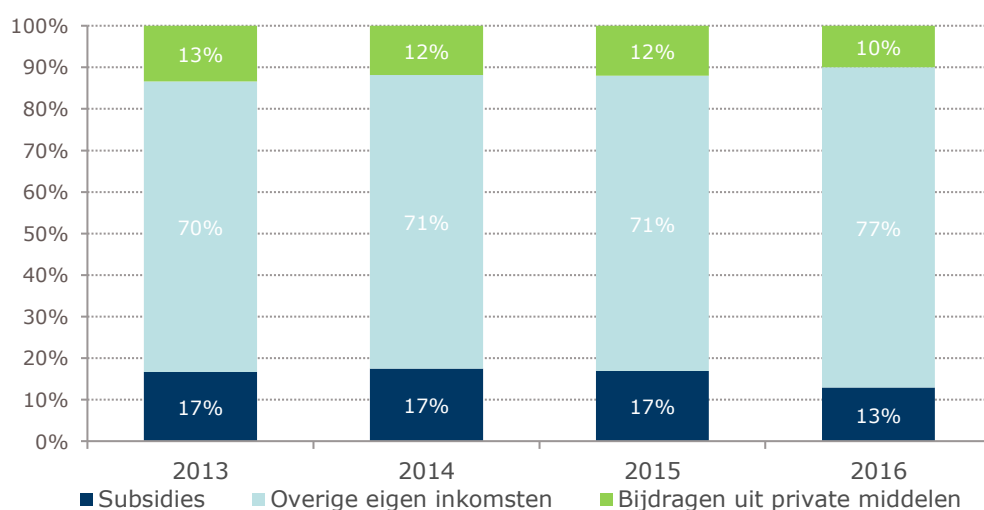
In Figuur 3-29 zien we de financieringsmix van de VSCD-podia. De financieringsmix is redelijk stabiel over de periode 2009-2016. Het aandeel van recettes nam wel af tussen 2009 en 2012, en vervolgens weer toe tussen 2012 en 2016. Vergeleken met 2009 is het aandeel van inkomsten uit horeca wat hoger in 2016, en het aandeel van recettes en overige inkomsten juist wat lager. De gemeentelijke subsidies zijn bij de VSCD-podia over de gehele periode de belangrijkste inkomstenbron, gevolgd door de inkomsten uit recette. In totaal bestaan de inkomsten in 2016 voor 43% uit subsidies en voor 57% uit eigen inkomsten. Van de totale subsidies komt 97% van de gemeenten en de overige 3% van provincies, de overheid, fondsen en andere subsidiebronnen.

⁵³ 'Subsidie overig' bestaat uit: loonkostensubsidies, subsidie vanuit de provincie, Rijkssubsidie, fondsen en overige subsidies. 'Overig' bestaat uit: financiële baten, bijzondere baten, andere bijdragen, inkomsten uit advertenties, inkomsten uit sponsoring en overige inkomsten.

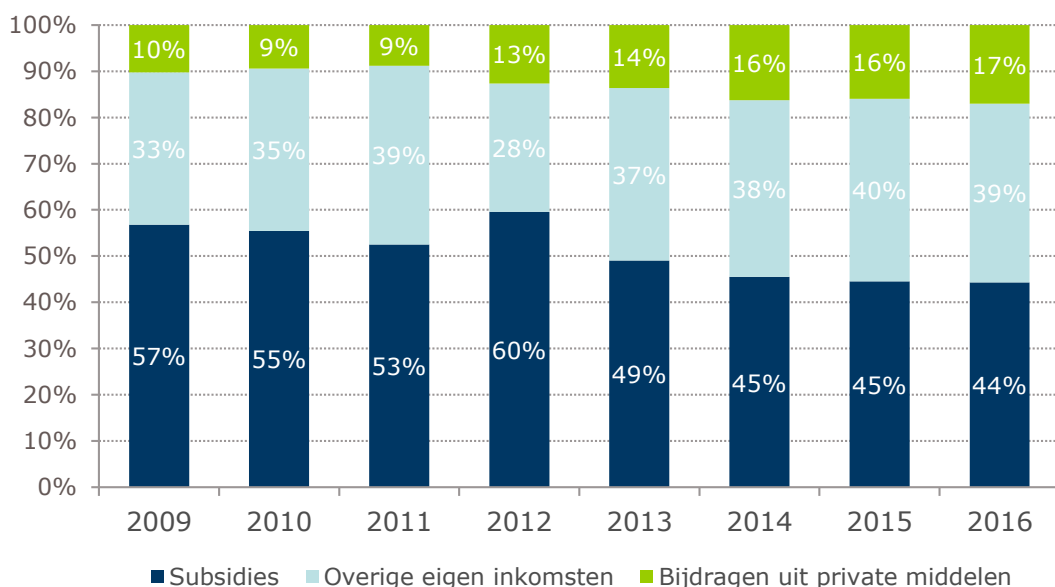
Figuur 3-30. Financieringsmix VNPf-podia (bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

In Figuur 3-30 zien we de financieringsmix van de VNPf-podia. De verdeling tussen de verschillende inkomensbronnen is vrij stabiel. In 2016 is het aandeel van de subsidie toegenomen met 1%-punt ten opzichte van 2009. Het aandeel van de horeca is gedaald met 5%-punt, en het aandeel van de recettes is gestegen met 1%-punt. In de hele periode kwam het grootste deel van het inkomen uit de recette, met ongeveer 36%. Recette, horeca en subsidie zorgen jaarlijks voor bijna 90% van de inkomsten van de popodia. In 2016 kwam 26% van de inkomsten bij de VNPf-podia uit subsidies en 74% uit eigen inkomsten. Het aandeel van de subsidies ligt lager dan bij de VSCD-podia. De toename van het aandeel subsidie sinds 2013, en vooral de sterke toename van de subsidie in 2015, is grotendeels toe te schrijven aan de stijgende huisvestingssubsidies van enkele podia die in een nieuw pand zitten met hogere lasten. Ook worden steeds vaker marktconforme huren gerekend en gecompenseerd met huisvestingssubsidies. Een deel van de subsidies in 2015 betrof tijdelijke bouwsubsidies, waardoor het aandeel van de subsidies in 2016 weer op het niveau van 2014 ligt. Zonder de twee nieuwbouwpodia en drie verbouwpodia lag de hoogte van de subsidie in 2016 op hetzelfde niveau als 2009 (zie Figuur 3-34). Van de totale subsidies komt 97% van de gemeenten en de overige 3% van provincies, landelijke overheid, fondsen en Europese subsidies.

Figuur 3-31. Financieringsmix totaal festivals (inclusief beeldende kunst en overig kunst en cultuur), opbrengsten excl. overige bestedingen bezoekers (bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=934)

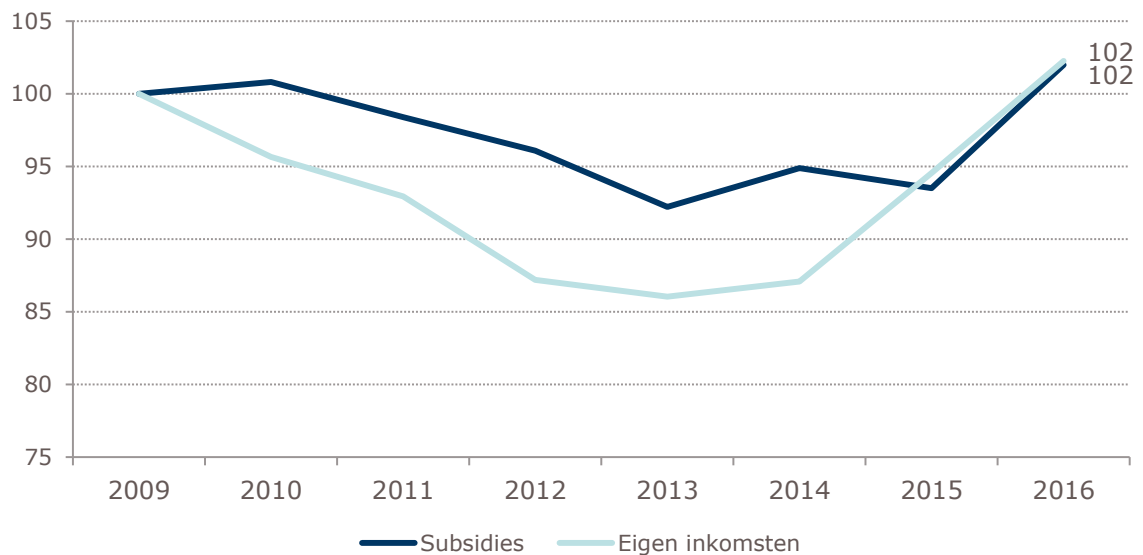
Figuur 3-31 toont de financieringsmix van muziek-, theater-, beeldende kunst- en overige festivals. Voor alleen muziek- en theaterfestivals zijn niet voldoende cijfers voor de bepaling van de financieringsmix beschikbaar. Daarom zijn hier ook beeldende kunst- en overige festivals meegenomen. In totaal was het aantal festivals in 2016 934. In 2016 was het aandeel subsidies bij deze festivals lager dan in voorgaande jaren.

Figuur 3-32. Financieringsmix rijks gesubsidieerde podiumkunsthoeven (bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=13)

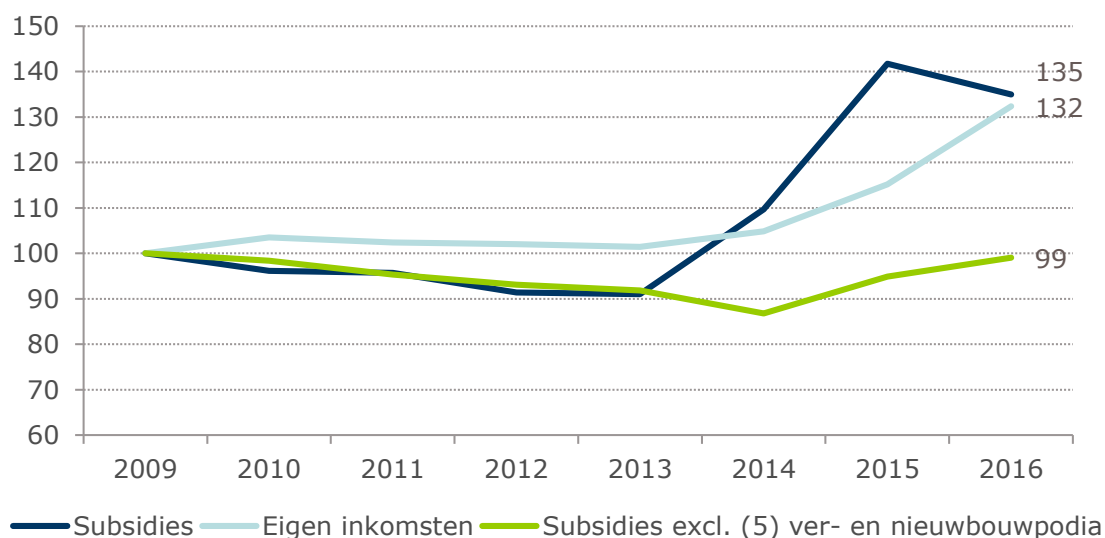
De financieringsmix van de rijks gesubsidieerde podiumkunsthoeven is weergegeven in Figuur 3-32. Vanaf 2009 is de financieringsmix langzaam veranderd. Het aandeel van de subsidies in de totale inkomsten nam af (met als uitzondering 2012) van 57% in 2009 naar

44% in 2016. Het aandeel overige eigen inkomsten in de totale inkomsten is in deze periode toegenomen naar 39% in 2016. Ook het aandeel bijdragen uit private middelen is toegenomen. Waar in 2009 het grootste deel van de opbrengsten bij de rijksgesubsidieerde podiumkunstfestivals nog kwam uit de subsidies (57%), is dit langzaam opgeschoven naar het een groter aandeel eigen inkomsten (56% in 2016).

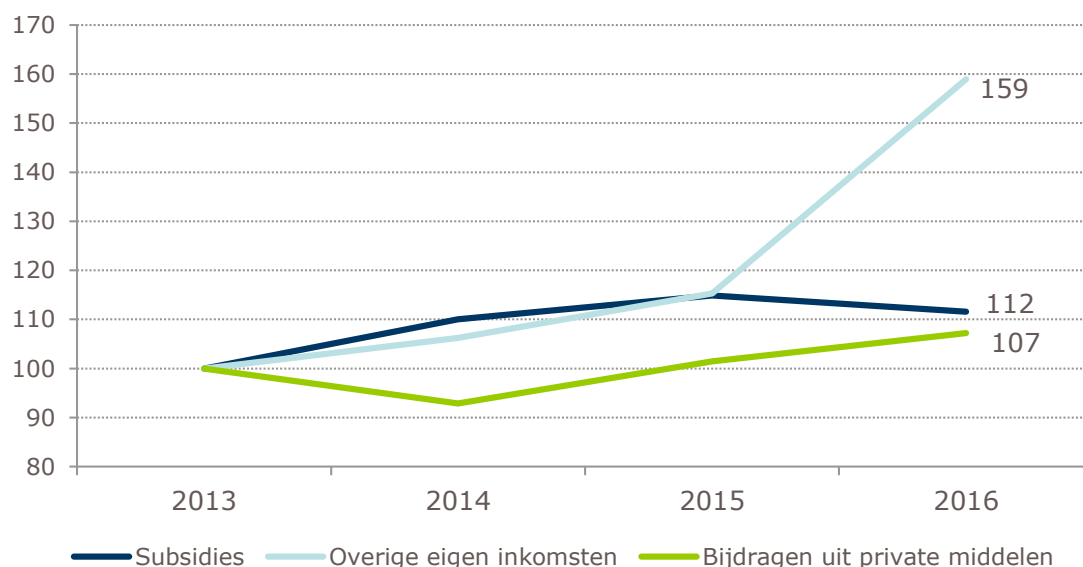
Figuur 3-33. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen van de VSCD-podia (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VSCD/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

In Figuur 3-33 is de reële ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de VSCD-podia te zien. De subsidies stegen iets tussen 2009 en 2010, maar daalden vervolgens in de periode 2010-2013. Ook de eigen inkomsten daalden tussen 2009 en 2013. In de periode 2013-2014 stegen zowel de subsidies als de eigen inkomsten bij de VSCD-podia. De eigen inkomsten namen verder toe in 2015 ten opzichte van 2014, terwijl de subsidies weer daalden in deze periode. In het laatste jaar stegen zowel de subsidies als de eigen inkomsten sterk. Vergelijken met 2009 zijn zowel de subsidies als de eigen inkomsten iets hoger in 2016.

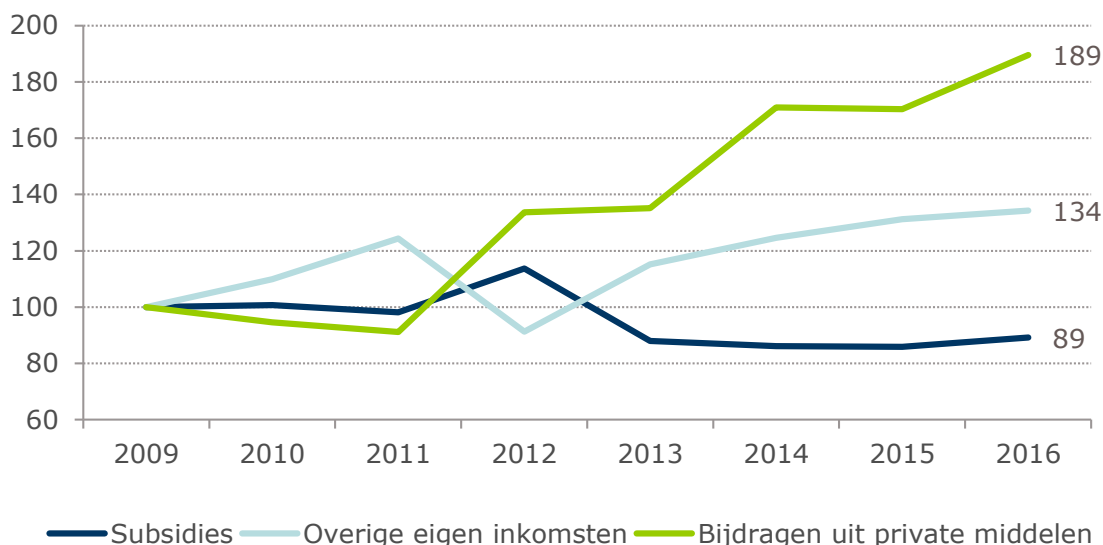
Figuur 3-34. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen van de VNPf-podia (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VNPf/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

In Figuur 3-34 is de ontwikkeling te zien van de subsidies en eigen inkomsten van de VNPf-poppodia. De eigen inkomsten bestaan voornamelijk uit recettes en horeca. Deze zijn tussen 2009 en 2016 toegenomen met 32%, voornamelijk door een toename van de recettes. De subsidies zijn in deze periode toegenomen met 35%. In 2016 was er sprake van een daling van de subsidies. De sterke stijging van de subsidies tot 2015 wordt voor het grootste deel veroorzaakt door een toename van de huisvestingslasten (en daardoor hogere subsidie) bij twee podia met nieuwbouw en drie podia die verbouwd zijn in de laatste twee jaar. De huisvestingslasten van alle podia zijn in 2016 zelfs 58% hoger dan in 2009 (zie ook Figuur 3-38 en Figuur 3-47). Als we de vijf nieuwbouw en herbouwde podia buiten beschouwing laten bij de subsidies, dan zien we dat deze in 2016 op hetzelfde niveau lagen als 2009. Hier zien we in 2016 wel een lichte stijging van de subsidies. Dit betekent dat de daling van de subsidies in 2016 veroorzaakt wordt door de ver- en nieuwbouwpodia.

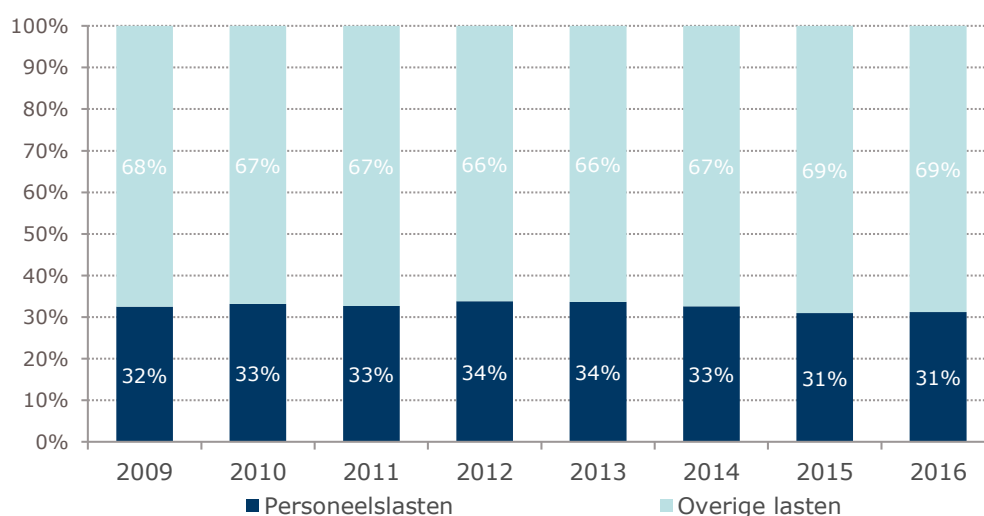
Figuur 3-35. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen totaal festivals (inclusief beeldende kunst en overig kunst en cultuur), excl. overige bestedingen bezoekers (index 2013=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: VVEM/VNPF/Respons/CBS; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

De reële ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de podiumkunsthfestivals (exclusief overige bestedingen van bezoekers) is te zien in Figuur 3-35. De bruto recette en bijdragen van publieke instanties vertonen een bijna gelijke ontwikkeling in de periode 2013-2015. In 2016 nam het aandeel overige eigen inkomsten sterk toe. Dit komt doordat deze uitkomsten niet gebaseerd zijn op een panel en het aantal festivals in 2016 flink is toegenomen. De reële bijdragen van private instanties namen tussen 2013 en 2014 af en stegen daarna weer geleidelijk.

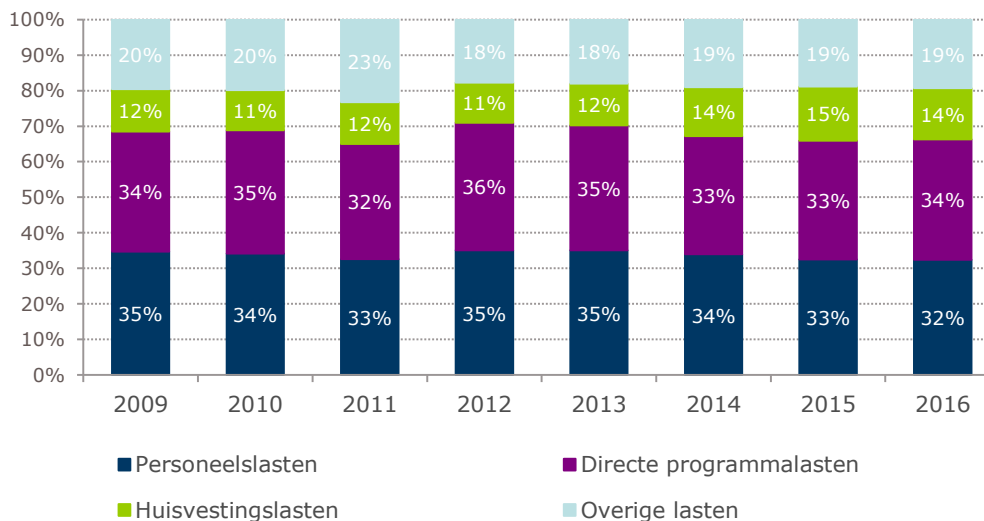
Figuur 3-36. Reële ontwikkeling inkomstenbronnen rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals (index 2009=100; gecorrigeerd voor algemene inflatie; bron: OCW/FPK/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=13)

Figuur 3-36 toont de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals in de periode 2009-2016. Zoals we in Figuur 3-32 ook al zagen, zijn de subsidies in deze periode afgenomen, met uitzondering van 2012. Daarentegen zijn de bijdragen uit private middelen vanaf 2011 sterk toegenomen. De overige eigen inkomsten namen toe tussen 2009 en 2011, en tussen 2012 en 2016. Ten opzichte van 2009 waren de subsidies van rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals in 2016 een stuk lager, terwijl de overige eigen inkomsten en bijdragen uit private middelen in 2016 een stuk hoger waren dan in 2009. De relatief grote stijgingen en dalingen kunnen te maken hebben met het lage aantal rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals, waardoor veranderingen bij één festival al veel invloed kunnen hebben op het totaal.

Figuur 3-37. Ontwikkeling aandeel personeelslasten in totale lasten VSCD-podia (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

In Figuur 3-37 zien we de ontwikkeling van het aandeel personeelslasten in de totale lasten bij de VSCD-podia. Dit aandeel blijft redelijk stabiel in de periode 2009-2016. Tussen 2009 en 2012 is het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten iets toegenomen en dit aandeel is vervolgens weer afgenomen in de periode 2013-2016. In 2016 bestaat 31% van de lasten uit personeelslasten bij de VSCD-podia.

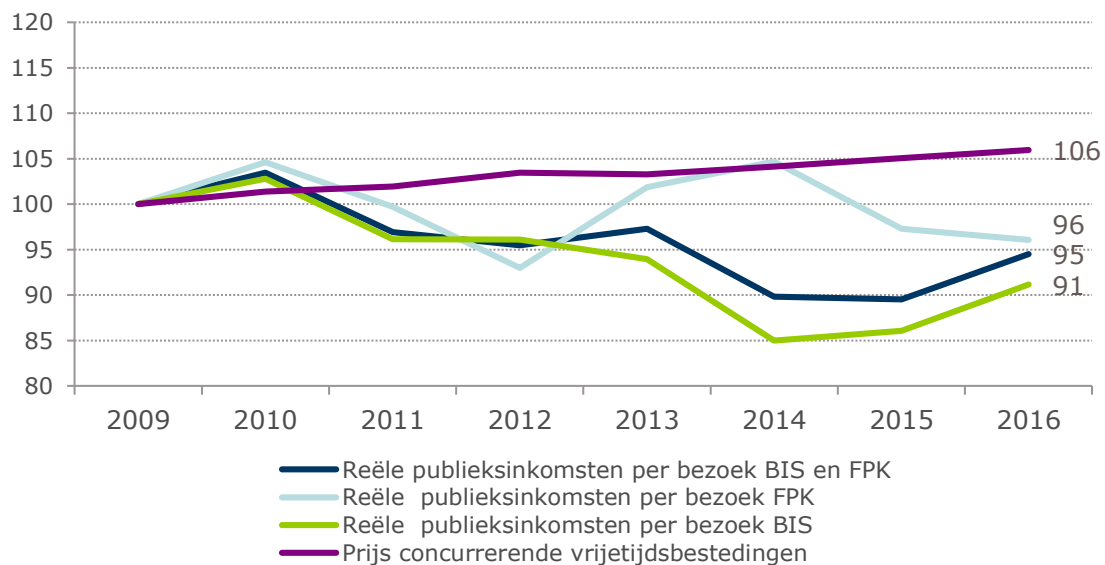

Figuur 3-38. Ontwikkeling aandeel personeelslasten, programmalasten en huisvestingslasten in totale lasten VNPf-podia (bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

In Figuur 3-38 zien we de ontwikkeling van het aandeel van de personeelslasten, programmalasten en huisvestingslasten in de totale lasten. Tussen 2009 en 2016 is het aandeel van de personeelslasten licht gedaald van 35% naar 32%. Dalende personeelslasten worden waarschijnlijk veroorzaakt door minder activiteiten en grotere inzet van vrijwilligers en stagiairs ten koste van betaalde banen om bezuinigingen en dalende consumentenuitgaven in

crisistijd te compenseren (zie ook Figuur 3-47). Ook blijkt uit eerder onderzoek⁵⁴ dat horecainkomsten bij grote poppodia flink gedaald zijn. Het aandeel van de directe programmalasten is gelijk gebleven op 34% en het aandeel van de huisvestingslasten is gestegen van 12% naar 14%. De stijging van de huisvestingslasten komt doordat veel podia hun pand huren van gemeenten en deze de laatste jaren steeds meer een marktconforme prijs vragen. Omdat de podia ook subsidie krijgen van de gemeente voor huisvestingslasten nam deze ook toe⁵⁴ (zie ook Figuur 3-34).

3.4.4 Benaderde prijs per bezoek

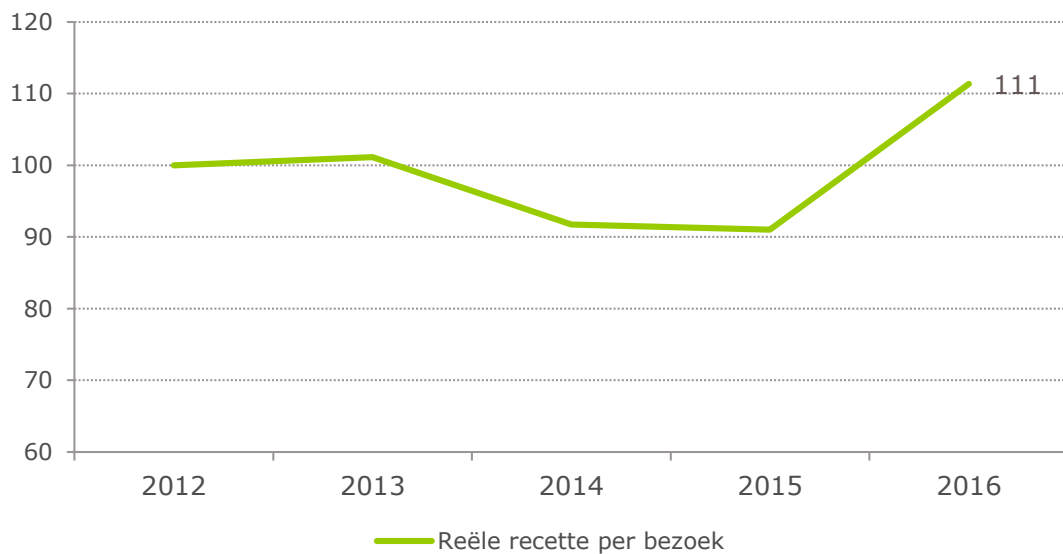
Figuur 3-39. Ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek van door het rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, $n(\text{BIS})=29$, $n(\text{FPK})=47$)

Voor BIS- en FPK-gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten benaderen we de publieksinkomsten per bezoek door de totale publieksinkomsten van alle instellingen te delen door het totaal aantal bezoeken van alle instellingen. Deze berekende publieksinkomsten zijn inclusief inkomsten vanuit bezoeken aan schoolvoorstellingen en bezoeken aan uitvoeringen in het buitenland. Deze berekende gemiddelde publieksinkomsten zijn bij de rijksgesubsidieerde instellingen voor de podiumkunsten primair geschikt om prijsveranderingen en de effecten daarvan in de tijd te analyseren. De publieksinkomsten per bezoek zijn qua niveau niet gelijk aan de prijs die een bezoeker voor een toegangskaartje aan de kassa betaalt. De prijzen worden gecorrigeerd voor inflatie en daarom spreken we van reële publieksinkomsten per bezoek.

De ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek tussen 2009 en 2012 is vergelijkbaar voor de BIS-instellingen en de FPK-instellingen. De FPK-instellingen laten een iets snellere daling zien dan de BIS-instellingen. In de subsidieperiode 2013-2016 zien we bij de FPK-instellingen eerst twee jaar een toename van de reële publieksinkomsten per bezoek, gevolgd door een afname in 2015 en 2016. Bij de BIS-instellingen zien we een tegenovergestelde beweging, eerst twee jaar een afname en dan in 2015 en 2016 een toename van de reële publieksinkomsten per bezoek. Zowel bij de BIS-instellingen als de FPK-instellingen

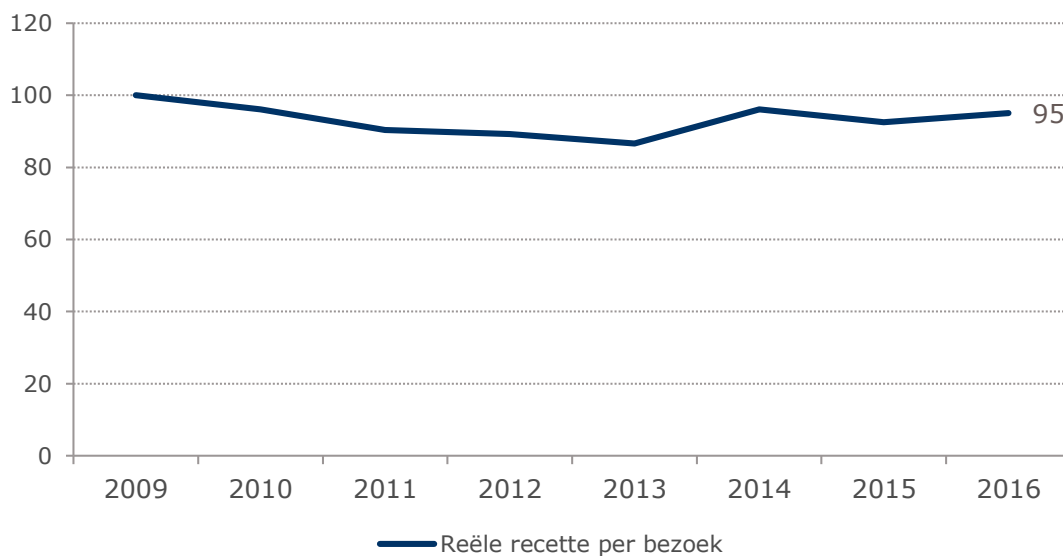
⁵⁴ Zie "Talentontwikkeling en de poppodia", onderzoek naar de financiële druk op poppodia en hun rol bij talentontwikkeling (APE, februari 2017)

zien we deze beweging bij ongeveer de helft van de instellingen terug. In 2016 waren de reële publiksinkomsten per bezoek voor de FPK-instellingen 4% lager dan in 2009 en voor de BIS-instellingen 9% lager. In dezelfde periode is de prijs van concurrerende vrijetijdsbestedingen gestegen met 6%.

Figuur 3-40. Ontwikkeling van de reële publiksinkomsten per bezoek van de vrije theaterproducenten gecorrigeerd voor inflatie (index 2012=100; bron: VVTP/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=9)

De prijs van een bezoek aan een uitvoering van de vrije theaterproducenten benaderen we door de netto recette te delen door het aantal bezoeken. Na correctie voor inflatie levert dit de reële publiksinkomsten per bezoek op. De uitkomsten hiervan staan in Figuur 3-40. De reële publiksinkomsten per bezoek laten tussen 2012 en 2015 een dalende beweging zien en stijgen sterk in 2016. In 2016 zijn de reële publiksinkomsten per bezoek 11% hoger dan in 2012. Er zijn echter wel grote verschillen van jaar tot jaar. Het grillige patroon is geen marktbrede beweging maar wordt veroorzaakt door individuele producenten.

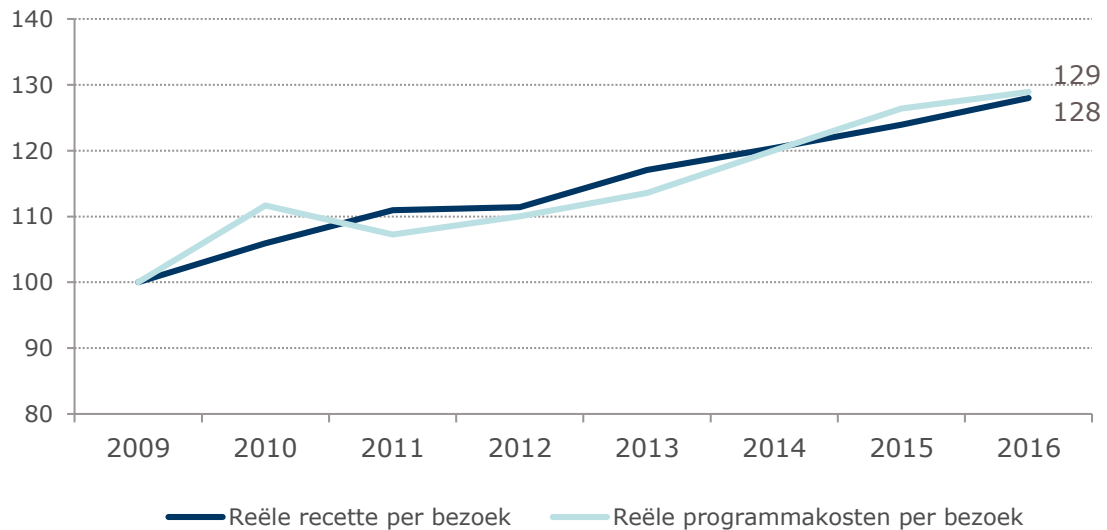

Figuur 3-41. Ontwikkeling van de reële recette per bezoek van de VSCD-podia gecorrigeerd voor inflatie (index 2009=100; bron: VSCD/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

De reële recette per bezoek aan de VSCD-podia benaderen we door de optelsom van de bruto recette en de inkomsten uit theatrale verhuur te delen door het totaal aantal betalende bezoeken. Deze benadering is alleen geschikt om veranderingen in de tijd te analyseren; het daadwerkelijke niveau van de recette per bezoek kan sterk verschillen van de prijs die de bezoeker aan de kassa betaalt.⁵⁵ In de berekende reële recette per bezoek komen impliciet ook veranderingen in de samenstelling van het aanbod en het bezoek tot uiting.

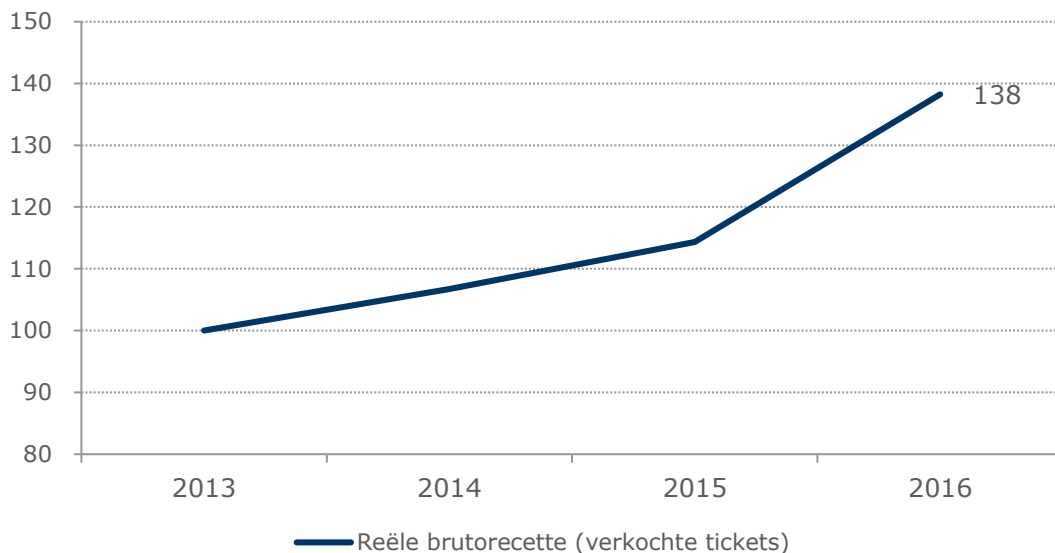
Figuur 3-41 toont de ontwikkeling van de reële recette per bezoek van de VSCD-podia in de periode 2009-2016. De reële recette per bezoek is gedaald in de periode 2009-2013. Tussen 2013 en 2014 is de reële recette per bezoek toegenomen, maar in 2015 is deze weer iets gedaald ten opzichte van 2014. In het laatste jaar nam de reële recette per bezoek weer iets toe. De bruto recette per bezoek bedroeg €16,14 in 2016.

⁵⁵ Dit komt doordat de inkomsten voor het podium soms tot stand komen via een partage-afspraken. Een andere mogelijkheid is dat bij verhuur van de zaal aan een producent de kaartopbrengst volledig wordt uitgekeerd aan de producent. In dat geval wordt de huuropbrengst als recette gerekend. Daarnaast wordt bij het betaalde bezoek ook het bezoek meegerekend dat wordt bezocht met CKV-bonnen, Theater & Concertbonnen, de PODIUM Cadeaukaart of andere bonnen die een geldwaarde vertegenwoordigen.

Figuur 3-42. Ontwikkeling van de reële recette en de reële programmakosten per bezoek aan de VNPf-podia (index 2009=100; bron: VNPf/CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

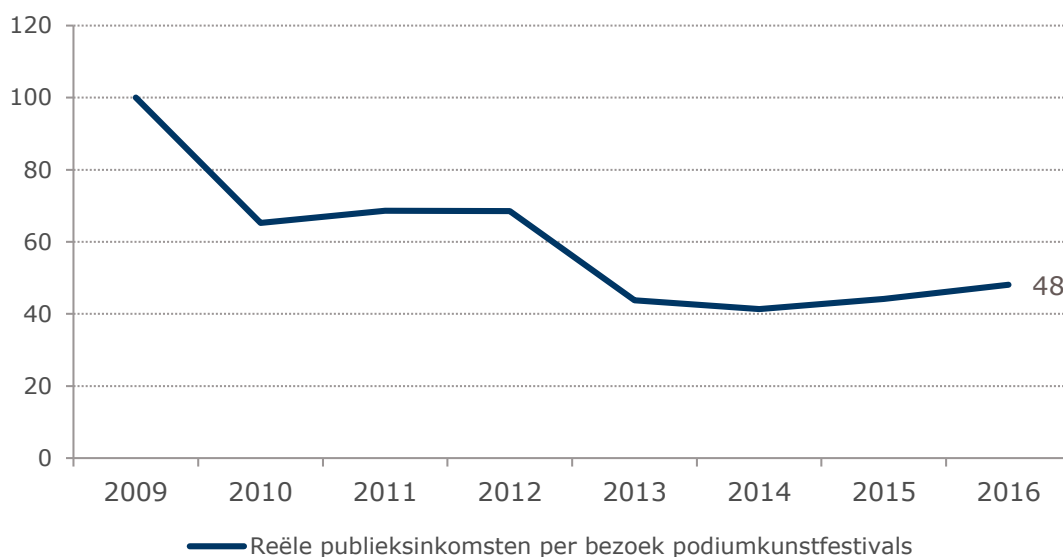
Figuur 3-42 toont de ontwikkeling van de reële recette en de programmakosten per bezoek van de poppodia. Het bezoek betreft het totale betaalde bezoek, dus zowel aan de muziekactiviteiten als aan de niet-muziekactiviteiten. In 2016 is de reële recette per bezoek gestegen met 28% ten opzichte van 2009. De reële recette per bezoek hangt sterk samen met de reële programmalasten per bezoek. Deze zijn in dezelfde periode gestegen met 29%. De recette hangt af van de gages van de artiesten. Deze nemen jaarlijks toe en ook de trend van grotere zalen en grotere namen heeft een opwaarts effect.

Figuur 3-43. Ontwikkeling reële publieksinkomsten podiumkunsthoeven, excl. overige bestedingen bezoekers (index 2013=100; bron: VVEM/VNPf/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=791)

Figuur 3-43 toont de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten bij podiumkunsthoeven, exclusief de overige bestedingen van bezoekers. De bruto recette is gecorrigeerd voor inflatie

om te komen tot de reële bruto recette. Te zien is dat de reële bruto recette is toegenomen tussen 2013 en 2016 met 38%.

Figuur 3-44. Ontwikkeling reële publieksinkomsten per bezoek rijksge-subsidieerde podiumkunsthfestivals (index 2009=100; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=13)

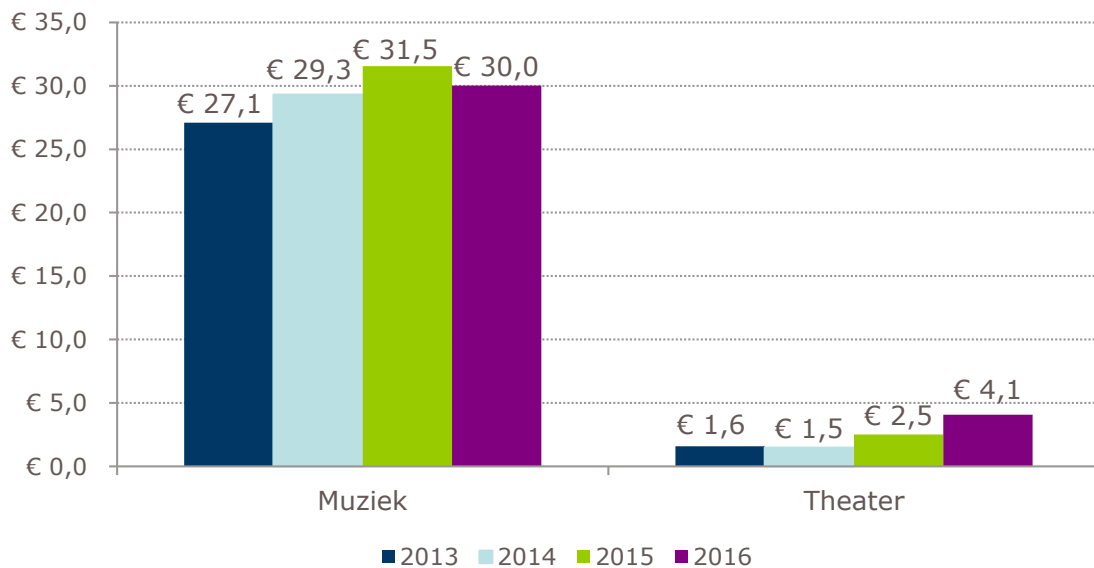
In Figuur 3-44 is de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek bij de rijksge-subsidieerde podiumkunsthfestivals te zien. Met name tussen 2009 en 2010 en tussen 2012 en 2013 is sprake van een sterke daling van de reële publieksinkomsten per bezoek. In 2016 zijn de reële publieksinkomsten per bezoek bij de rijksge-subsidieerde podiumkunsthfestivals, ondanks een lichte stijging ten opzichte van 2015, veel lager dan in 2009. Dit komt doordat de bezoeken veel sterker zijn toegenomen dan de overige eigen inkomsten (zie Figuur 3-25 en Figuur 3-36). De minder sterke toename van de overige eigen inkomsten heeft mogelijk te maken met een toename van de gratis bezoeken.

Tabel 3-14. Ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek van de door het Rijk gesubsidieerde instellingen voor podiumkunsten per genre (2009-2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=76)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Per genre				
Dans	-0,3	-0,3	-4,7	-0,3
Muziek	-4,6	2,3	4,2	-0,7
Opera en muziektheater	1,9	-3,7	-2,6	-1,3
Theater	4,8	-2,9	18,8	0,3
Totaal	-1,5	-0,3	5,6	-0,8

In Tabel 3-14 zien we de mutaties per jaar en naar genre van de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per bezoek. Alleen bij dans is de ontwikkeling in beide subsidieperiodes gelijk, voor alle andere genres geldt dat de ontwikkeling in de subsidieperiode 2013-2016 tegengesteld is aan de ontwikkeling in de vorige subsidieperiode. In het genre muziek stegen de reële publieksinkomsten per bezoek in de subsidieperiode 2013-2016 licht met 2,3% per

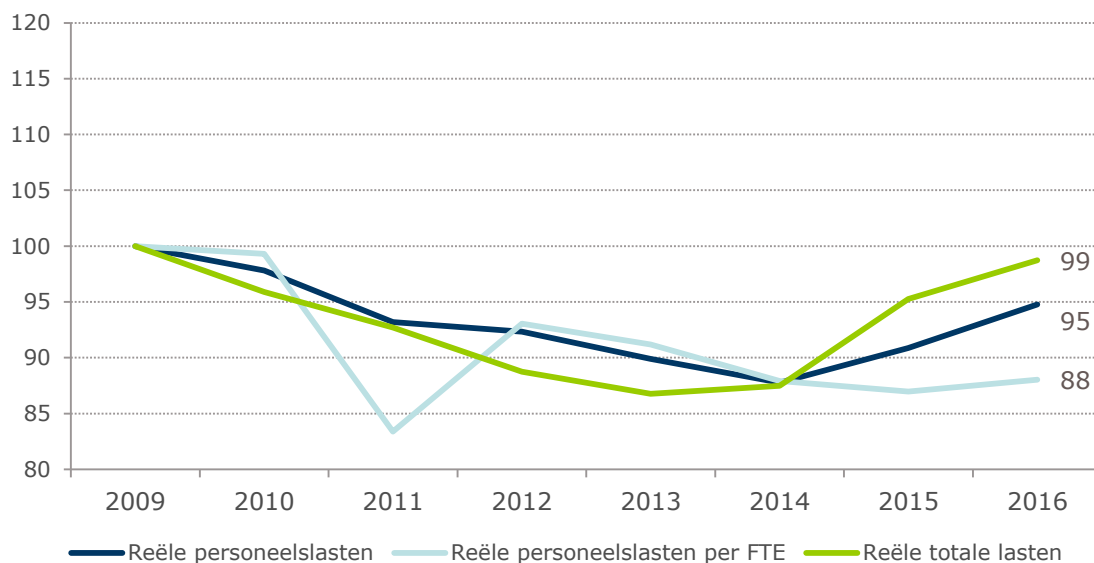
jaar. Bij opera en muziektheater was er een daling van -3,7% per jaar in de subsidieperiode 2013-2016 en bij theater een daling van -2,9%. De stijging in 2016 in het genre theater zien we bij veel instellingen terug, van de 33 instellingen in het panel hebben er 19 een positieve mutatie in 2016.

Figuur 3-45. Gemiddelde recette per bezoek aan entreeheffende festivals, podiumkunst (bron: VVEM/VNPF/Respons; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=424)

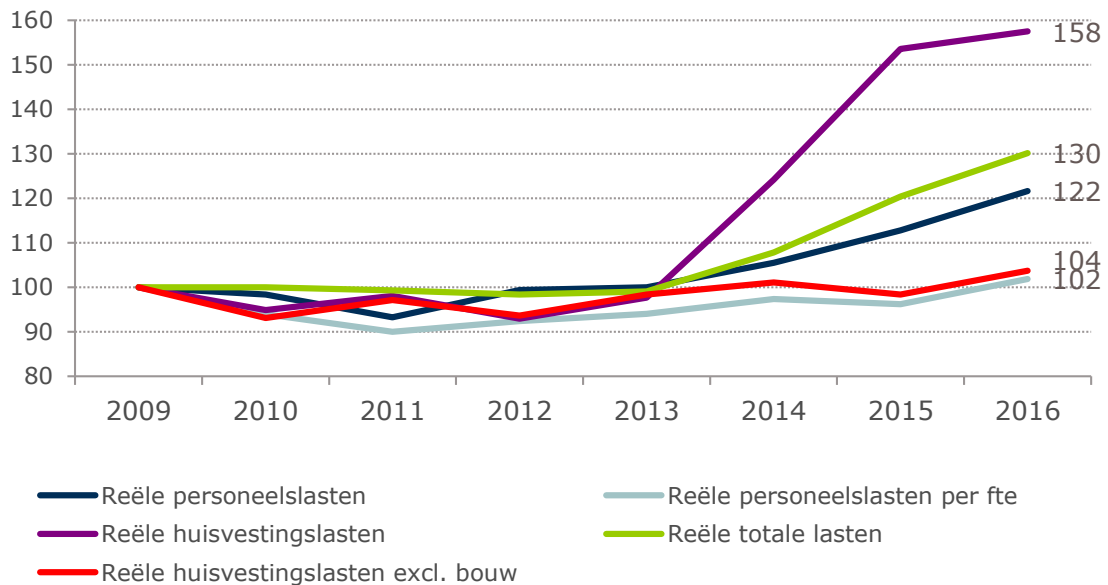
In Figuur 3-45 is de gemiddelde recette per bezoek aan entreeheffende podiumkunsthfestivals te zien. Bij de muziekfestivals is sprake van een lagere recette per bezoek in 2016 ten opzichte van 2015, bij de theaterfestivals is de recette per bezoek in 2016 juist gestegen. De gemiddelde recette per bezoek was het hoogst bij de muziekfestivals, met €30 in 2016.

3.4.5 Lasten (personeel) en FTE

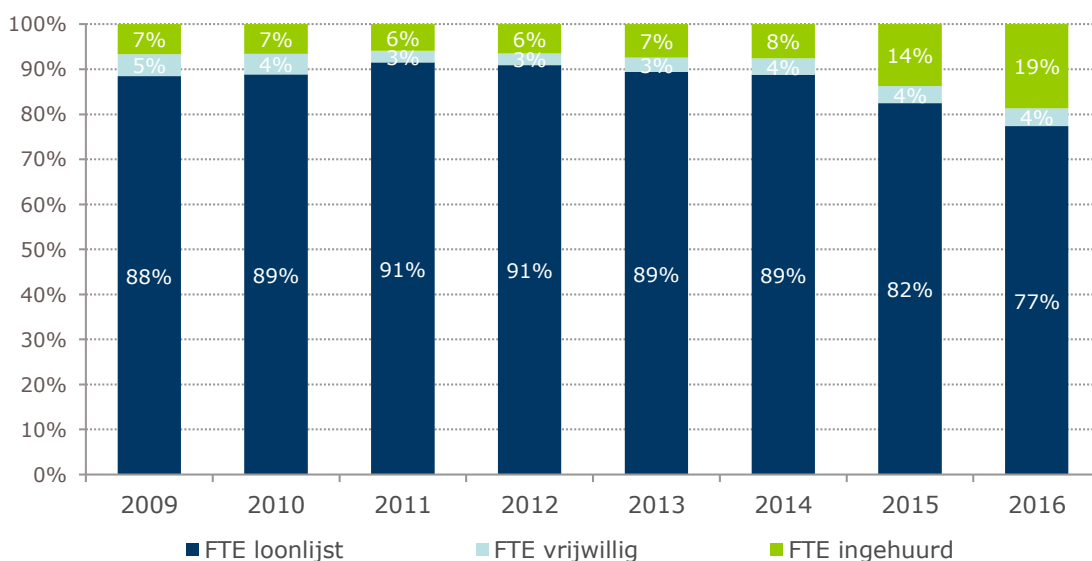
Figuur 3-46. Ontwikkeling reële personeelslasten (per FTE) en reële totale lasten VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

De ontwikkeling van de reële personeelslasten (per FTE) en de reële totale lasten bij VSCD-podia in de periode 2009-2016 is weergegeven in Figuur 3-46. De reële personeelslasten zijn afgenomen tussen 2009 en 2014 en zijn de laatste twee jaren weer toegenomen. Eenzelfde soort trend is zichtbaar bij de reële totale lasten: deze zijn afgenomen tussen 2009 en 2013 en vervolgens toegenomen in de periode 2013-2016. De reële personeelslasten per FTE tonen een wisselender beeld. Deze zijn gedaald tussen 2009 en 2011 en tussen 2012 en 2015, maar zijn sterk gestegen in 2012 ten opzichte van 2011. Ten opzichte van 2009 zijn de reële personeelslasten, totale lasten en personeelslasten per FTE lager in 2016.

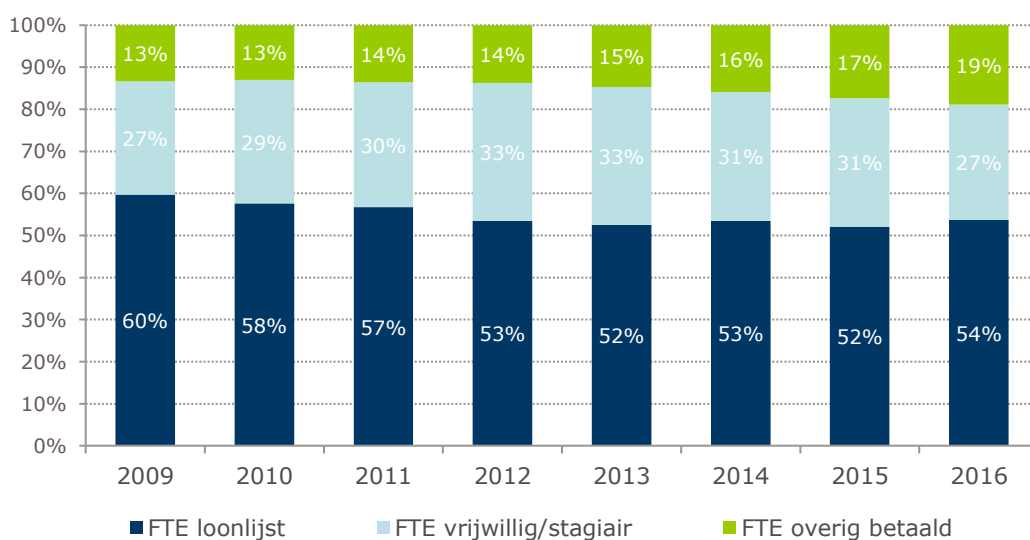
Figuur 3-47. Ontwikkeling reële personeelslasten (per FTE), reële huisvestingslasten en reële totale lasten VNPf-podia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

In Figuur 3-47 zien we dat de reële totale lasten in 2016 opnieuw flink gestegen zijn, waardoor de toename nu 30% is ten opzichte van 2009. De lasten zijn gecorrigeerd voor inflatie om te komen tot de reële lasten. De toename van de reële personeelslasten is met 22% in dezelfde periode een stuk lager. Als we dit corrigeren voor de toename in FTE, dan zien we dat de reële personeelslasten per FTE in 2016 weer ongeveer op hetzelfde niveau liggen als in 2009. De grootste procentuele toename zien we bij de reële huisvestingslasten. Deze zijn vooral na 2013 flink toegenomen. De stijging wordt voornamelijk veroorzaakt door hogere lasten bij vijf podia die in de laatste twee jaar zijn verbouwd of naar een nieuwbouwlocatie zijn verhuisd. Zonder deze vijf podia zien we een stijging van de reële huisvestingslasten met 4%.

Figuur 3-48. Ontwikkeling aandeel betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE VSCD-podia (bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

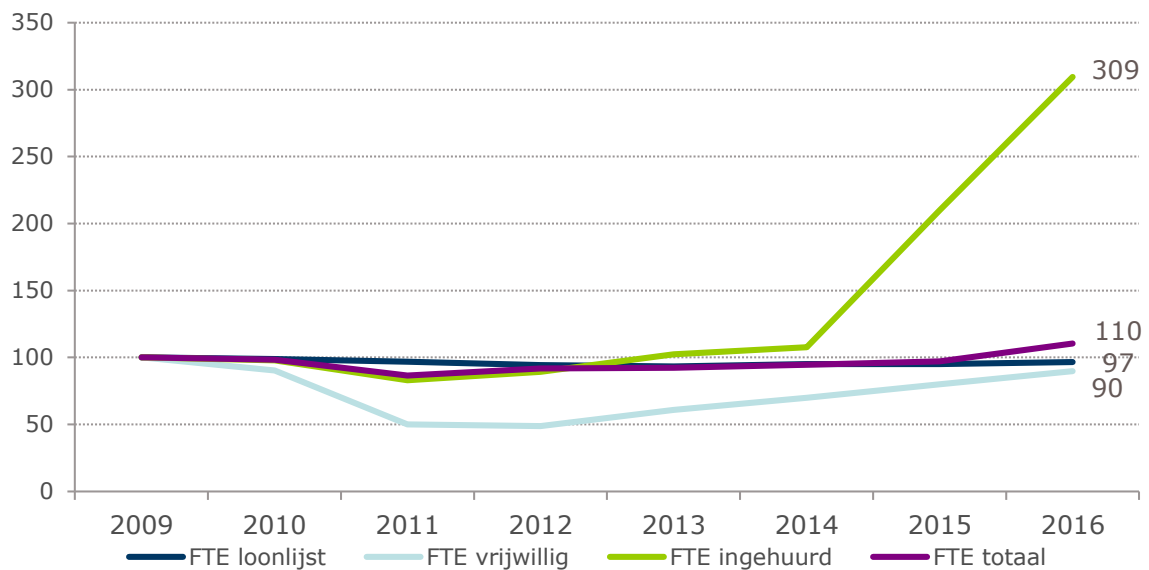
In Figuur 3-48 is de ontwikkeling van het aandeel betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE bij de VSCD-podia te zien voor de jaren 2009 t/m 2016. Verreweg het grootste deel van het personeel bestaat bij de VSCD-podia uit personeel die op de eigen loonlijst staat. In de periode 2009-2014 waren was dit aandeel redelijk stabiel, namelijk 88-91%. Daarnaast was nog tussen de 6 en 8% van het personeel ingehuurd en 3-5% vrijwilligers. De laatste twee jaren is het aandeel personeel op de loonlijst echter afgenomen naar 77% in 2016 en is het aandeel ingehuurd personeel sterk toegenomen van 8% naar 19%.

Figuur 3-49. Ontwikkeling aandeel loondienst, vrijwillig/stagiair en overig betaald personeel in FTE VNPF-podia (bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

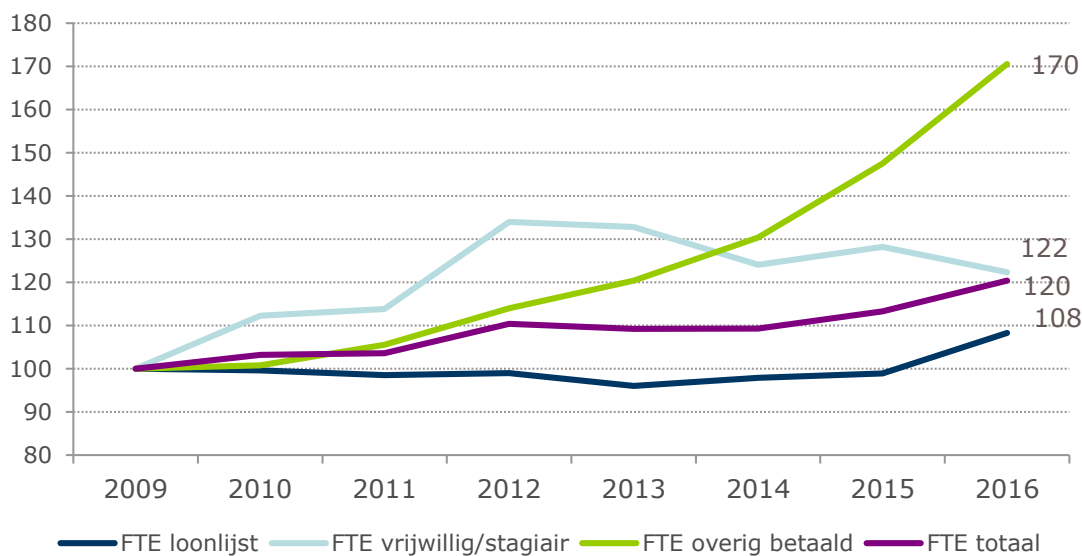
In Figuur 3-49 zien we de ontwikkeling van de aandelen loondienst, vrijwillig/stagiair en overig betaald personeel in FTE. Het aandeel van personeel op de eigen loonlijst is in de periode 2009-2016 afgenomen van 60% naar 54%. Het aandeel vrijwilligers en stagiairs is stabiel gebleven, namelijk 27% van het totale aantal FTE. De daling van het aantal FTE op

de loonlijst is opgevangen door de overige FTE's. Deze groep bevat mensen die zijn ingehuurd, personeel via payrolling en zzp'ers.

Figuur 3-50. Ontwikkeling betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel in FTE VSCD-podia (index 2009=100; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=100)

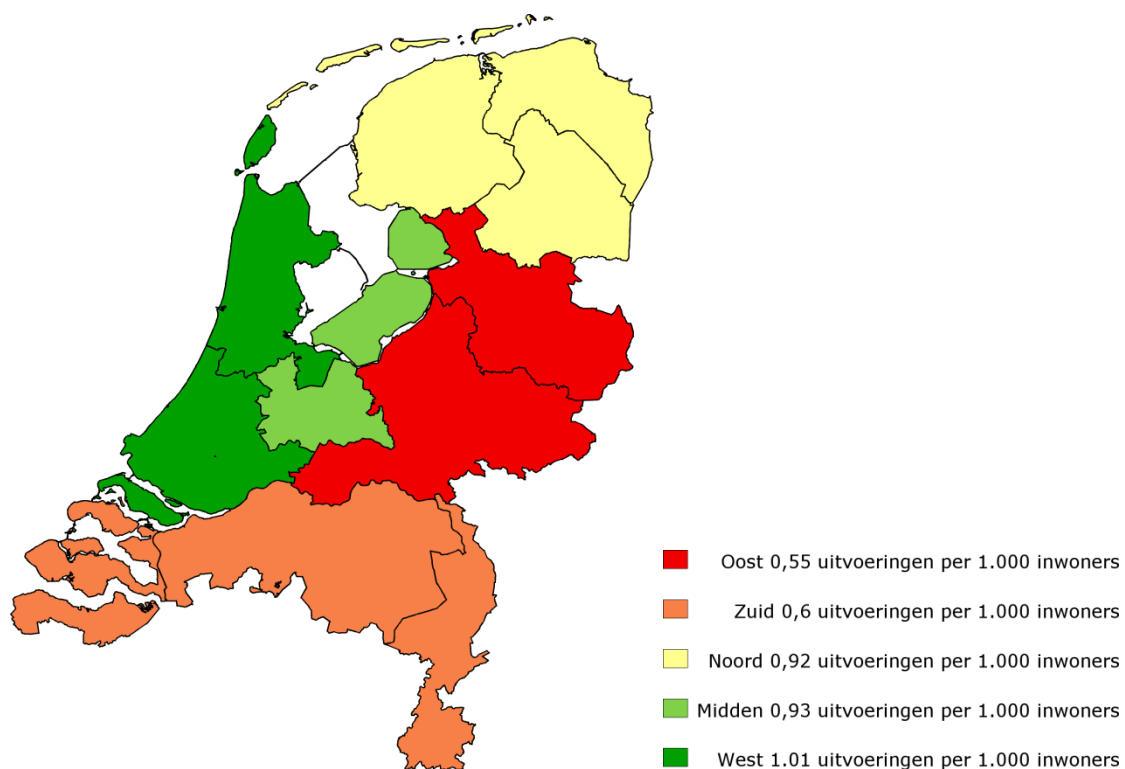
In Figuur 3-50 zien we de ontwikkeling van betaald, ingehuurd en vrijwillig personeel bij de VSCD-podia in indexcijfers. De ontwikkeling van het aantal FTE personeel op de loonlijst komt sterk overeen met de trend van de totale FTE's in de periode 2009-2016; de ontwikkeling van ingehuurd en vrijwillig personeel wijkt sterker af. Het aantal FTE aan vrijwilligers nam af tussen 2009 en 2012, maar is sindsdien weer gestegen. Wel ligt het aantal FTE vrijwilligers in 2016 een stuk lager dan in 2009. Het aantal FTE aan ingehuurd personeel is eveneens afgenomen tussen 2009 en 2011, maar is daarna ook weer gestegen. Met name tussen 2014 en 2016 is sprake van een zeer sterke stijging van het aantal FTE aan ingehuurd personeel. Dit komt vooral doordat het aantal FTE ingehuurd bij een groot podium sterk is toegenomen in de periode 2014-2016.

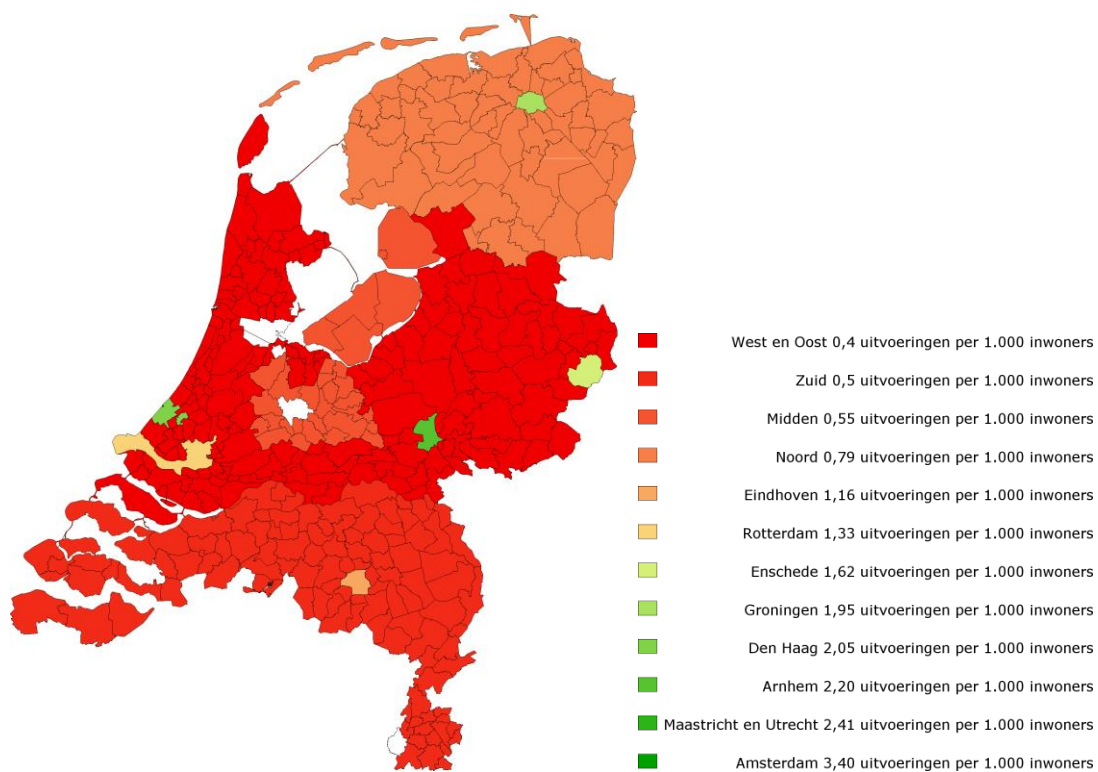
Figuur 3-51. Ontwikkeling loondienst, vrijwillig/stagiair, overig betaald en totaal personeel in FTE VNPf-podia (index 2009=100; bron: VNPf; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=33)

In Figuur 3-51 zien we de ontwikkeling van loondienst, vrijwillig (en stagiairs), overig betaald en totaal in FTE. Tot en met 2015 wordt de stijging van het totaal aantal FTE volledig veroorzaakt door de toename van FTE vrijwilligers en FTE overig personeel. Er werd in deze jaren dus meer flexibel personeel aangenomen. Het aantal FTE personeel dat op de eigen loonlijst staat is in 2016 voor het eerst in jaren weer gestegen. Deze trends van de laatste jaren komen redelijk overeen met de ontwikkelingen in aantal FTE bij de VSCD-podia. De sterke stijging van de FTE overig vanaf 2014 wordt veroorzaakt door vier van de vijf nieuwbouw- en herbouwpodia. We zien tussen 2015 en 2016 een daling van de FTE vrijwilligers.

3.4.6 Regionale spreiding aanbod

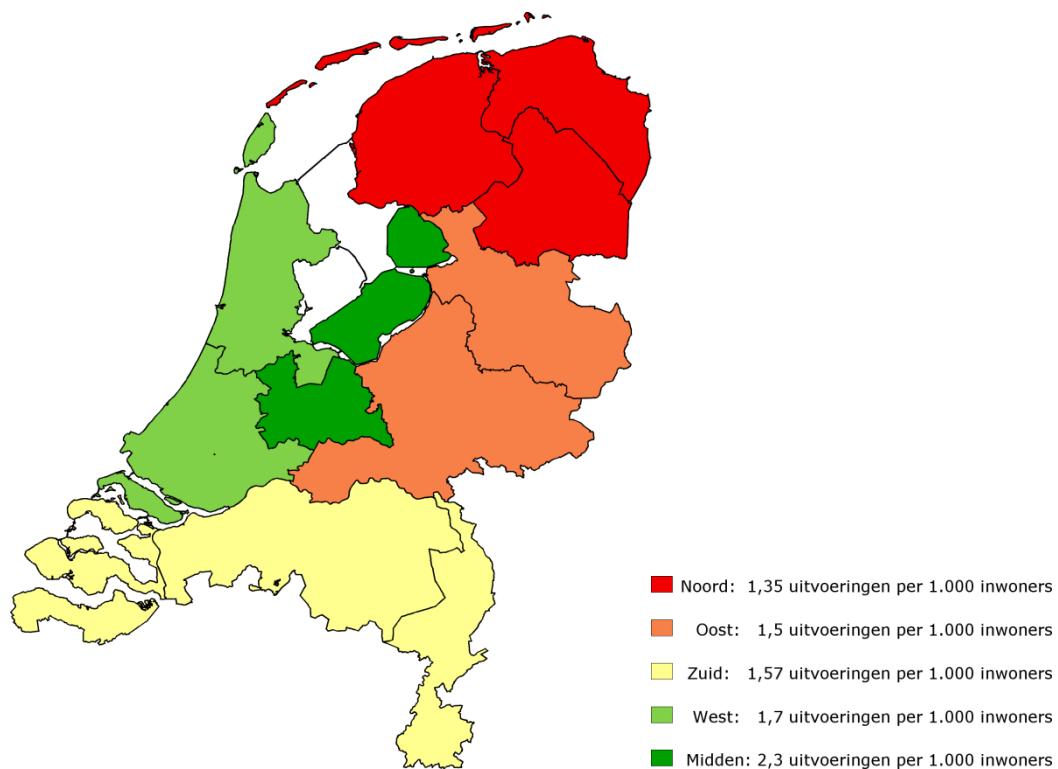

Figuur 3-52. Regionale spreiding aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen per landsdeel (2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-53 Regionale spreiding aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen uitgesplitst (2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-52 en Figuur 3-53 tonen we het aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners per regio in 2016. De meeste uitvoeringen per inwoner vonden plaats in het westen met 1,01 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Het aantal uitvoeringen in het noorden en midden was bijna even hoog, met respectievelijk 0,92 en 0,93 uitvoeringen per 1.000 inwoners. In het oosten vonden de minste uitvoeringen plaats, met 0,55 per 1.000 inwoners. Het aantal uitvoeringen per inwoner in de vijf landsdelen wordt sterk bepaald door de G9-gemeenten⁵⁶. In het westen liggen drie van de G9-gemeenten. Amsterdam had met 3,4 uitvoeringen per 1.000 inwoners het hoogste aantal, Rotterdam had er 1,33 en Den Haag 2,05 uitvoeringen. Dit zorgt ervoor dat het aantal uitvoeringen per inwoner in het westen zo hoog ligt. In het noorden ligt van de G9-gemeenten alleen Groningen, waar per 1.000 inwoners 1,95 uitvoeringen plaatsvonden. In het landsdeel midden ligt de G9-gemeente Utrecht met 2,41 uitvoeringen per inwoner. In het oosten zien we Arnhem met 2,2 uitvoeringen en Enschede met 1,62. In het zuiden ten slotte heeft Maastricht 2,41 uitvoeringen per 1.000 inwoners en Eindhoven heeft met 1,16 uitvoeringen het laagste aantal per 1.000 inwoners.

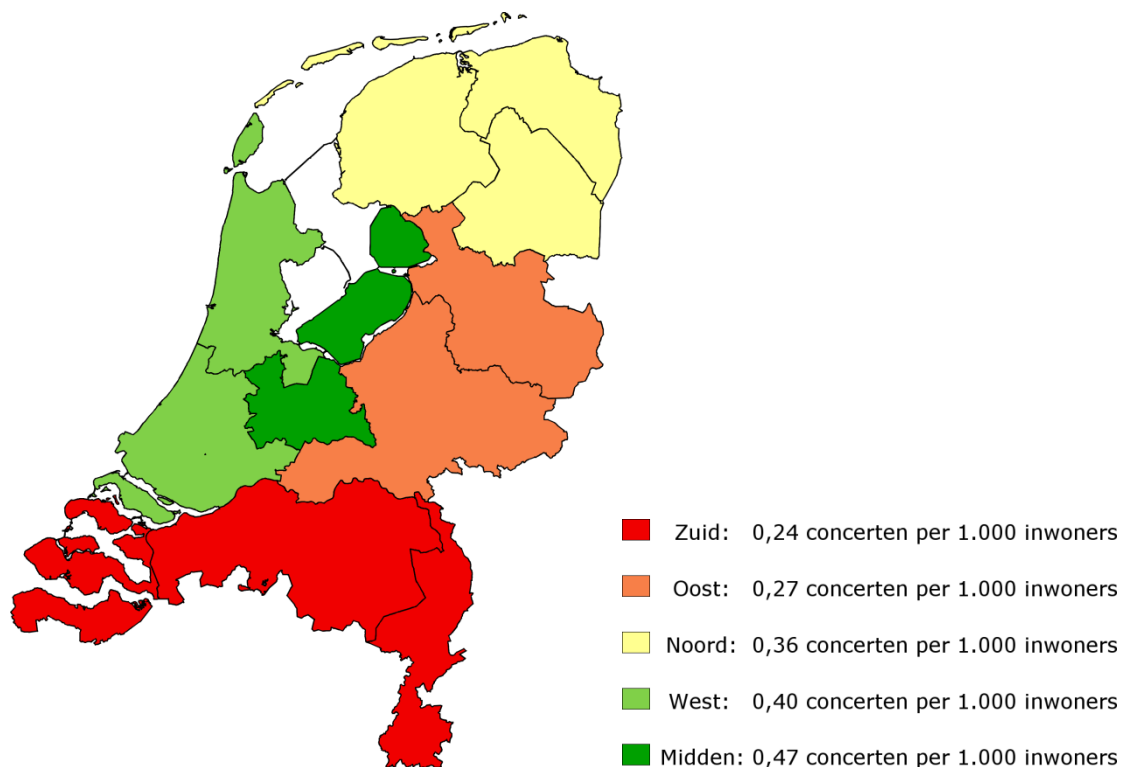

⁵⁶ Dat zijn Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Maastricht, Arnhem, Enschede en Groningen. Dit betreffen stedelijke conglomerationen die vanwege hun landelijke betekenis door het rijk zijn aangewezen als nationale stedelijke netwerken. Deze stedelijke netwerken hebben een landelijke betekenis, omdat zij gunstig liggen in het infrastructuurnetwerk, kansrijke bedrijfssectoren huisvesten en al beschikken over een (redelijk) hoog voorzieningenniveau met bijbehorend draagvlak, ook op het gebied van kunst en cultuur (Kamerstuk 32820, Nieuwe visie cultuurbeleid, 8 maart 2016). Deze steden subsidiëren in totaal meer dan 500 culturele instellingen.

Figuur 3-54. Regionale spreiding aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners per landsdeel (2016; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

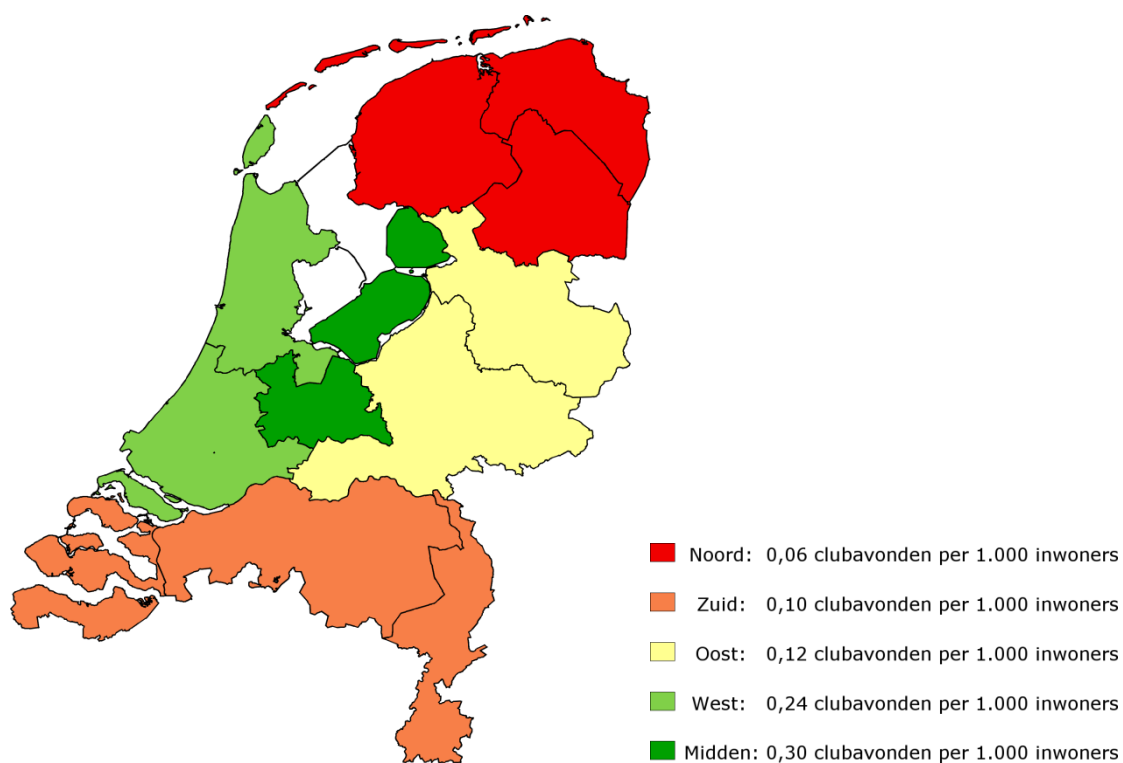
In Figuur 3-54 zijn het aantal uitvoeringen per 1.000 inwoners in 2016 op de VSCD-podia te zien. De meeste uitvoeringen per inwoner vonden plaats in het midden van het land met 2,3 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Iets minder uitvoeringen per inwoner vonden plaats in het westen: 1,7 uitvoeringen per 1.000 inwoners. In het noorden vonden met 1,35 uitvoeringen per 1.000 inwoners de minste uitvoeringen per inwoner plaats.

Van de G9 kunnen we geen cijfers presenteren, omdat het aantal VSCD-podia dat in de G9-gemeenten gevestigd is te klein is waardoor de anonimiteit van de cijfers van deze podia niet gewaarborgd kan worden. Wel kunnen we kijken naar de uitvoeringen per inwoner in de G4-gemeenten. In Den Haag vonden van de G4 de minste uitvoeringen per inwoner plaats: 1,81 per 1.000 inwoners. Daarna volgen Rotterdam met 2,37 uitvoeringen per 1.000 inwoners en Amsterdam met 2,66 uitvoeringen per 1.000 inwoners. Van de G4 vonden de meeste uitvoeringen per inwoner plaats in Utrecht, namelijk 6,25 uitvoeringen per 1.000 inwoners.

Figuur 3-55. Regionale spreiding aantal concerten met entreprijs per 1.000 inwoners per landsdeel (2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

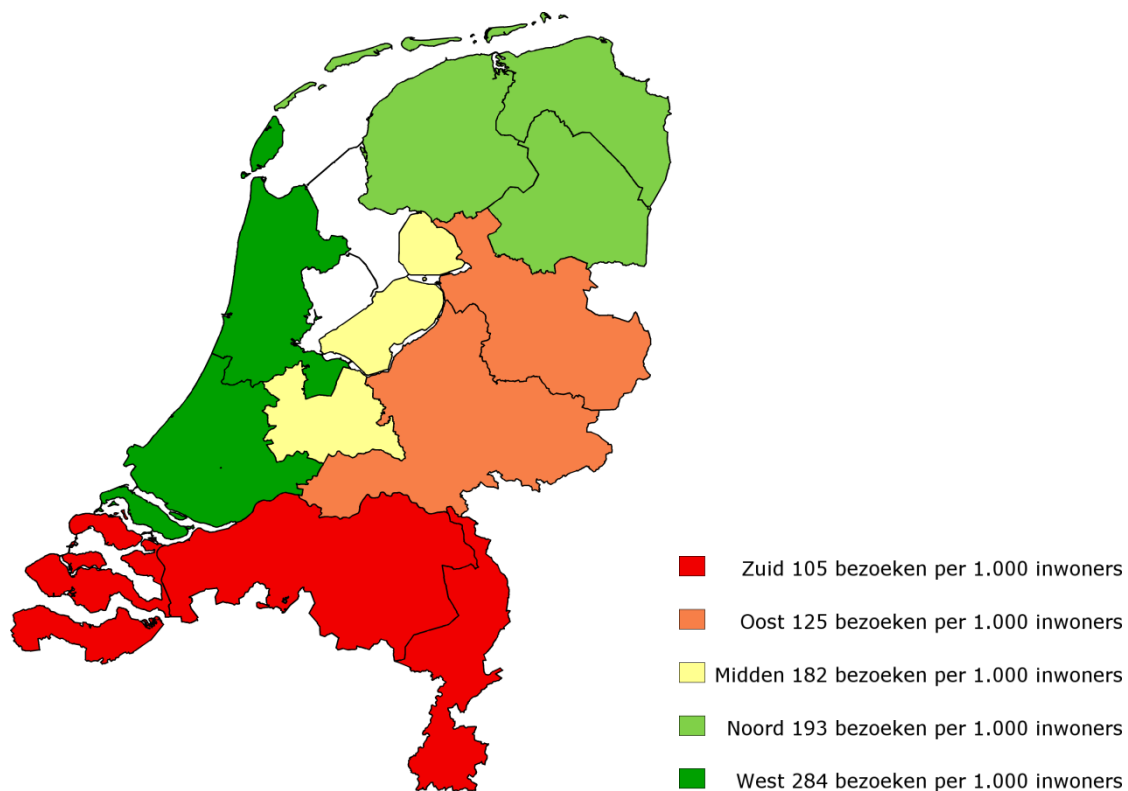
Figuur 3-55 laat zien dat de regionale spreiding in het aantal concerten met entreprijs per 1.000 inwoners groot is. In het midden van Nederland vonden de meeste concerten met entreprijs plaats, namelijk 0,47 concerten, gevolgd door het westen met 0,40 concerten. Het aantal concerten per 1.000 inwoners was het laagst in het zuiden, met 0,24 concerten per 1.000 inwoners. Het panel is te klein om iets te zeggen over het aantal concerten per 1.000 inwoners in de G9.

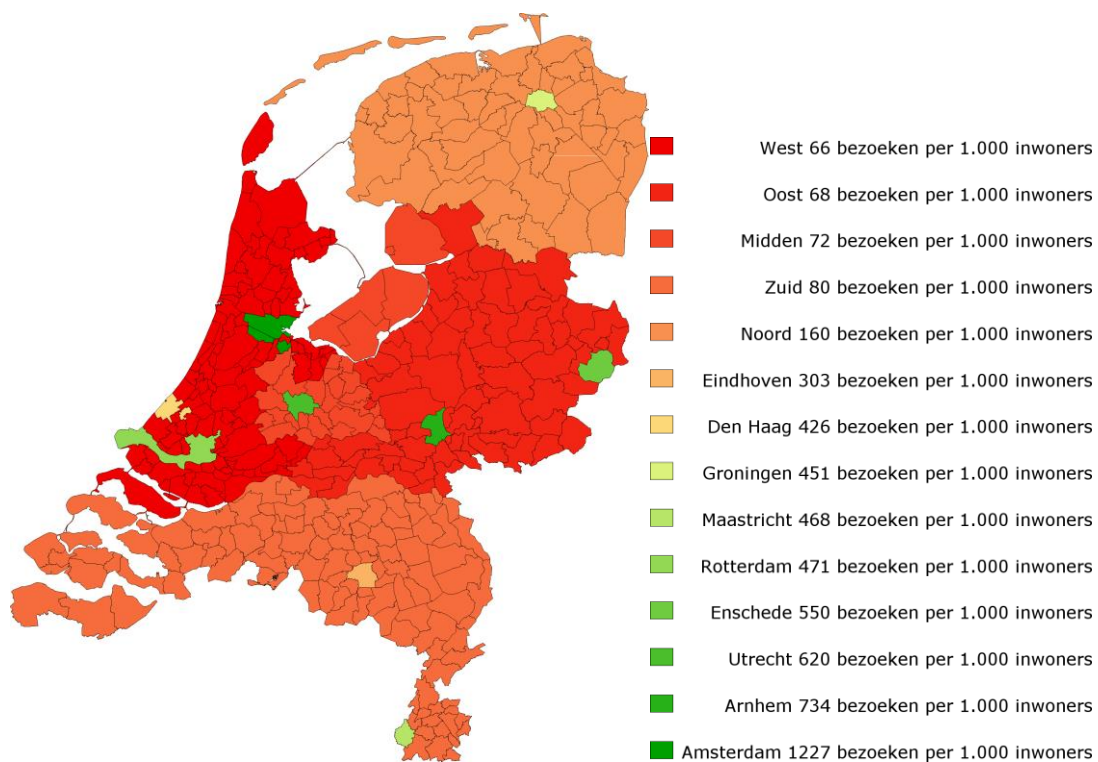
Figuur 3-56. Regionale spreiding aantal clubavonden met entreeprijs per 1.000 inwoners per landsdeel (2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal clubavonden met entreeprijs per 1.000 inwoners laat ook een divers beeld zien. In Figuur 3-56 zien we dat in de regio midden het aantal het hoogst was, met 0,30 clubavonden per 1.000 inwoners, gevolgd door de regio west met 0,24 clubavonden per 1.000 inwoners. In de regio noord was dit aantal het laagst met 0,06 clubavonden.

3.4.7 Regionale spreiding bezoek

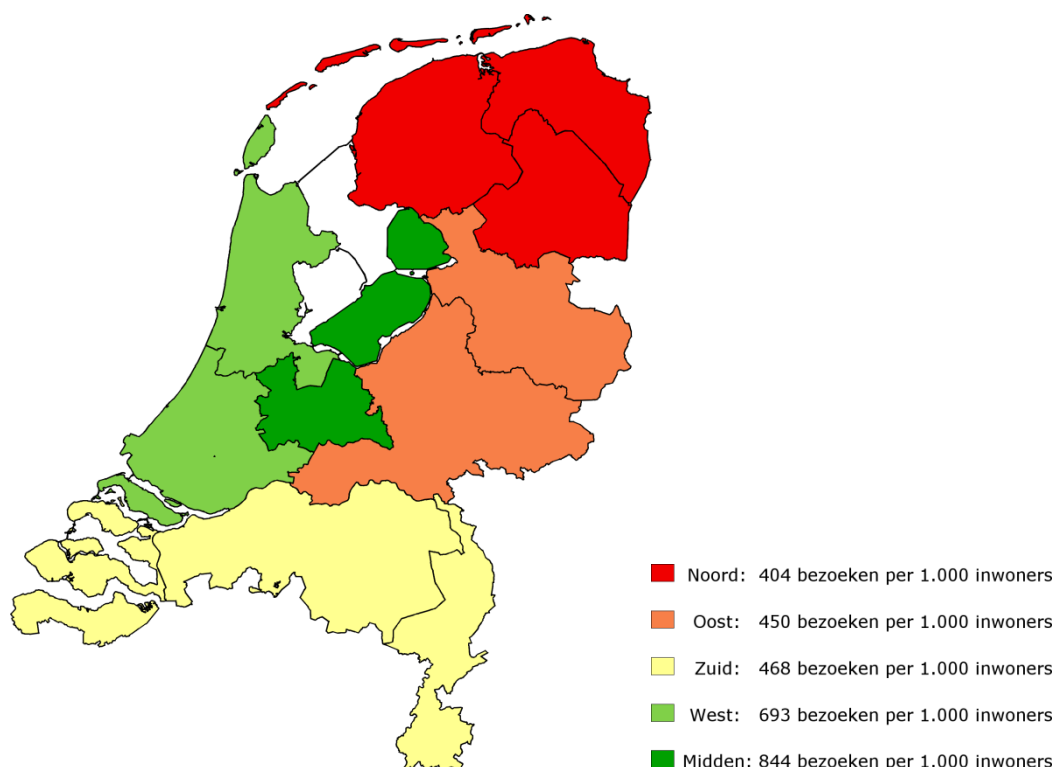

Figuur 3-57. Regionale spreiding aantal bezoeken per 1.000 inwoners rijks gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen per landsdeel (2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-58. Regionale spreiding aantal bezoeken per 1.000 inwoners rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen uitgesplitst (2016; bron: OCW/FPK; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 3-57 en in Figuur 3-58 laten we de regionale spreiding zien van het aantal bezoeken per 1.000 inwoners. We zien net als bij het aantal uitvoeringen de meeste bezoeken in het westen, met 284 bezoeken per 1.000 inwoners en de minste in het zuiden, met 105 bezoeken per 1.000 inwoners. Ook het aantal bezoeken per landsdeel is sterk afhankelijk van de G9-gemeenten binnen de landsdelen. We zien de meeste bezoeken in Amsterdam met 1.227 per 1.000 inwoners. Daarna zien we de meeste bezoeken bij Arnhem (734) en Utrecht (620). In Enschede vonden 550 bezoeken plaats per 1.000 inwoners, en in Rotterdam 471. Hierna volgen Maastricht met 468 bezoeken en Groningen met 451 bezoeken per 1.000 inwoners. De minste bezoeken zien we in Den Haag met 426 bezoeken per 1.000 inwoners en in Eindhoven met 303.

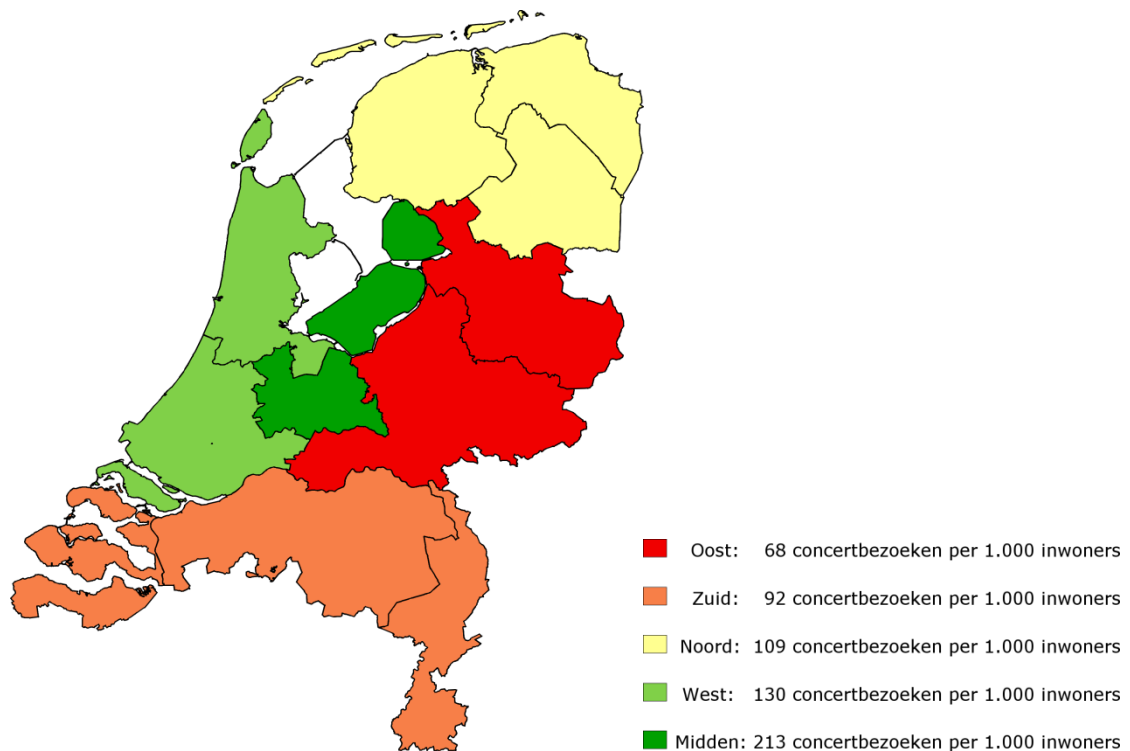

Figuur 3-59. Regionale spreiding aantal bezoeken per 1.000 inwoners per landsdeel (2016; bron: VSCD; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 3-59 toont de regionale spreiding van het aantal bezoeken per 1.000 inwoners aan de VSCD-podia. In het midden van het land werden de meeste bezoeken aan VSCD-podia gebracht: 844 per 1.000 inwoners. Daarna vonden de meeste bezoeken per inwoner plaats in het westen, namelijk 693 per 1.000 inwoners. De minste bezoeken aan VSCD-podia werden gebracht in het noorden: 404 bezoeken per 1.000 inwoners. Als we dit vergelijken met de rijksgesubsidieerde podiumkunstgezelschappen (Figuur 3-57) dan zien we dat daar juist relatief veel bezoeken per inwoner plaatsvonden in het noorden van het land.

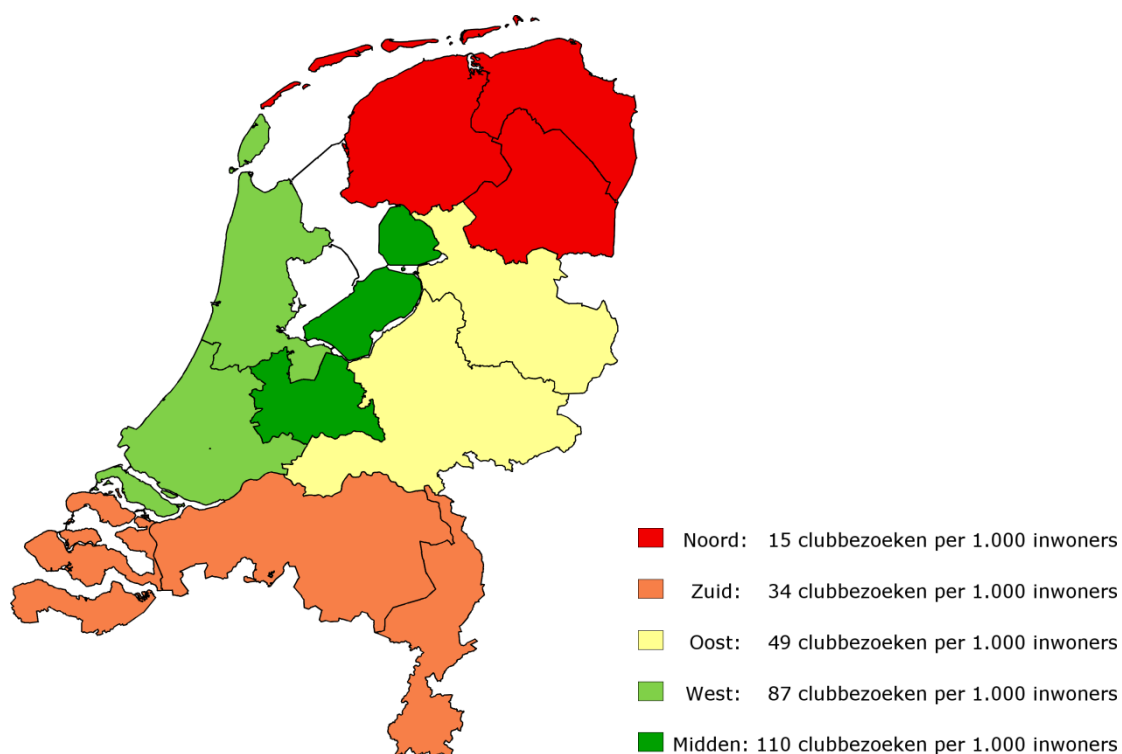
Cijfers over de bezoeken in de G9-gemeenten kunnen we niet presenteren, omdat er te weinig VSCD-podia gevestigd zijn in deze gemeenten waardoor de anonimiteit van de cijfers van deze podia niet gewaarborgd kan worden. Wel kunnen we de bezoeken per inwoner voor de G4-gemeenten bespreken. In Rotterdam werden van de G4 de minste bezoeken gebracht

aan de VSCD-podia: 949 per 1.000 inwoners. Daarna volgen Den Haag en Amsterdam (met respectievelijk 1.270 en 1.389 bezoeken per 1.000 inwoners). De meeste bezoeken per inwoner aan de VSCD-podia vonden (van de G4) plaats in Utrecht, met 2.974 bezoeken per 1.000 inwoners.

Figuur 3-60. Regionale spreiding aantal betaalde bezoeken aan concerten per 1.000 inwoners per lands-deel (2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

De betaalde bezoeken aan concerten laten eenzelfde beeld zien als het aantal concerten. In Figuur 3-60 zien we dat in de regio midden het aantal bezoeken per 1.000 inwoners aan concerten het hoogst was, met 213. In het westen was dit 130 bezoeken en in het noorden 109. In het zuiden waren de minste concerten per 1.000 inwoners, maar het aantal bezoeken per 1.000 inwoners was het laagst in het oosten met 68 bezoeken per 1.000 inwoners.

Figuur 3-61. Regionale spreiding aantal betaalde bezoeken aan clubavonden per 1.000 inwoners per landsdeel (2016; bron: VNPF; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal betaalde clubbezoeken per 1.000 inwoners laat hetzelfde beeld zien als het aantal clubactiviteiten per regio. In Figuur 3-61 zien we dat de regio midden de meeste bezoeken had (110), gevolgd door het westen (87), oosten (49), zuiden (34) en ten slotte het noorden (15).

3.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we een overzicht gegeven van de sector podiumkunsten in 2016. Vervolgens hebben we de trends besproken in het aanbod, het aantal bezoeken, de prijzen, de financieringsmix en de lasten in de periode 2009 tot en met 2016. Ten slotte hebben we de regionale verschillen geanalyseerd. Tabel 3-15 vat de belangrijkste trends in de sector samen.

Tabel 3-15 Samenvatting van de ontwikkelingen in de sector podiumkunsten

Kenmerk - Productie en creatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Producties van VVTP-leden	+12,8%	Niet bekend
Reële subsidies rijksgesubsidieerde podiumkunsten	-1,5%	-20,9%
Reële opbrengsten rijksgesubsidieerde podiumkunsten	+0,6%	+13,5%
Reële totale lasten rijksgesubsidieerde podiumkunsten	-0,6%	-5,2%
Reële totale lasten VVTP-leden	+19,8%	Niet bekend

Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Aantal uitvoeringen rijksgesubsidieerde podiumkunsten	-6,2%	+ 13,8%
Aantal uitvoeringen VVTP-leden	+6,6%	Niet bekend
Aantal uitvoeringen VSCD-podia	+1,3%	-1,3%
Aantal muziekactiviteiten met entreprijs VNPF-poppodia	+4,1%	+0,0%
Aantal bezoeken rijksgesubsidieerde podiumkunsten	-2,0%	+12,4%
Aantal bezoeken VVTP-leden	+0,6%	Niet bekend
Aantal bezoeken VSCD-podia	-0,2%	-10,0%
Aantal betaalde bezoeken VNPF-poppodia	+6,1%	+10,8%
Reële publiëksinkomsten per bezoek rijksgesubsidieerde podiumkunsten	+5,6%	-5,5%
Reële publiëksinkomsten per bezoek VVTP-leden	+22,4%	Niet bekend
Reële publiëksinkomsten per bezoek VSCD-podia	+ 2,7%	-5,1%
Reële publiëksinkomsten per bezoek VNPF-poppodia	+3,3%	+28,0%
Reële totale lasten VSCD-podia	+3,8%	-0,7%
Reële totale lasten VNPF-poppodia	+8,1%	+30,1%

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk ten aanzien van de productie en creatie luiden:

3.5.1 Financieringsmix (productie en creatie)

- Sinds 2009 zijn de subsidies van de rijksgesubsidieerde podiumkunsten gedaald met 21%. Dit wordt deels gecompenseerd doordat de overige eigen inkomsten in dezelfde periode zijn gestegen met 14%. Het aandeel van de subsidies in de inkomsten is daardoor teruggelopen van 75% naar 64%.
- Bij de vrije theaterproducenten komt het grootste deel van de inkomsten uit de recettes. In 2016 was dit 87%. Zij ontvangen nauwelijks subsidies.

3.5.2 Lasten (productie en creatie)

- De lasten van de rijksgesubsidieerde podiumkunsten zijn tussen 2009 en 2016 gedaald met 5%. De personeelslasten zijn in dezelfde periode gedaald met 8%. Het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten is daardoor licht gedaald van 52% naar 50%.
- De lasten bij de vrije theaterproducenten zijn tussen 2012 en 2016 gestegen met 13%. De toename is het grootst in 2016 en betreft voornamelijk programmakosten. Deze kosten vormen ook meer dan de helft van de totale kosten.

Ten aanzien van de distributie en vertoning trekken wij de volgende conclusies:

3.5.3 Aanbod (distributie en vertoning)

- Het totale aantal uitvoeringen van rijksgesubsidieerde instellingen is in 2016 gestegen met 14% ten opzichte van 2009. De stijging in het aantal uitvoeringen zien we in alle genres terug, behalve bij opera en muziektheater.

- Het aantal uitvoeringen van de vrije theaterproducenten is gestegen met 31% in 2016 ten opzichte van 2012. Het aantal producties steeg harder met 46% ten opzichte van 2009. Het aantal uitvoeringen per productie is gedaald met 10%.
- Bij de VSCD-podia is het aantal producties licht gestegen met 5% in 2016 ten opzichte van 2009 en het aantal uitvoeringen licht gedaald met 1%. In de genres dans, musical, opera en cabaret is het aantal uitvoeringen gedaald in deze periode.
- Bij de VNPF-poppodia is het aantal muziekactiviteiten met entreeprijs tussen 2009 en 2016 gelijk gebleven. Bij de concerten was er in deze periode een lichte stijging te zien van 7%, bij de clubavonden een daling van 13%.
- Het aantal podiumkunsthoeven is gestegen tussen 2013 en 2016 met 19%. Bij de theaterfestivals was de stijging in deze periode gelijk aan 29%, bij de muziekfestivals was dit 17%. In 2016 was 58% van de muziekfestivals entreeheffend, terwijl bij de theaterfestivals 65% gratis toegankelijk was.

3.5.4 Bezoek (*distributie en vertoning*)

- Het aantal bezoeken aan uitvoeringen van rijksgesubsidieerde instellingen zijn met 12% toegenomen in de periode 2009-2016. Het aantal bezoeken is dus minder hard gestegen dan het aantal uitvoeringen. Een mogelijke oorzaak hiervan is dat door de bezuinigingen er een verschuiving is van minder uitvoeringen in grote zalen naar meer uitvoeringen in kleine zalen. Net als bij de uitvoeringen zien we de stijging van het aantal bezoeken in alle genres terug, behalve bij opera en muziektheater.
- Het aantal bezoeken aan producties van de vrije theaterproducenten is gestegen met 8% in 2016 ten opzichte van 2009. Dit is veel lager dan de toename van het aantal uitvoeringen, waardoor het aantal bezoeken per uitvoering gedaald is met 17%.
- Bij de VSCD-podia zijn de bezoeken tussen 2009 en 2016 gedaald met 10%. Het bezoek per uitvoering daalde met 9%. De daling van de bezoeken is zichtbaar in alle genres behalve klassiek, pop en overig.
- Het aantal bezoeken aan muziekactiviteiten op de VNPF-poppodia is tussen 2009 en 2016 gestegen met 11%. De stijging zien we alleen bij concerten, bij clubavonden was juist sprake van een daling. Omdat het aantal muziekactiviteiten in deze periode gelijk gebleven is, steeg het aantal bezoeken per activiteit ook met 11%. Mogelijke oorzaken zijn schaalvergroting van de zalen en dat de podia door de crisis meer geneigd zijn bekende namen te laten spelen.
- Bij de podiumkunsthoeven is het aantal bezoeken tussen 2013 en 2016 minder snel gestegen dan het aantal festivals, waardoor het aantal bezoeken per festival in deze periode daalde met 3%.

3.5.5 Financieringsmix (*distributie en vertoning*)

- De financieringsmix van de VSCD-podia is over de gehele periode 2009-2016 redelijk stabiel. De gemeentelijke subsidies zijn de belangrijkste inkomstenbron, gevolgd door de inkomsten uit recette.
- De financieringsmix van de VNPF-poppodia is ook redelijk stabiel. De recette is over de gehele periode de belangrijkste inkomstenbron. De grootste verandering zien we bij het aandeel van de horeca, deze daalde van 30% in 2009 naar 25% in 2016.

- De inkomsten van de podiumkunsthfestivals bestonden voor 77% uit opbrengsten en 13% uit subsidies. Bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals was dit in 2016 39% opbrengsten en 44% subsidies. Het aandeel van de bijdragen uit private middelen lag bij beide soorten festivals in alle jaren tussen de 9% en 17%.

3.5.6 Lasten en personeel (distributie en vertoning)

- Zowel bij de VSCD-podia als de VNPF-poppodia bedroeg het aandeel van de personeelslasten in de totale lasten ruim 30%.
- De benaderde prijs per bezoek is bij de rijksgesubsidieerde instellingen gedaald met 5%. Deze daling is te zien in alle genres behalve theater. In dezelfde periode steeg de prijs van concurrerende vrijetijdsbestedingen met 6%.
- De reële recette per bezoek is bij de VSCD-podia afgenomen met 5% tussen 2009 en 2016.
- Bij de VNPF-poppodia is de reële recette per bezoek tussen 2009 en 2016 toegenomen met 28%. De reële recette per bezoek hangt sterk samen met de reële programmalasten per bezoek, die in dezelfde periode gestegen zijn met 29%.
- De reële recette bij de podiumkunsthfestivals is toegenomen met 38% tussen 2013 en 2016. Bij de rijksgesubsidieerde podiumkunsthfestivals is er een daling te zien van 52%. Dit komt doordat de bezoeken veel sterker zijn toegenomen dan de overige eigen inkomsten. Dit heeft mogelijk te maken met een toename van de gratis bezoeken.
- Bij de VSCD-podia zijn de reële totale lasten tussen 2009 en 2016 afgenomen met 1%. De reële personeelslasten daalden in die periode met 5%; de reële personeelslasten per FTE met 12%.
- De lasten bij de VNPF-poppodia zijn tussen 2009 en 2016 gestegen met 30%. De grootste toename is te zien bij de huisvestingslasten. Als we de vijf nieuwbouw- en herbouwpodia buiten beschouwing laten, dan stegen de huisvestingslasten met slechts 4%. De personeelslasten namen toe met 22%, de personeelslasten per FTE daalden met 1%.
- De aandelen van het aantal FTE op de loonlijst, ingehuurd en vrijwillig waren bij de VSCD-podia redelijk stabiel over de periode 2009-2014. Ongeveer 90% van het aantal FTE dat werkzaam was bij de VSCD-podia in die periode stond op de loonlijst, zo'n 7% was ingehuurd en de rest vrijwillig. De laatste twee jaren is het aandeel personeel op de loonlijst echter afgenomen naar 77%; het aandeel ingehuurd personeel is juist sterk toegenomen van 8% naar 19%.
- Bij de VNPF-poppodia daalde het aandeel FTE op de loonlijst van 60% naar 54%. Het aandeel vrijwilligers bleef stabiel (27%) en het aandeel ingehuurd nam toe van 13% naar 19%. De laatste jaren wordt hier dus meer flexibel personeel aangenomen.

3.5.7 Regionale spreiding (distributie en vertoning)

- In het westen van het land vonden de meeste activiteiten plaats van de rijksgesubsidieerde podiumkunsthgezelschappen, met 1,01 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vonden plaats in het oosten met 0,55 uitvoeringen. Dit komt voornamelijk doordat drie van de G9 gemeenten in het westen liggen. Binnen de G9 vonden de

meeste uitvoeringen plaats in Amsterdam (3,4). De bezoeken laten hetzelfde beeld zien.

- In het midden van het land vonden in 2016 de meeste uitvoeringen van VSCD-podia plaats, met 2,3 uitvoeringen per 1.000 inwoners. De minste vonden plaats in het noorden met 1,35 uitvoeringen. Binnen de G4 vonden de meeste uitvoeringen plaats in Utrecht (6,25). Bij de bezoeken is eenzelfde beeld zichtbaar.
- Het aantal concerten en clubavonden op VNPF-podia waren het hoogst in het midden van het land. Hier vonden per 1.000 inwoners 0,47 concerten en 0,30 clubavonden plaats. De minste concerten vonden in het zuiden plaats met 0,24 per 1.000 inwoners en de minste clubavonden in het noorden met 0,06 per 1.000 inwoners. Ook hier is eenzelfde beeld zichtbaar bij de bezoeken.

4 Trends musea

4.1 Aanpak

In dit hoofdstuk geven we de ontwikkeling in de museale sector tussen 2009 en 2016 weer. In de voorgaande editie van de Cultuurmonitor zijn de trends in de museale sector tussen 2009 en 2015 gepresenteerd. Net als in de vorige editie, zullen we ook deze keer voor de museale sector niet het volledige ketenperspectief hanteren, maar alleen kijken naar de laatste schakel in deze keten: tentoonstellingen in musea.⁵⁷ Hoewel musea ook een aandeel hebben in de andere schakels – productie en distributie – blijven deze activiteiten hier buiten beeld. We gaan in dit hoofdstuk in op aanbod, bezoeken, inkomsten, lasten en regionale spreiding van musea. Dit doen we voor zowel rijksgesubsidieerde, als niet-rijksgesubsidieerde musea. Hiervan zullen wij aparte analyses presenteren. De niet-rijksgesubsidieerde musea vallen verder uiteen in twee categorieën, de musea die zijn aangesloten bij Stichting Museumregister Nederland (overig geregistreerde musea) en de niet geregistreerde musea. Deze musea zijn niet opgenomen in het Museumregister en ontvangen ook geen rijkssubsidie in het kader van de culturele basisinfrastructuur (BIS).

Voor dit hoofdstuk maken we gebruik van de Museumstatistieken van het CBS. De gegevens in de Museumstatistieken worden gegenereerd op basis van een vragenlijst die wordt uitgezet onder de Nederlandse musea. In 2015 zijn CBS, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Museumvereniging (MV) nauwer gaan samenwerken. Hierdoor zijn onder andere de criteria om te bepalen of een instelling een museum is of niet aangescherpt op basis van internationale richtlijnen (ICOM-definitie).⁵⁸ Dit heeft er toe geleid dat het aantal instellingen dat in Nederland als museum wordt geclassificeerd per 2015 is teruggelopen van 799 naar 692. Daarnaast is de CBS-vragenlijst geïntegreerd met de vragenlijst van de MV. De vragenlijst is hierdoor langer geworden ten opzichte van de 'oude' vragenlijst van het CBS. Dit alles betekent dat er tussen 2013 en 2015 sprake is van een trendbreuk.

Voor de trendanalyses die wij in dit hoofdstuk maken (vanaf paragraaf 4.3), maken wij gebruik van een panel van 363 musea. Het panel bestaat uit musea die de gehele observatieperiode (2009-2016) opgenomen zijn in de Museumstatistieken van het CBS. Eventuele missende waarden zijn bijgeschat door het CBS door het gemiddelde te nemen voor die waarde van de musea in dezelfde grootteklasse en van het zelfde type. De panel-aanpak voorkomt dat de trendanalyses beïnvloed worden door het aantal musea waarvan gegevens beschikbaar zijn. Wanneer we niet een dergelijke aanpak zouden hanteren, zouden ontwikkelingen in bijvoorbeeld bezoeken aan musea, verklaard kunnen worden door een fluctuerend aantal musea dat bezocht wordt. Door deze panelaanpak heeft de benoemde

⁵⁷ Nederlandse musea stellen hun collectie ook tentoon in het buitenland. In deze monitor kijken wij echter alleen naar de tentoonstellingen in eigen land (aanbod) en de bezoeken die deze tentoonstellingen trekken. De inkomsten en lasten hebben betrekking op alle activiteiten van musea. Ook hun buitenlandse activiteiten.

⁵⁸ De internationale museumdefinitie, opgesteld door het International Council of Museums (ICOM): 'Een museum is een permanente instelling, niet gericht op het behalen van winst, toegankelijk voor publiek, die ten dienste staat aan de samenleving en haar ontwikkeling. Een museum verwerft, behoudt, onderzoekt, presenteert, documenteert en geeft bekendheid aan de materiële en immateriële getuigenissen van de mens en zijn omgeving, voor doeleinden van studie, educatie en genoeg' (ICOM 2006).

trendbreuk in de gegevensverzameling geen effect op de gepresenteerde trends in deze monitor.

Van de 363 musea in het panel ontvingen 24 musea tussen 2009 en 2016 rijkssubsidie vanuit de BIS. Dit zijn rijksgesubsidieerde musea. Daarnaast omvat het panel 339 niet-rijksgesubsidieerde musea. Zoals gezegd vallen deze niet-rijksgesubsidieerde musea uiteen in overig geregistreeerde en niet geregistreeerde musea. In de trendanalyses zullen wij de niet-rijksgesubsidieerde musea uitgesplitst opnemen. De niet-rijksgesubsidieerde musea vallen uiteen in een panel bestaande uit 236 overig geregistreeerde en 103 niet geregistreeerde musea.

In deze monitor wordt geen rekening gehouden met de grootte van musea. De Museumstatistieken van het CBS zijn geaggregeerd aangeleverd. Hierdoor is het voor ons niet mogelijk om onderscheid te maken naar de grootte van musea. Het is waarschijnlijk dat de gerapporteerde gemiddelden en trends beïnvloed worden door enkele grote musea. Bij de interpretatie van de cijfers dient hier dus rekening mee gehouden te worden.

In paragraaf 4.2 wordt de markt op hoofdlijnen geschetst. Paragraaf 4.3 toont de ontwikkelingen in de museumsector. We sluiten af met de conclusie.

4.2 De markt op hoofdlijnen 2016

Hieronder volgt een aantal kerngetallen van de Nederlandse museumsector. De cijfers in de tabellen hebben betrekking op de situatie anno 2016. De trends in de sector (tussen 2009 en 2016) worden in de rest van dit hoofdstuk besproken. Onderstaande tabellen geven een startpunt voor de trendanalyses die wij in de volgende paragrafen presenteren.

Tabel 4-1. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van musea (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Totaal ⁵⁹	Panel ⁶⁰
Aantal musea	694	363
Aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum	2.140	1.185
Aantal bezoeken	34.357.406	20.035.653
<i>Waarvan betaald</i>	28.285.493	16.777.883
Publieksinkomsten ⁶¹	€ 228.982.696	€ 141.572.067
Publieksinkomsten per betaald bezoek	€ 8,10	€ 8,44

In 2016 waren er in Nederland in totaal 694 musea. Bovenop de vaste opstelling waren er in 2016 ruim eenentwintighonderd tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum. De musea trokken ruim 34,4 miljoen bezoeken⁶², waarvan ruim 28,3 miljoen betaalde bezoeken⁶³. Dit

⁵⁹ Alle musea 2016.

⁶⁰ Alleen musea waarvan voor de gehele observatieperiode gegevens bekend zijn.

⁶¹ Publieksinkomsten zijn de inkomsten uit entree en de vergoedingen voor de museumkaart.

⁶² Bezoeken zijn het totaal aantal museumbezoeken in een jaar, inclusief museumbezoeken van buitenlandse bezoekers.

⁶³ Betaalde bezoeken zijn alle museumbezoeken in een jaar tegen voltarief, reductietarief en bezoeken met een Museumkaart. Voor Museumkaartbezoeken ontvangen musea een vergoeding.

leverde de musea bijna € 229 miljoen inkomsten uit kaartverkoop op (inclusief vergoedingen voor Museumkaartbezoeken). De gemiddelde opbrengsten per betaald bezoek waren € 8,10.

4.2.1 Representativiteit panel totaal musea

Van de 694 musea zijn 363 musea in het panel opgenomen. Dit betekent dat ruim de helft van de musea in het panel zit. Deze 363 musea hadden in 2016 ook ruim de helft van de tijdelijke tentoonstellingen en bezoeken. De publieksinkomsten en de publieksinkomsten per betaald bezoek zijn bij de musea in het panel gemiddeld iets hoger dan bij de musea die niet in het panel zitten. Het CBS heeft ook de representativiteit van het panel onderzocht door te kijken naar de verdeling van het aantal musea naar grootte en concludeert dat het panel voldoende representatief is.

4.2.2 Rijksgesubsidieerde musea

Van de 694 musea ontvingen er in 2016 28 rijkssubsidie. Van deze 28 rijksgesubsidieerde musea zijn er 24 opgenomen in het panel. Deze 24 musea zijn de gehele observatieperiode (2009-2016) opgenomen in de Museumstatistieken van het CBS. In de tabel hieronder zijn verschillende kerngetallen weergegeven van deze rijksgesubsidieerde musea.

Tabel 4-2. Omvang van de markt: overzicht van enkele kenmerken van rijksgesubsidieerde musea (BIS) (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Totaal ⁶⁴	Panel ⁶⁵
Aantal rijksgesubsidieerde musea	28	24
Aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum)	238	165
Aantal bezoeken	10.353.420	9.192.599
<i>Waarvan betaald</i>	8.309.278	7.827.279
Publieksinkomsten	€ 87.127.406	€ 83.692.242
Publieksinkomsten per betaald bezoek	€ 10,49	€ 10,69

Van de 694 musea ontvingen in 2016 28 musea subsidie uit de BIS. De rijksgesubsidieerde musea hebben in 2016 gemiddeld meer tijdelijke tentoonstellingen dan het landelijke gemiddelde aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum. De 28 BIS-musea hadden – naast de vaste opstelling – samen 238 tijdelijke tentoonstellingen in 2016. Dit is gemiddeld 8,5 tentoonstellingen per museum. Alle musea samen hadden in 2016 samen 2.140 tijdelijke tentoonstellingen in 2016. Dit is gemiddeld 3,1 tentoonstellingen per museum.

De rijksgesubsidieerde musea hadden gemiddeld meer bezoeken dan de niet-rijksge-subsidieerde musea. De 28 BIS-musea hadden in 2016 ruim 10,3 miljoen bezoeken. Dit is gemiddeld 370 duizend bezoeken per rijksgesubsidieerd museum. Het gemiddelde aantal bezoeken was in 2016 49,5 duizend bezoeken per museum. Van de ruim 10,5 miljoen bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea waren er 8,3 miljoen betaald. Dit leverde de rijksgesubsidieerde musea € 87 miljoen aan inkomsten uit kaartverkoop op. De gemiddelde opbrengsten per betaald bezoek waren € 10,49. De gemiddelde opbrengsten per betaald

⁶⁴ Alle rijksgesubsidieerde musea 2016.

⁶⁵ Alleen rijksgesubsidieerde musea waarvan voor de gehele observatieperiode gegevens bekend zijn.

bezoek zijn voor rijks gesubsidieerde musea dus hoger dan voor niet-rijks gesubsidieerde musea.

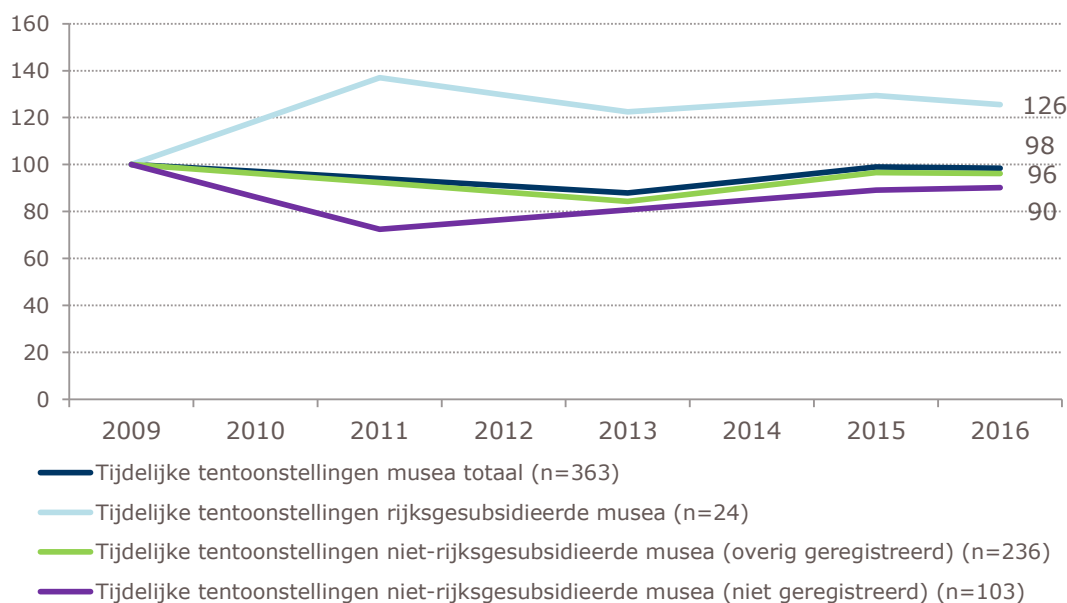
4.2.3 Representativiteit panel rijks gesubsidieerde musea

Het panel omvat 24 van de 28 rijks gesubsidieerde musea. Dit is 86%. De 24 rijks gesubsidieerde musea in het panel hebben een aandeel van ongeveer 70% in het totaal aantal tijdelijke tentoonstellingen, 90% van het totaal aantal bezoeken, 94% van het totaal aantal betaalde bezoeken en 96% de totale publieksinkomsten van rijks gesubsidieerde musea. De musea in het panel hebben gemiddeld dus iets minder tijdelijke tentoonstellingen en iets meer bezoeken dan de musea buiten het panel.

4.3 Musea 2009-2016

4.3.1 Aanbod

Omdat wij de trends bespreken van stabiele panels – de omvang van de panels is elk jaar hetzelfde – is het aantal musea per jaar geen bruikbare indicator voor de ontwikkeling van het aanbod in de museumsector. Hiervoor kijken wij naar de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum. Dit is een indicator van het aanbod van musea. Onderstaande figuur toont de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstelling in eigen museum tussen 2009 en 2016.

Figuur 4-1. Ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

We zien dat het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum tussen 2009 en 2016 met 2% is afgenomen, van 1.204 tentoonstellingen in 2009 naar 1.185 tentoonstellingen in 2016. Gemiddeld nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum met 0,2% per jaar af in de periode 2009-2016 (zie Tabel 4-3). Dit is een mogelijke indicatie dat het aanbod in de museumsector redelijk stabiel is gebleven in deze periode.

Het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum nam toe bij de rijks gesubsidieerde musea met gemiddeld 3,3% per jaar. In 2009 waren er 131 tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum bij rijks gesubsidieerde musea. In 2016 waren dit er 165. Dit is een toename

van 26% tussen 2009 en 2016. We zien vooral een sterke stijging tussen 2009 en 2011, gevolgd door een afname van het aantal tijdelijke tentoonstellingen na 2011, en stabilisatie en lichte stijging vanaf 2013 tot 2016.

Bij de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum af met 4% tussen 2009 en 2016. Dit is een lichte afname van 884 tentoonstellingen in 2009 naar 850 in 2016.

Het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum van niet-rijks gesubsidieerde musea die ook niet geregistreerd zijn, nam met 10% af. Van 188 tijdelijke tentoonstellingen in 2009 naar 170 tijdelijke tentoonstellingen in 2016. Tussen 2009 en 2011 nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum) af. Na 2011 nam het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea weer toe.

Tabel 4-3. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum				
Rijks gesubsidieerde musea (n=24)	9,1	-0,8	-2,9	3,3
Niet-rijks gesubsidieerde musea (n=236) ⁶⁶	-4,1	2,1	-0,5	-0,6
Niet-rijks gesubsidieerde musea (n=103) ⁶⁷	-8,5	4,2	1,2	-1,5
Musea totaal (n=363)	-3,1	2,0	-0,6	-0,2

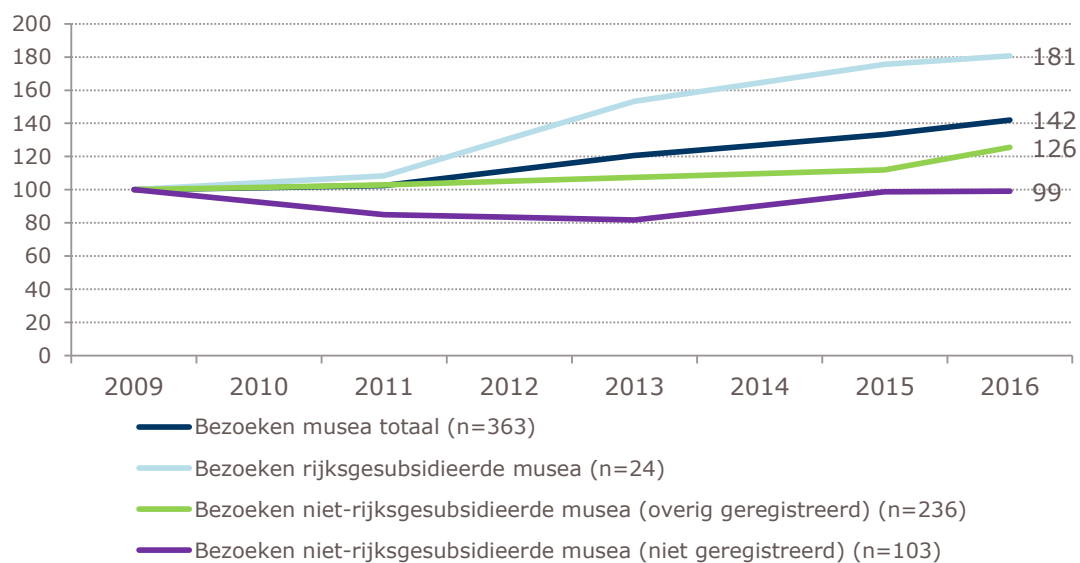
De hierboven besproken trend dat het aantal tijdelijke tentoonstellingen van musea enigszins is afgenomen in de periode 2009-2016 is een mogelijke indicatie dat het aanbod in de museale sector redelijk stabiel is gebleven. Echter is het voorstelbaar dat de ontwikkeling in het aantal tijdelijke tentoonstellingen dat musea organiseren beïnvloed wordt door andere factoren. Musea kunnen bijvoorbeeld de bewuste afweging hebben gemaakt om minder tijdelijke tentoonstellingen te organiseren, maar de tentoonstellingen die zij organiseren groter te maken en/of langer open te stellen voor publiek. Het tegenovergestelde is ook mogelijk. Het aantal tijdelijke tentoonstellingen is mogelijk geen goede indicator van het museum-aanbod in Nederland. Daarom kijken we ook de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan musea tussen 2009 en 2016.

4.3.2 Bezoek

In deze paragraaf bespreken we de ontwikkelingen in de bezoeken aan musea. Onderstaande figuur geeft de ontwikkeling van het totaal aantal bezoeken aan musea weer tussen 2009 en 2016.

⁶⁶ Overig geregistreerd.

⁶⁷ Niet-geregistreerd.

Figuur 4-2. Ontwikkeling bezoeken (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Op basis van Figuur 4-2 constateren we dat het aantal bezoeken aan musea tussen 2009 en 2016 is toegenomen met 42%, van 14,1 miljoen bezoeken (aan de 363 musea in het panel) naar 20,0 miljoen bezoeken. Dit is een gemiddelde jaarlijkse toename van 5,1% per jaar. Deze toename was sterker in de periode 2012-2016 dan in de jaren daarvoor (zie ook Tabel 4-4). Bij de interpretatie van deze figuur moet rekening gehouden worden met de heropening van het Rijksmuseum Amsterdam in 2013. Daarbij merken wij ook op dat de heropening van een dergelijk 'boegbeeld' de algehele belangstelling van het publiek voor musea vergroot en kan uitstralen op de hele sector.

Het aantal bezoeken nam sterker toe bij de rijks gesubsidieerde musea dan sectorbreed. Het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea is met 81% toegenomen in de periode 2009-2016. In 2009 trokken de rijks gesubsidieerde musea (24 in het panel) 5,1 miljoen bezoeken. In 2016 trokken zij 9,2 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea nam met gemiddeld 8,8% per jaar toe.

Het aantal bezoeken aan niet-rijks gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister (236 in het panel), nam tussen 2009 en 2016 met 26% toe, van 7,2 miljoen bezoeken naar 9,0 miljoen bezoeken.

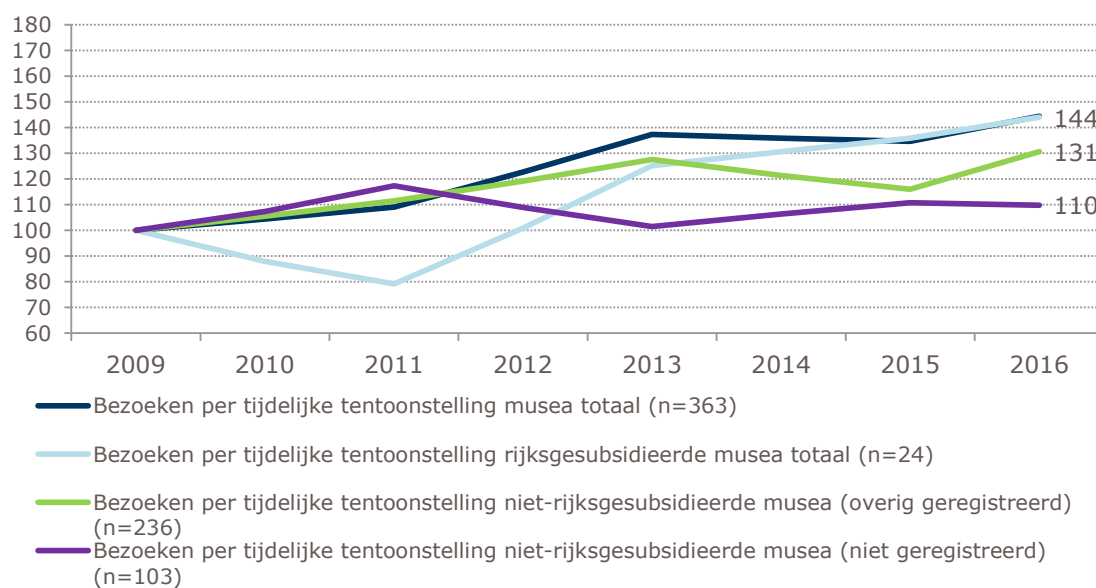
Het aantal bezoeken aan musea die niet zijn opgenomen in het Museumregister (103 in het panel) nam tussen 2009 en 2016 1% af, van 1,82 miljoen bezoeken naar 1,80 miljoen bezoeken. Tot 2013 nam het aantal bezoeken aan niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea af, met gemiddeld 5,9% per jaar. Na 2013 nam het aantal bezoeken weer toe, met 4,4% tussen 2013 en 2016.

Tabel 4-4. Gemiddelde jaarlijkse mutatie bezoeken (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Bezoeken				
Rijksgesubsidieerde musea (n=24)	9,4	8,4	2,9	8,8
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=236) ⁶⁸	1,7	4,5	12,1	3,3
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=103) ⁶⁹	-5,9	4,4	0,3	-0,1
Musea totaal (n=363)	3,7	6,2	6,6	5,1

Sectorbreed is het aantal bezoeken aan musea tussen 2009 en 2016 toegenomen. Deze toename geldt niet in dezelfde mate voor alle type musea. Bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea zijn sterker toegenomen dan het gemiddelde in de hele museumsector. Het aantal bezoeken aan niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2016 zelfs licht afgenomen.

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan musea per tijdelijke tentoonstelling in eigen museum zien. Hiermee geven we een beeld van de ontwikkeling van het aantal bezoeken gestandaardiseerd naar het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum dat musea in een jaar hadden. Bezoeken zijn namelijk afhankelijk van het aanbod.

Figuur 4-3. Ontwikkeling bezoeken per tijdelijke tentoonstelling (in eigen museum) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Tussen 2009 en 2016 nam het aantal bezoeken aan musea per tijdelijke tentoonstelling in eigen museum met 45% toe. Deze toename moet gezien worden in het licht van een licht

⁶⁸ Overig geregistreerd.

⁶⁹ Niet-geregistreerd.

afgenomen aantal tijdelijke tentoonstellingen (-2%) en een toegenomen aantal bezoeken (+42%) tussen 2009 en 2016. Hierdoor is het aantal bezoeken per tentoonstelling enigszins sterker toegenomen dan het aantal bezoeken. Gemiddeld nam het aantal bezoeken per tentoonstelling met 5,4% per jaar toe (zie Tabel 4-5).

Het aantal bezoeken per tentoonstelling bij de rijksgesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2016 ook met 44% toegenomen. Deze toename is even sterk als de toename sectorbreed. Dat is verwonderlijk gegeven het feit dat het aantal bezoeken aan rijsgesubsidieerde musea sterker toenam dan bezoeken aan de overige musea. Dit kan worden verklaard doordat het aantal tijdelijke tentoonstellingen bij de rijksgesubsidieerde musea tussen 2009 en 2016 minder sterk toenam (+26%) dan het aantal bezoeken (+81%), waardoor het aantal bezoeken per tijdelijke tentoonstelling minder sterk toenam dan de bezoeken. Gemiddeld nam het aantal bezoeken per tentoonstelling aan rijksgesubsidieerde musea met 5,3% per jaar toe. Deze toename was sterker in de periode 2012-2016 dan in de jaren daarvoor. In de periode 2009-2011 kende het aantal bezoeken per tentoonstelling aan rijksgesubsidieerde musea zelfs een daling.

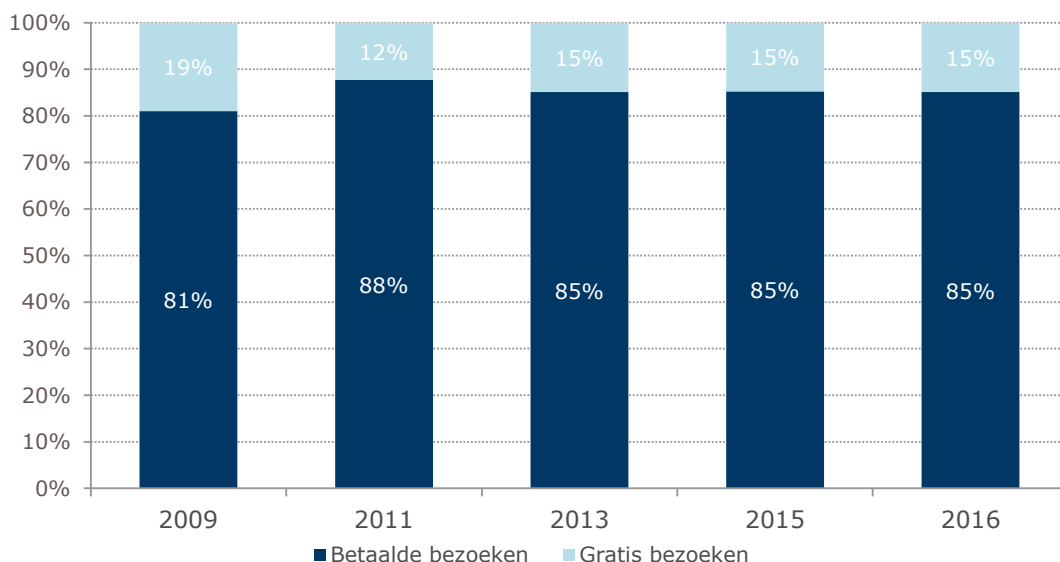
Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea nam tussen 2009 en 2016 met 31% toe. Ook deze toename moet gezien worden in het licht van een afgenomen aantal tijdelijke tentoonstellingen (-4%) en een toegenomen aantal bezoeken (+26%). Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan deze musea nam met gemiddeld 3,9% per jaar toe. Deze toename het sterkst tussen 2015 en 2016. Toen nam het aantal bezoeken per tentoonstelling met 12,6% toe (zie Tabel 4-5).

Het aantal bezoeken per tentoonstelling aan niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea nam tussen 2009 en 2016 met 10% toe. Voor deze musea geldt dat het aantal tijdelijke tentoonstellingen sterker is afgenomen dan de bezoeken, waardoor het aantal bezoeken per tentoonstelling toenam.

Tabel 4-5. Gemiddelde jaarlijkse mutatie bezoeken per tijdelijke tentoonstelling in eigen museum (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009- 2012	2012- 2016	2015- 2016	2009- 2016
Bezoeken per tentoonstelling (in eigen museum)				
Rijksgesubsidieerde musea (n=24)	0,3	9,3	6,0	5,3
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=236) ⁷⁰	6,0	2,3	12,6	3,9
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=103) ⁷¹	2,9	0,2	-0,9	1,3
Musea totaal (n=363)	7,1	4,1	7,2	5,4

De bezoeken aan musea bestaan uit betaalde en gratis bezoeken.⁷² De figuur hieronder laat de ontwikkeling van het aandeel betaalde en gratis bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea zien tussen 2009 en 2016.

Figuur 4-4. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museumkaartbezoeken) en gratis bezoeken, rijksgesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)

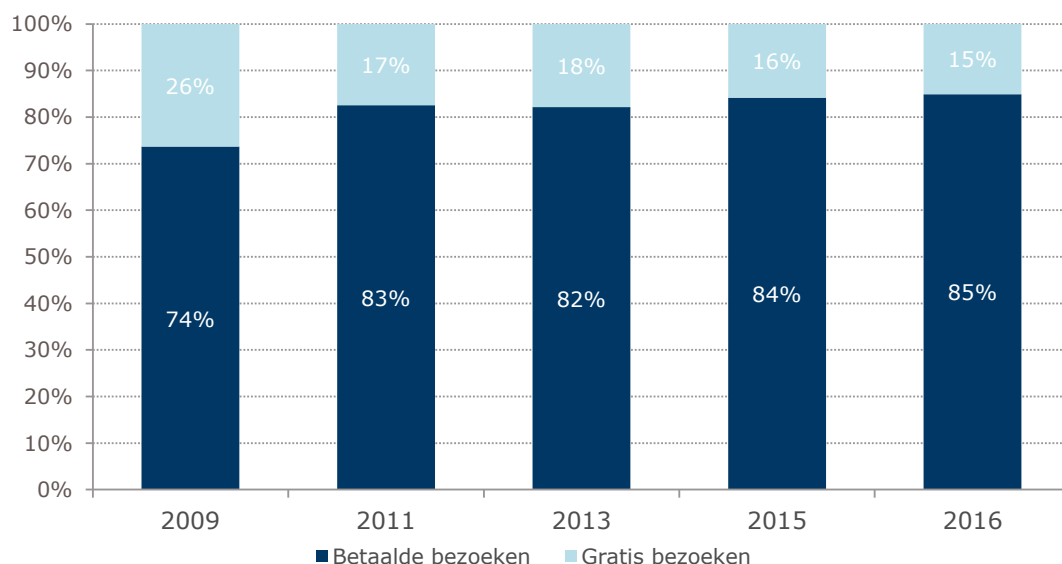
⁷⁰ Overig geregistreerd.

⁷¹ Niet-geregistreerd.

⁷² Betaalde bezoeken zijn alle museumbezoeken in een jaar tegen voltarief, reductietarief en bezoeken met een Museumkaart. Gratis bezoeken zijn bijvoorbeeld bezoeken van kinderen die gratis het museum mogen bezoeken of gratis bezoeken tijdens promotionele activiteiten. Bezoekers die een museum bezoeken met een vriendenpas of iets soortgelijks, vallen onder bezoeken tegen gereduceerd tarief.

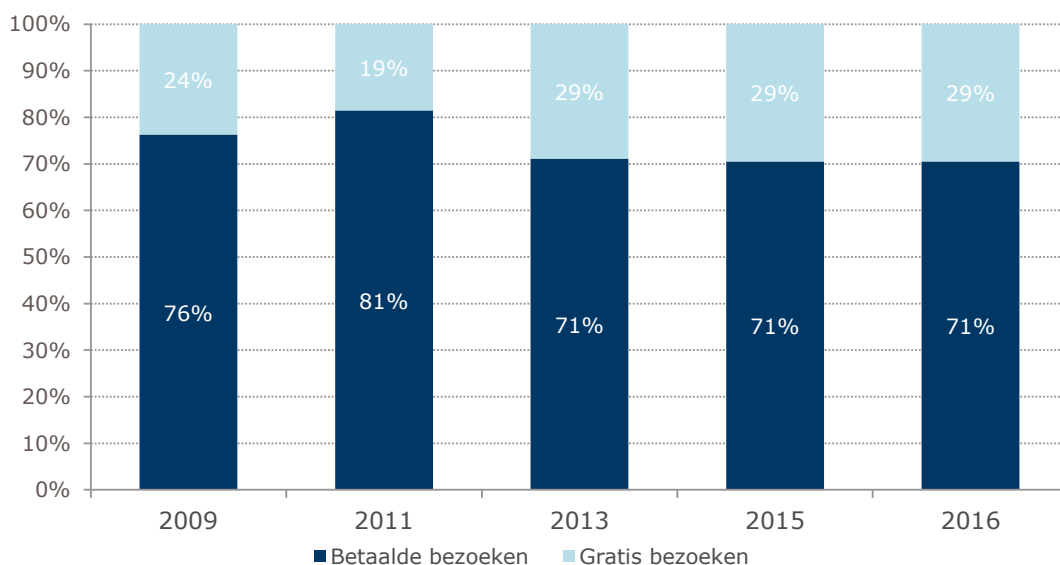
Het overgrote deel van de bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea zijn betaalde bezoeken. In 2011 is het aandeel betaalde bezoeken toegenomen ten opzichte van 2009. Na 2011 is de verhouding tussen betaalde en gratis bezoeken vrijwel stabiel. In 2009 hadden de rijks- gesubsidieerde musea 4,1 miljoen betaalde bezoeken en 965 duizend gratis bezoeken. In 2016 hadden zij 7,8 miljoen betaalde bezoeken en bijna 1,4 miljoen gratis bezoeken.

Figuur 4-5 laat de ontwikkeling van het aandeel betaalde en gratis bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan niet-rijksgesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumre- gister zien tussen 2009 en 2016.

Figuur 4-5. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museum- kaartbezoeken) en gratis bezoeken, niet-rijksgesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)

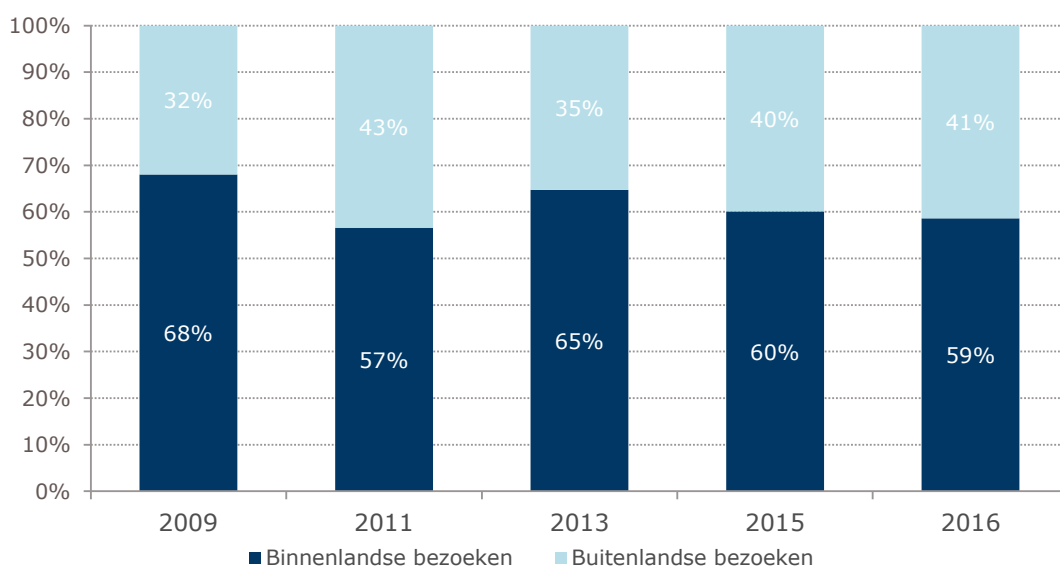
De overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea hadden ten opzichte van de rijks- gesubsidieerde musea minder betaalde bezoeken. In 2009 waren 74% van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea betaald, ten opzichte van 81% van de bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea. In 2011 neemt het aandeel betaalde bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea toe tot 83%. In de jaren daarna is dit aandeel vrijwel stabiel. In 2009 hadden de overig geregistreerde niet-rijksgesubsidi- eerde musea 5,3 miljoen betaalde bezoeken en 1,9 miljoen gratis bezoeken. In 2016 hadden deze musea 7,7 miljoen betaalde bezoeken en 1,4 miljoen gratis bezoeken.

Figuur 4-6. Ontwikkeling van het aandeel betaalde (incl. bezoeken tegen reductietarief en museumkaartbezoeken) en gratis bezoeken, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)

Het aandeel betaalde bezoeken in het totaal aantal bezoeken aan niet-rijks gesubsidieerde musea die niet zijn opgenomen in het Museumregister nam toe van 2009 op 2011 en nam daarna af tot 71% in 2016. In 2009 hadden deze musea 1,4 miljoen betaalde bezoeken (76% van het totaal aantal bezoeken van deze musea). In 2016 hadden deze musea nog 1,3 miljoen bezoeken (71% van het totaal). Het aandeel gratis bezoeken nam navenant toe, van 430 duizend gratis bezoeken in 2009 naar 530 duizend gratis bezoeken in 2016.

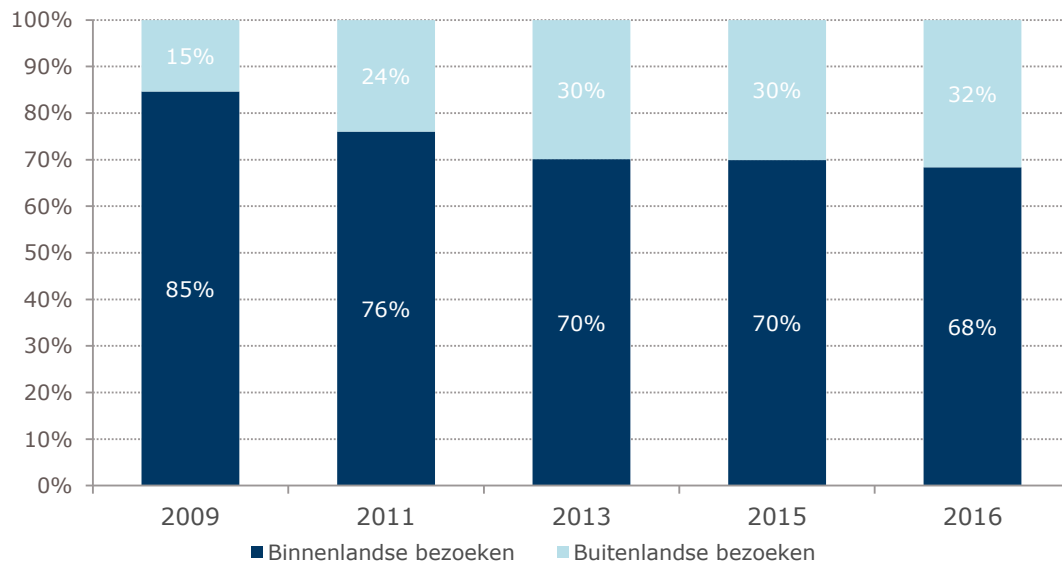
Musea trekken zowel bezoekers uit eigen land als uit het buitenland. In de figuur hieronder is de ontwikkeling van bezoeken aan rijks gesubsidieerde musea weergegeven, opgesplitst naar bezoeken vanuit eigen land en het buitenland.

Figuur 4-7. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)

Meer dan de helft van de bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea zijn bezoeken vanuit eigen land. Wel is het aandeel bezoeken vanuit het buitenland gestegen tussen 2009 en 2016. In 2016 is dit aandeel 41%. In 2009 hadden rijksgesubsidieerde musea 3,5 miljoen bezoeken vanuit eigen land en 1,6 miljoen bezoeken vanuit het buitenland. In 2016 hadden deze musea 5,4 miljoen bezoeken uit eigen land en 3,6 miljoen bezoeken uit het buitenland.

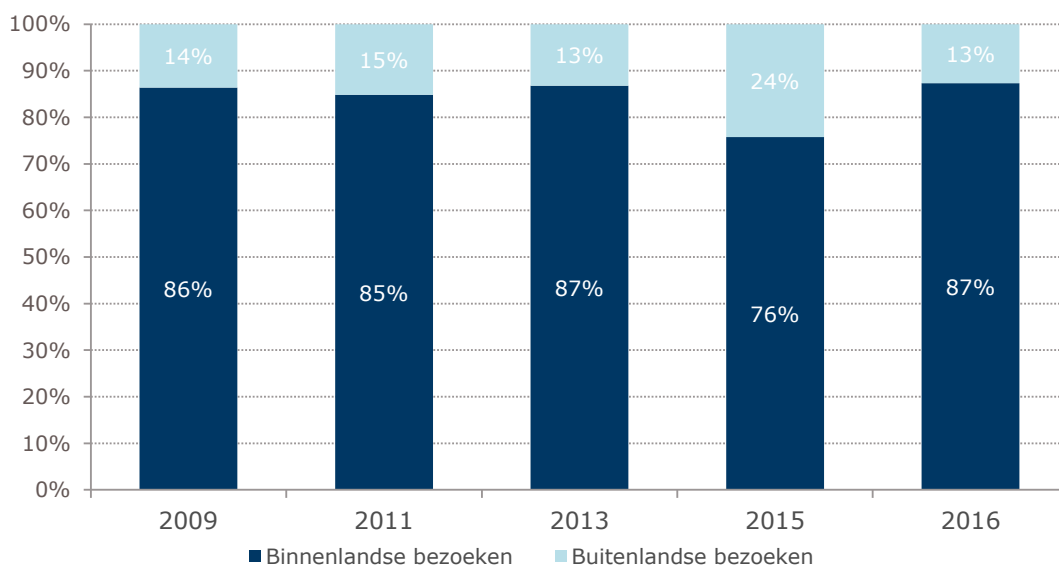
Figuur 4-8 laat de ontwikkeling van bezoeken uitgesplitst naar binnen- en buitenlandse bezoeken zien voor niet-rijksgesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister.

Figuur 4-8. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, niet-rijksgesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)

Het overgrote deel van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea zijn van bezoekers uit eigen land. Wel zien we een stijgend aandeel bezoeken uit het buitenland tussen 2009 en 2016. In 2009 waren 15% van de bezoeken aan overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea bezoeken vanuit het buitenland. In 2016 is dit aandeel gegroeid tot 32% van het totaal aantal bezoeken. In 2009 hadden deze musea 6,1 miljoen bezoeken uit eigen land en 1,1 miljoen bezoeken uit het buitenland. In 2016 hadden zij 6,2 miljoen bezoeken uit eigen land en 2,9 miljoen bezoeken uit het buitenland.

Figuur 4-9 laat de ontwikkeling van bezoeken uitgesplitst naar binnen- en buitenlandse bezoeken zien voor niet-rijksgesubsidieerde musea die ook niet zijn opgenomen in het Museumregister.

Figuur 4-9. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)

Niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea trekken overwegend bezoeken uit eigen land. Dit beeld verandert echter na 2013. In 2016 waren voor deze musea 24% van het totaal aantal bezoeken, bezoeken uit het buitenland, waar dit aandeel in 2009 14% was. In 2016 zien we echter weer een toename van het aandeel binnenlandse bezoeken, ten koste van het aandeel buitenlandse bezoeken. In 2009 hadden deze musea 1,6 miljoen bezoeken uit eigen land en 250 duizend bezoeken uit het buitenland. In 2016 hadden zij 1,6 miljoen bezoeken uit eigen land en 230 duizend bezoeken uit het buitenland.

Voor zowel de rijks gesubsidieerde als de niet-rijks gesubsidieerde musea (uitgezonderd niet-rijks gesubsidieerde niet-geregistreerde musea) geldt dat tussen 2009 en 2016 het aandeel bezoeken van bezoekers uit het buitenland in het totaal aantal bezoeken is gegroeid. Voor de rijks gesubsidieerde musea is dit aandeel tussen 2009 en 2016 met 9 procentpunt toegenomen. Voor de niet-rijks gesubsidieerde overig geregistreerde musea geldt dat dit aandeel met 17 procentpunt is toegenomen. Met aandeel buitenlandse bezoeken is bij de niet-rijks gesubsidieerde niet-geregistreerde musea met 1 procentpunt afgenomen in 2016 ten opzichte van 2009.

4.3.3 Financieringsmix

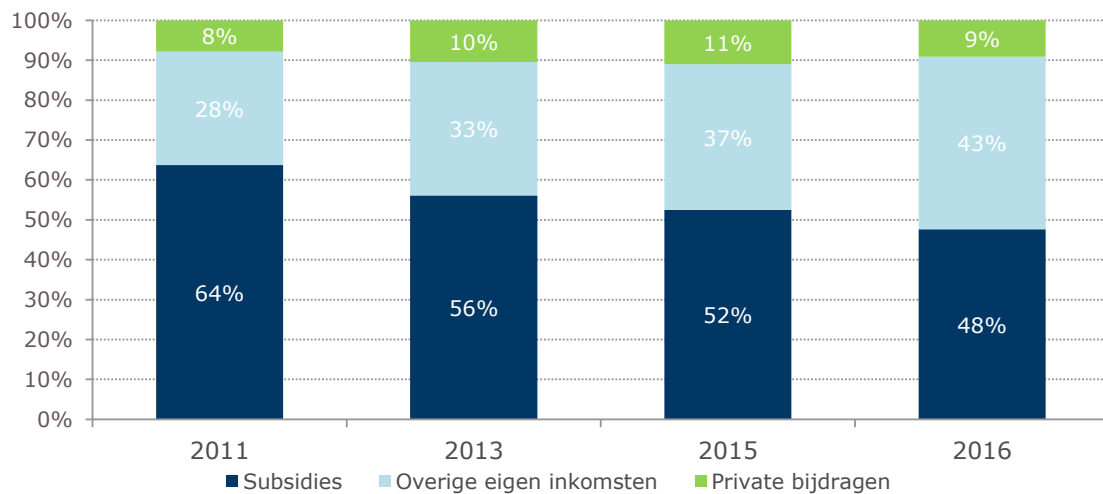
In deze paragraaf presenteren we de ontwikkeling van de verschillende inkomsten van musea. De inkomsten splitsen wij op naar subsidies, overige eigen inkomsten en private bijdragen. Subsidies omvatten subsidies van het Rijk, provincies, gemeenten, loonsubsidies en overige inkomsten uit publieke middelen.^{73,74} Overige eigen inkomsten zijn de publieksinkomsten, sponsorinkomsten en andere eigen inkomsten.⁷⁵ De private bijdragen bestaan

⁷³ Onder overig inkomsten uit publieke middelen vallen onder andere inkomsten uit overige overheidsfondsen en Europese projecten.

⁷⁴ In deze definitie worden structurele en incidentele subsidies samengenomen. Een opsplitsing is op basis van de voorhanden zijnde gegevens niet mogelijk.

⁷⁵ Hieronder vallen opbrengsten van lezingen, rondleidingen, kinderactiviteiten, cursussen, speciale evenementen, verhuur van roerende of onroerende goederen, verpachting, opbrengsten uit bruikleenverkeer en verkoop van museumstukken.

uit bijdragen en giften van vriendenverenigingen, bedrijven (geen sponsoring) en private fondsen.⁷⁶ Hieronder is de ontwikkeling van de inkomsten van musea weergegeven van 2011 tot en met 2016.

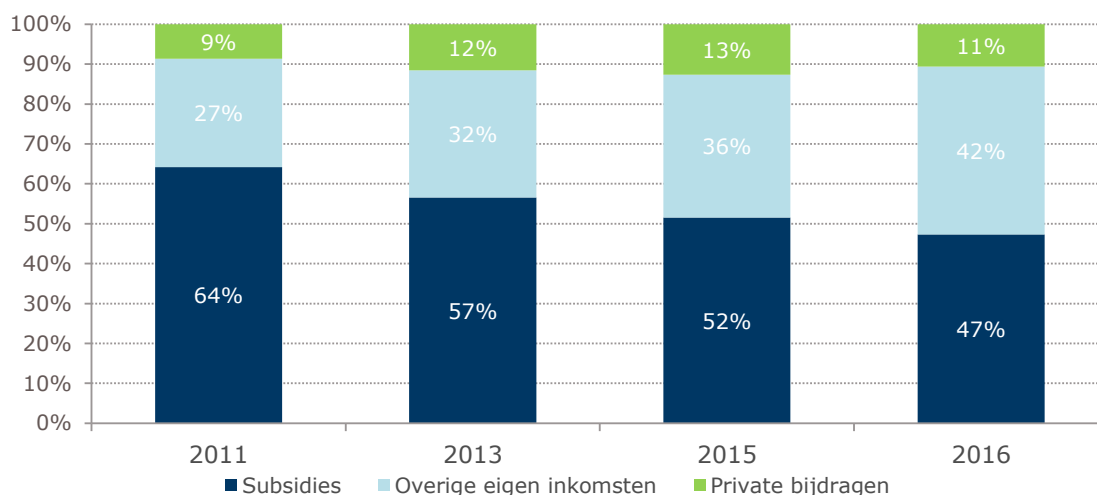
Figuur 4-10. Financieringsmix musea totaal (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=363)⁷⁷

Subsidies maken het grootste deel uit van de inkomsten van musea. Het aandeel subsidies is wel trendmatig afgenomen in 2016 ten opzichte van 2011. In deze periode is het aandeel overige eigen inkomsten en het aandeel private bijdragen in de totale inkomsten van musea toegenomen. Tot opzichte van 2015 zien we in 2016 weer een afname van het aandeel private bijdragen in de totale inkomsten van musea.

Hieronder is de ontwikkeling van de inkomsten van rijks gesubsidieerde musea weergegeven van 2011 tot en met 2016.

⁷⁶ Bijvoorbeeld VSB, Prins Bernard Cultuurfonds, fondsen op naam, goede doelen loterijen.

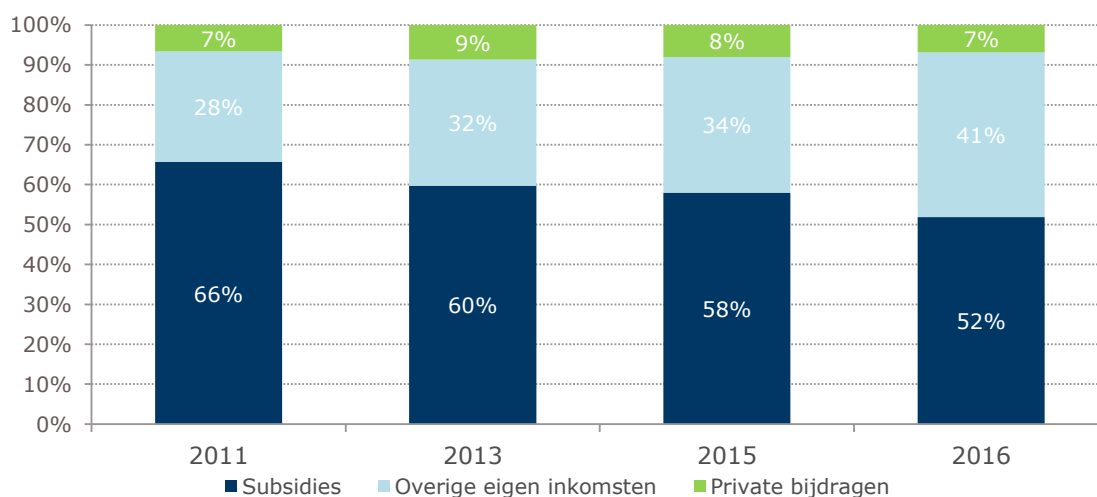
⁷⁷ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

Figuur 4-11. Financieringsmix rijks gesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)⁷⁸

Subsidies maken het grootste deel uit van de inkomsten van rijks gesubsidieerde musea. Het aandeel subsidies in de totale inkomsten nam tussen 2011 en 2016 wel trendmatig af, van 64% naar 47%. Het aandeel overige eigen inkomsten in de totale inkomsten van rijks gesubsidieerde musea is in deze periode gestegen van 27% naar 42%. Ook het aandeel private bijdragen is toegenomen. Van 9% van de totale inkomsten in 2011 naar een aandeel van 11% in 2016. Tot opzichte van 2015 zien we in 2016 een afname van het aandeel private bijdragen in de totale inkomsten van rijks gesubsidieerde musea.

Figuur 4-12 laat de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van in het Museumregister opgenomen niet-rijks gesubsidieerde musea zien tussen 2011 en 2016.

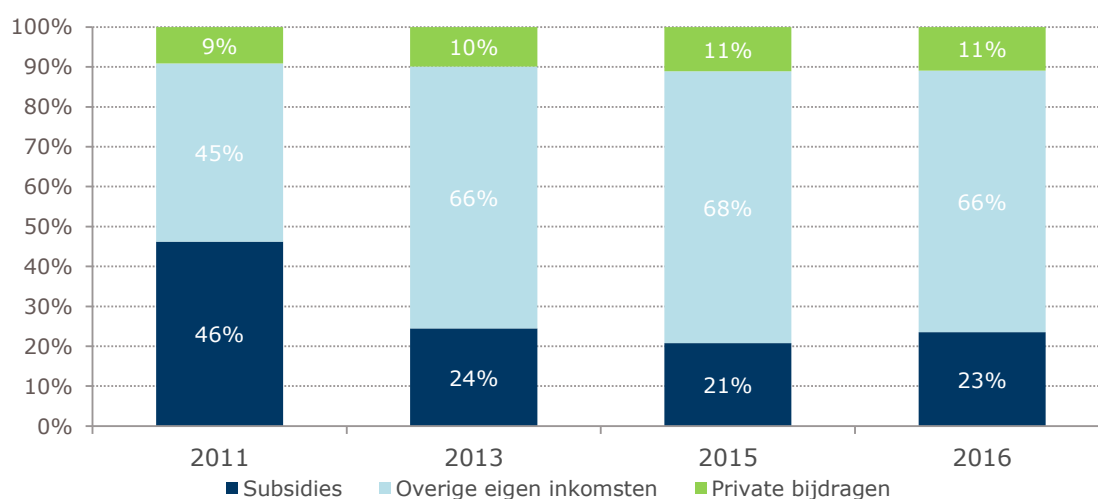

⁷⁸ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

Figuur 4-12. Financieringsmix niet-rijksge subsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS, bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)⁷⁹

Rijksge subsidieerde en overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea zijn vergelijkbaar qua verdeling van de inkomsten naar subsidies, overige eigen inkomsten en private bijdragen. Subsidies maken ook het grootste deel uit van de inkomsten van overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea. Dit aandeel nam in de periode 2011-2016 trendmatig af, van 66% naar 52%. Het aandeel overige eigen inkomsten in de totale inkomsten van overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea nam toe in deze periode, van 28% naar 41%. Het aandeel inkomsten uit private bijdragen in de totale inkomsten blijft tussen 2011 en 2016 redelijk stabiel. We zien een lichte stijging van dit aandeel van 7% in 2011 naar een aandeel van 9% in 2013 en 8% 2015. In 2016 maken private bijdragen weer 7% uit van de totale inkomsten van deze musea.

Hieronder is de ontwikkeling van de inkomstenbronnen van niet geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea tussen 2011 en 2016 weergegeven.

Figuur 4-13. Financieringsmix niet-rijksge subsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS, bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)⁸⁰

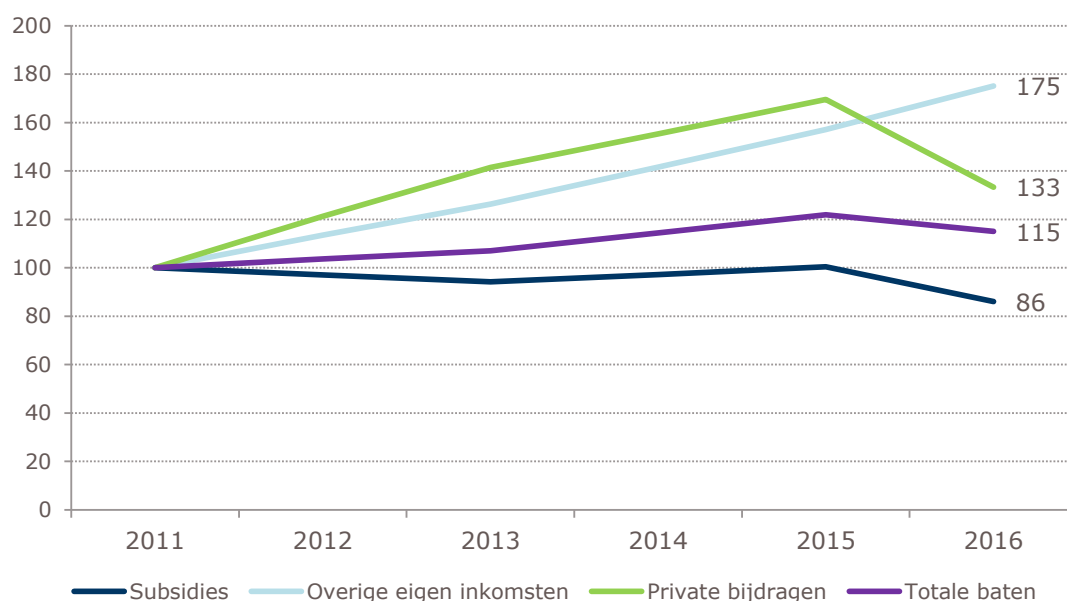
De niet-geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea laten wat betreft de inkomstenverdeling een ander beeld zien dan de overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde en de rijksge subsidieerde musea. Het aandeel subsidie-inkomsten in het totaal inkomen van niet-geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea is minder groot vergeleken met de andere musea. Dit aandeel is tevens afgenomen tussen 2011 en 2016, van 46% naar 23%. Het aandeel overige eigen inkomsten is relatief gezien groot vergeleken met andere musea. Dit aandeel is tevens toegenomen tussen 2011 en 2016, van 45% naar 66%. Het aandeel inkomsten uit private bijdragen is ongeveer vergelijkbaar met het aandeel inkomsten uit private bijdragen van andere musea.

⁷⁹ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

⁸⁰ 2009 is hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor dit jaar niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

De ontwikkeling van de financieringsmix van musea – zowel rijks gesubsidieerde als niet-rijks gesubsidieerde musea – wordt gekenmerkt door een slinkend aandeel subsidie-inkomsten en een groeiend aandeel overige eigen inkomsten in de totale inkomsten. Deze ontwikkeling is trendmatig te noemen. De omvang en de mate waarin deze aandelen veranderen verschilt per type museum. De rijks gesubsidieerde musea en de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn qua financieringsmix redelijk vergelijkbaar.

Hieronder wordt de ontwikkeling van de inkomsten van musea weergegeven, uitgesplitst naar subsidies, overige eigen inkomsten en private bijdragen. De inkomsten zijn gecorrigeerd voor de inflatie. We kunnen daardoor spreken van de reële ontwikkeling van inkomsten van de musea in het panel. We zullen bij de bespreking van de trendontwikkelingen per inkomstensoort de absolute bedragen opnemen voor 2016. Dit geeft de lezer een indicatie van de omvang van deze inkomstensoort en kan de ontwikkeling in perspectief zetten.

Figuur 4-14. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, musea totaal (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=363)⁸¹

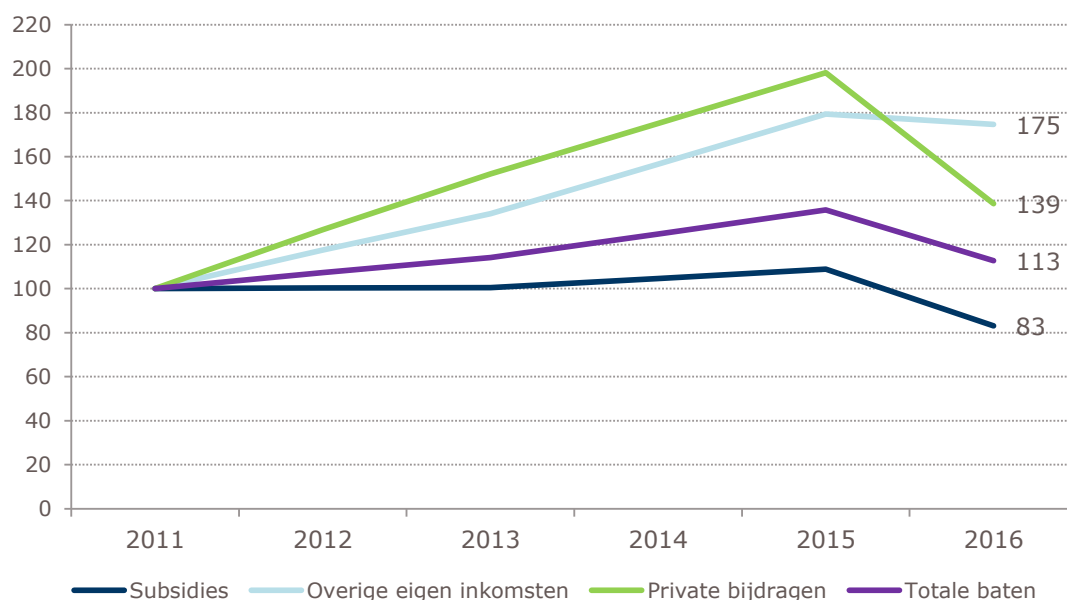
De reële totale baten van musea zijn tussen 2011 en 2016 met 15% toegenomen. Dit is een gemiddelde jaarlijkse toename van 2,8%. In 2016 bedroegen de totale baten van deze musea € 634 miljoen. Tussen 2011 en 2015 zijn de reële subsidie-inkomsten van musea met nagenoeg gelijk gebleven. In 2016, ten opzichte van 2015 zijn deze inkomsten 14% afgenomen. In 2016 bedroegen de inkomsten uit subsidies van musea € 302 miljoen. In deze periode zijn de reële overige eigen inkomsten met 75% toegenomen. In 2016 bedroegen de totale overige eigen inkomsten van musea € 274 miljoen. De reële private bijdragen zijn tussen 2011 en 2016 ook toegenomen, met 33%. Private bijdragen maken echter maar een klein deel van de totale inkomsten van musea uit (9% van het totaal in 2016). In 2016 bedroegen de private bijdragen € 58 miljoen.

⁸¹ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

Tabel 4-6. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, musea totaal (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=363)

Mutatie in % per jaar	2012-2016	2015-2016	2011-2016
Inkomstenbronnen			
Subsidies	-3,0	-14,3	-3,0
Overige eigen inkomsten	11,4	11,4	11,9
Private bijdragen	2,4	-21,3	5,9
Totale baten	2,6	-5,7	2,8

Hieronder is de ontwikkeling van de reële inkomsten van rijksge subsidieerde musea tussen 2011 en 2016 weergegeven.

Figuur 4-15. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, rijksge subsidieerde musea (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)⁸²

De reële totale baten van rijksge subsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 13% toegenomen. De totale baten namen met gemiddeld 2,4% per jaar toe (zie Tabel 4-7). Ten opzichte van 2015 zijn in 2016 de totale baten van rijksge subsidieerde musea 23% afgenomen. In 2016 bedroegen de totale baten € 342 miljoen. De reële inkomsten uit subsidies namen in deze periode af met 17% (gemiddeld 3,6% per jaar). Tot en met 2015 namen de subsidie-inkomsten toe. Tussen 2015 en 2016 zijn deze inkomsten 26% afgenomen. In 2016 bedroegen de inkomsten uit subsidies voor rijksge subsidieerde musea € 162 miljoen. De rijkssubsidie – de zogeheten BIS subsidie – maakt voor deze musea ongeveer 95% van de totale subsidie uit. De BIS subsidie die de rijksge subsidieerde musea in de periode 2013-

⁸² 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

2016 ontvangen wordt voor vier jaar vastgesteld en wijzigt tussendoor niet. In 2016 lijkt er echter sprake te zijn van een afname. Dit komt omdat de musea in dat jaar de teveel ontvangen subsidie voor huisvesting hebben moeten terugbetalen.⁸³

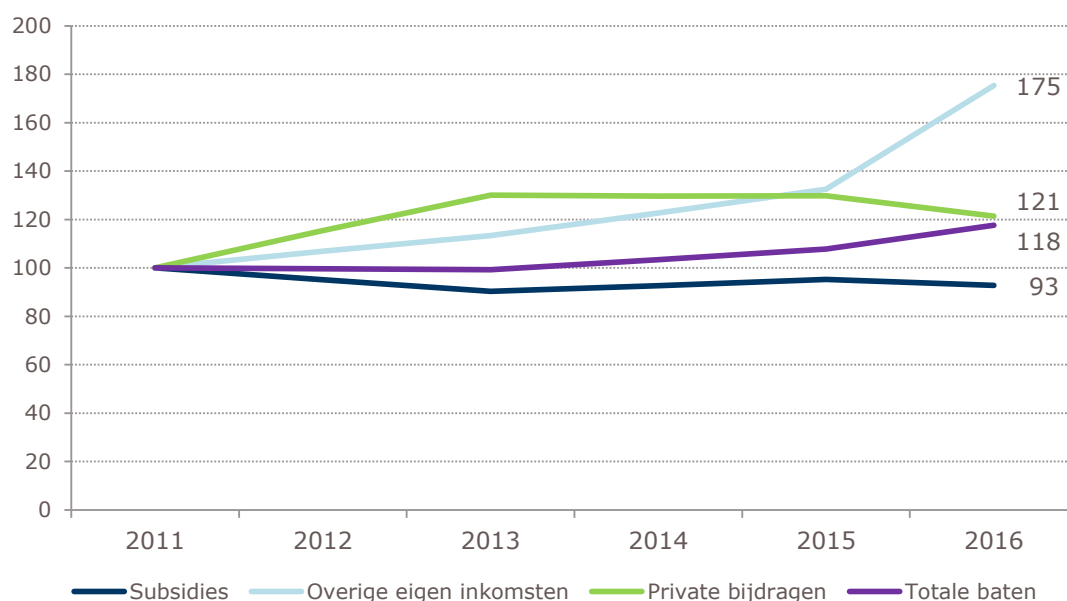
De reële overige eigen inkomsten van rijksgesubsidieerde musea namen tussen 2011 en 2016 met 75% toe (gemiddeld met 11,8% per jaar). In 2016 bedroegen de overige eigen inkomsten € 144 miljoen. De reële private bijdragen zijn met 39% gestegen tussen 2011 en 2016. Tussen 2011 en 2015 waren de reële private bijdragen zelfs met 98% toegenomen. Tussen 2015 en 2016 zijn deze bijdragen echter weer afgenomen. In 2016 bedroegen de inkomsten uit private bijdragen € 58 miljoen.

Tabel 4-7. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, rijksgesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)

Mutatie in % per jaar	2012-2016	2015-2016	2011-2016
Inkomstenbronnen			
Subsidies	-4,6	-23,7	-3,6
Overige eigen inkomsten	10,4	-2,6	11,8
Private bijdragen	2,2	-30,1	6,7
Totale baten	1,2	-17,0	2,4

Figuur 4-16 laat de ontwikkeling van de inkomsten (subsidies, overige eigen inkomsten en private bijdragen) van niet-rijksgesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister zien tussen 2011 en 2016.

⁸³ Het rijksvastgoedbedrijf heeft met ingang van 2013 de huren voor de musea verlaagt. Dit is niet direct gecorrigeerd in de huisvestingssubsidie die de rijksgesubsidieerde musea krijgen. Met de musea is afgesproken dat ze de teveel ontvangen subsidie apart zetten en dit bedrag in 2016 terugbetalen. Een deel van de rijksgesubsidieerde musea heeft dit bedrag in de jaarrekening van 2016 afgetrokken van de totaal ontvangen subsidie. Hierdoor is de afname in de totale subsidie die de figuur laat zien vertekend.

Figuur 4-16. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)⁸⁴

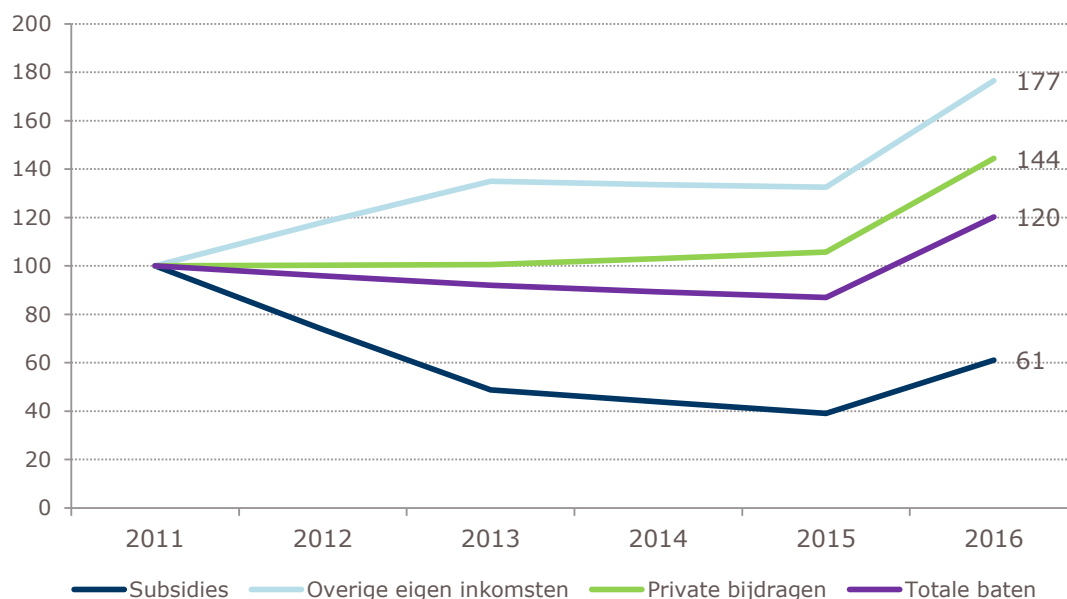
De reële totale baten van overig geregistreeerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 18% toegenomen. In 2016 bedroegen de totale inkomsten van deze musea € 252 miljoen. De reële inkomsten uit subsidies zijn in deze periode met 7% afgenomen. Gemiddeld namen de reële subsidie-inkomsten met 1,5% per jaar af (zie Tabel 4-8). In 2016 bedroegen de inkomsten uit subsidies van deze musea € 131 miljoen. De reële overige eigen inkomsten namen tussen 2011 en 2016 met 75% toe (gemiddeld 11,9% per jaar). Met name tussen 2015 en 2016 zijn de reële overige eigen inkomsten sterk toegenomen. In 2016 hadden deze musea € 104 miljoen inkomsten uit overige eigen inkomsten. De reële private bijdragen namen met 21% toe tussen 2011 en 2016 (gemiddeld 4,0% per jaar). In 2016 bedroegen de private bijdragen € 17,3 miljoen.

Tabel 4-8. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)

Mutatie in % per jaar	2012-2016	2015-2016	2011-2016
Inkomstenbronnen			
Subsidies	-0,6	-2,6	-1,5
Overige eigen inkomsten	13,2	32,4	11,9
Private bijdragen	1,3	-6,5	4,0
Totale baten	4,2	9,0	3,3

Hieronder wordt de ontwikkeling van de reële inkomstenbronnen van niet-rijks gesubsidieerde musea die ook niet zijn opgenomen in het Museumregister weergegeven.

⁸⁴ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

Figuur 4-17. Ontwikkeling reële inkomstenbronnen, niet-rijks gesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)⁸⁵

De reële totale baten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 20% toegenomen. De toename is te danken aan de sterke stijging van de inkomsten tussen 2015 en 2016. In 2016 bedroegen de totale inkomsten van deze musea € 39 miljoen. De inkomsten uit subsidies zijn het sterkst afgenomen. Tussen 2011 en 2016 namen deze met 39% af. In 2016 bedroegen de subsidie-inkomsten € 9,3 miljoen. De overige eigen inkomsten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 77% toegenomen. Deze toename was het sterkst tussen 2015 en 2016. In 2016 bedroegen de overige eigen inkomsten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea € 25,9 miljoen. De inkomsten uit private bijdragen van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 44% toegenomen. Wederom was de toename het sterkst tussen 2015 en 2016. In 2016 bedroegen de private bijdragen van deze musea € 4,3 miljoen.

⁸⁵ 2009 en 20110 zijn hier buiten beschouwing gelaten omdat het voor deze jaren niet mogelijk is om de juiste uitsplitsing van een deel van de inkomsten van musea te maken naar Overige eigen inkomsten of Private bijdragen.

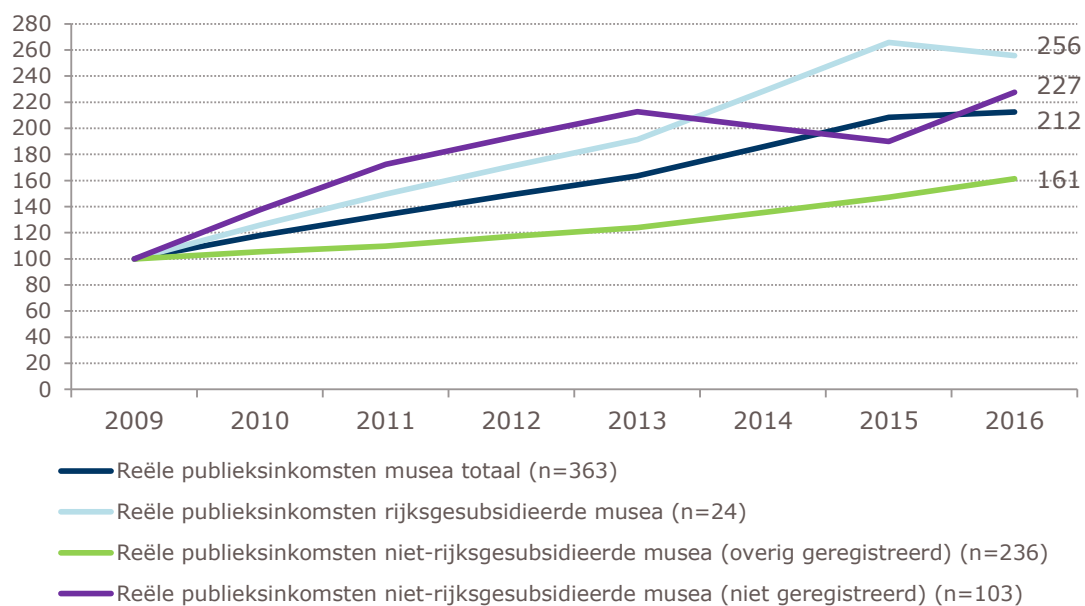
Tabel 4-9. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële inkomstenbronnen, niet-rijksge subsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)

Mutatie in % per jaar	2012-2016	2015-2016	2011-2016
Inkomstenbronnen			
Subsidies	-4,6	56,3	-9,4
Overige eigen inkomsten	10,6	33,2	12,0
Private bijdragen	9,6	36,6	7,6
Totale baten	5,8	38,3	3,8

De totale inkomsten van rijksge subsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 toegenomen. Hetzelfde geldt voor de inkomsten van niet-rijksge subsidieerde musea die aangesloten zijn bij de Museumvereniging. De toename is wel minder sterk. De totale inkomsten van niet-rijksge subsidieerde musea die ook niet zijn aangesloten bij de Museumvereniging zijn ook toegenomen. We zien een samenhang tussen de ontwikkeling van de bezoeken en de baten. Zowel de bezoeken als de baten namen het sterkst toe bij rijksge subsidieerde musea. Toenemende bezoeken hebben een direct positief effect op de overige eigen inkomsten. Deze nemen toe omdat de publieksinkomsten toenemen. Echter, we zien dat het aandeel overige eigen inkomsten in de totale financieringsmix beperkt toenam, al zien we wel een sterke toename tussen 2015 en 2016 bij de niet rijksge subsidieerde musea. Naast een direct positief effect van toenemende bezoeken op de publieksinkomsten, is het voorstelbaar dat een toenemend aantal bezoeken ook een positieve invloed heeft op de subsidiabiliteit van musea en de mate waarin musea er in slagen private bijdragen te verkrijgen. Daarbij merken wij op dat bezoeken slechts één van de factoren is die van invloed is op de inkomsten van musea.

Onderdeel van de overige eigen inkomsten van musea zijn dus de publieksinkomsten.⁸⁶ De figuur hieronder geeft de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten van musea weer tussen 2009 en 2016 (ook uitgesplitst naar rijks- en overig en niet geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea).

⁸⁶ Publieksinkomsten zijn de totale inkomsten uit entree (vol- en reductietarief) en vergoedingen voor de Museumkaart.

Figuur 4-18. Ontwikkeling reële publieksinkomsten (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

De reële publieksinkomsten van musea zijn tussen 2009 en 2016 met 112% toegenomen. De reële publieksinkomsten stegen sneller dan de totale reële inkomsten van musea. Gemiddeld namen de reële publieksinkomsten van musea met 11,4% per jaar toe (zie Tabel 4-10). In 2016 bedroegen de publieksinkomsten van musea € 141,6 miljoen.

De reële publieksinkomsten namen het sterkst toe bij de rijksge subsidieerde musea. Tussen 2009 en 2016 namen de reële publieksinkomsten van rijksge subsidieerde musea met 156% toe. Dit is een gemiddelde jaarlijkse stijging van 14,3%. In 2016 bedroegen de publieksinkomsten van rijksge subsidieerde musea € 83,7 miljoen.

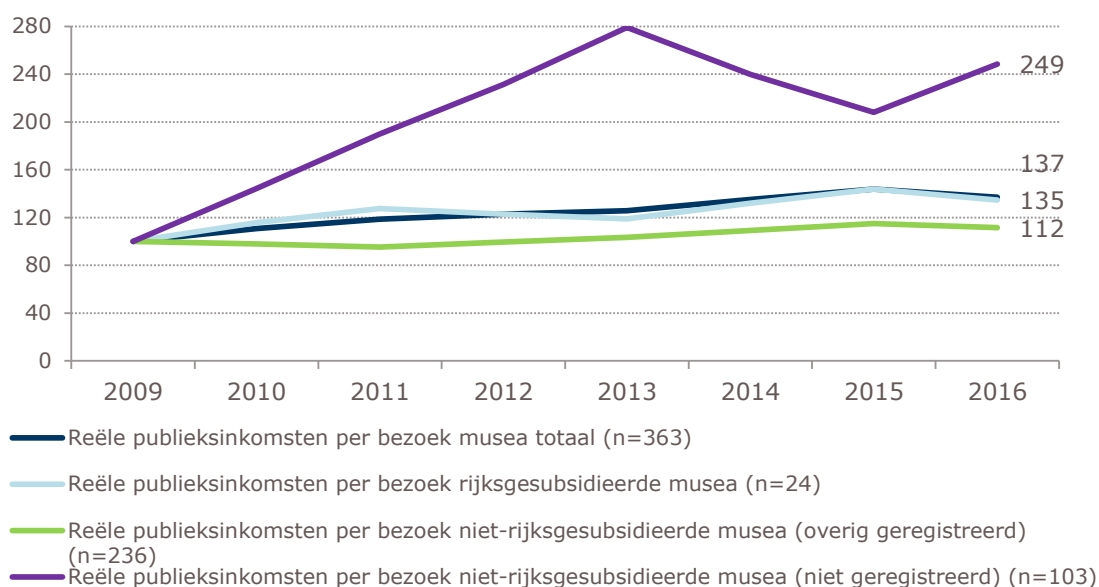
De reële publieksinkomsten van overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea namen tussen 2009 en 2016 met 61% toe. Dit is een gemiddelde jaarlijkse stijging van 7,1%. In 2016 hadden overig geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea € 47,0 miljoen publieksinkomsten.

De reële publieksinkomsten van niet geregistreerde niet-rijksge subsidieerde musea namen tot 2013 toe. Na 2013 namen deze weer af, maar tussen 2015 en 2016 zijn deze weer toegenomen. Tussen 2009 en 2016 namen de reële publieksinkomsten met 127% toe. In 2016 bedroegen de publieksinkomsten voor deze musea € 10,9 miljoen.

Tabel 4-10. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële publieksinkomsten (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Reële publieksinkomsten				
Rijksgesubsidieerde musea (n=24)	19,6	10,6	-3,8	14,3
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=236) ⁸⁷	5,4	8,4	9,7	7,1
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=103) ⁸⁸	24,5	4,2	19,7	12,5
Musea totaal (n=363)	14,2	9,3	1,9	11,4

De publieksinkomsten van musea zijn afhankelijk van het betalende publiek, c.q. het aantal betaalde bezoeken dat zij trekken. Hieronder is de ontwikkeling van de reële publieksinkomsten per betaald bezoek weergegeven.

Figuur 4-19. Ontwikkeling reële publieksinkomsten per betaald bezoek (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Gestandaardiseerd naar het aantal bezoeken, groeiden de reële publieksinkomsten van musea met 37%. De reële publieksinkomsten per betaald bezoek namen tussen 2009 en 2012 sterker toe dan in de vier jaar daarna (zie Tabel 4-11). Gemiddeld namen de reële publieksinkomsten per betaald bezoek sectorbreed met 4,6% per jaar toe. De publieksinkomsten per betaald bezoek kunnen gezien worden als een benadering van de gemiddelde entreeprijs van musea. Gemiddeld was de entreeprijs voor musea € 8,44 in 2016.

⁸⁷ Overig geregistreerd.

⁸⁸ Niet-geregistreerd.

De reële publieksinkomsten per bezoek namen bij de rijksgesubsidieerde musea tussen 2009 en 2016 met 35% toe. Gemiddeld stegen de reële inkomsten per bezoek bij de rijksgesubsidieerde musea met 4,3% per jaar. Wederom geldt dat tussen 2009 en 2012 de inkomsten per bezoek sterker toenamen dan in de periode 2012-2016. De gemiddelde entreprijs voor rijksgesubsidieerde musea was € 10,69 in 2016.

De reële publieksinkomsten per bezoek namen bij de overig geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea toe met 12%. De gemiddelde entreprijs voor deze musea was € 6,12 in 2016.

De reële publieksinkomsten per bezoek van niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2013 met 179% toe. De inkomsten per bezoek stegen tot 2013 en namen daarna af. Tussen 2015 en 2016 zijn de inkomsten per bezoek weer toegenomen. In de periode 2009-2016 namen de inkomsten per bezoek van deze musea met gemiddeld 149% toe. De gemiddelde entreprijs voor deze musea was € 8,55 in 2016. De gemiddeld entreprijs bij niet geregistreerde niet-rijksgesubsidieerde musea nam het sterkst toe tussen 2009 en 2016 vergeleken met andere musea.

Tabel 4-11. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële publieksinkomsten per bezoek (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009- 2012	2012- 2016	2015- 2016	2009- 2016
Reële publieksinkomsten per bezoek				
Rijksgesubsidieerde musea (n=24)	7,1	2,3	-6,3	4,3
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=236) ⁸⁹	-0,1	2,9	-3,0	1,6
Niet-rijksgesubsidieerde musea (n=103) ⁹⁰	32,3	1,8	19,4	13,9
Musea totaal (n=363)	7,1	2,8	-4,8	4,6

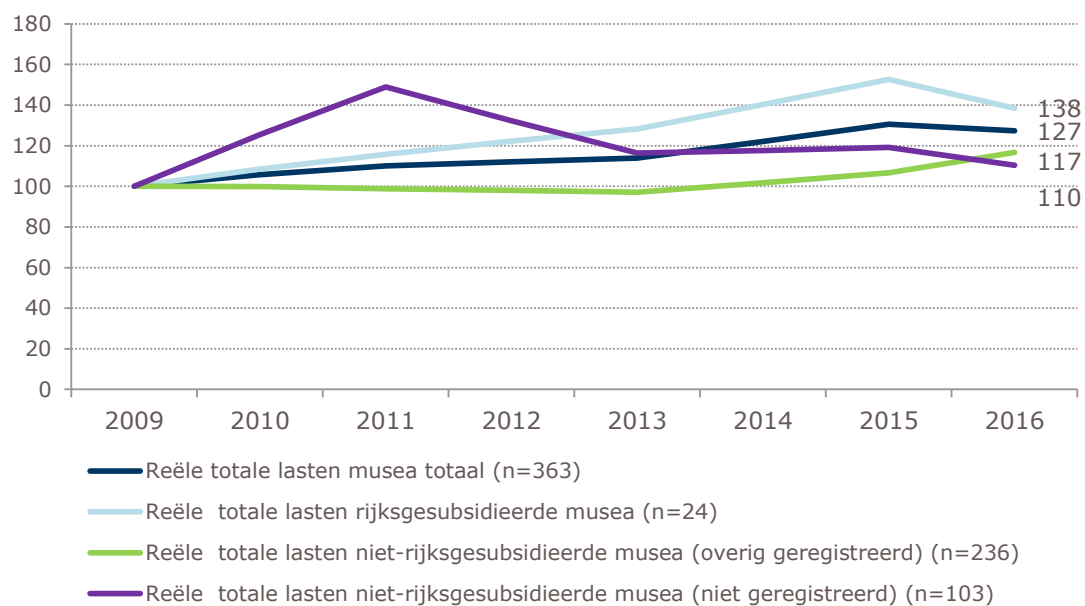
4.3.4 Lasten en Personeel

In deze paragraaf bespreken we de ontwikkeling van de financiële lasten en de personele bezetting van de musea in het panel. We kunnen de ontwikkeling van de personeelslasten niet in beeld brengen omdat deze gegevens niet beschikbaar zijn.

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van de reële totale lasten van musea (en rijksgesubsidieerde en niet-rijksgesubsidieerde musea afzonderlijk (waarbij ook overig en niet geregistreerde musea zijn uitgesplitst)) zien tussen 2009 en 2016.

⁸⁹ Overig geregistreerd.

⁹⁰ Niet-geregistreerd.

Figuur 4-20. Ontwikkeling reële totale lasten (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

De reële totale lasten van musea namen tussen 2009 en 2016 met 27% toe. Tussen 2011 en 2016 namen de reële lasten met 17% toe. De reële totale baten namen in deze periode met 15% toe. Sectorbreed zijn de lasten van musea dus sterker toegenomen dan de baten. Het resultaat van de baten en lasten is over het totaal gezien negatief voor 2016. In 2015 was het resultaat nog positief. Dat het resultaat in 2016 negatief is komt door een sterkere afname van de baten ten opzichte van de lasten tussen 2015 en 2016. In 2016 bedroegen de totale lasten van de musea in het panel € 651,6 miljoen, tegenover € 634,4 miljoen totale baten in 2016.

De reële totale lasten van rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2016 met 38% toe, gemiddeld met 4,8% per jaar (zie Tabel 4-12). Tussen 2011 en 2016 namen de reële lasten met 23% toe. De reële totale baten namen tussen 2011 en 2016 met 13% toe (zie Figuur 4-15). Voor de rijks gesubsidieerde musea geldt dus ook dat de lasten over het totaal gezien sterker zijn gestegen dan de baten. In 2016 bedroegen de totale lasten van de rijks gesubsidieerde musea in het panel 358,3 miljoen, tegenover 342,3 miljoen totale baten. Het totale resultaat is dus negatief en dit is groter/negatief geworden als gevolg van minder sterker stijgende lasten ten opzichte van de baten tussen 2011 en 2016.

Bij de overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2009 en 2016 de reële totale lasten met 17% toegenomen. Tussen 2011 en 2016 namen de reële lasten met 18% toe. De reële baten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 18% toegenomen (zie Figuur 4-16). Voor overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dus dat over het geheel gezien de lasten even sterker zijn toegenomen als de baten. In 2016 waren de lasten € 262,8 miljoen en de baten € 252,6 miljoen.

De reële totale lasten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2009 en 2016 met 10% toe. Tussen 2011 en 2016 namen de reële lasten met 39% af. Tussen 2009 en 2011 namen de reële lasten met 48% toe. Na 2011 namen de lasten af. Tussen 2011 en 2016 namen de reële baten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea met 20% toe. In 2016 bedroegen de totale lasten € 30,5 miljoen. De baten bedroegen 39,4 miljoen. Over het totaal gezien is het resultaat tussen de baten en de lasten dus positief

voor deze musea. Voor de niet-geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dat een trend van negatief resultaat tussen 2011 en 2016 is omgebogen naar een positief resultaat in 2016. Dit komt door sterke stijging van de baten tussen 2015 en 2016 terwijl de lasten in deze periode afnamen.

Tabel 4-12. Gemiddelde jaarlijkse mutatie reële totale lasten (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Totale lasten				
Rijks gesubsidieerde musea (n=24)	6,9	3,2	-9,3	4,8
Niet-rijks gesubsidieerde musea (n=236) ⁹¹	-0,7	4,5	9,4	2,2
Niet-rijks gesubsidieerde musea (n=103) ⁹²	9,8	-4,4	-7,4	1,4
Musea totaal (n=363)	3,9	3,2	-2,5	3,5

Gemiddeld zijn de lasten van musea toegenomen. De baten zijn echter ook toegenomen, maar minder sterk dan de lasten. Tot 2015 daalde de lasten en stegen de baten. Tussen 2015 en 2016 zijn de baten afgenomen. Deze zijn sterker afgenomen dan de lasten in dezelfde periode. Hierdoor is het resultaat van de baten en lasten negatief geworden voor 2016, waar deze voor 2015 nog positief was.

Deze ontwikkeling geldt niet voor alle typen musea in het panel. De lasten van rijks gesubsidieerde musea na een toename in de periode 2009-2015, tussen 2015 en 2016 weer afgenomen. De baten zijn tussen 2015 en 2016 echter ook afgenomen. Deze afname was tevens sterker. Hierdoor is het resultaat van rijks gesubsidieerde musea in 2016 negatief. In 2015 hadden deze musea nog een positief resultaat.

Voor de niet-rijks gesubsidieerde musea die aangesloten zijn bij de Museumvereniging geldt dat de reële lasten tussen 2009 en 2013 zijn afgenomen. Na 2013 zijn de lasten tot 2016 weer toegenomen. De reële baten van deze musea laten een soortgelijke ontwikkeling zien. In 2011 was het resultaat negatief. Per 2016 is het resultaat ook negatief en heeft nagenoeg dezelfde omvang.

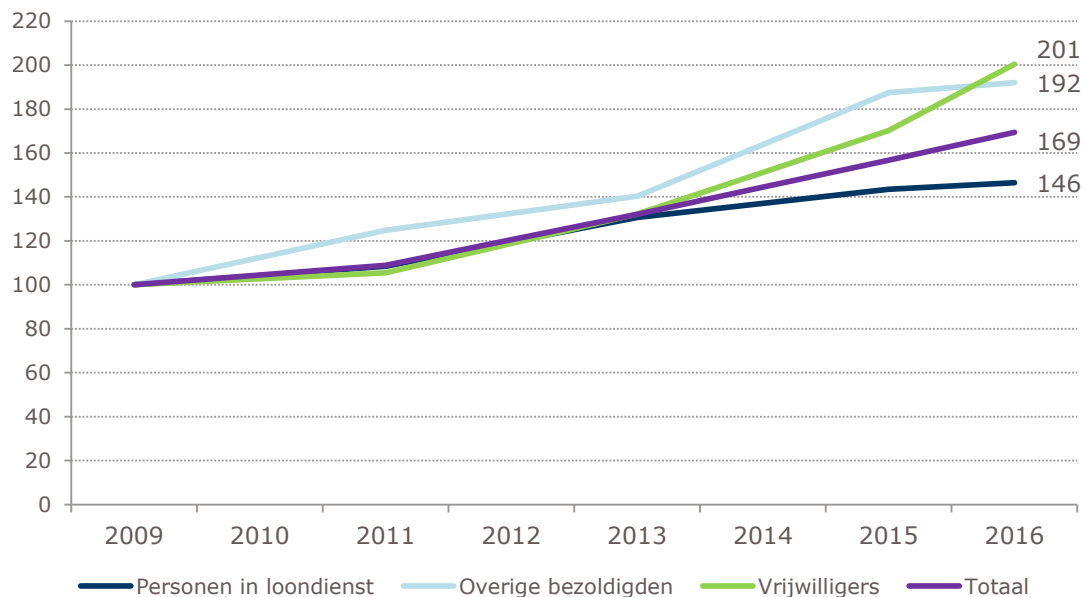
De reële lasten van de niet-geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2009 en 2011 sterk toegenomen. Tussen 2011 en 2016 zijn de lasten weer afgenomen. Tussen 2009 en 2016 zijn de lasten 10% toegenomen. De reële baten van deze musea zijn tussen 2011 en 2015 afgenomen. Tussen 2015 en 2016 zijn de baten sterk toegenomen. Hierdoor is de trend van een negatief resultaat omgebogen in een positief resultaat voor 2016.

Personeelslasten zijn onderdeel van de totale lasten van musea. We kunnen de ontwikkeling van de personeelslasten niet afzonderlijk weergeven omdat deze gegevens niet beschikbaar

⁹¹ Overig geregistreerd.

⁹² Niet-geregistreerd.

zijn. Wel kunnen we de ontwikkeling van de personele bezetting bij musea laten zien. Figuur 4-21 laat de ontwikkeling van de werkzame personen bij rijks gesubsidieerde musea zien.⁹³

Figuur 4-21. Ontwikkeling werkzame personen, rijks gesubsidieerde musea (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)

Het totaal aantal werkzame personen bij rijks gesubsidieerde musea is tussen 2009 en 201 met 69% toegenomen. In 2009 waren er 3.755 personen werkzaam bij rijks gesubsidieerde musea. In 201 waren dit 6.359 personen.

Het aantal medewerkers in loondienst is tussen 2009 en 2016 met 46% toegenomen.⁹⁴ In 2009 hadden rijks gesubsidieerde musea 2.111 personen in loondienst. In 2016 waren dit 3.093 personen. Het aantal overig bezoldigden is met 92% toegenomen in deze periode, van 348 personen naar 668 personen.⁹⁵ Het aantal vrijwilligers laat ook een sterke toename zien. Tussen 2009 en 2016 is het aantal vrijwilligers dat werkzaam is bij rijks gesubsidieerde musea met 101% toegenomen, van 1.296 personen naar 2.599 personen. Relatief gezien werken er veel vrijwilligers bij deze musea. Vrijwilligers werken doorgaans minder uren dan medewerkers in loondienst.

⁹³ We bespreken hier de ontwikkeling van de personele bezetting bij musea. We beperken ons tot de ontwikkeling van het *aantal* personen werkzaam bij musea. Bij de interpretatie moet rekening gehouden worden dat het aantal personen niet gelijk staat aan het aantal *full-time equivalents* (FTE).

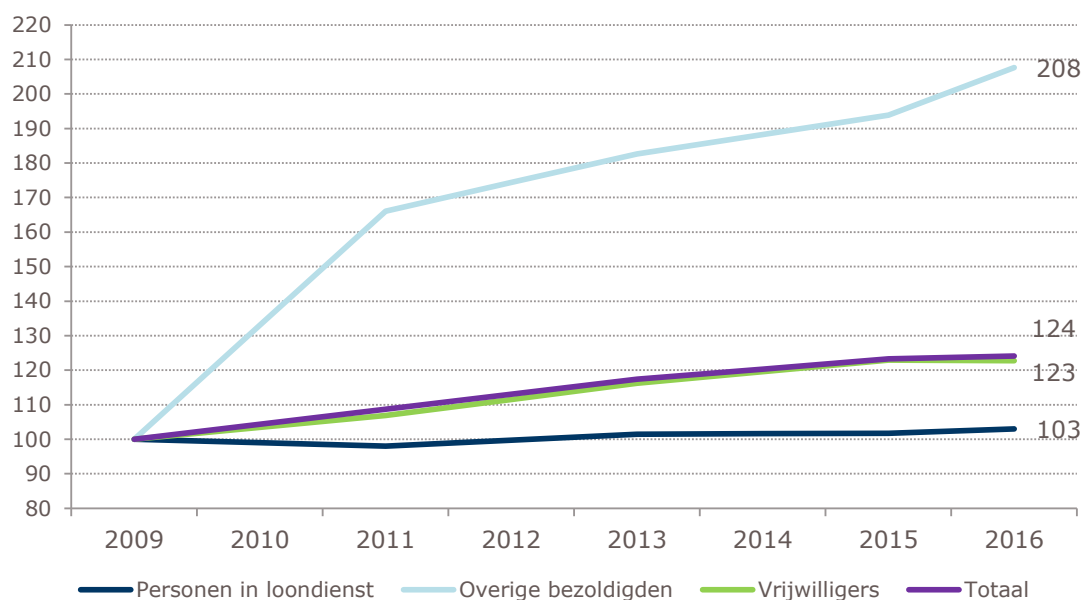
⁹⁴ Medewerkers in loondienst zijn werknemers op de loonlijst, in vaste dienst of voor bepaalde tijd in dienst.

⁹⁵ Overige bezoldigden zijn o.a. uitzendkrachten, stagiaires, freelancer met VAR verklaring en gedetacheerden. Ook worden directeur/eigenaar en meewerkende familieleden (voor zover niet op de loonlijst) tot de overig bezoldigden gerekend.

Tabel 4-13. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen, rijksgesubsidieerde musea (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=24)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Werkzame personen				
Personen in loondienst	6,1	5,2	2,1	5,6
Overig bezoldigden	9,9	9,7	2,4	9,8
Vrijwilligers	5,9	14,0	17,8	10,4
Totaal	6,4	8,9	8,0	7,8

De figuur hieronder laat de ontwikkeling van de personele bezetting zien van de niet-rijks- gesubsidieerde musea die zijn opgenomen in het Museumregister tussen 2009 en 2016.

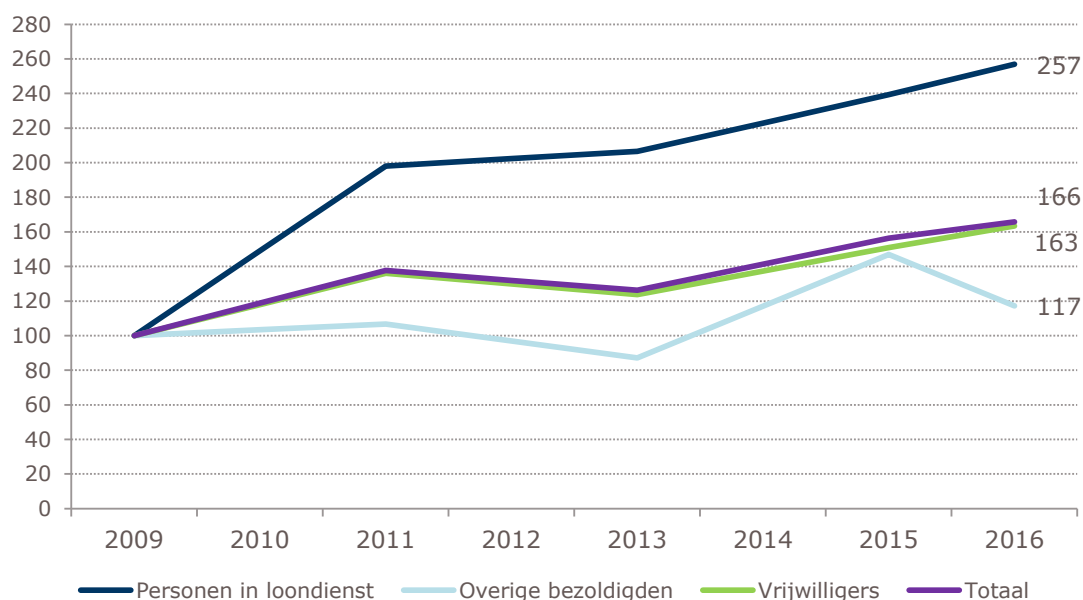
Figuur 4-22. Ontwikkeling werkzame personen, niet-rijks- gesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)

Tussen 2009 en 2016 is het aantal werkzame personen bij overig geregistreerde niet-rijks- gesubsidieerde musea met 24% toegenomen. In 2009 waren er in totaal 13.140 personen werkzaam bij deze musea. In 2016 waren dit 16.302 personen. Het aantal werkzame personen in loondienst is tussen 2009 en 2016 met 3% toegenomen, van 2.264 personen naar 2.331 personen. Het aantal overig bezoldigden is in deze periode sterk toegenomen, van 737 personen naar 1.529 personen. Dit is een toename van 108%. Ook het aantal vrijwilligers is toegenomen, met 23% tussen 2009 en 2016. In 2009 waren er 10.139 vrijwilligers werkzaam bij overig geregistreerde niet-rijks- gesubsidieerde musea en in 2016 was dit 12.441. Relatief gezien werken er veel vrijwilligers bij deze musea. Vrijwilligers werken door- gaans minder uren dan medewerkers in loondienst.

Tabel 4-14. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen, niet-rijksgesubsidieerde musea (overig geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=236)

Mutatie in % per jaar	2009-2012	2012-2016	2015-2016	2009-2016
Werkzame personen				
Personen in loondienst	-0,1	0,8	1,2	0,4
Overig bezoldigden	20,4	4,5	7,1	11,0
Vrijwilligers	3,7	2,4	-0,2	3,0
Totaal	4,2	2,4	0,6	3,1

Hieronder is de ontwikkeling van de personele bezetting bij niet geregistreerde niet-rijksge-subsidieerde musea weergegeven.

Figuur 4-23. Ontwikkeling werkzame personen, niet-rijksge-subsidieerde musea (niet geregistreerd) (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)

Tussen 2009 en 2016 het totaal aantal personen werkzaam bij niet geregistreerde niet-rijksge-subsidieerde musea met 66% toegenomen. Tussen 2009 en 2011 groeide de personele bezetting bij deze musea. Na 2011 nam deze af, om vanaf 2013 weer toe te nemen. In 2009 bedroeg de totale personele bezetting bij deze musea 2.850 personen. In 2016 was dit toegenomen naar 4.725 personen. Het aantal personen in loondienst is tussen 2009 en 2016 157% toegenomen. In deze periode nam het aantal personen in loondienst toe van 181 personen naar 456 personen. Het aantal overig bezoldigden nam tussen 2009 en 2016 af met 17%. In 2009 waren 214 overig bezoldigden werkzaam bij deze musea, in 2016 waren dit 251 personen. Het aantal vrijwilligers nam tussen 2009 en 2016 met 63% toe. Van 2.455 personen in 2009 naar 4010 personen in 2016.

Tabel 4-15. Gemiddelde jaarlijkse mutatie werkzame personen, niet-rijksgesubsidieerde musea (niet geregistreerd) (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel, n=103)

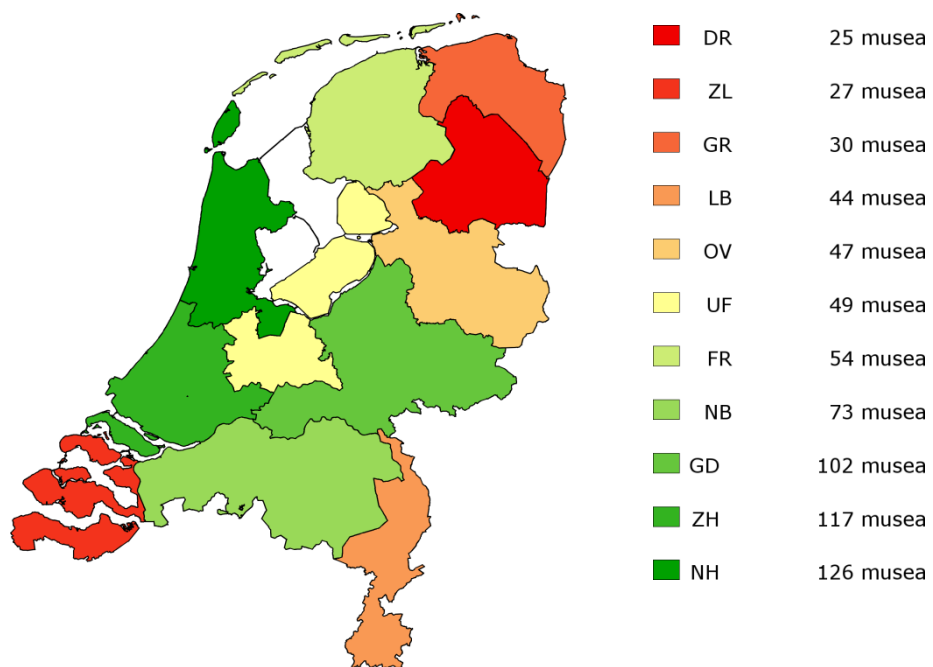
Mutatie in % per jaar	2009- 2012	2012- 2016	2015- 2016	2009- 2016
Werkzame personen				
Personen in loondienst	26,5	6,2	7,3	14,4
Overig bezoldigden	-1,0	4,9	-20,3	2,3
Vrijwilligers	9,1	5,9	8,2	7,3
Totaal	9,7	5,9	6,1	7,5

Bij alle typen musea nam de personele bezetting toe tussen 2009 en 2016. De drie typen musea verschillen relatief sterk van elkaar wat betreft de samenstelling van het personeelsbestand. Bij rijksgesubsidieerde musea is het merendeel van de medewerkers in loondienst (gemeten in personen). Dit gaat niet op voor de niet-rijks-gesubsidieerde musea. Bij deze musea werken veel vrijwilligers. Gerealiseerd moet worden dat vrijwilligers doorgaans minder uren werken dan werknemers in loondienst.

4.3.5 Regionale spreiding aanbod

We onderzoeken in deze laatste twee paragrafen de regionale spreiding van het aanbod en bezoeken aan musea. We kijken hier niet naar de ontwikkeling van de regionale spreiding, maar we bespreken de situatie anno 2016. Voor de regionale analyses wordt dus, in tegenstelling tot bij de trendanalyses, de hele populatie meegenomen. Dit zijn 694 musea in 2016. Voor de regionale spreiding van het aanbod kijken we naar het aantal musea per provincie. Voor de regionale spreiding van het aantal bezoeken kijken we naar het aantal museumbezoeken per provincie. Omdat in Flevoland weinig musea zijn, is Flevoland samengevoegd met Utrecht. Als dit niet was gedaan zouden de gepresenteerde aantallen herleidbaar zijn tot individuele musea.

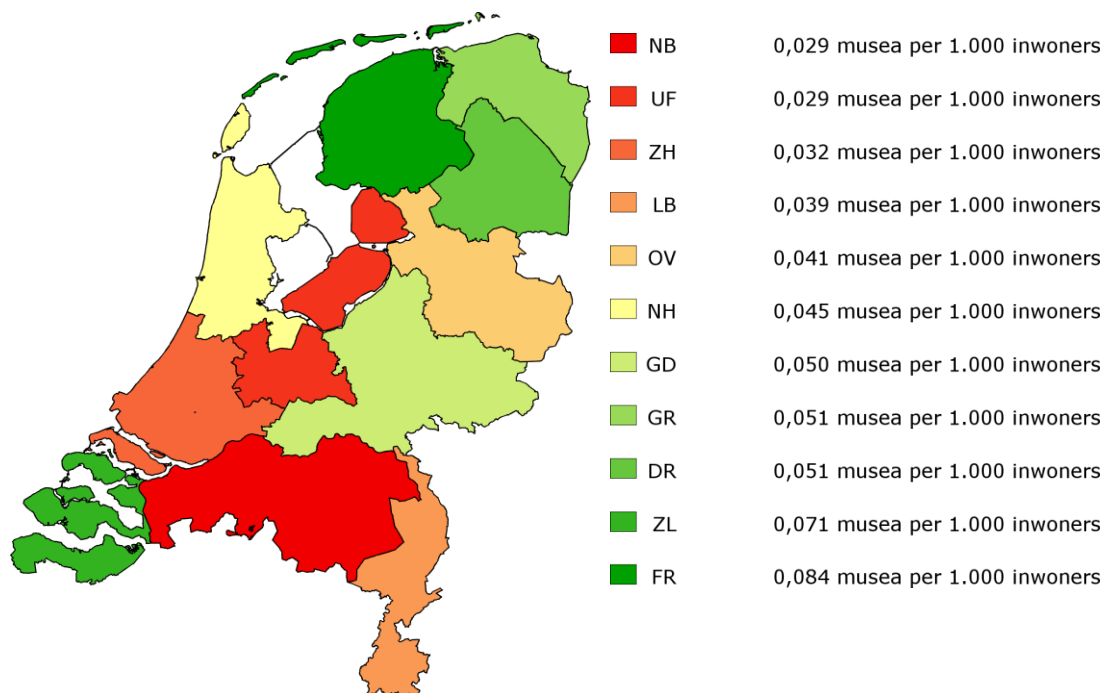
De figuur hieronder laat de regionale spreiding van het aantal musea per provincie zien.

Figuur 4-24. Regionale spreiding aantal musea, per provincie (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=694)

Noord-Holland heeft de meeste musea (126) gevolgd door Zuid-Holland (117) en Gelderland (102). Groningen, Zeeland en Drenthe hebben het minst aantal musea, respectievelijk 30, 27 en 25 musea.

De figuur hieronder laat de regionale spreiding van het aantal musea per 1.000 inwoners per provincie zien.

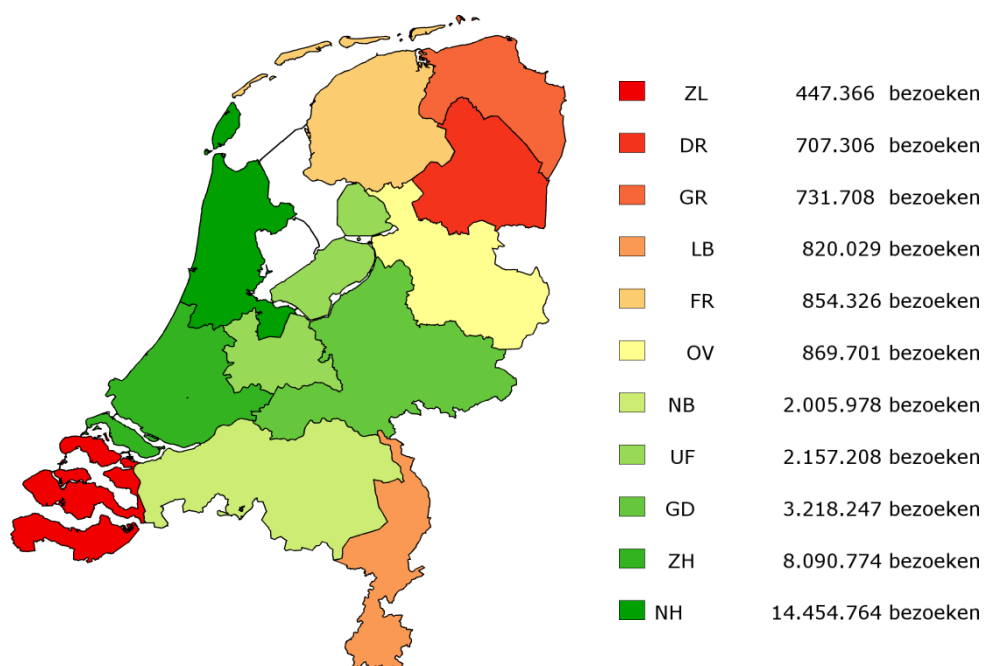

Figuur 4-25. Regionale spreiding aantal musea per 1.000 inwoners per provincie (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=694)

Afgezet tegen het aantal inwoners heeft Friesland met 0,084 musea per 1.000 inwoners de meeste musea. Friesland wordt gevolgd door Zeeland dat 0,071 musea per 1.000 inwoners heeft. Utrecht en Flevoland en Noord-Brabant hebben het minst aantal musea per 1.000 inwoners. Beide regio's hebben 0,029 musea per duizend inwoners.

4.3.6 Regionale spreiding bezoek

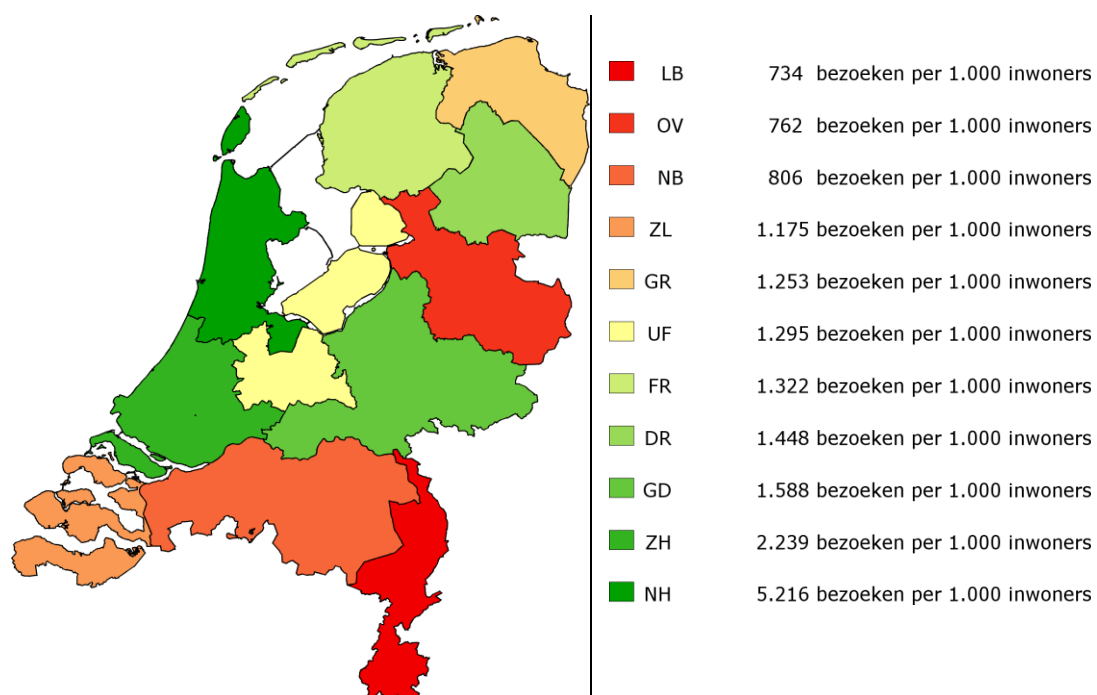
Naast het aanbod bekijken wij ook de bezoeken op regionaal niveau, c.q. waar de meeste bezoeken aan musea worden afgelegd. De figuur hieronder geeft de regionale spreiding van het aantal museumbezoeken per provincie weer voor 2016.

Figuur 4-26. Regionale spreiding aantal museumbezoeken per provincie (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=694)

De musea in Noord-Holland werden het meest bezocht. In 2016 hadden de musea in Noord-Holland tezamen 14.454.764 bezoeken. Dit beeld wordt ongetwijfeld beïnvloed door de grote musea in Amsterdam die zowel uit binnen- als buitenland veel bezoekers trekken. De musea in Drenthe en Zeeland hadden de minste bezoeken in 2016. Deze musea trokken 707.306 bezoeken en 447.366 bezoeken respectievelijk.

Het aantal bezoeken per provincie kan gerelateerd worden aan het aantal musea in de provincie. Wanneer we dit doen verschuift het bovenstaande beeld minimaal. De musea in Noord-Holland en Zeeland hebben dan nog steeds de meeste en respectievelijk de minste bezoeken in 2016. Wel trekt het – in vergelijking tot de andere provincies – beperkt aantal musea in Drenthe en Groningen veel bezoekers per museum.

Figuur 4-27. Regionale spreiding aantal museumbezoeken per 1.000 inwoners per provincie (2016; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; totale markt, n=694)

Afgezet tegen het aantal inwoners per provincie trek Noord-Holland de meeste bezoeken, namelijk ruim 5 duizend bezoeken per 1.000 inwoners in 2016. Zuid-Holland trekt ook veel bezoeken per 1.000 inwoners. In 2016 hadden zij ruim 2 duizend bezoeken per 1.000 inwoners. Noord-Brabant, Overijssel en Limburg hebben de minste bezoeken per 1.000 inwoners, respectievelijk 806, 762 en 734 bezoeken in 2016.

4.4 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we de ontwikkelingen in de museumsector tussen 2009 en 2016 uitgelicht en toegelicht. Dit hoofdstuk wijkt af van de andere hoofdstukken in deze monitor in de zin dat in dit hoofdstuk slechts gekeken wordt naar de laatste schakel in de keten: de opstelling van de collectie in musea. Na onze aanpak te hebben geschetst en de markt op hoofdlijnen weergegeven te hebben, hebben we verschillende trendanalyses gemaakt van ontwikkelingen in de sector. Daarbij bespraken we de ontwikkelingen in het aanbod, bezoeken, inkomsten, lasten, personele bezetting en regionale spreiding van aanbod en bezoeken. De tabel hieronder vat de belangrijkste trends in de museumsector samen.

Tabel 4-16. Samenvatting van de ontwikkelingen in de museumsector (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE; panel)

Kenmerk	Mutatie 2015- 2016 (in %)	Mutatie 2009- 2016 (in %)
Aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum (n=363)	-0,6	-1,6
Bezoeken aan musea (n=363)	6,6	42,0
Bezoeken per tijdelijke tentoonstelling in eigen museum (n=363)	7,2	44,3
Reële totale baten rijks gesubsidieerde musea (n=24)	-23,7	12,7*
Reële totale baten overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=236)	9,0	17,6*
Reële totale baten niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=103)	38,3	20,3*
Reële publieksinkomsten per bezoek (n=363)	-4,8	37,0
Reële publieksinkomsten per bezoek rijks gesubsidieerde musea (n=24)	-6,3%	34,6%
Reële totale lasten rijks gesubsidieerde musea (n=24)	-9,3	38,4*
Reële totale lasten overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=236)	9,4	16,6*
Reële totale lasten niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=103)	-7,4	10,3*
Werkzame personen totaal rijks gesubsidieerde musea (n=24)	8,0	69,4
Werkzame personen totaal overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=236)	0,6	24,1
Werkzame personen totaal niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea (n=103)	6,1	65,8

*Deze cijfers hebben betrekking op de periode 2011-2016.

De belangrijkste conclusies van het hoofdstuk luiden:

4.4.1 Aanbod

Het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum is in de periode 2009-2016 met 1,6% afgenomen, van 1.204 tijdelijk tentoonstellingen naar 1.185. De afname heeft zich voorgedaan tussen 2009 en 2013. Na 2013 is het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum weer toegenomen. Echter zit het nog onder het niveau van 2009. De daling in de periode 2009-2016 gaat niet op voor de rijksgesubsidieerde musea. Daar nemen we een toename waar van het aantal tijdelijke tentoonstellingen (in eigen museum). Dit aantal neemt tussen 2009 en 2016 met 25,5% toe. Van 131 tijdelijke tentoonstelling in 2009 naar 165 tijdelijke tentoonstellingen in 2016.

De afname van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum kan gezien worden als een indicatie voor afgenomen aanbod. Dit hoeft echter niet het geval te zijn. Musea kunnen bijvoorbeeld een bewuste afweging hebben gemaakt om minder tijdelijke tentoonstellingen te organiseren, maar de tentoonstellingen die zij organiseren groter te maken en/of langer open te stellen voor publiek. Dit zou betekenen dat het aanbod van aard is veranderd.

4.4.2 Bezoek

- Hoewel het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum afnam, namen de bezoeken aan musea tussen 2009 en 2016 met 42,0% toe, van 14,1 miljoen bezoeken naar 20,0 miljoen bezoeken. Het aantal bezoeken aan rijksgesubsidieerde musea nam tevens sterker toe (+80,7%) dan het aantal bezoeken sectorbreed en bezoeken aan niet-rijksge­subsidieerde musea (+25,5% bij overig geregistreerde niet-rijksge­subsidieerde musea en -0,9% bij niet geregistreerde niet-rijksge­subsidieerde musea).
- Omdat het aantal tijdelijke tentoonstellingen in eigen museum afnam tussen 2009 en 2016 en het aantal bezoeken toenam, nam het aantal bezoeken per tentoonstelling (licht) sterker toe dan het aantal bezoeken. Het aantal bezoeken per tijdelijke tentoon­stelling nam tussen 2009 en 2016 met 44,3% toe. Alle type musea in het panel laten een toename van het aantal bezoeken per tijdelijke tentoonstelling zien.

4.4.3 Financieringsmix

- De eigen inkomsten zijn in de periode tussen 2009 en 2016 toegenomen: de bijdragen uit private middelen stegen met 33% en de overige eigen inkomsten stegen met 75%. De stijging van de overige eigen inkomsten heeft bij de Rijksge­subsidieerde musea plaatsgevonden in de periode 2009-2015. In 2016 zijn de overige eigen inkomsten bij de rijksge­subsidieerde musea stabiel. Bij de overige geregistreerde musea zijn de overige eigen inkomsten juist in 2016 nog meer toegenomen dan in de jaren daarvoor.
- De reële totale baten van rijksge­subsidieerde musea namen tussen 2011 en 2016 met 13% toe. De totalen baten van musea kunnen uitgesplitst worden in subsidie-inkomsten, overige eigen inkomsten en private bijdragen. De reële subsidie-inkomsten zijn tussen 2011 en 2016 met 17% afgenomen. De reële overige eigen inkomsten zijn in deze periode met 75% toegenomen en de reële private bijdragen zijn met 39% toegenomen. De financieringsmix van rijksge­subsidieerde musea is tussen 2011 en 2016 veranderd in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten en een groter aandeel overige eigen inkomsten en private bijdragen.
- De reële totale baten van overig geregistreerde niet-rijksge­subsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 18% toegenomen. De reële subsidie-inkomsten namen in deze periode met 7% af. De reële overige eigen inkomsten namen tussen 2011 en 2016 met 75% toe

en de reële private bijdragen namen in deze periode met 21% toe. De financieringsmix van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea heeft zich tussen 2011 en 2016 ontwikkeld in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten en een groter aandeel overige eigen inkomsten. Het aandeel private bijdragen is nagenoeg gelijk gebleven.

- De reële totale baten van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 20% toegenomen. De subsidie-inkomsten namen in deze periode met 39% af. De overige eigen inkomsten namen tussen 2011 en 2016 met 77% toe en de private bijdragen namen met 44% toe. De financieringsmix van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea heeft zich tussen 2011 en 2016 ontwikkeld in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten, een groter aandeel overige eigen inkomsten en iets groter aandeel private bijdragen.
- Voor alle type musea in het panel geldt dus dat de financieringsmix gekenmerkt wordt door een ontwikkeling in de richting van een kleiner aandeel subsidie-inkomsten, een groter aandeel overige eigen inkomsten en (iets) groter aandeel private bijdragen.
- De reële publieksinkomsten per bezoek namen tussen 2009 en 2016 sectorbreed met 37% toe. In deze periode namen de reële publieksinkomsten per bezoek bij rijks gesubsidieerde musea met 35% toe. De reële publieksinkomsten per bezoek van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen tussen 2011 en 2016 12% toe. Bij de niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea namen deze inkomsten met 149% toe. De benaderde entreprijs van de musea in het panel was gemiddeld € 8,44 in 2016. Voor rijks gesubsidieerde musea was deze € 10,69, voor overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea was deze € 6,12 en voor niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea was deze € 8,55.

4.4.4 Lasten en personeel

- De reële totale lasten van rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 met 17% toegenomen. In deze periode namen de reële totale baten met 13% toe. De lasten namen dus sterker toe dan de baten. Het resultaat van de baten en lasten is over het totaal bezien negatief voor 2016. In 2015 was het resultaat nog positief. Dat het resultaat in 2016 negatief is komt door een sterkere afname van de baten ten opzichte van de lasten tussen 2015 en 2016.
- De reële totale lasten van overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn tussen 2011 en 2016 18% toegenomen. In deze periode zijn de reële totale baten ook 18% toegenomen. Voor overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dus dat over het geheel bezien de lasten even sterker zijn toegenomen als de baten. In 2011 was het resultaat negatief. Per 2016 is het resultaat ook negatief en heeft nagenoeg dezelfde omvang.
- Bij de niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea zijn de reële totale lasten tussen 2011 en 2016 39% afgenomen. De reële totale baten zijn in deze periode 20% toegenomen. Over het totaal bezien is het resultaat tussen de baten en de lasten positief voor deze musea. Voor de niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea geldt dat een trend van negatief resultaat tussen 2011 en 2015 is omgebogen naar een positief resultaat in 2016. Dit komt door sterke stijging van de baten tussen 2015 en 2016 terwijl de lasten in deze periode afnamen
- De personele bezetting (gemeten in aantal personen) nam bij rijks gesubsidieerde musea tussen 2009 en 2016 met 69% toe. Het aantal personen in loondienst nam in deze periode 46% toe. Het aantal overig bezoldigden nam 92% toe en het aantal vrijwilligers nam toe met 101% tussen 2009 en 2016.

- Bij overig geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is de totale personele bezetting (gemeten in aantal personen) tussen 2009 en 2016 met 24% toegenomen. Het aantal personen in loondienst is in deze periode met 3% afgenomen. Het aantal overig bezoldigden is in deze periode met 108% toegenomen en het aantal vrijwilligers is met 23% toegenomen.
- De totale personele bezetting van niet geregistreerde niet-rijks gesubsidieerde musea is tussen 2009 en 2016 met 66% toegenomen. Het aantal personen in loondienst is in deze periode 157% toegenomen, het aantal overig bezoldigden is 17% toegenomen en het aantal vrijwilligers is 63% toegenomen.

5 Trends beeldende kunst

5.1 Aanpak

Uitbreiding van de analyses t.o.v. de Cultuurmonitor 2016

In dit hoofdstuk geven we ontwikkelingen in de beeldende kunst sector weer. In tegenstelling tot de Cultuurmonitor 2016 kunnen wij in deze uitgave een iets uitgebreider beeld van deze ontwikkelingen schetsen. Naast de beeldende kunstenaars, presentatie-instellingen en post-academische instellingen komen in dit hoofdstuk dit jaar ook galeries voor hedendaagse beeldende kunst, beeldende kunst musea en beeldende kunst festivals aan bod. Met deze spelers wordt weliswaar niet de gehele keten maar wel een groot deel van de beeldende kunstsector gedekt. Van beeldende kunst festivals zijn geen meerjarige gegevens beschikbaar waardoor wij van dat onderdeel geen trends kunnen laten zien. Wel kunnen wij uitspraken over festivals over het jaar 2016 doen. Zoals in alle hoofdstukken van deze Cultuurmonitor maken wij onderscheid naar productie en distributie. Wij merken hierbij wel op dat bij beeldende kunst de scheidslijn tussen productie en distributie niet altijd scherp te trekken is. Zo treden bijvoorbeeld presentatie-instellingen, beeldende kunst musea of -festivals soms zelf als (co-)producent op.

Gegevensbronnen

De ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars brengen we in beeld met cijfers uit de enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS. Gegevens over presentatie-instellingen en postacademische instellingen zijn voor een deel gebaseerd op een enquête en voor een deel op gegevens van hun subsidieverstrekken (OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten). De presentatie-instellingen in deze Cultuurmonitor zijn allen lid van de branchevereniging De Zaak Nu. Voor galeries maken wij gebruik van twee bronnen: een recent onderzoek van APE⁹⁶ waarbij gegevens via een enquête zijn verzameld en van marktonderzoeken uit voorgaande jaren uitgevoerd door Panteia⁹⁷. De trends bij beeldende kunst musea zijn door middel van de Museumstatistieken van het CBS in kaart gebracht. Hiervoor is door het Mondriaan Fonds en OCW een lijst van beeldende kunst musea gemaakt. In de selectie zitten moderne kunst-musea. Dat betekent dat er ook musea bij zitten met een moderne kunstcollectie (kunst vanaf de jaren vijftig tot en met de jaren zeventig). De reden voor deze keuze is dat de scheiding tussen hedendaagse en moderne kunst niet altijd te maken is.

Eenjarige gegevens over beeldende kunstfestivals in 2016 zijn afkomstig van de Vereniging Van Evenementen-Makers (VVEM). De selectie van de festivals is opgesteld door Harry van Vliet. Dit is een andere selectie dan degene die Respons in de Festival Monitor hanteert. Wij beschikken niet over financiële gegevens van de beeldende kunst festivals, maar wel over bezoekersaantallen en de locatie.

Panelaanpak presentatie-instellingen en postacademische instellingen

Vanwege het gebrek aan integrale, meerjarige gegevens van alle presentatie-instellingen maken wij zoals in de Cultuurmonitor 2016 ook in deze uitgave weer gebruik van een panelaanpak en van interpolatie. Hierdoor kunnen wij ondanks het gebrek aan integrale gegevens zo veel mogelijk instellingen in de analyse meenemen. Als we ervoor zouden kiezen om één

⁹⁶ Ape (2017): Ontwikkeling Nederlandse galeries 2017 [verschijnt in het najaar].

⁹⁷ Panteia (2014): Galeries voor hedendaagse beeldende kunst 2014.

panel te maken met instellingen waarvan alle benodigde gegevens beschikbaar zijn, zou dit panel te klein zijn om zinvolle uitspraken over de ontwikkelingen in de gehele sector van presentatie-instellingen te doen. Dit jaar zijn net als vorig jaar postacademische instellingen en presentatie-instellingen integraal onderzocht.

Op basis van verschillende bronnen is een dataset samengesteld die zoveel mogelijk de diversiteit en dynamiek van de sector representeert. Wij gebruiken drie verschillende panels met gegevens van 2012-2016 om voor de analyses zo veel mogelijk instellingen mee te kunnen nemen. Waar gegevens uit één jaar ontbreken, hebben wij deze gegevens aangevuld door middel van interpolatie op basis van de ontwikkeling in andere jaren. De panels bestaan uit leden van de branchevereniging De Zaak Nu inclusief presentatie-instellingen en post-academische instellingen die door de BIS gesubsidieerd worden (Ateliers, Rijksakademie, Jan van Eyck en Sundaymorning@ekwc). Postacademische instellingen zijn organisaties die naast een internationaal programma een postacademisch begeleidingsprogramma op het gebied van beeldende kunst verzorgen. De postacademische instellingen worden dus niet apart onderzocht, maar worden als onderdeel van de groep presentatie-instellingen in het onderzoek meegenomen.

Tabel 5-1 geeft een overzicht van de panelopbouw: het aantal instellingen per panel, uitgesplitst naar subsidieverstrekker, en de mate van overlap tussen de drie panels.

- Panel A bestaat uit 26 instellingen waarvan wij over meerjarige financiële gegevens beschikken. Deze zijn afkomstig van de instellingen zelf en de subsidieverstrekkers (gemeenten, OCW, Mondriaan Fonds). Van de in totaal 26 instellingen in dit panel ontvangen 17 subsidie van het Mondriaan Fonds en 8 van OCW. 7 instellingen hebben in 2016 meer dan € 1 mln. baten en 8 minder dan € 300.000. Over het algemeen zijn de BIS-instellingen (gesubsidieerd door OCW) groter dan de instellingen die subsidie van het Mondriaan Fonds ontvangen.
- Panel B bestaat uit 25 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal bezoeken. Ook deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen, van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 25 instellingen in dit panel ontvangen 15 er subsidie van het Mondriaan Fonds en 6 van OCW. Dit panel bevat 5 grote instellingen met meer dan 50 duizend bezoeken en 10 instellingen met minder dan 10 duizend bezoeken in 2016.
- Panel C bestaat uit 28 instellingen met meerjarige gegevens over het aantal presentaties. Deze gegevens zijn afkomstig van de instellingen zelf, uitgevraagd via een enquête, maar ook van OCW, het Mondriaan Fonds en gemeenten. Van de in totaal 28 instellingen in dit panel ontvangen 16 subsidie van het Mondriaan Fonds en 2 van OCW. Dit panel bevat 1 instelling met meer dan 40 presentaties en 15 instellingen met minder dan 11 presentaties in 2016.

De samenstelling van de panels in deze monitor wijkt licht af van de samenstelling in de vorige monitor. Dit komt doordat wij dit jaar in totaal meer instellingen mee kunnen nemen en omdat twee presentatie-instellingen die in de vorige monitor wel zijn meegenomen sinds 2016 niet meer bestaan. Vanwege de veranderende samenstelling van de panels wijken de trends tussen 2012 en 2015 in deze monitor af van de trends zoals die in de vorige monitor zijn gegeven.

Panelaanpak beeldende kunst musea

Het CBS beschikt over gegevens van beeldende kunst musea voor de jaren 2009, 2011, 2013, 2015 en 2016. Het aantal musea waarvoor gegevens beschikbaar zijn is toegenomen van 58 in 2009 tot 82 in 2016. Dit komt doordat niet voor alle beeldende kunst musea

gegevens zijn uitgevraagd, bijvoorbeeld doordat sommige musea door het CBS niet als beeldende kunst musea werden aangemerkt, doordat sommige musea meer dan een half jaar gesloten waren (vooral in de jaren 2009 en 2011) of doordat in het verleden gegevens van koepels werden uitgevraagd. Een aantal musea zijn bovendien nieuw erbij gekomen. Er zijn dus niet van alle 82 musea gegevens over alle jaren beschikbaar. Wij laten de trends zien voor het deel van de musea waarvan voldoende jaarlijkse gegevens beschikbaar zijn. Dit zijn er 41. De ontbrekende gegevensjaren 2010 en 2012 zijn door middel van interpolatie aangevuld.

Aanpak galeries voor hedendaagse beeldende kunst

Om de ontwikkeling op het gebied van galeries voor hedendaagse beeldende kunst in kaart te brengen maken wij gebruik van onderzoeken die door Panteia zijn uitgevoerd en van een recent onderzoek van APE. De selectie van galeries in deze onderzoeken verschilt. Daarom kunnen wij geen trends, maar wel indicatieve ontwikkelingen, laten zien. In het recente APE-onderzoek is een populatie van galeries bepaald op basis van adresgegevens van de Nederlandse Galerie Associatie en een adressenlijst van de eigenaar-directeur van Rotterdam Contemporary⁹⁸. Op basis hiervan is de omvang van galeries voor hedendaagse beeldende kunst 442. Voor eerdere jaren gebruikte Panteia als populatie de bij de Kamer van Koophandel ingeschreven bedrijven die tot de sector "kunstgaleries en expositieruimten" behoren en maakte hieruit een selectie. Het staat in de onderzoeken niet vermeld hoe deze selectie is gemaakt.

Tabel 5-1. Beschrijving van de drie panels van presentatie-instellingen

Presentatie-instellingen	Panel A	Panel B	Panel C
Totaal	26	25	28
Waarvan gesubsidieerd door het Mondriaan Fonds	17	15	16
Waarvan gesubsidieerd door OCW	8	6	2
Waarvan niet door Mondriaan Fonds of OCW gesubsidieerd	1	4	10
Waarvan in alle drie panels	14	14	14
Waarvan alleen in één panel	5	1	9
Waarvan in betreffende panel in Cultuurmonitor 2016	23	22	27

Wij zoomen eerst kort in op de beeldend kunstenaars en daarna uitgebreider op de diverse ontwikkelingen bij de 'distributeurs': de presentatie-instellingen, postacademische instellingen, galeries voor hedendaagse beeldende kunst en beeldende kunst musea.

5.2 De markt op hoofdlijnen 2016

In Tabel 5-2 geven wij het aantal spelers op de beeldende kunst markt in 2016. In 2016 kent Nederland ongeveer 14.000 beeldend kunstenaars, 73 presentatie-instellingen aangesloten bij De Zaak Nu, 4 postacademische instellingen (waarvan 3 lid zijn van De Zaak Nu), 41 beeldende kunst musea, 74 beeldende kunst festivals en 442 galeries voor hedendaagse beeldende kunst, waarvan ruim 100 lid zijn van de Nederlandse Galerie Associatie.

⁹⁸ Let op, in het APE-onderzoek 'Ontwikkeling Nederlandse galeries 2017' wordt soms de groep galeries uit 2016 met alleen de NGA-leden uit de Panteia-onderzoeken van voorgaande jaren vergeleken (bijvoorbeeld de cijfers over de gemiddelde omzet). In deze Cultuurmonitor maken wij geen directe vergelijking met voorgaande jaren omdat het om verschillende groepen galeries gaat.

Een beeldend kunstenaar is volgens de definitie van het Mondriaan Fonds iedereen die professioneel werkzaam is op een of meerdere gebieden van teken-, schilder- en grafische kunsten, beeldhouwkunst, (sociale) sculptuur en installatiekunst, conceptuele kunst, performancekunst, artistic research, niet-traditionele vormen van beeldende kunst, fotografie, audiovisuele, digitale en (nieuwe) mediakunst, beeldende kunsttoepassingen en kunst in de openbare ruimte.

De beeldend kunstenaars zijn verantwoordelijk voor de beeldende kunst productie. In dit rapport wordt alleen informatie gegevens over de ontwikkeling van het aantal beeldend kunstenaars en het aandeel afgestudeerden in de beeldende kunst die binnen en/of buiten hun vakgebied werken. Presentatie-instellingen zijn instellingen met een presentatieruimte. Zij presenteren niet alleen actuele beeldende kunst, zij haken in op de actualiteit, behandelen maatschappelijk relevante thema's, organiseren debatten en discussies en hebben een laboratoriumfunctie. In de keten van beeldende kunst zijn de presentatie-instellingen essentieel voor de makers, de kunstenaars, die een plek nodig hebben om te kunnen experimenteren, zich te kunnen verdiepen in hun praktijk en om (nieuw) werk te produceren en te presenteren. Hiernaast hebben de instellingen een belangrijke rol als kennis- en educatiecentra en voor talentontwikkeling. De meeste presentatie-instellingen hebben een internationale horizon en een internationaal netwerk. Hierdoor zijn zij een belangrijk onderdeel van de culturele infrastructuur. De 25 instellingen in Panel B hebben in 2016 in totaal bijna 900 duizend bezoeken.

Tabel 5-2. Omvang van de beeldende kunst sector (2016; bron: CBS, De Zaak Nu, APE, VVEM; bewerking: Dialogic/APE)

Indicator	Waarde
Beeldend kunstenaars	14.000
Postacademische instellingen	4
Presentatie-instellingen (De Zaak Nu-leden)	73
Beeldende kunst musea	82
Galeries voor hedendaagse beeldende kunst	442
Beeldende kunst festivals	74

Postacademische instellingen bieden, veelal via residenties, mogelijkheden voor onderzoek, productie, presentatie en distributie van werk, opdrachten, samenwerkingsverbanden, aansluiting op een internationale netwerk, et cetera. Zij bieden de geselecteerde kunstenaars ondersteuning in talentontwikkeling en verdieping van het werk. Hoewel de nadruk verschilt, delen presentatie-instellingen en postacademische instellingen enkele kwaliteiten zoals presentatie en productie, onderzoek en ontwikkeling, internationalisering. Op grond daarvan kennen ze een gezamenlijke vertegenwoordiging in De Zaak Nu.

Beeldende kunstmusea vormen een essentiële schakel in de presentatie en vertoning van beeldende kunst. Van de 694 musea in Nederland hebben 82 een collectie die uitsluitend of voornamelijk uit beeldende kunst bestaat. Hieronder worden ook musea verstaan op het gebied van film en fotografie, beeldhouwkunst en architectuur. De 41 musea in onze panel hebben in 2016 in totaal bijna 4,2 mln. bezoeken.

In Nederland zijn er in 2016 442 galleries actief op het gebied van hedendaagse (dat wil zeggen na 1945 vervaardigde) beeldende kunst. Voor een groot deel gaat het hierbij om klassieke galleries met een expositieruimte. Sommige galleries zijn daarentegen alleen online of op beurzen aanwezig. De kernactiviteit van galleries is het organiseren van exposities en

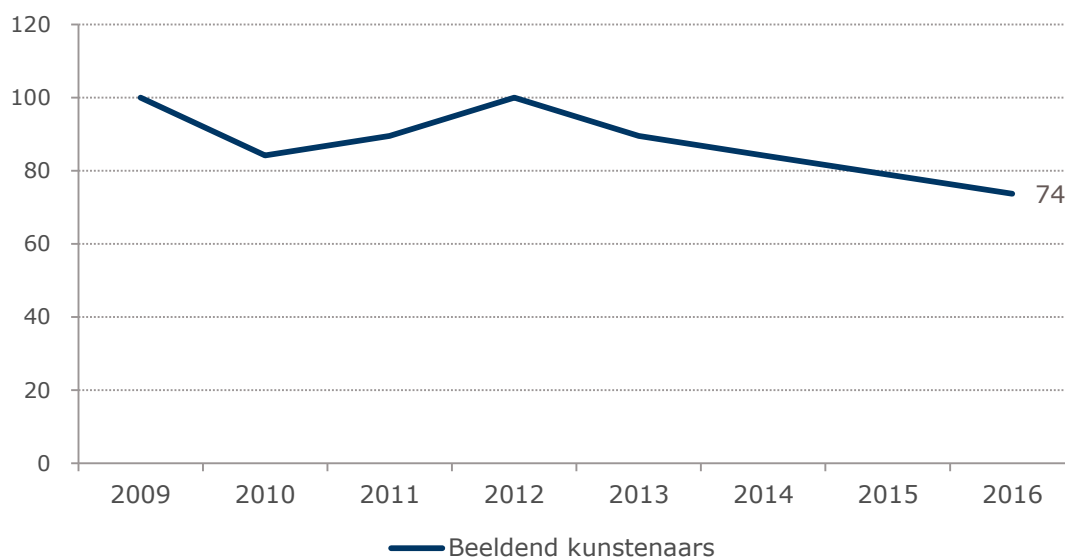
voor de beeldende kunstenaars fungeren galleries als een belangrijk verkoopkanaal. Een galerie kan de kunstenaar tevens helpen door het voorfinancieren van materialen, door hem zakelijk en inhoudelijk advies te geven en door hem de (financiële) ruimte te geven om op zijn werk te concentreren en te experimenteren. De 442 galleries vertegenwoordigen naar schatting ongeveer 9.000 (van de 14.000) kunstenaars. Dit is gemiddeld ruim 20 kunstenaars per galerie. Galeriehouders gaan vaak een langdurige samenwerking met kunstenaars in. De galleries hebben in totaal in 2016 naar schatting ongeveer 1,4 mln. à 1,5 mln. bezoekers.

Beeldende kunst festivals omvatten naast kunstbeurzen ook festivals op het gebied van onder meer multimediale kunst, mode of architectuur. In de selectie van 74 festivals zijn hiernaast festivals opgenomen uit andere genres zoals straattheater of muziek, als beeldende kunst onderdeel van het programma uitmaakt. De 74 festivals hebben in totaal ongeveer 3,2 mln. bezoeken. Dit is gemiddeld ruim 43 duizend per festival.

5.3 Productie en creatie 2009-2016

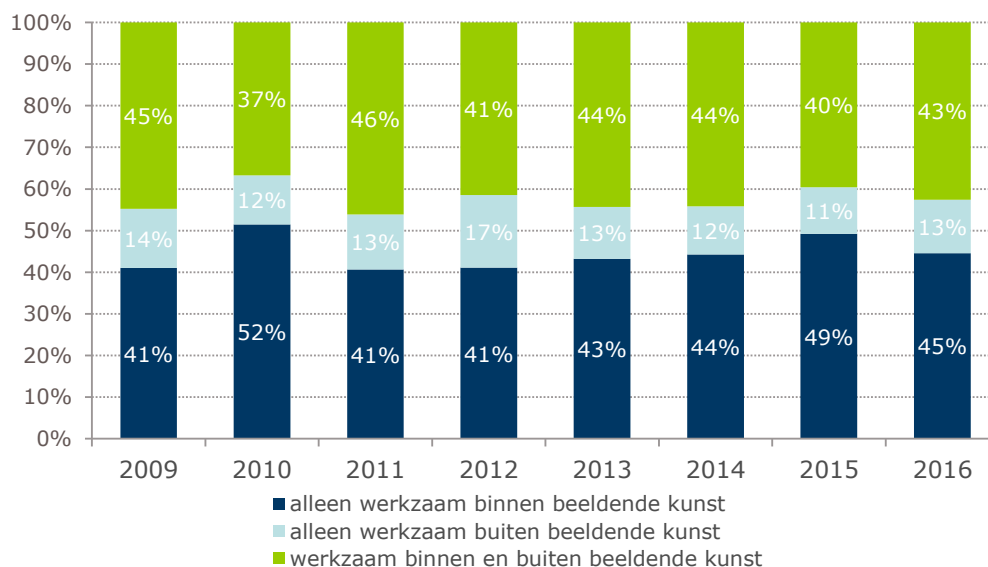
Net zoals in de Cultuurmonitor van vorig jaar beschouwen wij de beeldend kunstenaar als de producent. Het CBS brengt jaarlijks middels de enquête beroepsbevolking (EBB), waarin personen zelf aangeven wat hun beroep is, het aantal beeldend kunstenaars in kaart (Figuur 5-1). Het CBS hanteert een beroepenclassificatie waarin zij beeldend kunstenaars definieert als personen van 15 tot 75 jaar (exclusief de institutionele bevolking) met betaald werk op het gebied van beeldhouwen, kunstschilderen, restauratie van schilderijen en ontwerpen van sierraden. Dit kunnen naast zelfstandigen ook mensen in loondienst zijn. Niet meegenomen zijn beeldend kunstenaars zonder betaald werk. Uiteraard kunnen ook personen die het CBS niet als beeldend kunstenaar classificeert als beeldend kunstenaars beschouwd worden, zoals VJ's, videokunstenaars of fotografen.

Het totaal aantal beeldend kunstenaars volgens de CBS-definitie ligt tussen 19.000 in 2009 en 14.000 in 2014. Hierbij merken wij op dat de 95%-betrouwbaarheidsmarge voor deze aantallen vanwege de geringe omvang van de beroepsgroep meer dan 2.000 bedraagt en dat er vanaf 2013 sprake is van een methodewijziging, waardoor het aantal beeldend kunstenaars naar beneden is bijgesteld. Dit betekent dat de zichtbare trend voorzichtig moet worden geïnterpreteerd.

Figuur 5-1. Ontwikkeling aantal beeldend kunstenaars (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Veel opgeleide kunstenaars werken buiten hun vakgebied. In Figuur 5-2 geven wij het aandeel afgestudeerden in de beeldende kunst die binnen en/of buiten hun vakgebied werken. Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt aan de Universiteit Maastricht heeft het vakgebied anderhalf jaar na afstuderen van afgestudeerden aan hbo-beeldende-kunstopleidingen in kaart gebracht. Hierbij is onderscheid gemaakt naar drie wederzijds uitsluitende klassen: afgestudeerden die alleen binnen het vakgebied beeldende kunst werkzaam zijn, afgestudeerden die uitsluitend buiten hun vakgebied werkzaam zijn en een groep die zowel binnen als buiten de beeldende kunst werkt. In Figuur 5-2 is te zien dat het aandeel afgestudeerden dat alleen binnen het vakgebied werkzaam is van 41% in 2011 naar 49% in 2015 is toegenomen. In 2016 is het aandeel weer afgenomen tot 45%.

Figuur 5-2. Ontwikkeling aandeel afgestudeerden aan hbo-beeldende-kunstopleidingen werkzaam anderhalf jaar na afstuderen (bron: ROA; bewerking: Dialogic/APE)

5.4 Distributie en presentatie/vertoning 2012-2016

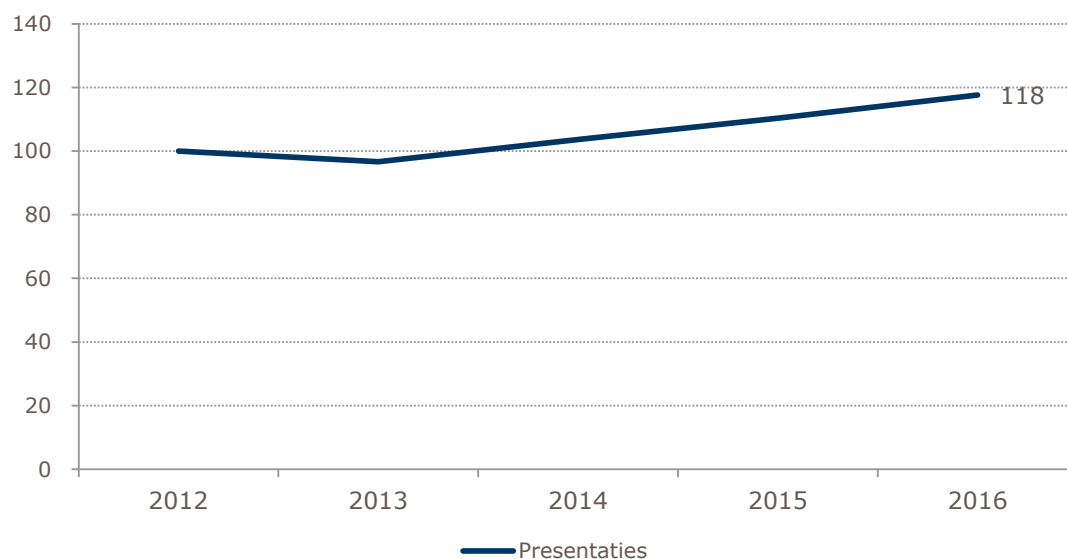
In deze paragraaf gaan we in op de activiteiten in de beeldende kunst in de periode 2012 t/m 2016. Hierbij bespreken we achtereenvolgens het aanbod (5.4.1), het bezoek (5.4.2), de financieringsmix (5.4.3), de lasten en werkgelegenheid (5.4.4) en de regionale spreiding (5.4.5). Wij gaan per alinea eerst in op de presentatie-instellingen (incl. postacademische instellingen) en daarna op de beeldende kunst musea en de galeries voor hedendaagse beeldende kunst.

5.4.1 Aanbod

Presentaties bij presentatie-instellingen

De presentatie-instellingen in Panel C hebben in 2016 gemiddeld 16,3 presentaties gehad. Dit zijn naast tentoonstellingen, performances, lezingen, workshops, debatten en/of symposia, (samenwerkings-) projecten in de openbare ruimte.⁹⁹ Figuur 5-3 toont de ontwikkeling van het aantal presentaties. In 2016 is het aantal presentaties met in totaal 18% gestegen ten opzichte van 2012. Dit is een gemiddelde jaarlijkse groei van 4,1%. Deze groei kan mogelijk verklaard worden door een toename van het aantal co-producties. We beschikken echter niet over voldoende gegevens om dit aan te kunnen tonen. De gemiddelde jaarlijkse groei tussen 2012 en 2015 is met 6,6% lager dan in de vorige monitor. Oorzaak hiervoor is het achterwege laten van een uitschieter met een groot en sterk fluctuerend aantal presentaties.

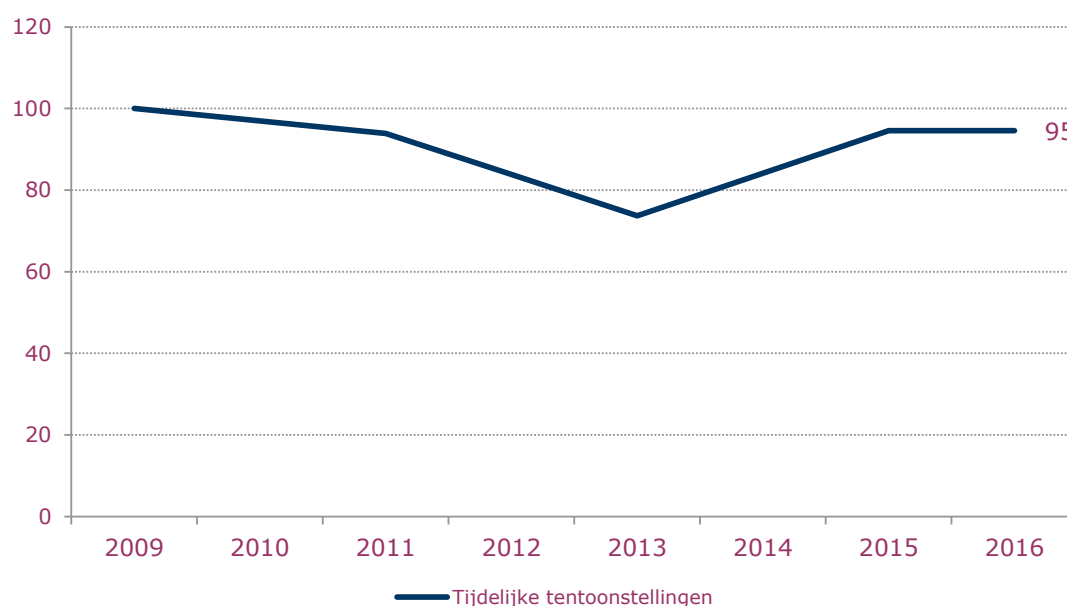
⁹⁹ Bij de BIS-instellingen en de instellingen die subsidie ontvingen van het Mondriaan Fonds is gevraagd naar het aantal uitvoeringen/tentoonstellingen. In de enquête onder leden van De Zaak Nu is gevraagd naar presentaties.

Figuur 5-3. Ontwikkeling aantal presentaties van presentatie-instellingen, Panel C (index 2012=100; bron: instellingen, OCW, Mondriaan Fonds; bewerking: Dialogic/APE)

Beeldende kunst musea en tijdelijke tentoonstellingen

Figuur 5-4 laat de ontwikkeling van het aantal tijdelijke tentoonstellingen in de panel van beeldende kunst musea te zien (alleen tentoonstellingen in het eigen museum). Het aantal tijdelijke tentoonstellingen is tussen 2009 en 2016 met jaarlijks gemiddeld 0,8% afgenomen. In 2013 was het aantal lager dan in andere jaren. Het is goed om hierbij te vermelden dat de jaren 2012 en 2014 geïnterpoleerd zijn. Het is dus niet bekend wat het werkelijk aantal tijdelijke tentoonstellingen in 2012 en 2014 was.

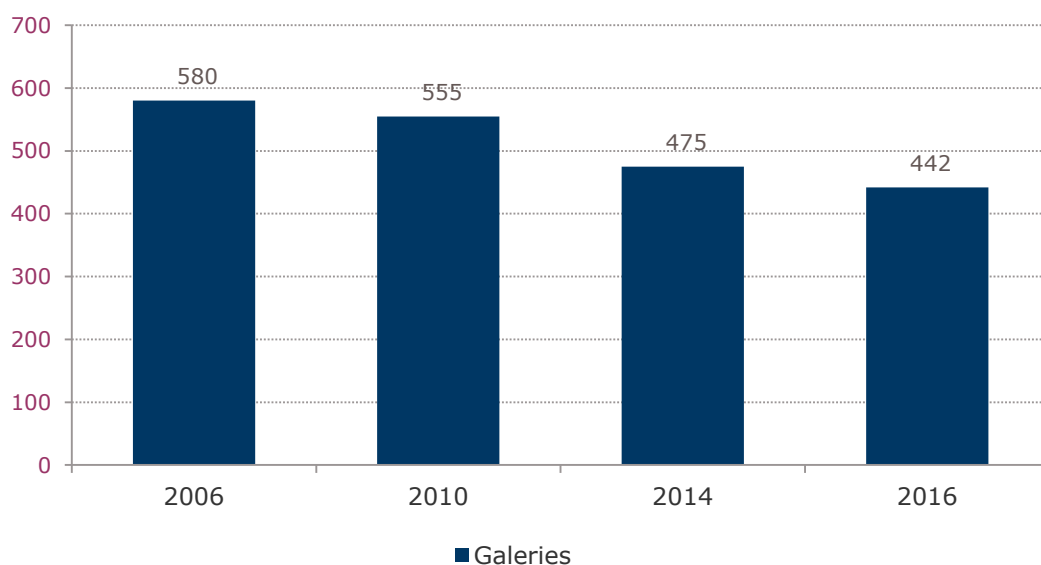

Figuur 5-4. Ontwikkeling aantal tijdelijke tentoonstellingen in beeldende kunst musea, panel (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Galeries voor hedendaagse beeldende kunst en aantal exposities

In 2016 zijn 442 galleries actief op het gebied van hedendaagse beeldende kunst (zie Figuur 5-5). Dit aantal is voor het eerst in een recent APE-onderzoek bepaald waarin adresgegevens van de Nederlandse Galerie Associatie zijn gescreend en gecombineerd met een lijst van de eigenaar-directeur van de beurs Rotterdam Contemporary. Voor eerdere jaren, te weten 2006, 2010 en 2014, gebruikte Panteia als populatie de bij de Kamer van Koophandel ingeschreven bedrijven die tot de sector "kunstgalleries en expositieruimten" behoren en maakte hieruit een selectie. In tegenstelling tot de selectie van Panteia is de selectie van APE enger gedefinieerd, op inhoudelijke gronden. De groep galleries volgens de definitie van Panteia is tussen 2006 en 2014 kleiner geworden. Omdat de groep in 2016 afwijkt van de selectie die door Panteia voor 2006, 2010 en 2014 is gemaakt, kan er geen uitspraak worden gedaan over de ontwikkeling van de groep zoals die in het onderzoek van APE voor 2016 is bepaald.

Terwijl het aantal galleries afgenomen lijkt te zijn, lijkt het gemiddeld aantal exposities per galerie in de afgelopen jaren te zijn gestegen. Figuur 5-6 laat zien dat galleries in 2016 gemiddeld ongeveer 4,9 solo- en 5,4 groepsexposities hebben georganiseerd. In 2010 en 2014 waren dit nog maar 4,3 respectievelijk 4,0 solo-exposities en 2,8 respectievelijk 3,3 groepsexposities. De cijfers voor 2010 en 2014 zijn benaderd op basis van de klassen die in het Panteia-rapport worden gegeven¹⁰⁰. Een oorzaak voor deze stijging ligt in het aandeel galleries dat helemaal geen expositie heeft georganiseerd. In 2010 en 2014 heeft 20% en respectievelijk 33% helemaal geen solo-expositie georganiseerd. In 2016 was dit aandeel slechts 7% (Figuur 5-7). Het patroon bij groepsexposities is vergelijkbaar (Figuur 5-8). Omdat de groep in 2016 verschilt van de groep in 2010 en 2014 kunnen deze patronen alleen als een indicatieve ontwikkeling en niet als daadwerkelijke ontwikkeling geduid worden. Het is namelijk denkbaar dat de groep in 2010 en 2014 zodanig van de groep in 2016 verschilt dat daardoor de verschillen verklaard kunnen worden.

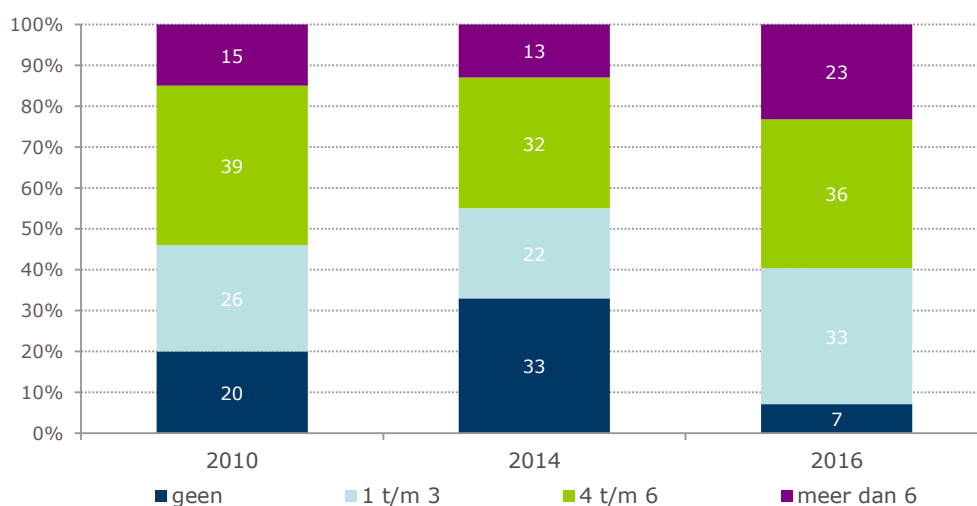

Figuur 5-5. Aantal galleries voor hedendaagse kunst in 2006, 2010, 2014 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

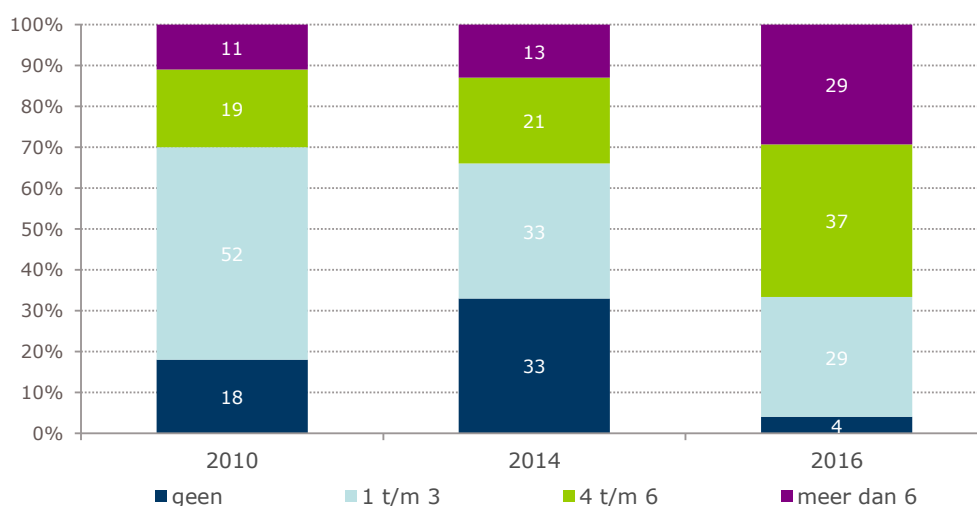
¹⁰⁰ De aantallen zijn benaderd door het gemiddelde van de klassengrenzen met de respectieve omvang van de klassen te vermenigvuldigen. Voor de hoogste klasse waarin geen bovengrens is gegeven gebruiken wij de ondergrens.

Figuur 5-6. Gemiddeld aantal solo- en groepsexposities per galerie voor hedendaagse kunst in 2010, 2014 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-7. Aandeel georganiseerde solo-exposities in klassen per galerie voor hedendaagse kunst in 2010, 2014 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

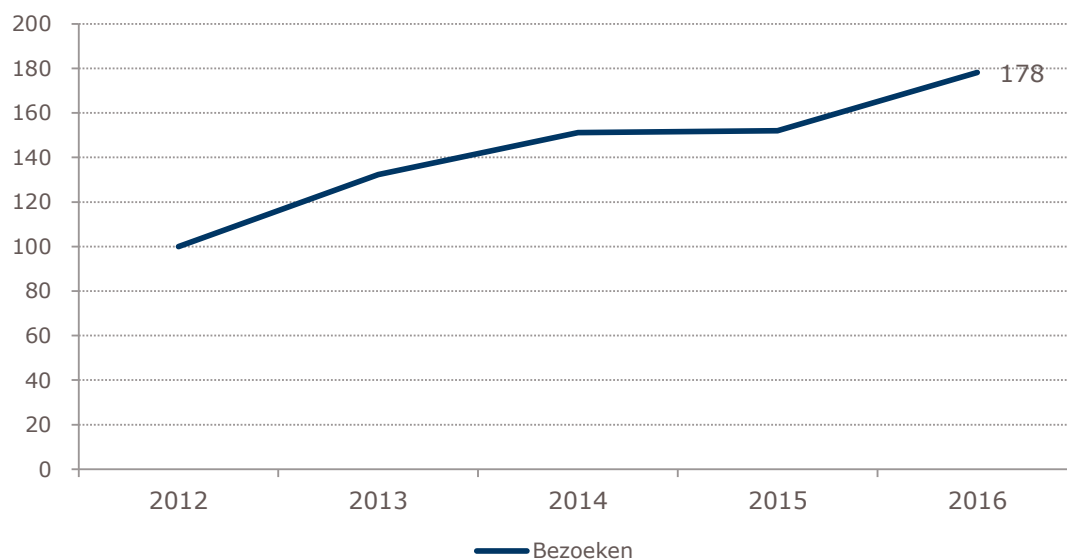

Figuur 5-8. Aandeel georganiseerde groepsexposities in klassen per galerie voor hedendaagse kunst in 2010, 2014 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

5.4.2 Bezoek

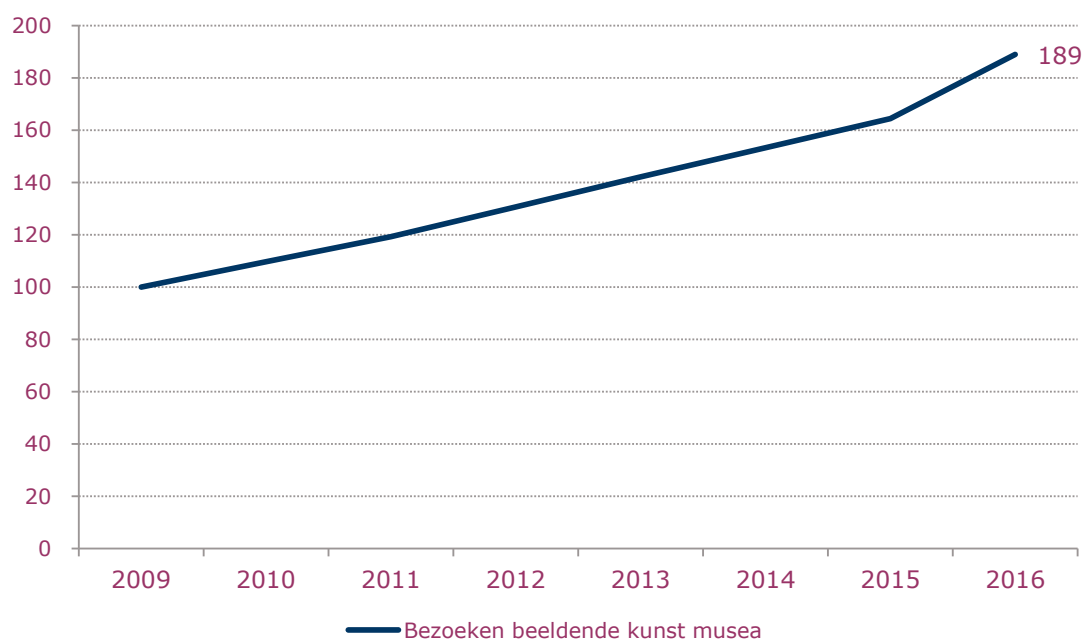
Bezoeken aan presentatie-instellingen

Over het algemeen bieden presentatie-instellingen gratis toegankelijke activiteiten aan. Naast tentoonstellingen zijn dit bijvoorbeeld performances, lezingen, workshops, debatten en/of symposia en (samenwerkings-)projecten in de openbare ruimte. De activiteiten die in de openbare ruimte plaatsvinden zijn per definitie gratis. Een groot deel van de bezoeken is daarom onbetaald. In Panel B zien wij dat het aantal bezoeken in de periode 2012-2016 met in totaal 78% gestegen is (Figuur 5-9). Gemiddeld is dit jaarlijks 15,5%. In 2009 is het aantal bezoeken ongeveer 20 duizend en in 2016 ongeveer 36 duizend. Dit is een relatief grote stijging die voor een deel te verklaren is door twee uitschieters. Deze trend is gebaseerd op bezoeken zoals die door de instellingen zelf geregistreerd zijn. Doordat sommige activiteiten in de openbare ruimte plaatsvinden, zijn bezoeken moeilijk te definiëren en te tellen.

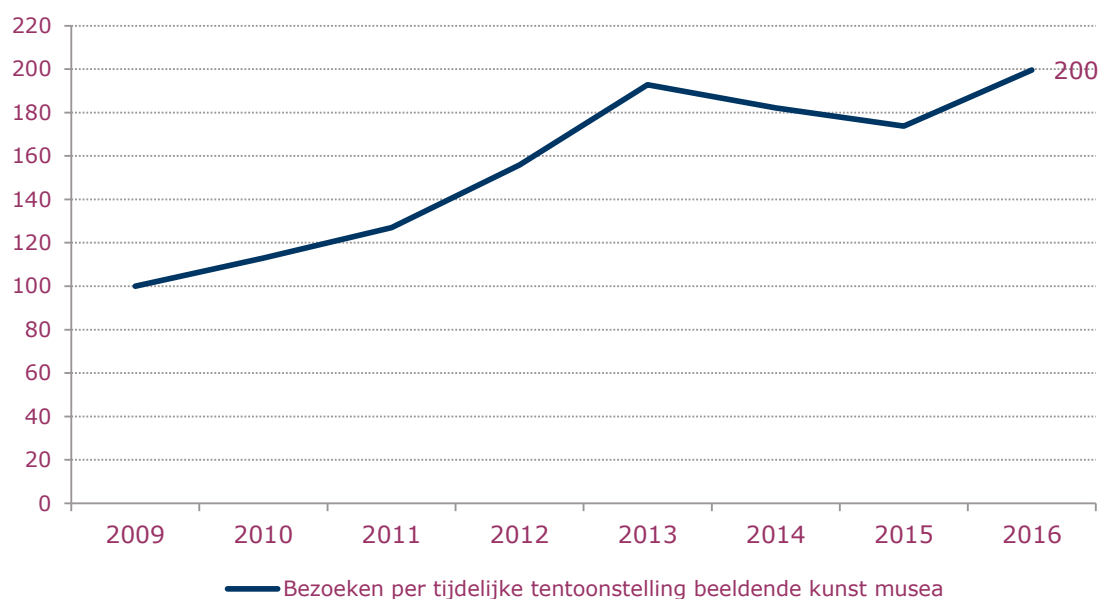
Figuur 5-9. Ontwikkeling bezoeken bij presentatie-instellingen, Panel B (index 2012=100; bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Bezoeken aan beeldende kunst musea

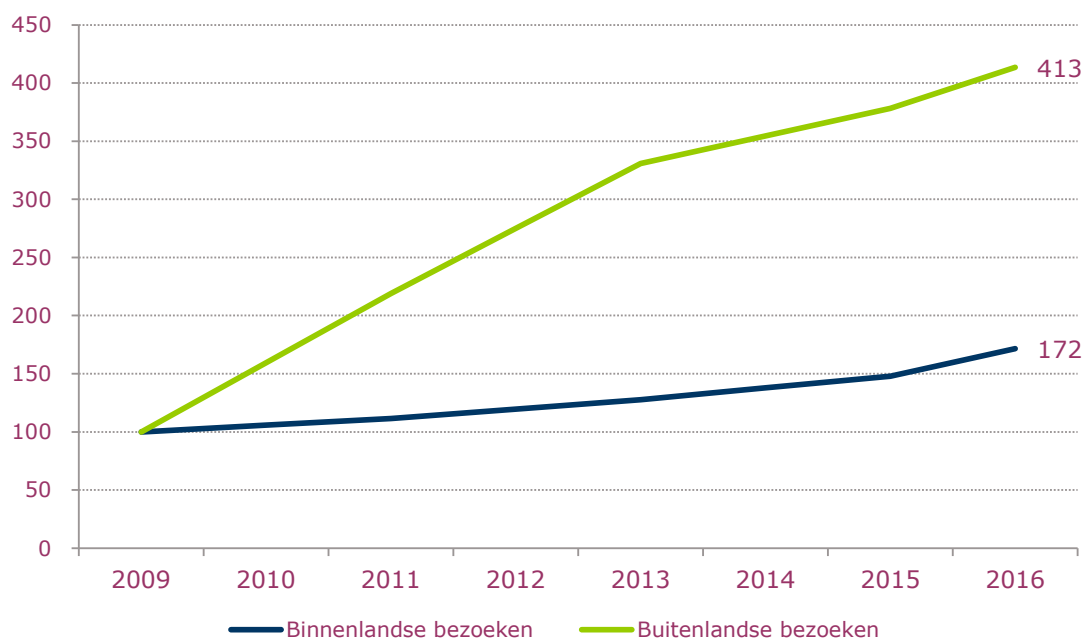
Figuur 5-10. Ontwikkeling bezoeken beeldende kunst musea, panel (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Het aantal bezoeken aan de beeldende kunst musea in de panel is sinds 2009 met in totaal 89% gestegen (Figuur 4-2). Dit is een gemiddelde jaarlijkse groei van 9,5%. Zoals in Figuur 5-11 te zien kan deze stijging niet door een toename van het aantal tijdelijke tentoonstellingen verklaard worden. Het aantal bezoeken neemt namelijk ook per tentoonstelling toe, in de periode 2009 tot 2016 met 100%. Gemiddeld is dit een jaarlijkse groei van 10,4%.

Figuur 5-11. Ontwikkeling bezoeken per tijdelijke tentoonstelling in beeldende kunst musea, panel (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

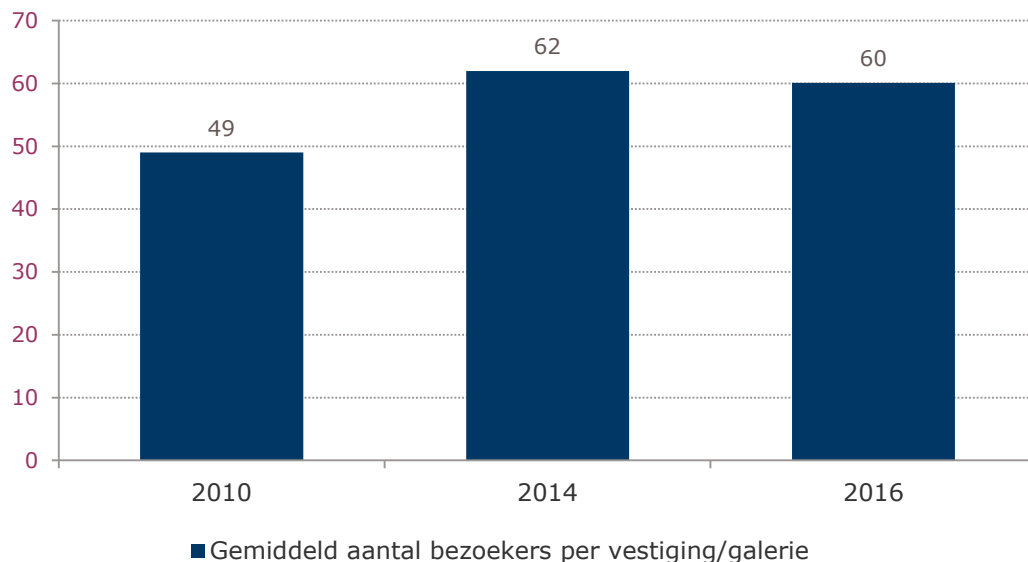
Zoals Figuur 5-12 laat zien is het aantal bezoeken uit het buitenland sterker gegroeid dan het aantal bezoeken uit Nederland. Buitenlandse bezoeken zijn in de periode 2009 tot 2016 met 313% (jaarlijks gemiddeld 22,5%) gestegen en binnenlandse bezoeken met 72% (jaarlijks gemiddeld 8,0%).

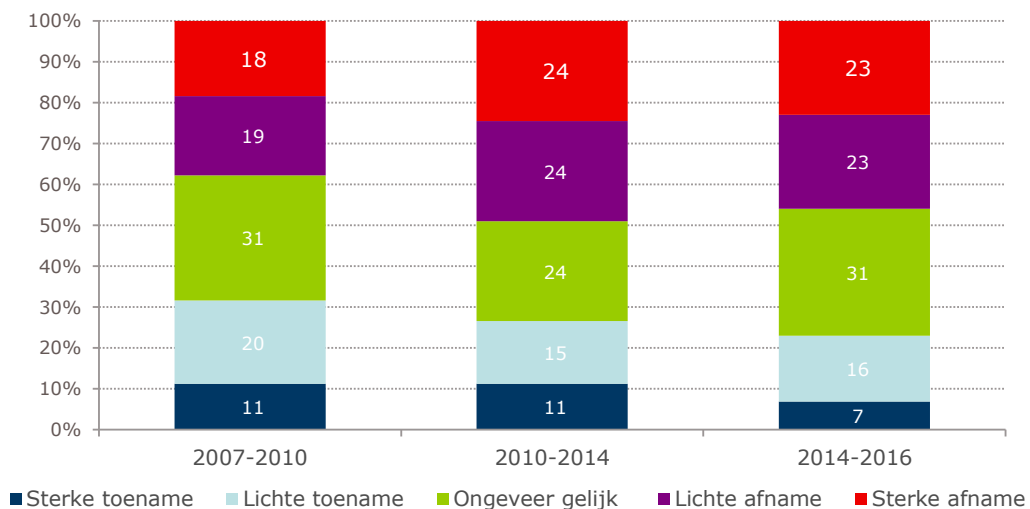
Figuur 5-12. Ontwikkeling bezoeken vanuit binnen- en buitenland aan beeldende kunst musea, panel (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Bezoeken aan galeries voor hedendaagse beeldende kunst

Galeries hebben gemiddeld ongeveer 50 tot 60 bezoekers per week. In 2010 is dit 49 en in 2014 62 per vestiging. 2016 is het gemiddeld aantal bezoekers 60 per galerie. Op jaarbasis komt het geschatte totaal aantal bezoeken hiermee neer op ongeveer 1,4 mln. à 1,5 mln. Deze aantallen geven een grove indicatie van het publieksbereik van galeries. Een andere indicator voor het publieksbereik is de omvang van de verkopen (zie 5.4.3 voor de omzet bij galeries).

Figuur 5-13. Gemiddeld aantal bezoekers per vestiging (2010 en 2014) en per galerie (2016) (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-14. Ontwikkeling aantal bezoekers per week, 2007-2010, 2010-2014 en 2014-2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-14 geeft een indicatie van de ontwikkeling van het aantal bezoeken aan galeries. In het Panteia-onderzoek van 2010 heeft 31% van de galeries aangegeven dat het aantal bezoekers in de afgelopen 3 jaren sterk of licht is toegenomen. In het onderzoek van 2014 is dit percentage iets lager, namelijk 26%. Daartegenover staat dat 48% van de galeries

hebben aangegeven dat het aantal bezoekers licht of sterk is afgenomen. In 2010 hebben nog maar 37% aangegeven dat het aantal bezoekers licht of sterk is afgenomen. In het algemeen zijn de ontwikkeling in de periode 2014 tot 2016 vergelijkbaar met de ontwikkeling tussen 2007 en 2010. Op basis van Figuur 5-13 en Figuur 5-14 concluderen wij dat het aantal bezoeken sinds 2007 waarschijnlijk niet sterk is veranderd.

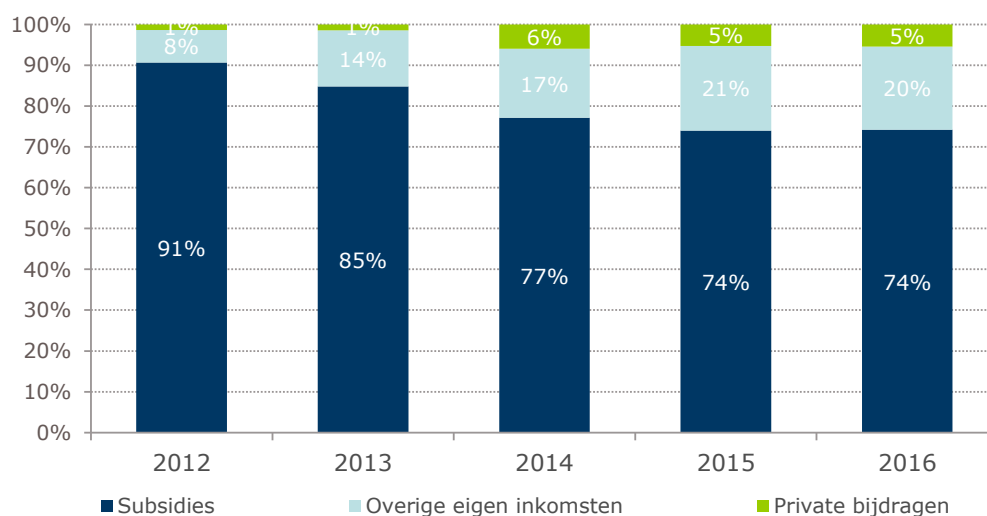
5.4.3 Financieringsmix

In deze paragraaf kijken wij naar de financieringsmix van de presentatie-instellingen en beeldende kunst musea. Bij galerieën kijken wij naar de omzet. In de financieringsmix maken we onderscheid naar de volgende drie categorieën:

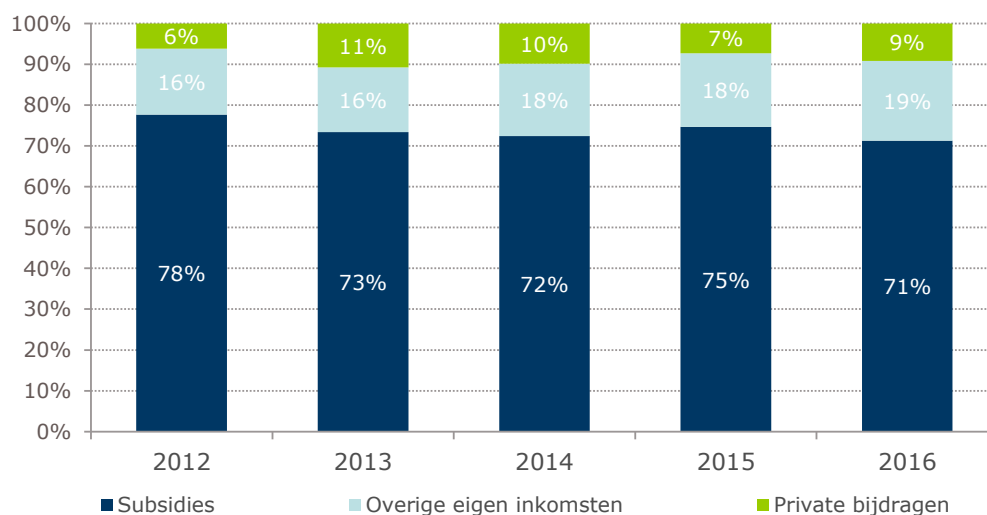
- Subsidies: dit zijn bijdragen van het ministerie van OCW of een ander ministerie, van een cultuurfonds, van een decentrale overheid of van de Europese Unie. Hieronder vallen zowel exploitatie- als huursubsidies, en zowel structurele als incidentele subsidies.
- Overige eigen inkomsten: dit zijn bijdragen van private partijen waar een tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden zijn publieksinkomsten (tegenprestatie: toegang tot culturele activiteiten), sponsorinkomsten (tegenprestatie: zichtbaarheid van een merk) en inkomsten uit horeca en merchandising.
- Bijdragen uit private middelen: dit zijn bijdragen van private partijen (personen of bedrijven) waar geen (directe) tegenprestatie tegenover staat. Voorbeelden hiervoor zijn bijdragen van private fondsen en giften van bedrijven of vriendenverenigingen.

Financieringsmix bij presentatie-instellingen

Veel presentatie-instellingen krijgen incidentele bijdragen, ontwikkelbijdragen of structurele exploitatiebijdragen als subsidie. Soms zijn de subsidies niet voor een vooraf afgesproken vaste periode. Instellingen die door het Mondriaan Fonds worden ondersteund, ontvangen een bijdrage van maximaal 40% van hun begroting, vaak voor een periode van twee jaar. De rest ontvangen zij bijvoorbeeld van gemeenten of private fondsen. BIS-instellingen ontvangen daarentegen een meerjarig vast bedrag waarmee een groot deel van de uitgaven gedekt wordt. Vanwege het verschil in financiering geven wij zowel de trends voor de 8 BIS-instellingen (5 presentatie-instellingen en 3 postacademische instellingen) als de 18 overige instellingen (waarvan 17 gesubsidieerd door het Mondriaan Fonds) in Panel A. De 8 BIS-instellingen in Panel A komen overeen met de 8 BIS-instellingen in de Cultuurmonitor 2016. De samenstelling van de overige instellingen wijkt licht af.

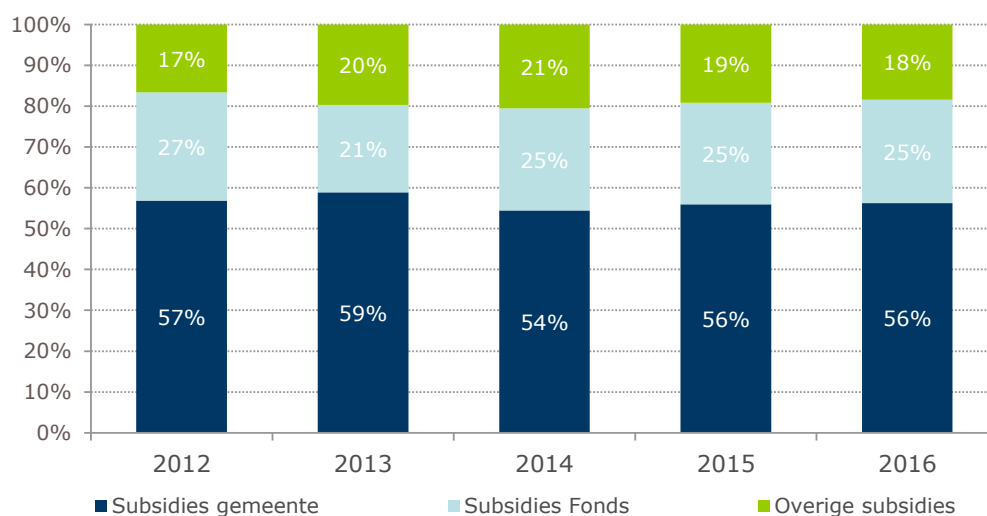

Figuur 5-15. Financieringsmix presentatie-instellingen en post-academische instellingen in de BIS, 2012-2016, Panel A (bron: OCW; bewerking: Dialogic/APE)

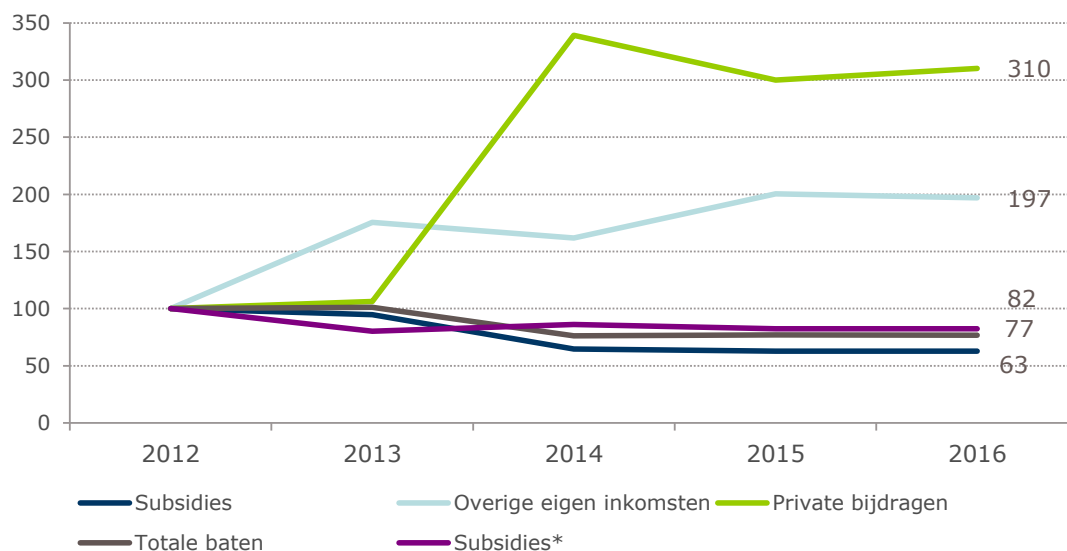
Figuur 5-16. Financieringsmix presentatie-instellingen (niet in de BIS), 2012-2016, Panel A (bron: Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

In Figuur 5-15 geven we de opbouw van de financieringsmix van de BIS-instellingen en in Figuur 5-16 van de overige instellingen. De grootste financieringsbron bestaat uit subsidies. Het aandeel van de subsidies is bij de 8 onderzochte BIS-instellingen sterker gedaald dan bij de instellingen die niet door OCW worden gesubsidieerd. De gemiddelde subsidie van de BIS-instellingen in Panel A is in 2016 ongeveer € 1,18 mln., de gemiddelde overige eigen inkomsten € 323 duizend en de gemiddelde bijdrage € 86 duizend. Bij de overige instellingen in Panel A is de gemiddelde subsidie ongeveer € 354 duizend, de gemiddelde opbrengst € 97 duizend en de gemiddelde bijdrage € 48 duizend.

Figuur 5-17. Subsidiebronnen presentatie-instellingen (niet in de BIS), 2012-2016, Panel A (bron: Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

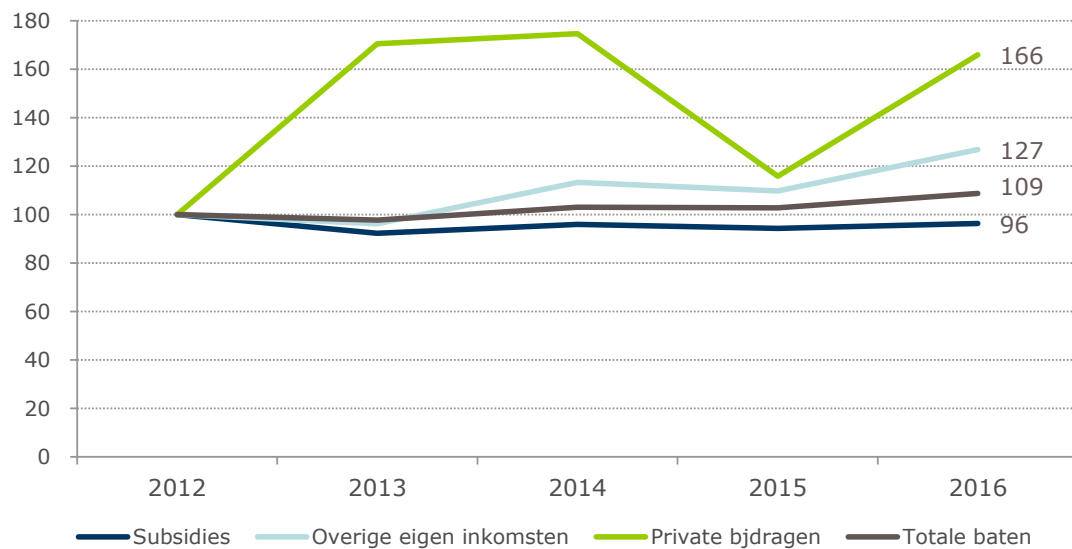
Figuur 5-17 geeft de opbouw van de subsidies van de presentatie-instellingen die geen onderdeel van de BIS zijn naar subsidieverstrekker. De opbouw is van 2014 tot 2016 redelijk stabiel met 54% tot 56% gemeentelijke subsidies, 25% subsidies van het Mondriaan Fonds en 18% tot 21% overige subsidies. In 2012 en 2013 was het aandeel gemeentelijke subsidies met 57% tot 59% licht hoger.

Figuur 5-18. Ontwikkeling bedragen per financieringsbron presentatie-instellingen in de BIS, (index 2012=100; bron: OCW, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-18 laat zien dat in de periode 2012-2016 bij de presentatie-instellingen die onderdeel uitmaken van de BIS de reële overige eigen inkomsten bijna verdubbeld en de bijdragen uit private middelen meer dan verdrievoudigd zijn. De private bijdragen hebben echter een relatief klein aandeel in de inkomsten. De subsidies zijn daarentegen met 37% afgenomen in 2016 ten opzichte van 2012. In deze trend zorgt één grote instellingen voor een vertekend

beeld. Bij deze instelling is het subsidiebedrag in 2013 t.o.v. van 2012 met ongeveer een vijfde toegenomen terwijl bij de meeste andere BIS-instellingen de subsidies gedaald zijn. Dit heeft met een incidentele publieke subsidie te maken. In 2014 t.o.v. 2013 is bij de betreffende instelling een afname van het subsidiebedrag van meer dan een derde te zien, terwijl de subsidies bij de overige instellingen relatief constant blijven.

Figuur 5-19. Ontwikkeling bedragen per financieringsbron overige presentatie-instellingen (niet in de BIS), (index 2012=100; bron: Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-19 laat zien dat bij de presentatie-instellingen die geen onderdeel uitmaken van de BIS de totale baten tussen 2012 en 2016 met in totaal 5% zijn toegenomen. Dit komt door een toename van de overige eigen inkomsten van 27% en van de private bijdragen met 66%. De subsidies zijn met 4% licht gedaald. Tussen 2015 en 2016 zijn bij een drietal instellingen de private bijdragen sterk toegenomen (met de factor 7, 8 en 35). Dit verklaard een deel van de stijging van de private bijdragen in de laatste twee jaren. Tabel 5-3 geeft een samenvatting van deze trends.

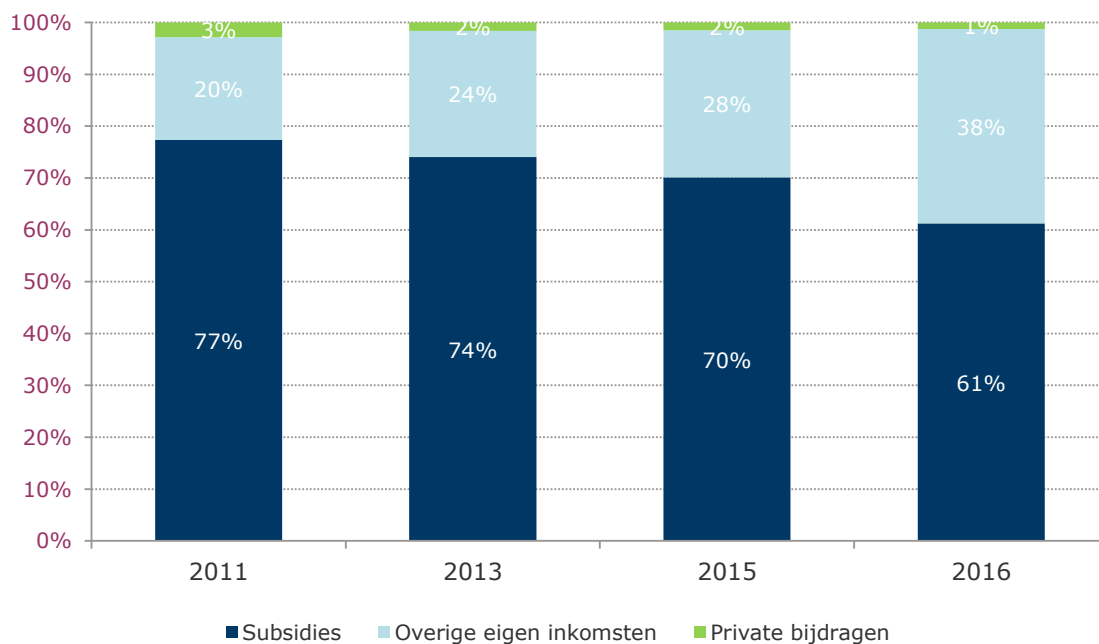
Tabel 5-3. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van de reële subsidies, overige eigen inkomsten en bijdragen bij presentatie-instellingen (bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Mutatie in % per jaar	2012-2016	2013-2016	2014-2016	2015-2016
Presentatie-instellingen in de BIS, Panel A				
Subsidies	-10,9	-12,8	-1,4	0,2
Subsidies ¹⁰¹	-4,7	0,9	-2,1	0,1
Overige eigen inkomsten	18,5	3,9	10,3	-1,8
Private bijdragen	32,7	42,9	-4,4	3,4
Totale baten	-6,4	-8,8	0,5	-0,1
Overige presentatie-instellingen (niet in de BIS), Panel A				
Subsidies	-0,9	1,4	0,2	2,1
Overige eigen inkomsten	6,1	9,7	5,8	15,5
Private bijdragen	13,5	-0,9	-2,5	43,3
Totale baten	1,2	2,4	0,9	7,0

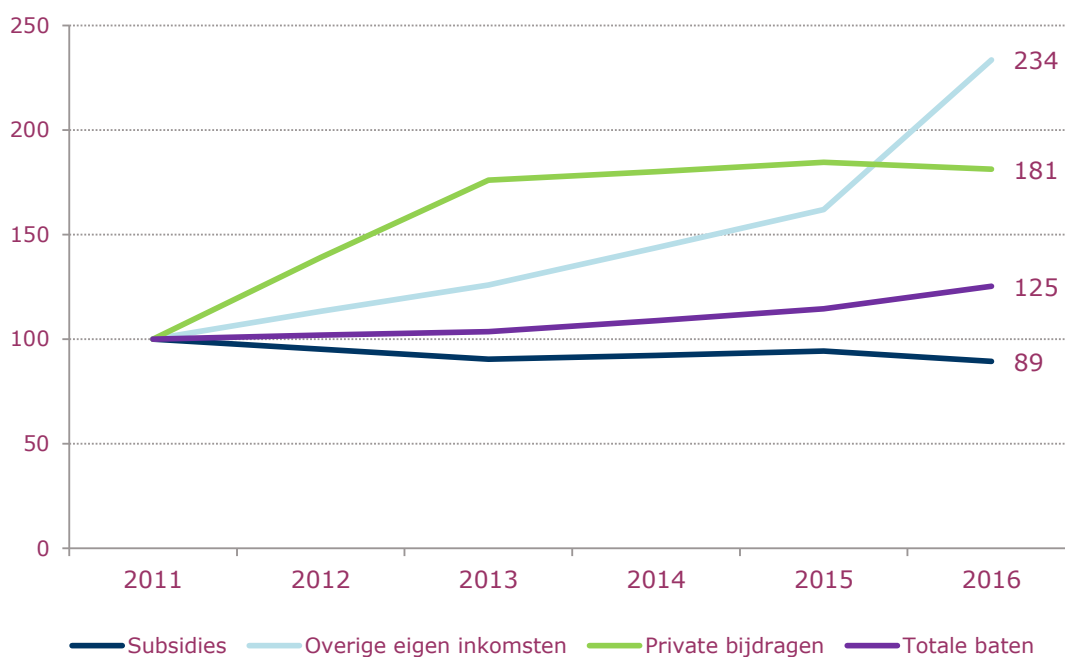
Financieringsmix bij beeldende kunst musea

In Figuur 5-20 geven wij de ontwikkeling van de financieringsmix van de beeldende kunst musea in de panel vanaf 2011. Van 2009 zijn geen volledige gegevens beschikbaar waardoor wij de reeks pas in 2011 beginnen. Het aandeel private bijdragen is in elk jaar zeer klein (maximaal 3. Het aandeel van de overige eigen inkomsten is in de periode 2011 tot 2016 gestaag gestegen van 22% naar 38%, en het aandeel subsidies evenredig afgenomen. Figuur 5-21 (en Tabel 5-4) laat de ontwikkeling van de financieringsbronnen zien. Hierin is te zien dat de totale baten in de periode 2011 tot 2016 met in totaal 25% zijn toegenomen, voornamelijk ten gevolge van de toename van de overige eigen inkomsten.

¹⁰¹ Deze percentages zijn exclusief één uitschieter met een hoge incidentele publieke subsidie in 2013.

Figuur 5-20. Financieringsmix beeldende kunst musea 2012-2016, panel (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

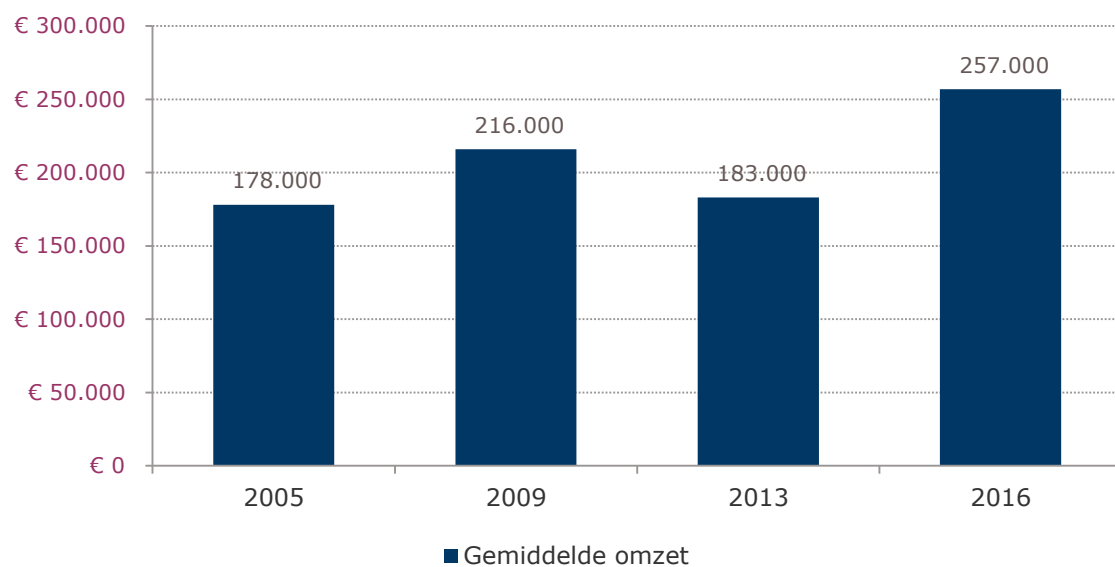
Figuur 5-21. Ontwikkeling bedragen per financieringsbron beeldende kunst musea, panel (index 2012=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tabel 5-4. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van de reële subsidies, overige eigen inkomsten en bijdragen bij beeldende kunst musea, panel (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

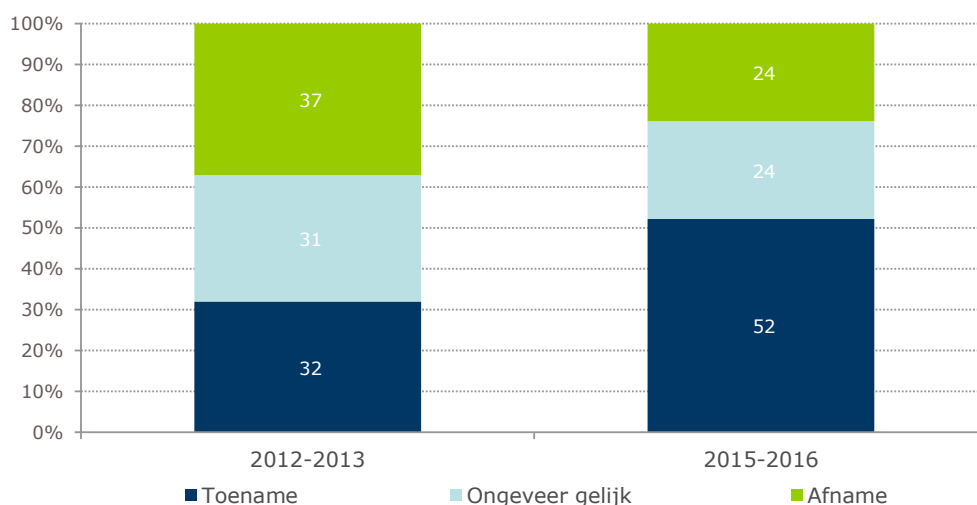
Mutatie in % per jaar	2012-2016	2015-2016	2011-2016
Financieringsmix			
Subsidies	-1,5	-5,2	-2,2
Overige eigen inkomsten	19,8	44,3	18,5
Bijdragen	6,8	-1,8	12,6
Totale baten	5,3	9,5	4,6

Omzet van galeriën voor hedendaagse kunst

Galeriën zijn over het algemeen private ondernemingen met verkopen als voornaamste financieringsbron. Voor de jaren 2005, 2009 en 2013 geeft het onderzoek van Panteia de gemiddelde omzet per galerie. Voor het jaar 2016 is de omzet in categorieën uitgevraagd en de gemiddelde omzet benaderd op basis van de klassengemiddelden. Figuur 5-22 geeft de omzet voor de jaren 2005, 2009, 2013 en 2016. Omdat ook hier de groep in 2016 afwijkt van de selectie die door Panteia is gemaakt, kan geen uitspraak over de ontwikkeling van de groep zoals die in het onderzoek van APE is bepaald, worden gemaakt.

Figuur 5-22. Gemiddelde omzet per galerie in 2005, 2009, 2013 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-23. Ontwikkelingen omzet per galerie in 2013 t.o.v. 2012 en 2016 t.o.v. 2015 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

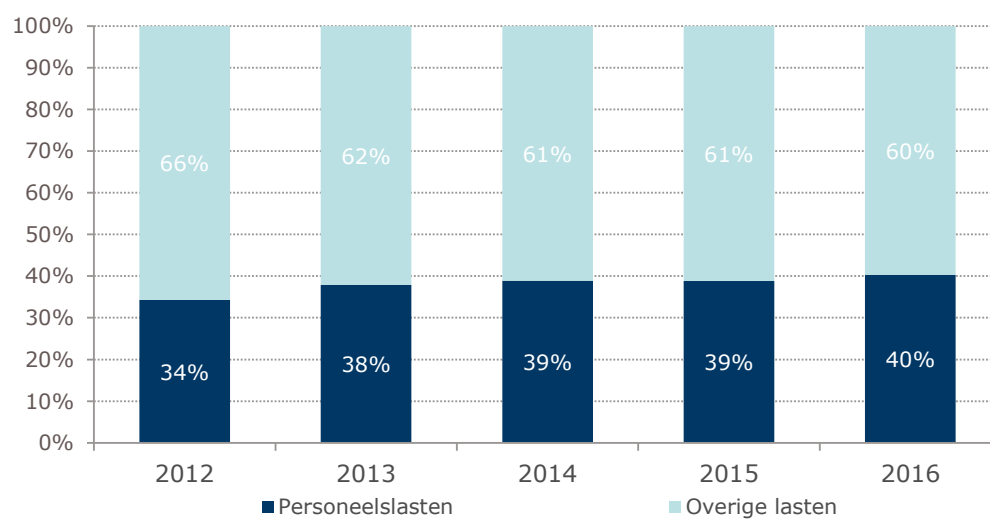
Naast een momentopname is in zowel de onderzoeken van Panteia als van APE in kaart gebracht hoe de omzet zich tot de omzet in het voorafgaande jaar verhoudt. Figuur 5-23 geeft de ontwikkeling uitgaande van twee peiljaren, namelijk 2013 en 2016. De cijfers laten zien dat de omzet tussen 2015 en 2016 bij één op de twee galeriën is toegenomen. In 2013 ten opzichte van 2012 was dit nog maar bij één op de drie galeriën het geval en is bij meer dan een derde van de galeriën de omzet gedaald.

5.4.4 Lasten (personeel) en FTE

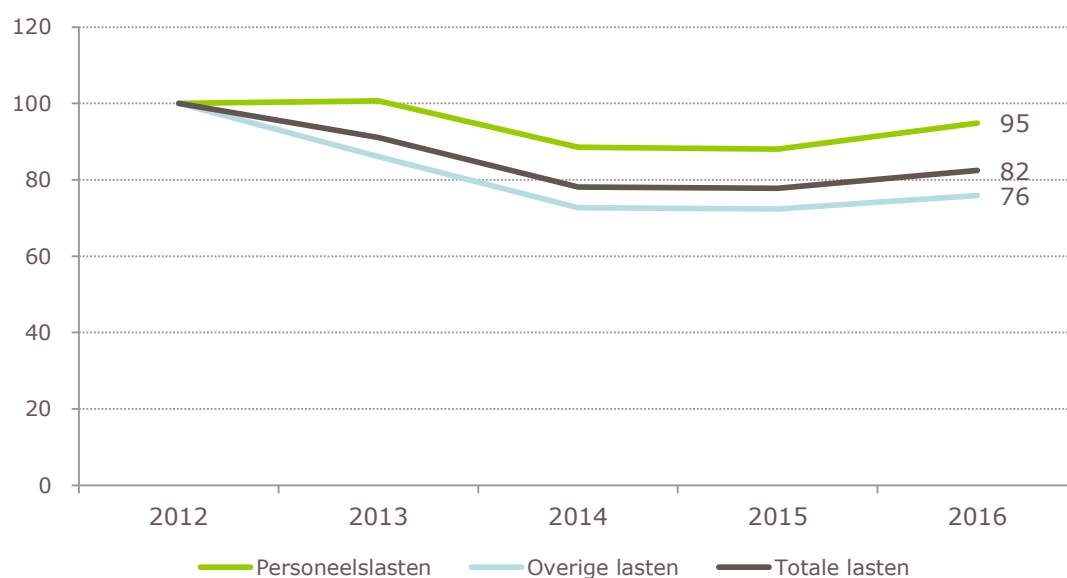
Werkgelegenheid en personeelslasten bij presentatie-instellingen

Presentatie-instellingen werken over het algemeen veel met vrijwilligers en zzp'ers, maar hebben ook werknemers in loondienst. Wij zien in panel C dat het aantal presentaties in de periode 2012 tot 2016 met 18% gestegen is. De vraag dringt zich op hoe zich deze ontwikkeling tot de ontwikkeling van de werkgelegenheid verhoudt. Wij beschikken niet over volledige gegevens over werkgelegenheid van deze panel om deze vraag te kunnen beantwoorden. Wij kunnen wel op basis van een groep van 18 instellingen in panel C een indicatie geven. In deze sub-panel is het aantal presentaties in de periode 2012 tot 2016 met 28% gestegen. Tegelijkertijd is het aantal fte's in loondienst met 6% gestegen. Het aantal fte's van vrijwilligers is met 24% en het aantal fte's van zzp'ers is met 30% gedaald. De instellingen in de sub-panel hebben in de periode 2012 tot 2016 gemiddeld 3,0 tot 3,4 fte's in loondienst, 1,9 tot 3,8 fte's vrijwilligers en 0,5 tot 1,4 zzp'ers. Omdat het hier om een kleine groep instellingen gaat, moeten deze cijfers en ontwikkelingen met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

Van de presentatie-instellingen in Panel A zijn de ontwikkelingen van de (personeels-) lasten in beeld gebracht. Meer dan een derde van de lasten bij presentatie-instellingen (Panel A) zijn personeelslasten. Dat aandeel is tussen 2012 en 2016 licht gestegen maar stagneert sinds 2014 (zie Figuur 5-24). De reële personeelslasten zijn in de periode 2012 tot en met 2016 met 5% en de overige lasten met 24% gedaald. De totale lasten zijn tussen 2012 en 2016 met in totaal 18% gedaald (zie Figuur 5-25). Tabel 5-5 geeft de gemiddelde jaarlijkse ontwikkeling weer.

Figuur 5-24. Ontwikkeling aandeel personeelslasten en overige lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

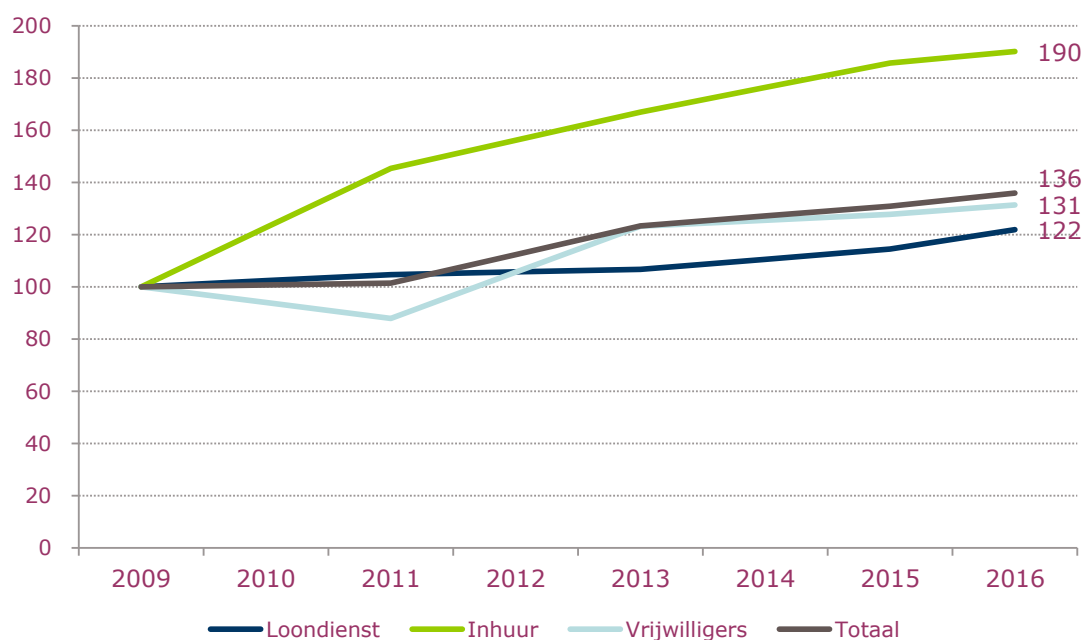
Figuur 5-25. Ontwikkeling reële personeelslasten, overige lasten en totale lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (index 2012=100; bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Tabel 5-5. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van de reële personeelslasten, overige lasten en totale lasten bij presentatie-instellingen, Panel A (bron: OCW, Mondriaan Fonds, gemeenten, instellingen; bewerking: Dialogic/APE)

Mutatie in % per jaar	2012- 2016	2013- 2016	2014- 2016	2015- 2016
Lasten				
Personeelslasten	-1,3	-2,0	3,5	7,7
Overige lasten	-6,7	-4,1	2,2	4,9
Totale lasten	-4,7	-3,3	2,7	6,0

Werkgelegenheid bij beeldende kunst musea

Het aantal werkzame personen in de panel van beeldende kunst musea is sinds 2009 in totaal met 36% gestegen (Figuur 5-26 en Tabel 5-6). Hierbij is het aantal inhuurkrachten sterker gestegen dan het aantal werkzame personen in loondienst en het aantal vrijwilligers. Let op, het gaat hier niet om fte's (hiervan zijn geen betrouwbare gegevens beschikbaar) maar om aantal personen.

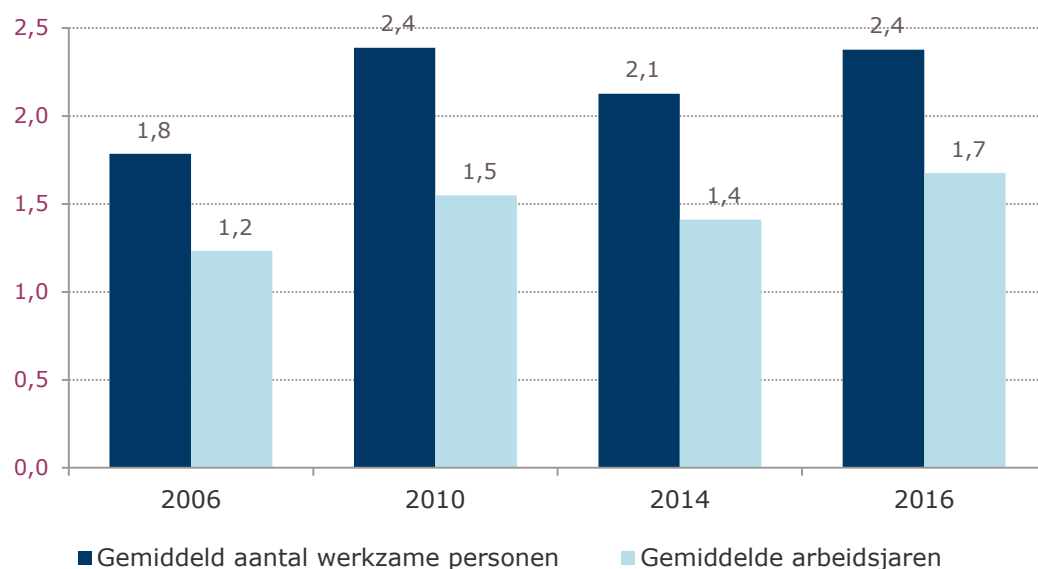
Figuur 5-26. Ontwikkeling aantal werkzame personen (in loondienst, inhuur, vrijwilligers en totaal), panel (index 2009=100; bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Tabel 5-6. Gemiddelde jaarlijkse mutatie van het aantal werkzame personen (in loondienst, inhuur, vrijwilligers en totaal) bij beeldende kunst musea, panel (bron: CBS; bewerking: Dialogic/APE)

Mutatie in % per jaar	2009- 2012	2012- 2016	2015- 2016	2009- 2016
Lasten				
Loondienst	1,9	3,6	6,6	2,9
Inhuur	16,0	5,0	2,4	9,6
Vrijwilligers	1,8	5,6	2,8	4,0
Totale lasten	4,0	4,9	3,8	4,5

Werkgelegenheid en personeelslasten bij galeries voor hedendaagse kunst

De meeste galeries zijn een- of tweemanszaken. In 2016 werken naar schatting gemiddeld 2,4 personen in een galerie. Dit is iets meer dan in voorgaande jaren: 1,8 in 2006, 2,4 in 2010 en 2,1 in 2014 (Figuur 5-27). Zoals alle cijfers over galeries in dit hoofdstuk zijn deze aantallen gebaseerd op de onderzoeken van Panteia (2006, 2010 en 2014) en APE (2016) met verschillend afgebakende groepen. Het aantal gemiddelde arbeidsjaren per galerie ligt tussen 1,2 (in 2006) en 1,7 (in 2016).

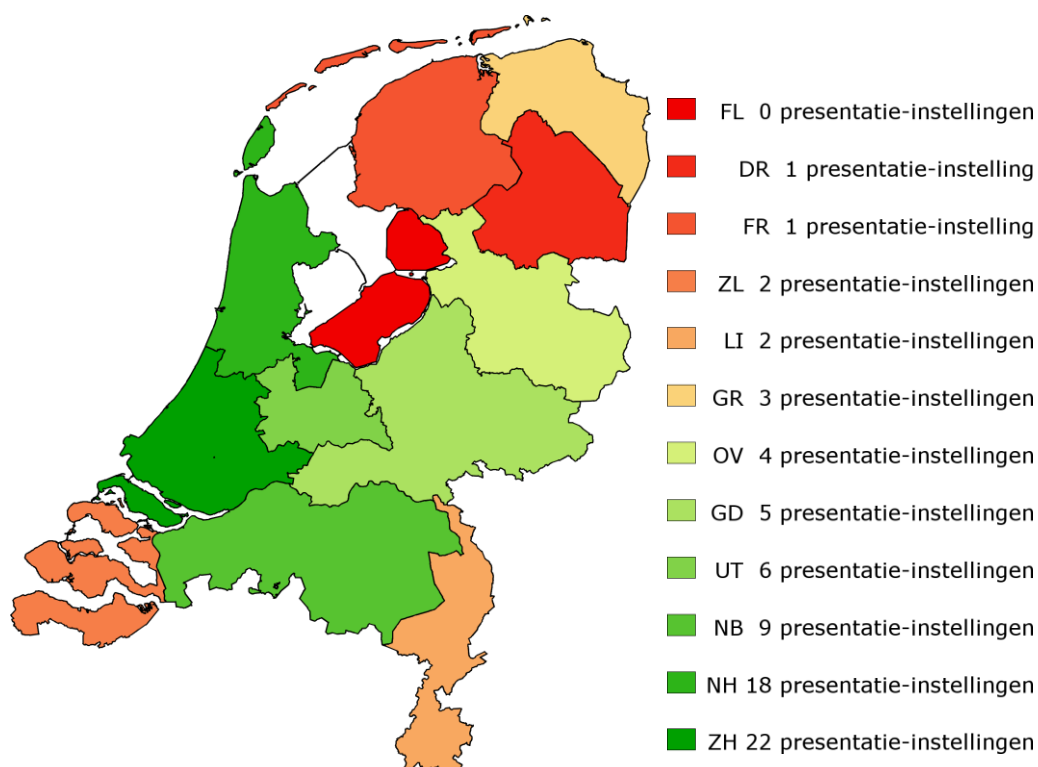
Figuur 5-27. Ontwikkeling gemiddeld aantal werkzame personen en arbeidsjaren 2006, 2010, 2014 en 2016 (bron: Panteia, APE; bewerking: Dialogic/APE)

5.4.5 Regionale spreiding aanbod

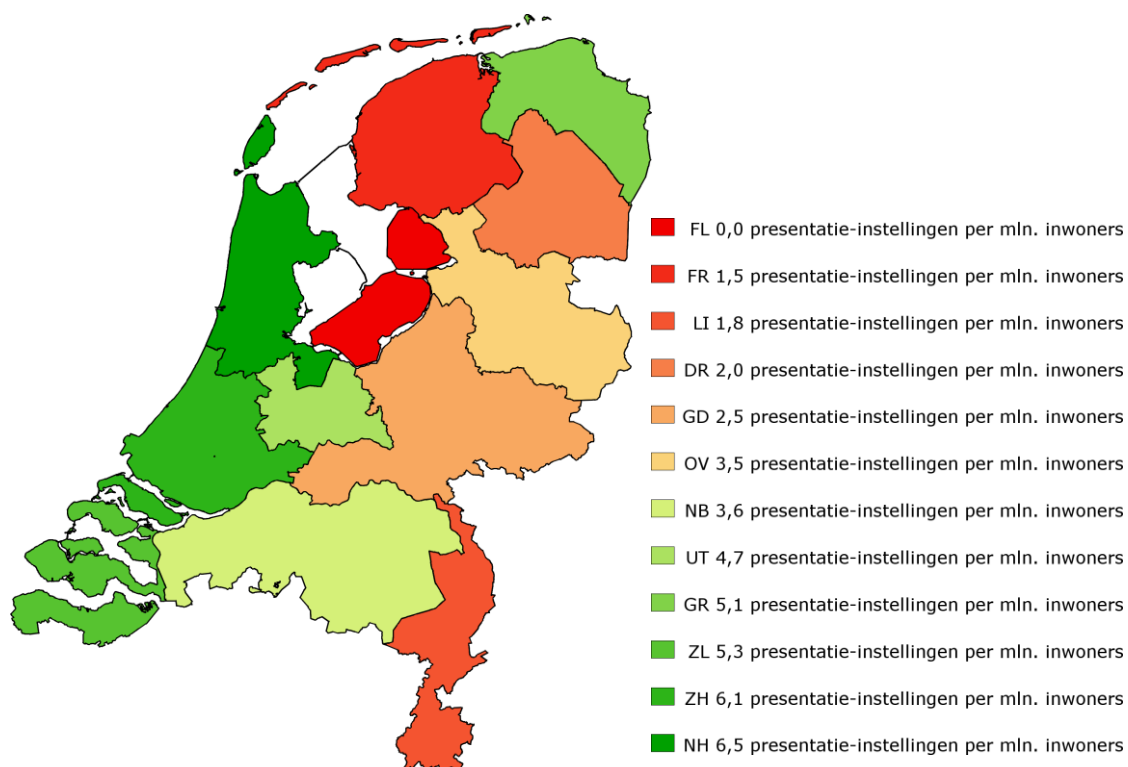
Regionale spreiding van presentatie-instellingen

Van de in totaal 73 presentatie-instellingen (De Zaak Nu-leden) is de helft in de vier grootste steden gevestigd, 14 (19%) in Amsterdam, 12 in Rotterdam (16%), 5 in Utrecht (7%) en 5 in Den Haag (7%). In de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht zijn er gezamenlijk 46 instellingen (Figuur 5-28). Dit is 63%. Hiernaast zijn er met 9 instellingen relatief veel instellingen in Noord-Brabant vertegenwoordigd. 75% van alle presentatie-instellingen is in de vier provincies Zuid-Holland, Noord-Holland, Utrecht en Noord-Brabant gevestigd.

Afgezet tegen het aantal inwoners zijn er naast relatief veel instellingen in Noord- en Zuid-Holland ook veel instellingen in Zeeland en Groningen (Figuur 5-29).

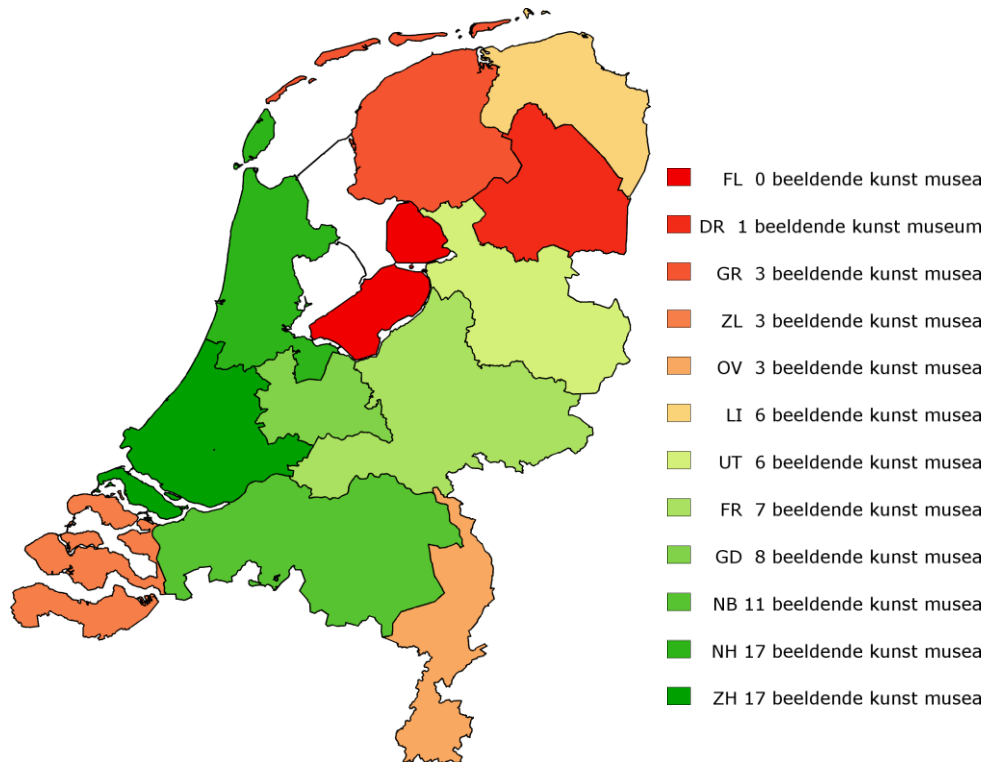
Figuur 5-28. Regionale spreiding presentatie-instellingen, per provincie (2016; bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE)

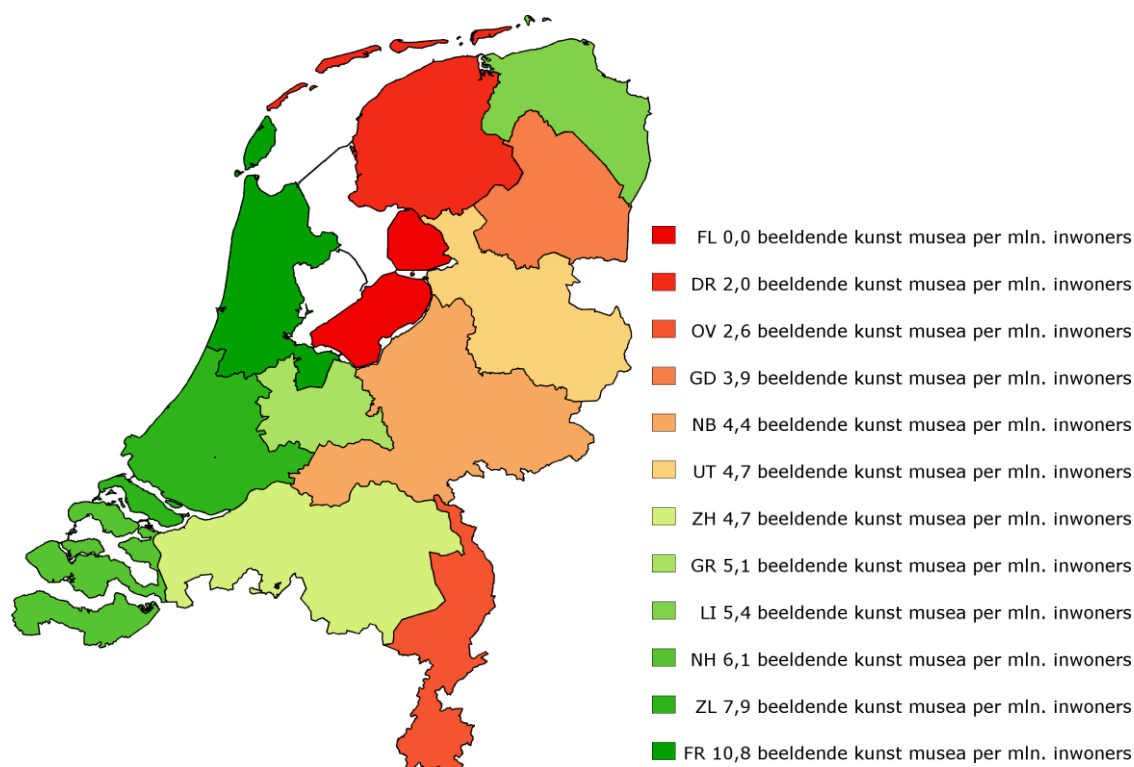
Figuur 5-29. Regionale spreiding presentatie-instellingen per mln. inwoners, per provincie (2016; bron: De Zaak Nu; bewerking: Dialogic/APE)

Regionale spreiding van beeldende kunst musea

Van de in totaal 82 beeldende kunst musea is meer dan de helft (45 musea) in Noord-Holland, Zuid-Holland en in Noord-Brabant gevestigd (Figuur 5-30). Afgezet tegen het aantal inwoners scoren Zuid-Holland en Noord-Brabant echter minder hoog. Friesland, Zeeland en Noord-Holland zijn de drie provincies met het hoogste aantal musea per miljoen inwoners (Figuur 5-31).

Figuur 5-30. Regionale spreiding beeldende kunst musea, per provincie (2016; bron: CBS/ Mondriaan Fonds/ OCW; bewerking: Dialogic/APE)

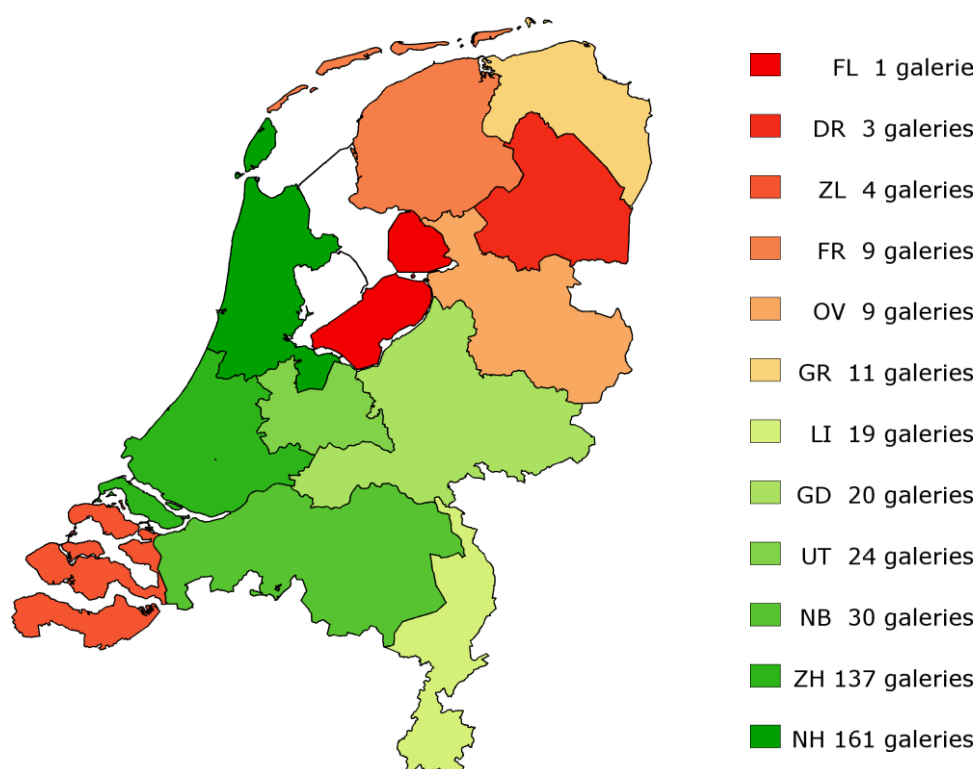

Figuur 5-31. Regionale spreiding beeldende kunst musea per mln. inwoners, per provincie (2016; bron: CBS/ Mondriaan Fonds/ OCW; bewerking: Dialogic/APE)

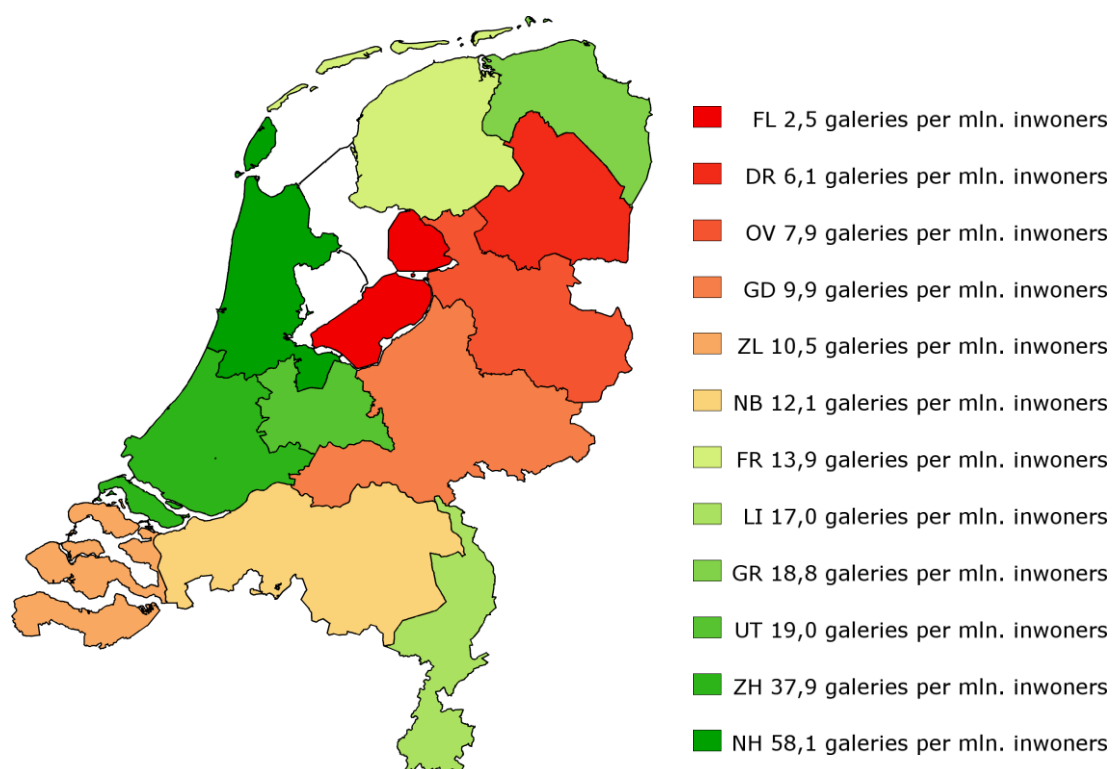
Regionale spreiding van galeries voor hedendaagse kunst

Amsterdam en Rotterdam zijn in de internationale beeldende kunstscene de belangrijkste Nederlandse steden. Bijna een derde van de galeries bevindt zich in Amsterdam, en één op de zeven galeries is in Rotterdam gevestigd. Dit is terug te zien in Figuur 5-32 waarin het aantal galeries per provincie te zien is. Omdat niet van alle galeries de locatie geregistreerd is (bijvoorbeeld bij online galeries) telt het totaal aantal galeries in de figuur niet op tot 442 maar tot 428. Van deze 428 galeries zijn er 161 (38%) gevestigd in Noord-Holland en 137 (32%) in Zuid-Holland. In Noord-Brabant zijn er 30 (7%) en in Utrecht 24 (6%) galeries. In de vier provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht zijn 82% van de galeries gevestigd.

Figuur 5-33 zet het aantal galeries tegen het aantal inwoners af. Hieruit blijkt dat naast Noord-Holland (Amsterdam) en Zuid-Holland (Rotterdam) ook Utrecht, Groningen en Limburg (Maastricht) relatief veel galeries hebben als deze worden afgezet tegen het aantal inwoners.

Figuur 5-32. Regionale spreiding galleries van hedendaagse beeldende kunst, per provincie (2016; bron: APE; bewerking: Dialogic/APE)

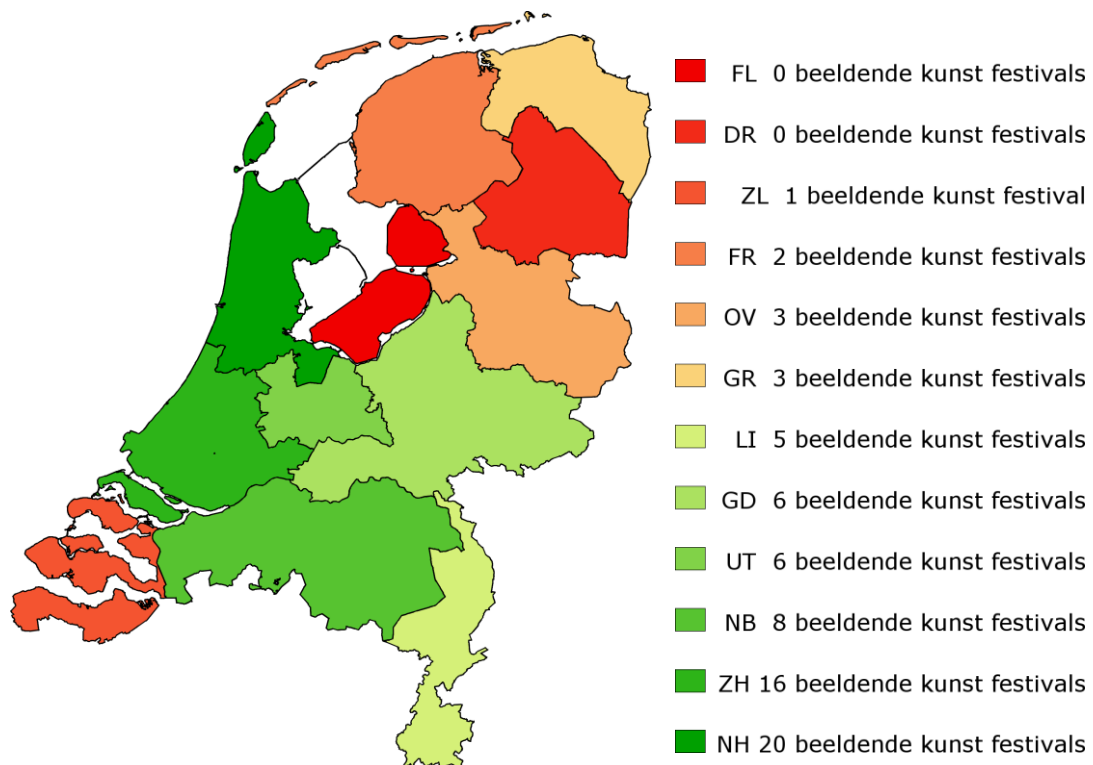

Figuur 5-33. Regionale spreiding galleries van hedendaagse beeldende kunst per mln. inwoners, per provincie (2016; bron: APE; bewerking: Dialogic/APE)

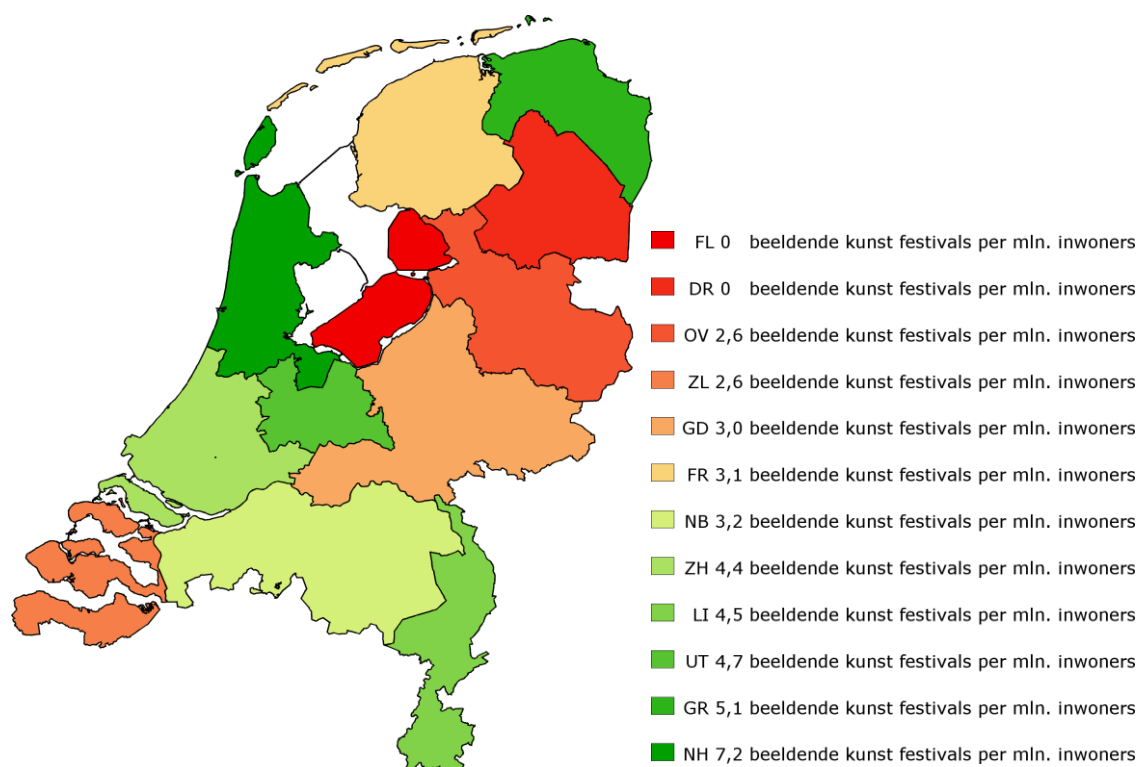
Regionale spreiding van beeldende kunst festivals

Zoals galeries zijn ook beeldende kunst festivals geconcentreerd in Amsterdam (één op de vijf) en Rotterdam (één op de negen). Deze concentratie is echter minder sterk dan bij de galeries. 20 van 70 festivals (29%) hebben in Noord-Holland en 16 (23%) in Zuid-Holland plaatsgevonden en hiernaast 8 (11%) in Noord-Brabant en 6 (9%) in Utrecht, dit is 71% in totaal (zie Figuur 5-34). Op de kaart zijn 70 van de 74 festivals meegenomen. Landelijke festivals die verspreid door het hele land plaatsvinden, blijven buiten beschouwing. De festivals verschillen zeer qua omvang. De 20 festivals in Noord-Holland hebben in totaal 1,2 mln. bezoeken (38% van het totaal) gehad, de 16 festivals in Zuid-Holland slechts 215 duizend (7% van het totaal). De 8 festivals in Noord-Brabant hadden gezamenlijk zoals Noord-Holland 1,2 mln. bezoeken.

In Figuur 5-35 is het aantal festivals afgezet tegen het aantal inwoners. Hieruit blijkt dat naast Noord-Holland ook Groningen, Utrecht en Limburg relatief veel beeldende kunst festivals hebben. Zuid-Holland scoort met rang 5 lager dan bij galeries en presentatie-instellingen (in beide gevallen rang 2).

Figuur 5-34. Regionale spreiding beeldende kunst festivals, per provincie (2016; bron: VVEM; bewerking: Dialogic/APE)

Figuur 5-35. Regionale spreiding beeldende kunst festivals per mln. inwoners, per provincie (2016; bron: VVEM; bewerking: Dialogic/APE)

5.5 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn een aantal trends in de beeldende kunst sector in kaart gebracht. Over het aantal kunstenaars en het aanbod van beeldende kunst musea kunnen wij betrouwbare uitspraken over de periode 2009 tot en met 2016 doen. Over de ontwikkelingen bij presentatie-instellingen (incl. postacademische instellingen) kunnen wij alleen op basis van een selectie van instellingen uitspraken maken. Voor verschillende onderwerpen hebben wij tevens verschillende selecties (lees: panels) gemaakt. Over de ontwikkelingen in de galeriesector kunnen wij geen conclusies trekken omdat we alleen over cijfers van verschillend samengestelde groepen galeries beschikken: de groep galeries in 2016 wijkt af van de groep in 2014 en 2010. Wij geven wel een samenvattend beeld van de galeries in 2016. Van beeldende kunst festivals beschikken wij niet over meerjarige gegevens waardoor wij ook in deze monitor geen trends hiervan kunnen laten zien. Tabel 5-7 geeft een samenvatting van enkele trends.

Tabel 5-7 Samenvatting van de ontwikkelingen in de Nederlandse beeldende kunstsector

Kenmerk - Productie en creatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Beeldend kunstenaars	-7%	-26%
Kenmerk - Distributie en vertoning/presentatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2012
Presentatie-instellingen		
Presentaties	+7%	+18%
Bezoeken	+17%	+78%

Kenmerk - Productie en creatie in 2016	Vershil t.o.v. 2015	Vershil t.o.v. 2009
Subsidies (BIS)	0%	-37%
Totale baten (BIS)	0%	-23%
Subsidies (geen BIS)	+2%	-4%
Totale baten (geen BIS)	+7%	+5%
Personeelslasten	+8%	-1%
Overige lasten	+5%	-7%
Beeldende kunst musea		
Tijdelijke tentoonstellingen	0%	+13%
Bezoeken	+15%	+45%
Subsidies	-5%	-6%
Totale baten	+9%	+25%
Werknemers in loondienst	+7%	+15%
Inhuur	+2%	+22%
Vrijwilligers	+3%	+24%

De belangrijkste bevinding van het hoofdstuk ten aanzien van de trends in productie en creatie luidt: *Het lijkt erop dat er in de periode 2009 tot 2016 sprake is van een dalende trend bij het aantal beeldend kunstenaars. Vanwege een relatief hoge foutmarge in de cijfers kunnen hier geen harde kwantitatieve uitspraken over worden gedaan.*

De ontwikkelingen bij presentatie-instellingen vatten wij als volgt samen:

- De lichte groei van het aantal presentaties bij presentatie-instellingen heeft zich voortgezet. In 2016 is het aantal presentaties met 7% ten opzichte van 2015 en met 18% ten opzichte van 2012 toegenomen.
- Het lijkt erop dat de werkgelegenheid in mindere mate toeneemt dan het aantal presentaties. Wat het vrijwilligers en zzp'ers betreft lijkt er zelfs sprake van een daling te zijn.
- De groei van het aantal bezoeken aan presentatie-instellingen is tussen 2015 en 2016 versneld. Het aantal bezoeken is met 17% gestegen ten opzichte van 2015 en met 78% ten opzichte van 2012.
- De subsidies van presentatie-instellingen in de BIS zijn ten opzichte van 2015 niet meer verder afgenomen. Ook de bijdragen en overige eigen inkomsten, en daarmee de baten, blijven op hetzelfde niveau.
- De subsidies van presentatie-instellingen die niet in de BIS zijn opgenomen, zijn eveneens nagenoeg onveranderd ten opzichte van 2015. In tegenstelling tot de door OCW gefinancierde instellingen is er wel sprake van hogere totale baten. Deze zijn ten opzichte van 2015 met 7% toegenomen.
- Na een afname van zowel de personeels- als van de overige lasten zijn deze bij presentatie-instellingen in 2016 ten opzichte van 2015 weer licht gestegen, de personeelslasten met 8% en de overige lasten met 5%.

De ontwikkelingen bij beeldende kunst musea vatten wij als volgt samen:

- Zowel aantal tentoonstellingen als het aantal bezoeken zijn toegenomen, met 13% respectievelijk 45% ten opzichte van 2012.
- De totale baten zijn met 25% toegenomen ten opzichte van 2012, de subsidies met 6% afgenomen.
- Het aantal werknemers in loondienst is met 15%, het aantal inhuurkrachten met 22% en het aantal vrijwilligers met 24% gestegen ten opzichte van 2012.

De situatie in 2016 voor galleries voor hedendaagse beeldende kunst vatten wij als volgt samen:

- Nederland kent 442 galleries op het gebied van hedendaagse beeldende kunst.
- Deze galleries organiseerden gemiddeld 4,9 solo- en 5,4 groepsexposities per galerie. Dit is meer dan in 2010 en 2014 (bij een ruimere groep galleries).
- De galleries hebben gemiddeld ongeveer 60 bezoekers per week. Ongeveer drie kwart van de galleries geeft aan dat het aantal bezoekers in de periode 2014 tot 2016 is afgenomen of ongeveer gelijk is gebleven.
- De galleries hebben in 2016 een gemiddelde omzet van meer dan € 250.000. Ruim de helft van de galleries geeft aan dat de omzet tussen 2015 en 2016 is toegenomen.
- Gemiddeld werken er 2,4 personen in een galerie.

Ten aanzien van de regionale spreiding trekken wij de volgende conclusie:

- Presentatie-instellingen, galleries, beeldende kunst festivals en beeldende kunst musea zijn geconcentreerd in de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Utrecht. 82% van de galleries, 75% van de presentatie-instellingen, 71% van de beeldende kunst festivals en 62% van de beeldende kunst musea vallen in deze vier provincies.
- Afgezet tegen het aantal inwoners hebben niet alleen de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht veel aanbod aan presentatie-instellingen, galleries, beeldende kunst festivals en beeldende kunst musea maar ook Groningen. Bij de musea valt op dat er afgezet tegen het aantal inwoners relatief veel aanbod in Friesland en Zeeland is. Noord-Brabant daarentegen heeft afgezet tegen het aantal inwoners relatief weinig aanbod.

Contact:

Dialogic
Hooghiemstraplein 33-36
3514 AX Utrecht
Tel. +31 (0)30 215 05 80
Fax +31 (0)30 215 05 95
www.dialogic.nl

